

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

Rok Bečan

UPRAVNA ZGODOVINA LOVRENŠKE
POKRAJINE V 17. IN 18. STOLETJU:

Župnija in trg Sv. Lovrenc v Puščavi (na Pohorju) ter
gospoščina Fala

Mentor: doc. dr. Boris Golec

Lovrenc na Pohorju, 2009

Kazalo vsebine

Kazalo vsebine	3
Povzetek.....	5
Zusammenfassung	6
1. Uvod.....	7
1.1. Zgodovinski in nadlokalni okvir.....	9
1.2. Ponudba virov in stanje razprav	16
1.3. Aktualna vprašanja o lovrenški zgodovini	22
1.4. Izbrana problematika naloge – upravna zgodovina	25
2. Cerkvena uprava	27
2.1. Škofijski okvir uprave	29
2.2. Uprava pri benediktinskem samostanu Št. Pavel.....	37
2.3. Uprava župnije Sv. Lovrenc v Puščavi.....	55
3. Splošna (fevdalnoposestna, državna in sodna) uprava	62
3.1. Deželni okvir uprave	63
3.2. Uprava pri zemljiški gosposčini Fala	75
3.3. Trška uprava Sv. Lovrenca v Puščavi	106
4. Sklepi.....	135
4.1. Primerjava različnih vrst uprave.....	136
4.2. Prednosti in pomanjkljivosti obravnave lokalnih upravnih enot.....	139
4.3. Sklepne misli	142
5. Priloge	144
Priloga 1: Pravni red pri Sv. Lovrencu, volitve in prisega trškega sodnika (1620)	145
Priloga 2: Zgodovina privilegijev trga Sv. Lovrenc, opis pomirja, seznam tržanov (1620).....	149
Priloga 3: Gozdarski red, obveznosti podložnikov, sodna oblast, krvnosodni postopek, rotmajstri in rote (1638).....	154
Priloga 4: Cesarski potrditvi privilegijev trga Sv. Lovrenc, 1707 in 1800	164
Priloga 5: Popis hiš v naseljih gosposčine Fala in seznam prebivalcev trga Sv. Lovrenc, 1754	167

Priloga 6: Abecedni seznam posestnikov v katastrski občini Sv. Lovrenc, jožefinski (1785–9) in franciscejski (1825–6) kataster	169
Priloga 7: Raba zemljišč v katastrskih občinah Lovrenške pokrajine, franciscejski kataster (1825–6)	172
Priloga 8: Opis gosposčine Fala (1796)	174
Priloga 9: Omemba stavbe magistrata v zemljiški knjigi (1797)	180
6. Pojasnila in kazala	181
6.1. Okrajšave	181
6.2. Seznam strokovnih izrazov	182
6.3. Kazalo slik	183
6.4. Kazalo tabel	184
7. Literatura, viri, avtorstvo	185
7.1. Literatura	185
7.2. Viri	190
7.3. Zahvala	192
7.4. Izjava o avtorstvu	193

Povzetek

Upravna krajevna zgodovina se osredotoča na ozemlje Lovrenške pokrajine od začetka 17. do začetka 19. stoletja. Najbolj jo zaznamujeta prisotnost benediktincev z dolgo tradicijo in večanje vpliva države s terezijansko-jožefinskimi reformami. Trg in župnija Sv. Lovrenc v Puščavi ter gosposčina Fala so podrobneje predstavljeni z vidikov predzgodovine, ozemlja, sedeža uprave, prebivalstva, organov in strukture uprave, lokalnega prava, primerjave s sosednjimi kraji (vas in župnija Ruše, gosposčina Vuzenica), pomembnejših dogodkov v obdobju. Umeščeni so v državno in cerkveno regionalno upravo, posebej je predstavljen samostan Št. Pavel v Labotski dolini kot cerkveni in fevdalni gospod, nato prehod gosposčine Fala v upravo verskega sklada in v last podjetnika Martina Liebmann von Rast. Posebnosti: zapisi lokalnega prava v urbarjih opata Hieronima Marchstallerja (volitve trškega sodnika, krvnosodni postopek deželskega sodišča Fala), samostanska šola na Fali, gradnja Marijine romarske bazilike v Puščavi, gozdarski red iz 16. stoletja, ogromne gozdne površine v dominikalni posesti gosposčine Fala, izraba gozda za potrebe fužinarstva, steklarstva, trgovine z lesom. Uvodoma je dan obširen pregled obstoječe literature in arhivskih virov. Naloga vključuje slikovno gradivo, v prilogah prepise in prevode arhivskega gradiva.

Ključne besede: krajevna zgodovina, upravna zgodovina, cerkvena uprava, novi vek, benediktinci, trški sodnik, verski sklad, samostan Št. Pavel (St. Paul im Lavanttal), gosposčina, deželsko sodišče in okraj Fala, trg in župnija Sv. Lovrenc v Puščavi (na Pohorju), kuracija Sv. Marija v Puščavi

Zusammenfassung

VERWALTUNGS- UND ORTSGESCHICHTE DES LOVRENŠKA POKRAJINA
/LORENZER LANDSCHAFT DES 17. UND 18. JAHRHUNDERTS:

Pfarre und Markt Sv. Lovrenc v Puščavi (na Pohorju)/St. Lorenzen in der Wüste (im Bacherengebirge) und Herrschaft Fala/Faal

Die Verwaltungsgeschichte hat seine Schwerpunkte auf dem Gebiet der Lorenzer Landschaft und in dem Zeitabschnitt seit Beginn des 17. bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. Die meisten zeichnet sich durch eine lange Anwesenheit von Benediktiner in dem Land mit dem zunehmenden Einfluss des Staats durch die thesesianisch-josephinischen Reformen. Der Markt und die Pfarrgemeinde St. Lorenzen in der Wüste und Herrschaft Faal sind im Detail über die folgenden Aspekte präsentiert: die Vorgeschichte, das Gebiet, die Geschäftsstelle, die Bevölkerung, die Verwaltungsbehörden und -strukturen, das lokale Recht, ein Vergleich mit den benachbarten Orten (Dorf und Pfarre Ruše/Maria Rast, Herrschaft Vuzenica/Ober Saldenhofen), wichtige Ereignisse in dem bearbeiteten Zeitabschnitt. Diese lokalen Obrigkeiten sind in der staatlichen und kirchlichen Regionalverwaltung eingesetzt. Insbesondere ist das Stift St. Paul im Lavanttal als der Kirchen- und Feudalherr vorgestellt, so auch die Übergang der Herrschaft Faal in dem Eigentum des Religionsfonds und dann in dem Eigentum des Unternehmers Martin Liebmann von Rast. Besonderheiten: Aufzeichnungen des lokalen Rechts und der Weisthümer in die Urkunde von Abt Hieronymus Marchstaller (die Wahl des (Markt)Richters, Blut- und Bannrecht des Landgerichtes Faal), Faaler Klosterschule, der Bau der Marienbasilika in der Wüste, ein lokale Holzordnung aus dem 16. Jahrhundert, eine riesige Waldfläche im Dominikalbesitz der Herrschaft Faal, Benutzung der Wälder für die Eisenwerke, Glaserzeugung und Holzhandel. In der Einführung sind die Archivquellen und Literatur weitläufig übergesehen. Dem Text sind Bildermaterial und weitere Beilage mit den Auszügen und Übersetzungen von Archivgut zugegeben.

Stichwörter: Ortsgeschichte, Verwaltungsgeschichte, Kirchenverwaltung, Neuzeit, Benediktiner, Markttrichter, Religionsfond, Stift St. Paul im Lavanttal, Herrschaft, Landgericht und Bezircksobrigket Fala/Faal, Markt und Pfarre Sv. Lovrenc v Puščavi (na Pohorju)/St. Lorenzen in der Wüste (im Bacherengebirge), Kuratie Sv. Marija v Puščavi/Hl. Maria in der Wüste

1. Uvod

V času nastanka tega zapisa je »Lovrenc na Pohorju« ime samostojne občine in osrednjega, največjega naselja v njej, isto ime s pridevkom »Sveti« pa nosi tudi župnija. Njihovi prebivalci smo v Sloveniji pokrajinsko zaznamovani kot Štajerci, teritorialno pa s hribi, ki nas zajemajo od juga z grebena Pohorja, in z Dravsko dolino na severu, ki nas proti vzhodu priteguje k 30 km oddaljenemu regionalnemu središču Maribor.

Zapis želi prikazati življenje Lovrenčanov na istem ozemlju v drugem času oziroma drugih družbenogeografskih zgodovinskih okvirih. Gre za krajevno zgodovino, ki želi med seboj celostno povezati različne vidike: naravo pokrajine in njeno kulturno oblikovanje, gospodarstvo, upravo in duhovno podobo prednikov. V uvodu so predstavljene časovne in ozemeljske omejitve teme ter okoliščine pisanja zgodovine.

Obravnavano obdobje sodi v sredino novega veka, od začetka 17. do začetka 19. stoletja po Kr. Če bi ga želeli omejiti še natančneje z značilnimi dogodki lokalne zgodovine, bi za začetek lahko vzeli leto 1616 z nastopom šentpavelskega benediktinskega opata Hieronima Marchstallerja, za konec pa bodisi leto 1817 s smrtjo Bertolda Vogla, zadnjega benediktinskega župnika v Sv. Lovrencu, bodisi 1824 s prehodom zemljiške gosposčine, falskega gospostva, iz rok (državnega) koroškega verskega sklada v roke zasebnika, Martina Liebmana.

Prvo od treh lokalnih oblastev, ki so v tem obdobju v središču pozornosti, je »trg Sv. Lovrenc v Puščavi«. Njegovo *pomirje* (ozemlje, pripadajoče trgu) obsega dno kotline, omejeno s potokoma Radoljno (na vzhodu) in Slepnico (na zahodu), z njunim sotočjem (na severu) in s severnim vznožjem gozdnatih pobočij hriba Recenjaka in z Ropičevim potokom (na jugu in zahodu). Oznaka *trg* pomeni troje: bodisi deželno priznana pravica naselja do ukvarjanja z lokalno trgovino (na letnih sejmih in predvsem na tedenskem sejmu) bodisi skromno lokalno samoupravo (trški sodnik, magistrat in še kaj) bodisi središčno naselbino. V trgu kot naselbini živi večina prebivalcev pomirja, od katerih so le nekateri »tržani« (nem. Bürger) s polnimi trškimi pravicami. S pomočjo arhivskih virov bomo poskušali predstaviti predvsem pomirje, a omejitvi nanj ne bomo mogli vedno strogo slediti, saj se zgodovinski podatki pogosto nanašajo na osnovni kontekst trga, tj. na ostali dve lokalni upravni enoti, ki ju bomo predstavili. Gre za župnijo Sv. Lovrenc v Puščavi (ki ima sedež znotraj pomirja, a zunaj same trške naselbine) ali na ozemeljsko še širšo enoto – gosposčino Fala. V besedilu bom uporabljal nekdanja krajevna poimenovanja namesto današnjih, kar omogoča boljše vživljanje v nekdanji čas in boljše razumevanje zgodovinskih podatkov. Torej: v *Sv. Lovrencu v Puščavi*¹ (in ne v *Lovrencu na Pohorju* kot danes), *pri Sv. Mariji v Puščavi* (in ne samo *v Puščavi* kot se domačini izražamo

¹ V originalnih nemških besedilih pa je seveda zapisano »bei St. Lorenzen«, kar bi bilo dobesedno prevedeno 'pri Sv. Lovrencu', kot je v navadi pri nekaterih slovenskih krajevnih imenih, ki vsebujejo ime svetnika.

danes). Na trg skupaj z njegovim kontekstom župnije in osrednjega falskega območja se bom nanašal s povezovalnimi oznakami *Lovrenška pokrajina*, *Lovrenško*, *na Lovrenškem*, *Lovrenčani*. Podrobneje bo predstavljen tudi benediktinski samostan Št. Pavel v Labotski dolini (nem. St. Paul im Lavanttal; dežela Koroška, danes v Avstriji), ki je bil lokalnim trem enotam neposredno regionalno nadrejen tako po cerkvenem (župniji) kot po svetnem upravnem tiru.

Za ukvarjanje z naslovno temo me je avtorja nagnilo osebno in družinsko navdušenje za zgodovino in domač kraj – Lovrenc; v času mojega odraščanja je name vplivalo tudi krajevno praznovanje 900-letnice prve omembe kraja – leta 1991. Zgodovinopisno ustvarjanje pa je poleg te osebne motivacije določeno tudi z drugih vidikov, najprej je tu zahteva po izdelavi strokovnega študijskega izdelka in omejenost avtorjeve osebne usposobljenosti. Nadalje želi delo služiti zanimanjem različnih bralcev, ki jih predvidevam: zgodovinarja na slovenski ali regionalni štajerski ravni ali radovednega sokrajana; slednjemu bo namenjena kaka nazornejša razlaga.

V sledečih podpoglavjih uvoda je najprej predstavljen še preostali zgodovinski kontekst teme naloge (zgodovinski okvir prej, kasneje in za isti čas na nadlokalnih ravneh) in zgodovinopisni kontekst (obstoječe razprave in viri). Na podlagi obeh kontekstov so pripravljena vprašanja, ki želijo voditi k razmišljanju o različnih vidikih zgodovine Lovrenca ter k razumevanju in interpretaciji zgodovinskih podatkov.

1.1. Zgodovinski in nadlokalni okvir

Lovrenško do 17. stoletja (pred obravnavanim obdobjem)²

O prazgodovinski naseljenosti Lovrenškega je malo znanega; priče so dve kameni sekiri iz mlajše kamene dobe, najdeni v 20. stoletju Činžatu, in sledovi rimske ceste, ki je vodila skozi Dravsko dolino. Čeprav je bilo Lovrenško-Ribniško podolje verjetno vabljivo za poljedelce, je bila njegova lega vendarle odmaknjena, dostop iz Dravske doline vanjo pa otežen zaradi soteskastih dolin Drave in Radoljne.³ Tukajšnji težko prehodni (Dravski) Gozd (lat. silva, nem. Drauwald) iz srednjega veka, ki je v 9. stoletju pomenil mejo med Karantanijo in Spodnjo Panonijo, v 10. stoletju pa med bavarsko državno tvorbo na zahodu in Podravsko ali Ptujsko krajino (lat. tudi *marchia Transsiluana*, tj. Krajina onkraj gozda) na vzhodu, se je toponomastično ohranil kot Puščava (lat. *eremo*, nem. *Wüste*) v imenu Lovrenca do 1863 (»St. Lorenzen in der Wüste/Sv. Lovrenc v Puščavi«), do danes pa v imenih župnije »Sv. Marija v Puščavi« in zaselka »Puščava«, ki leži v neposredni okolici romarskega svetišča sv. Marije.⁴ Prva zgodovinska omemba Lovrenškega iz 1091 (Engelbert I. Spanheim ustanavlja benediktinski samostan v Št. Pavlu na Koroškem in mu daruje posesti v Dravski dolini) govori o pusti pokrajini ob Radoljni, samo ime potoka pa vendarle govori o slovanski prednaseljenosti. Benediktinsko gospodarjenje in njihove fevdalne (tudi upravne) pridobitve so tukaj trajali skoraj 700 let, vse do vlade cesarja Jožefa II., kultiviranje pokrajine pa se je dobro začelo že v visokem srednjem veku. Na Lovrenškem je bila ustanovljena samostanska izpostava, 1191 se prvič omenja cerkev in patrocinj sv. Lovrenca, 1214 je bila župnija osamosvojena iz hočke pražupnije. Konec 13. stoletja so gospodarsko središče benediktinskih obdravskih posesti iz Lovrenca prenesli na Falo, lovrenška upravna suverenost pa zaradi tega ni šla navzdol, benediktinci so skozi več pravdanj v 13. stoletju pridobili arhidiakonske pravice nad župnijo in celo krvno sodstvo na vsem njenem ozemlju od Lobnice (na vzhodu, pri Rušah) do Velke (na zahodu, pred Ribnico na Pohorju).

Pravice sejma je lovrenška naselbina dobila v začetku 13. stoletja, 1381 podatki prvič govorijo o trgu in o cerkvi sv. Križa – že o drugi, a ne zadnji cerkvi na Lovrenškem. S kolonizacijo so bili

² Podatki za ta in naslednji razdelek o lokalni zgodovini so povzeti po: Mlinarič J., Ožinger A., Podvinski Z. (ur.; 1991), *Lovrenc na Pohorju skozi stoletja. 1091–1991* (dalje *LnPsv*), Lovrenc na Pohorju; Vresnik, D. (1967), *Naša kronika* 1–2; novejši demografski podatki po dokumentu Ladinek, F. (podpisnik; 2007), *Smernice razvoja občine Lovrenc na Pohorju – 1999 do 2010*, http://www.lovrenc.si/datoteke/vsebina/akti-os/51_SMERNICE_RAZVOJA_OBCINE_2007.doc, Lovrenc na Pohorju, (nazadnje preverjeno 16. 4. 2009).

³ Zaradi trde kamnine so pobočja – severna pohorska in južna kozjaška – tukaj zelo strma, Drava pa jih je tukaj prebila ob dveh ogromnih vijugah, zlahka prepoznavnih na zemljevidih manjšega merila, ki prikazujejo npr. Slovenijo.

⁴ Redkejšo srednjeveško poimenovanje je tudi, po viru, »Sand Laurentzen im Winkel« (v Kotu), Orožen, I. (1875), *Das Bisthum und die Diözese Lavant. I. Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate. Marburg, Mehrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkowitz*, Maribor, 391.

tukaj naseljeni slovanski kmetje s Koroškega, krajevno narečje pa je še danes uvrščano v koroško narečno skupino. Prvi šentpavelski urbar leta 1290 omenja 14 podložniških zaselkov (njihova imena so se obdržala v moderno dobo) s 165 družinami oziroma 132 celih, 13 polovičnih in 4 četrtinske kmetije, 21 domcev in 5 mlinov, zraven pa že 32 opustelih kmetij. Poleg poljedelstva sta bili v poznem srednjem veku razširjeni še ovčereja (živinorejske kmetije – švajge) in konjereja, poleg mlinov že žage (na Lovrenškem je leta 1403 omenjena prva žaga na Slovenskem). Gospodarska moč šentpavelskih benediktincev (v Dravski dolini sploh in tudi na Lovrenškem) pa je bila do začetka obdobja, obravnavanega v diplomi, vendarle tudi v upadu. Najprej je bilo to v 15. stoletju zaradi sporov in bojov s sosednjimi plemiči (napad s strani Celjskih grofov preko Ota Pergauerja, oskrbnika mitnice na Muti) ter turških vpadov, v 16. stoletju pa zaradi slabega gospodarjenja opatov v Št. Pavlu in župnikov v Sv. Lovrencu.

Slika 1: Najstarejša znana upodobitev trga Sv. Lovrenc v Puščavi (1776)⁵

Upodobitev se nahaja v cerkvi sv. Križa v trgu, na oltarni sliki sv. Florjana (pod njegovimi nogami).

Podobo je leta 1776 naslikal J. Görzler. Župnijska cerkev sv. Lovrenca na levi ima današnjo arhitekturno obliko, okoli nje je vidno nekdanje obzidje. Levo spredaj podružnična cerkev sv.

Radegunde, v ozadju Rdeči Breg. Viden je razmak med trško naselbino in župnijskim upravnim kompleksom. Trške hiše so deloma zidane, deloma cimprane, k njim spadajo parcele s sadovnjaki.

Lovrenško v 19. stoletju in naprej (po obravnavanem obdobju)²

Živahnost družbenih sprememb v zadnjih 200 letih izpričujejo že npr. spremembe imena kraja: od leta 1863 Šentlovrenc ob koroški železnici, po 1895 Šentlovrenc nad Mariborom, po 1. svetovni vojni Šentlovrenc na Pohorju, po 1937 Sv. Lovrenc na Pohorju, od 1952 samo Lovrenc na Pohorju. Tudi falska gospoščina oziroma kasneje nekdanje dominikalne posesti so menjale več

⁵ Foto Anžej Bečan, 19. 7. 2009.

lastnikov kot v času benediktincev: prvi zasebnik je bil od leta 1824 Martin Liebman, od 1829 bavarski baron von Rast, za njim po 1860 baron Peter von der Kettenburg, zadnji od 1875 rimski grofje Zabeo do 2. svetovne vojne. Na okrajni stopnji uprave je Lovrenško od 1850 spadalo vedno pod Maribor oziroma njegovo okolico: 1850 okrajno glavarstvo Maribor, 1922 preimenovano v srezko poglavarstvo (od 1929 srezko načelstvo) Maribor desni breg, 1945 okraj Maribor desni breg, 1949 okraj Maribor okolica in nato spet 1952 okraj Maribor do ukinitve okrajev leta 1965. Kratek čas (1850–1854) je Sv. Lovrenc imel tudi okrajno sodišče, ki je bilo nato razdeljeno (razvodje Velke in Radoljne) na dva podobno velika dela med sodna okraja Marenberg (Radlje) in Maribor. Od 1850 so na Lovrenškem obstajale 4 občine (Sv. Lovrenc z Recenjacom, Rdeči Breg, Kumen, Činžat z Ruto), ki so bile kasneje povezane v eno samo (Lovrenc). Ta je bila priključena tudi večjim občinam: 1933 občina Sv. Lovrenc, 1945 trije krajevni narodnoosvobodilni odbori (KNOO: Lovrenc, Kumen; 3. verjetno Rdeči Breg), 1952 občina Lovrenc, 1955 Ruše, 1960 Maribor Tabor, 1966 Maribor, 1990 Maribor-Ruše. Po referendumu leta 1998 so v Lovrencu 1999 spet ustanovili samostojno občino.

Slika 2: Sv. Lovrenc v Kraljevini SHS⁶

Pogled s Kumna proti trgu in Rdečemu Bregu, za katerim se vidijo tudi obrisi zahodnega Kobanskega.

Primerjava z upodobitvijo trga iz leta 1776: vzhodno od Gornjega trga (proti Kumnu) se vidijo sadovnjaki (enako kot leta 1776), med kompleksom župnijske cerkve in trga se je pojavila novogradnja (današnji Kulturni dom J. P.). Lepše so vidna polja, s katerimi je obdan trg.

Tuj kapital omenjenih plemiških in drugih meščanskih podjetnikov prišlekov je v 19. stoletju dal razvojne vzpodbude gospodarstvu, industrijska revolucija je tukaj vsekakor prišla do izraza; tudi

⁶ Objava poskenirane razglednice v spletni klepetalnici. Grofceljski (pseudonim objavljalca), *Lovrenška klepetalnica* » Klepetalnica » *V časih je blo pa tak....* » stran 9, 17. 3. 2009 ob 19.51, <http://www.lovrenc.si/forum/viewtopic.php?id=5554&p=9>, (nazadnje preverjeno 29. 7. 2009).

z zgraditvijo Koroške železnice in Lovrencu bližnje postaje Ruta v Dravski dolini leta 1863. Na naslednje dejavnosti je imela velik vpliv izraba velikih gozdov (gozdarstvo): oglarjenje (za potrebe domačih fužin in tistih na Mislinjskem onkraj grebena Pohorja), žagarstvo, splavarstvo in lesna trgovina, le steklarstvo je zaradi dviga cen lesa proti koncu 19. stoletja zamrlo. Za Lovrencu okoliške hribe so značilne velike kmečke posesti z veliko gozda, na katerih se je gospodarilo bolje kot na falskih gosposčinskih in v 20. stoletju na podržavljenih. Na slednjih gozdnih posestih srečujemo goloseke, mnoge drvarske in gozdarske kočice in frate, kasneje delo mladinskih delovnih brigad; ob teh dejavnostih je od druge polovice 19. stoletja dalje smrekov gozd vztrajno zamenjeval bukovega. Z gozdarstvom pa so vrhovi Pohorja izgubili značaj neobljudenosti, urejene so bile mnoge gozdne žičnice (začasno), kmečke in gozdne makadamske ceste, 1954 tudi regionalna cesta na Roglo, kjer se je proti koncu 20. stoletja razvilo turistično središče.

Med mnogimi žagami je v 19. stoletju izstopala lesarska industrija Lešnik, ki je leta 1901 Lovrencu kot prvemu kraju na Spodnjem Štajerskem zagotovila električno centralo. Že pred 2. svetovno vojno so izdelovali montažne hiše, kasneje so bili obrati pridruženi mariborskemu podjetju Marles. Od leta 1812 ustanovljenih dveh fužin je Hackelbergova 1850 zamrla, Weningerjeva pa se je preoblikovala v Tovarno orožja (bajonetov) in 1881 v še danes obstoječo Tovarno kos in srpov. Steklarnam so obstoj proizvodnje zagotavljale sečne pogodbe s falso graščino (podobno kot steklarnam nad Rušami); predvsem Andrejevi steklarni, ki je imela sedež na robu lovrenškega trškega pomirja (delovala 1834–1888), ter prednicam Vivatovih steklarn pod Klopnim vrhom na Kumnu (začetki 1826, do 1837) in na Recenjaku (od 1793 kot Pockova glažuta, od 1808 kot Langerswald, do 1864). Od 19. stoletja se je na Lovrenškem razvijalo še kamnoseštvo in nekatere domače obrti: predelava oblačil in obutve (tkanje lodna, usnjarstvo, čevljarstvo), lesarski obrtniki (tesarji, mizarji, sodarji, kolarji), prehrambeni predelovalci in proizvajalci. 1894 je bila tu ustanovljena prva gozdna zadruga na Slovenskem, kasneje še kmečka hranilnica in kmečka zadruga. Na nekaj kilometrov oddaljeni Fali so med 1. svetovno vojno zgradili hidroelektrarno, ki pa je bolj znanilka regionalnega napredka, saj so bile njene moči bolj namenjene predvsem osrednji Štajerski (po razpadu monarhije Rušam in Mariboru) kot pa njej bližnjemu Lovrencu.

V 19. stoletju so lesene hiše v trgu zamenjale zidane, mnogo bolj kot v predhodnih stoletjih pa se je spremenila tudi etnična sestava prebivalstva. Ustali so se delavski in podjetniški priseljenci (Italijani in nekaj Čehov kot steklarski delavci, Primorci kot delavci z lesom, avstrijski Nemci kot podjetniki in fužinarski delavci), redno so začeli prihajati južni Pohorci (gozdarski delavci idr.). Prebivalstvo je do danes zmerno in vztrajno naraščalo (v oklepaju število prebivalcev za posamezno leto): 1869 (1.096), 1910 (1.278), 1948 (1.428), 1971 (1.884), 1991 (2.019), 2006 (3.221). Od konca 19. stoletja sta se razvijala turizem (luksuzni penzion Büttner v stavbah nekdanje Andrejeve steklarne, od prve Jugoslavije naprej penzion oziroma hotel Jelen v samem trgu, sicer več lokalnih gostiln) in društveno življenje (gasilci, lovska družina, kmečko bralno društvo; v prvi Jugoslaviji Orli

in Sokoli, zadružništvo, čebelarstvo društvo; vplivno v kraju je bilo tako nemštvo kot slovenstvo). Na lokalnem nivoju so bili kot bogatejši prebivalci vplivni domači kmetje z veliko gozda, ki so služili z lesom, in priseljeni tuji podjetniki. Povečevalo se je število izobraženstva (v dolini je so se pojavljali tudi duhovnih poklici), nekaj ga je redno odtekalo. Nov prelom za prebivalstvo je pomenila 2. svetovna vojna: bile so vojaške žrtve, začasno je bilo pregnanih mnogih zavednih in izobraženih slovenskih družin, nemški živelj se je izselil v Avstrijo, nekatere posameznike pa so prizadeli tudi zunajsodni poboji v kraju ali okolici.

Za drugo polovico 20. stoletja sta značilna deagrarizacija (v 90. letih začetek zazidave poljedeljskih površin v dnu kotline), industrializacija in boljše prometne povezave (1971 zgrajen most čez Dravo na Ruti), pa vendar zaostajanje v primerjavi z modernim razvojem naselij v prometno bolj prehodni Dravski dolini – Ruše, Selnica, Radlje, Maribor. V te kraje so naraščale dnevne migracije (delavcev in šolarjev), nekaj pa je bilo tudi delavskih migracij v tujino, sploh v sosednje nemško govoreče dežele.

Zgodovinsko dogajanje na nadlokalni ravni (v obravnavanem obdobju)⁷

V 17. in 18. stoletju so bile »sosednje nemško govoreče dežele« ves čas del iste domovine kot sam Lovrenc, to je Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti pod plemiško dinastijo Habsburžanov (in Lotaringov). Moč cesarstva se je v tem času vedno bolj krčila predvsem na avstrijske dežele in se preusmerjala iz zahodne polovice Evrope proti Balkanu, postopoma izbojevanemu izpod turške oblasti. Nadlokalno obzorje podeželskega Lovrenca pa je bilo v glavnem osredotočeno na obseg domače dežele Štajerske (s prestolnico Gradcem, ki po ukinitvi centralnih vladnih uradov Notranje Avstrije 1619 vendarle ni izgubil regionalnega pomena) v osrčju monarhije. Mednarodne vojne Avstrije⁸ do Pohorja neposredno niso segale (Turki so v tem obdobju vpadali le v vzhodno Štajersko, mimoidoči francoski in ruski vojaki v letih pred in po 1800 pa se med postanki v Mariboru niso vzpenjali po Dravski dolini). Kot družbena ureditev je vse obdobje še trdno stal fevdalizem, v katerem je imelo plemstvo glavno gospodarsko moč na račun agrarnih dejavnosti kmetov (in ne recimo meščanstvo kot v zahodni Evropi proti koncu novega veka), pobudnik upravnih in gospodarskih sprememb pa je bil državni oziroma deželni vladar (s pomočjo vlade), ki je prav v obravnavanem obdobju (in že prej, v 16. stoletju) pridobival v absolutistični moči nad vsemi stanovi.

⁷ Povzeto po Cvirn, J. idr. (1999), *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana (Knjižnica Enciklopedije Slovenije); Štih, P., Simoniti, V. (1995), *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Ljubljana/Celovec (Knjižni dar; Mohorjeva založba).

⁸ Vojne navajam kot značilne kronološke podatke mednarodne politične zgodovine: 2. beneška vojna (1615–7) na današnjem Primorskem, tridesetletna vojna v nemških deželah (1618–48), s Turki dunajska vojna (1683–99) in druge (1716–8, 1737–9, 1788–91), boj za špansko dediščino (1701–14), avstrijska nasledstvena vojna (1741–48), sedemletna vojna (1756–63), vojne s Francijo (1792–7, 1799–1801).

Če za 17. stoletje ne moremo naštetih pomembnejših družbenih sprememb (oblasti je vznemiril kak kmečki upor, recimo tisti iz leta 1635, preprosto prebivalstvo pa so še vznemirjali čarovniški procesi), pa zato zmanjka prostora za pojasnitev obsežnih reform »razsvetljenih« vladarjev Marije Terezije (1740–80) in Jožefa II. (1765– oziroma 1780–90), ki so imele namen okrepiti državo v več ozirih – gospodarskem, upravnem, družbenem. V duhu merkantilizma je neagrane dejavnosti pospeševal že cesaričin oče Karel VI. (1711–40): urejanje glavnih cest med deželami in vse do Jadrana, kjer sta bili razglašeni svobodni pristanišči Trst in Reka (1719), urejanje plovnosti rek (zrasel je promet s furmanstvom, splavarstvom, trgovina, spodbude obrtem, popisi in raziskave dejavnosti, npr. 1780 prost promet z železom; proti koncu 18. se je sploh razmahnilo fužinarstvo, v slovenske dežele je še bolj vlagal tuj kapital, nemški in italijanski). V duhu fiziokratizma so se trudili izboljšati agrarno proizvodnjo (v 17. stoletju je bila že razširjena koruza, 1730–40 krompir, podobno tudi ajda, detelja in druge nove kulture, izboljšave živinoreje), življenjski položaj samega kmeta (1781 njegova osebna svoboda, 1786 enaka dedna pravica vseh potomcev, vmes predpisi glede omejitve tlake; 1753 prepoved gradnje lesenih hiš zaradi varnosti pred požari) in urediti fiskalno politiko in njen nadzor (popis in ocenitev zemljišč s terezijanskim in jožefinskim katastrom, 1748 rektifikacija davka, spremembe dajatev in davčnih olajšav). S temi reformami so bile tesno povezane ureditve uprave (1748 uveljavitev okrožnih uradov, redefiniranje pristojnosti zemljiških gospostev in mestnih ter trških magistratov, 1787 sodniški red, kazenski red, z ustanavljanjem samostojnih sodnih instanc ločevanje sodstva od uprave, uvedba zemljiških knjig, dokumentiranje naselij za potrebe popisov prebivalstva⁹), pa tudi reforme cerkvenih ustanov in prakse (spremembe župnijskih 1782–5 in škofijskih mej 1782–9, ukinjanje samostanov 1781–7 in oblikovanje verskih skladov, prepovedi romanj in drugi, še bolj podrobni predpisi) ter drugih duhovnih področij prebivalstva (1774 šolski red – oblikovanje šolskega omrežja). V realnem in političnem razvoju (uveljavitev reform, napredek gospodarstva) je med deželami monarhije, v katerih so prebivali Slovenci, prednjačila Štajerska, a ta le zaradi naprednosti njenega nemškega dela z Gradcem – (slovenska) Spodnja Štajerska je bila v 18. stoletju še izrazito agrarna.¹⁰ V razvoju jo je prekašala Gorenjska z Ljubljano v deželi Kranjski in morda še kak drug del slovenskega naselitvenega ozemlja, kjer so bila središča živahnejše neagrane dejavnosti (Idrija, jugozahodna Koroška, zaledje Trsta, vinorodna Dolenjska).

⁹ Za leto 1754, ko je bilo v avstrijskih deželah prvo splošno štetje prebivalstva (pridruženo »štetju hiš«), imamo podatke po deželah: v vsej vojvodini Štajerskem 697.000. Straka, M. (1960), »Die Seelenzählung des Jahres 1754 in der Steiermark«, *ZHVSt* letn. 51, 99. Podatek o številu prebivalcev za slovensko etnično ozemlje dajejo izračuni in ocenitve po podatkih za dežele: 1754 je bilo na Slovenskem okoli 792.000 prebivalcev (Cvirn 1999: 497), oziroma po ustreznejši znanstveni literaturi, 725.000 prebivalcev (Slovensko brez Prekmurja in tedaj beneških predelov). Zwitter, F. (1936), *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana, 22.

¹⁰ Roth, P. W. (1974), »Die Gewerbestruktur der Steiermark in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts«, *ZHVSt* letn. 65, 157.

Pred omenjenimi državnimi reformami je na duhovno podobo prebivalstva vplivala predvsem cerkev, v obravnavanem obdobju katoliška, ki se je napajala iz reform tridentinskega koncila v sredi 16. stoletja in iz od vladarja zahtevanih programov rekatolizacije po pregonu protestantov (1628–30 izselitev protestantskega plemstva iz slovenskih dežel). Cerkev je zagotavljala šolanje (npr. ruška latinska šola 1645–1757, jezuitske gimnazije in visoke šole po glavnih deželnih mestih, 1757–1773 tudi gimnazija v Mariboru), versko izobraževanje in pestre pobožnosti (misijoni, baročno pridigarstvo, lokalne bratovščine, procesije in romanja, verske igre, cerkveno petje v ljudskem jeziku), razvoj umetnosti. Po dokaj konservativnem 17. stoletju z mešanjem vplivov gotike in renesanse se je v 18. stoletju iz Italije k nam razširil in se razbohotil barok v arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu in dekorativnih obrteh – še danes je viden predvsem po cerkvah iz tega obdobja; prav na Štajerskem je našel svoj »nemški« stil v graških in mariborskih delavnicah. Barok se je med plemstvom in meščanstvom izrazil v razcvetu okusov za prehrano (kava, tobak, več vina, nove jedi), osebno higieno in modo oblačenja, za stanovanjsko opremo, a med podeželskim prebivalstvom (ki je bilo v večini) to razkošje ni bilo razširjeno vse do srede 19. stoletja. Podobno je bil na redke višje sloje omejen literarni in znanstveni preporod 18. stoletja (znanstvena in filharmonična združenja, naravoslovne in domoznanske študije, prvi nemški časopisi, literarno ustvarjanje v nemščini, prvi literarni poskusi in slovnice v slovenščini; v 17. stoletju že deželne topografije Valvasorja za Kranjsko, Vischerja za Štajersko), do kmečkega prebivalstva je prišla le kaka nemška ali slovenska pratika. Medtem ko je v 17. stoletju prebivalstvo večkrat prizadela kuga (na Štajerskem 1634, 1644–46, 1679–82, 1712–15), se je v drugi polovici 18. stoletja rast prebivalstva povečala, to in razslojevanje kmečkega prebivalstva (bogati kmetje, nov sloj hlapcev in dekel, porast števila majhnih kmetov in kočarjev) pa je bilo že znanilo industrijske in demografske revolucije v 19. stoletju.

1.2. Ponudba virov in stanje razprav

Obravnavano obdobje je raziskovalcu odmaknjeno toliko daleč v preteklost, da za podrobnejšo zgodovino ne zadoščata poznavanje v sodobnost ohranjenih materialnih virov (stavbe – npr. cerkve s svojo opremo, kulturna oblikovanost pokrajine – parcelacija, poti ...) in povpraševanje pri domačih ustnih virih, po že negotovih spominih in izročilih. Naslednji, bogatejši pripomoček so obstoječe poljudne in zgodovinske razprave (zgodovinopisni kontekst), ki so redno nastajale od tretje četrtine 19. stoletja dalje. Dokončne podatke ponujajo pisani zgodovinski viri, nastali v samem obdobju, ki jih je sicer kaj nekaj (zaradi trdne cerkvene kulture, predvsem v kraju prisotnih benediktincev, in zaradi vzpona razsvetljene absolutistične državne uprave), so pa zato težje izsledljivi, razpršeni po več arhivih in jih je težje interpretirati (arhaični in tuji so pisava, jezik, mere, pojmi). Raziskovalcu je na voljo obilje podatkov, pomembni pa so kritičen pristop do njih, dobro povezovanje, orientacija po okoliščinah nastanka virov in omejitve ugotavljanj glede na izbrana vprašanja.

Zasledene vire, ki zadevajo Lovrenško v obravnavanem obdobju, po nivoju nastanka in pomembnosti za namen raziskovalca bomo v grobem razdelili na štiri skupine, zraven pa pojasnili, kdo jih je že uporabljal:

- viri na nivoju lokalne svetne uprave: urbarji iz let 1620–30, 1638, in iz 2. polovice 18. stoletja; zemljiška knjiga magistrata Sv. Lovrenc na Pohorju 1788–1854; druga manj zaokrožena poslovna dokumentacija gosposčine Fala (meje in opisi gospodstva, davčni sezname, pogodbe s podložniki, napovedne tabele terezijanskega katastra) – v fondih gosposčine Fala v PAM in StLA;¹¹
- viri na raznih nivojih cerkvene uprave: matične knjige župnije Sv. Lovrenc od 1651 (le poročna za vsa kasnejša leta) ter urada Sv. Marija v Puščavi od 1786, korespondenca, cerkveni letni obračuni ter inventarji lovrenške in puščavske cerkve, škofovski vizitacijski zapisniki;¹²

¹¹ Prim. »Popis tehničnih enot« (brez letnice; arhivski fond PAM 1911003, *Gosposčina Fala*, čas gradiva 1463–1933), [Maribor]. Fond je ogromen (36,5 t. m. oziroma 233 AŠ in 157 knjig, večina gradiva je iz 19. in 20. stoletja), a malo sistematično raziskan in popisano. Raziskovalci, ki so ga uporabljali: J. Mravljak, J. Glaser, J. Koropec, J. Minařik, V. Varl (in drugi v zvezi s steklarnami), M. Zgonik, A. Veronik, od arhivskih delavcev PAM pa A. Leskovec, I. Fras.

Izhodišče za raziskavo tega fonda so lahko torej izpiski in zapuščine teh raziskovalcev, od njihovih člankov pa se na fond podrobneje nanašata npr. Leskovec A. (1985), »Iz zgodovine nekmetijskih gospodarskih panog v ruško-bistriškem okolišu od polovice 18. st. dalje«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 257–298, in Zgonik M. (1972), »Delež falske graščinske posesti pri razvoju gospodarstva in preoblikovanju pokrajine na lovrenškem in ruškem Pohorju v 19. stoletju«, *ČZN letn.* 8=43, št. 1, 75–99. Fond StLA 200177, *Herrschaft Faal* (čas gradiva 1777–1925), je mnogo manjši, obsega 1 AŠ, nisem pa ga zasledil citiranega v nobeni literaturi.

¹² Matice so shranjene v NŠAM. Za podatke do začetka 19. stoletja so jih uporabljali J. Minařik, J. Koropec (kratka razprava v krajevnem zborniku, »Prebivalstvo v lovrenških matičnih knjigah«, *LnPss*, 31–36, tam je tudi

- viri na nivoju nadlokalne svetne uprave: zemljiški katastri (ohranjeni so ustrezni protokoli jožefinskega 1784–90 in franciscejskega 1823–69 – za Štajersko, dostopni v ARS), prva ljudska štetja (predvsem štetje hiš iz 1754, dostopno v StLA);¹³
- razno arhivsko gradivo, kjer se pojavljajo Lovrenčani: privatne listine,¹⁴ seznam gojencev ruške latinske šole 1645–1758,¹⁵ upravni registri in popisi različnih dejavnosti (npr. rudarska knjiga¹⁶).

Zaradi omejenosti pri času za izdelavo raziskave sem obšel najpomembnejše vire, ki zahtevajo tudi obsežno obdelavo (kataster, matične knjige, urbarji), in izbral krajše, bolj zgoščene in dostopne vire:¹⁷ popis hiš iz 1754, abecedni seznam posestnikov v dveh katastrih (le za katastrsko občino Lovrenc), vladarjeve potrditve trških privilegijev in izbrane strani iz urbarjev 1620 in 1638¹⁸ ter še kak vir. Uporabljeni viri so navedeni sproti med tekstem in v seznamu virov na koncu.

fotografija najstarejše matične knjige), Š. Predin (1991, »O ranocelnikih (kururgih) v kraju«, *LnPss*, 237–252), verjetno tudi D. Vresnik (prim. njegovo publikacijo iz leta 1967, *Naša kronika I–II*, Lovrenc na Pohorju). Drugo gradivo za obe župniji po ukinitvi samostana leta 1786 se nahaja v fondu NŠAM 61, *Dekanija Hoče*, prim. popis fonda in uporabo raziskovalca A. Ožinger (1991), »Župnija Sv. Lovrenc od jožefinskih reform do konca 1. svetovne vojne«, *LnPss*, 85–109. Za gradivo iz starejšega obdobja – vizitacijske zapisnike in ostalo (v glavnem v AStP) prim. opombe k razpravi Mlinarič, J. (1991), »Župnija Sv. Lovrenc do jožefinske dobe«, *LnPss*, 37–84. Da »listine župnije sv. Lovrenca in falske gosposčine hranijo v nekdanjem šentpavelskem samostanu«, omenja 1812 že J. Pokorny (Operat po vprašalnici nadvojvode Janeza. 29. 8. 1812, v Kuret N. (ur.; 1987 in 1989), »71 Fala«, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. topografski podatki pa odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). I. del, 2. in 3. snopič*, Ljubljana), 240.

¹³ Za Lovrenc je katastre, predvsem njihov slikovni del, uporabljalo že mnogo avtorjev, prim. *LnPss*, najpogosteje za geografske in gozdarske raziskave – prim. M. Zgonik, A. Koper in B. Šlaus v nadaljevanju. Za uporabo štetja iz 1754 prim. Curk, J. (1987), »Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754«, *Kronika* letn. 35, št. 1–2, 4–8, in Golec, B. (2004), »Etnične in jezikovne razmere v mestih in trgih štajerskega Podravja in Pomurja v stoletjih pred 1800«, *Podravina* letn. 3, št. 5, 107–121.

¹⁴ Nekaj jih je napaberkovanih v fondu StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre* (1620–38, 1707–1905); 1 AŠ.

¹⁵ Objavil Mlinarič, J. (1985), »Seznam imen iz latinske kronike«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 133–247; dodatno je seznam raziskan v različnih razpravah v Mlinarič, J., Geršak, B., Rezman, V. (ur.; 1995), *Ruška latinska šola. 350 let. 1645–1995*, Ruše.

¹⁶ Omembo lovrenških fužin v njej citira Šorn, J. (1962), »Vzpon in zaton spodnještajerskega fužinarstva«, *Kronika* letn. 10, št. 3, 144–156.

¹⁷ Iskal sem gradivo iz arhivov PAM, NŠAM, ARS in StLA; z nekaj gradiva v vsakem od teh arhivov sem tudi imel stik. Žal v Sloveniji nisem izsledil arhivskih pomagal za arhiv AStP in ga tudi nisem obiskal. V njem je za obravnavano temo gotovo tudi važno gradivo, nekaj ga navaja že J. Koropec (1972, *Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja*, Maribor, 178) in lovrenški urbarji iz let 1620–1638, ki jih Koropec v arhivu verjetno ni srečal – prim. naslednjo opombo.

¹⁸ Urbarji šentpavelskih posesti v okolici Fale so po J. Koropcu (in v tej diplomi) dveh tipov: *lovrenški* (nanašajo se na trg Sv. Lovrenc z njegovim pomirjem in župnijsko gosposčino, menda vsebujejo tudi obširnejše zapise lokalnega prava) in *falski* (opisujejo vso posest gosposčine Fala izven pomirja trga, tudi urade Lovrenške pokrajine – npr. Recenjok,

Iz 19. stoletja je nekaj spisov in publikacij, ki jih je potrebno obravnavati podobno kritično kot vire, vsebujejo pa že nekaj distance do zgodovinskih podatkov. Zelo zanimiv in nazoren je že omenjeni opis (prim. opomba 12) falskega graščinskega oskrbnika J. Pokornyja iz leta 1812, ki se v nekaterih splošnih orisih nanaša na vso pojožefinski naborni okraj Fala; ta je zajemal poleg Lovrenškega še Ruše¹⁹ in naselja onkraj Drave. Podobno sistematičnost opisa, a večjo zgoščenost imata zgodnja štajerska (krajevna) leksikona J. K. Kindermanna in C. Schmutza,²⁰ ki poleg podatkov, zadevajočih Lovrenško, omogočata tudi primerjavo z vso deželo. Poljudnega potopisnega ali etnološkega značaja so opisi Štajerskega, Pohorja ali okolice Maribora, ki se Lovrenškega morda dotikajo, a ne prinašajo novih in gotovih podatkov za naše obravnavano obdobje, zanje že nekoliko oddaljeno: G. Mally (1837 in 1848/9), J. G. Seidl 1840, A. Krempl (1845), R. G. Puff 1853 in 1854, F. X. Hlubek (1860), I. Žuža (idr., 1868), J. Pajek 1884, C. Hitl 1893, iz 20. stoletja podobni J.

Rdeči Breg, Kumen itd.). Raziskovalci pred Koropcem (Mravljak, Pirchegger) te delitve urbarjev ne upoštevajo jasno, običajno urbarje imenujejo »falski«.

Zanimiva je zgodovina ravnanja s šentpavelski urbarji, ustvarjenimi v začetku 17. stoletja (pod opatom H. Marchstallerjem). Lovrenška urbarja iz let 1620–30 in 1638 sta danes menda v AStP (vir: pogovor z J. Mlinaričem, 23. 9. 2008). Več kot 15-krat ju navaja v zgodovini Lovrenškega že I. Orožen (1875: 390–436), kasneje pa iz prvega urbarja navaja še B. Schroll (1891, *Hieronymus Marchstaller. Abt des Benedictiner-Stiftes St. Paul im Lavantthale. 1616-1638*, Klagenfurt [Celovec], npr. str. 132–133). Šentpavelski arhivar je Mlinariču povedal, da so lovrenški urbar po drugi svetovni vojni iz samostanskega arhiva ukradli, v devetdesetih letih pa je bil za samostanski arhiv ponovno odkupljen na dražbi. En sam urbar za vse preostale urade falske gosposčine iz 17. stoletja se nahaja v PAM (PAM 1911003, *Gosposčina Fala*, Urbar šentpavelskega samostana 1621–30, t. e. 232; ostale oznake: knjiga 43, zaporedna št. urbarja 12); urbar je zelo lep: lesene platnice, lepa pisava, pregledna urejenost za vsa navedena leta uporabe.

Sam sem originalne rokopise, v katerih se pojavijo pri Orožnu in Schrollu zgoraj omenjena navedena mesta, našel v StLA (StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, t. e. 1 – K(arton) 1, H(eft) 1; fond je bil odprt leta 1999). Zelo verjetno gre za iz dveh lovrenških šentpavelskih urbarjev izrezane liste. To namiguje neznan raziskovalec, ki je prvim 6 listom (ADBNr. 1–2) s svinčnikom pripisal letnico 1620, ostalim 12 listom (ADBNr. 3) pa letnico 1638. Podobno je listom pripisana oznaka »ÖW X 9 225, 238«, ki kaže na objavo istega urbarskega besedila po urbarju iz leta 1638 v knjigi Mell, A., Müller, E. (ur.; 1913), *Steirische Taidinge (Nachträge)*, Wien (Österreichische Weisthümer X.), 225–251. Prim. uvod k prvemu dokumentu lovrenškega fonda v StLA, Priloga 1.

J. Koropec, ki v seznamu virov v svoji magistrski nalogi (1967, *Šentpavelska posest v vzhodni Sloveniji do začetka 17. stoletja. diplomska naloga 3. stopnje [magistrska disertacija]*, Ljubljana, 111) in v objavljeni disertaciji (1972: 178) navaja le »Lovrenški urbar 1622« (verjetno lahko enačimo z letom 1620, v katerem je bil narejen falski urbar iz PAM), urbarja iz 1638 verjetno ni imel v rokah.

¹⁹ Z vidika zgodovine Ruš Pokornyjevo anketo in druge lokalne vprašalnice in prve polovice 19. stoletja odlično obravnava Vrbnjak M. (1985), »Gospodarska in socialna podoba Ruš in okolice med 1812 in 1834«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 316–391.

²⁰ J. K. Kindermann, *Repertorium der steiermärkischen Geschichte, Geographie ...*, Grätz, 1792; C. Schmutz, *Historisch-topographisches Lexicon der Steiermark I–IV*, Graz, 1822. Ta dva in kasnejše krajevne leksikone je sistematično uporabljal Curk, J. (1979), »Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju«, *ČZN* letn. 15=50, št. 1–2, 260.

Koprivnik 1923, R. Badjura 1924, F. Mišič 1984.²¹ Ožje zadevajo Lovrenško nekatere doma nastale župnijske kronike, dve lovrenški in objavljena puščavska, ki sta jih s pridom navajala tudi A. Ožinger in Z. Podvinski, pisca župnijske zgodovine v krajevnem zborniku *Lovrenc na Pohorju skozi stoletja* (*LnPSS*, več o njem kasneje).²² Nazadnje imamo na voljo iz 19. stoletja razprave cerkvenih zgodovinopiscev B. Schrolla (šentpavelski arhivar) in I. Orožna, ki obravnavajo tudi Lovrenc; avtorja zajemata podatke za Lovrenc predvsem iz arhiva šentpavelskega samostana (prim. njuni navedeni deli v opombi 18).

Od literature iz 20. stoletja omenimo najprej večtematske zgodovinopisne preglede. Srednjeveška zgodovina Lovrenca je celovito obdelana v sklopu Koropčeve obdelave zemljiških gosposčin v Dravski dolini.²³ Tudi na zgodovinskem simpoziju leta 1981 *Pohorje skozi stoletja* je bil eden od prispevkov namenjen gosposčini Fala, a je od njegovega avtorja D. Vresnika, Lovrenčana, dostopna le publikacija o lovrenški zgodovini, *Naša Kronika I–II* iz 1967, v kateri prav tako prevladuje srednjeveška zgodovina.²⁴ Kljub temu, da pripovedujeta o drugem obdobju, kot ga obravnavamo v diplomu, sta obe publikaciji, Koropčeva in Vresnikova, nujni za poznavanje predhodnega regionalnega okvirja, srednjeveške dediščine Lovrenca in njegovih stikov z benediktinskim samostanom v Šentpavlu.

²¹ Del sam nisem uporabil, zato bibliografskih podatkov podrobneje ne navajam. Bralec bo te avtorje našel uporabljene in podrobneje navedene pri Ožbeju Vresniku (neobjavljen spis o lovrenški zgodovini *Tukaj je nekoč bilo jezero*, prejeta od avtorja v elektronski obliki leta 2005) ali pri delu A. Gričnika (2006, *Jurij Vodovnik II. Po njegovih poteh. Mala kronika Vodovnikove rojstne župnije, šole in kraja, razširjeni Vodovnikovi življenjepisni podlistki z dragocenimi dodatki ter nekaj (pesmi s kratkimi življenjepisi) Vodovnikovih predhodnikov in vzornikov, sodobnikov in tekmecev, naslednikov in posnemovalcev*, Celje, 1067–1101).

²² Lovrenški kroniki sta v NŠAM, starejša *Gedankbuch der Pfarre St. Lorenzen in der Wüste* ali »Stara župnijska kronika«, obsega 37 strani (avtor posedujem le očetove fotokopije, natančne lokacije v arhivu ne poznam), za večji prvi del besedila (1091 do 1888) je podpisan župnik J. Toporišič, za manjši zaključni del pa kaplan Janez Pajtler. Mlajša, ki povzema starejšo kroniko in Orožnovo zgodovino iz 1875, se nahaja v fondu št. 61, *Dekanija Hoče*, del D XIX Maribor – desni breg, z naslovom *Župnija Sv. Lovrenc na Pohorju - Krajsi zgodovinski oris*, verjetno je iz 1956, v slovenščini. V puščavskem primeru pa gre za drobno knjižico, Skuhala, I. (1881¹, 1904²), *Župnija in božja pot Device Marije v Puščavi*, Maribor.

²³ Koropec 1972. Delo povzema avtorjevo magistrsko (1967) in doktorsko disertacijo (1969). Prva je zajemala posebej šentpavelsko posest v vzhodni Sloveniji in objava iz 1972 o tej temi ne prinaša nič novega.

²⁴ Gre za v Lovrencu na Pohorju samozaložen časopis, ki je po drugi številki nehal izhajati. Prispevek Draga Vresnika na ribniškem simpoziju (*Gospodstvo Fala kot gospodarsko, politično in kulturno središče severnega Podravja*) ima morda sledi v kratkem prispevku njegovega sina Ožbeja v krajevnem zborniku (Vresnik, O. (1991), »Zgodovinski oris do začetka 17. stoletja«, *LnPSS*, 20–30). Seznam predavanj ribniškega simpozija, ne pa tudi besedil predavanj, je mogoče najti v biltenu *Pohorje skozi stoletja*, [2.] znanstveni simpozij o krajevni zgodovini, 17. –20. 9. 1981, *Ribnica na Pohorju*, Maribor 1981.

Naslednji večtematski publikaciji pa z nekaterimi svojimi prispevki segata tudi v naše obravnavano obdobje. Gre za krajevna zbornika, nastala v seriji številnih krajevnih zbornikov po slovenskem Štajerskem v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja (npr. *Maribor skozi stoletja*, 1991). Prvi je obsežna *Ruška kronika* iz 1985 (Ruše so bile z Lovrencem povezane le kot urad falske zemljiške gosposčine), drugi pa osrednja lovrenška zgodovinska monografija, *Lovrenc na Pohorju skozi stoletja (LmPss)* iz 1991, izdana ob 900-letnici prve omembe kraja. Slednji zbornik za vsa zgodovinska obdobja obravnava zgodovino lovrenške župnije in lokalnih nabožnih stavb z opremo, do začetka 17. stoletja pripelje splošno krajevno zgodovino, le za 19. in 20. stoletje pa gospodarsko in ostalo demografsko in kulturno zgodovino (zdravstvo, šolstvo, društva). Kot v oceni zbornika ugotavlja J. Curk,²⁵ do celovitosti predstavitve kraja manjka »splošnozgodovinski prikaz krajevne zgodovine od 17. stoletja dalje«. Pričujoče diplomsko delo, ki v veliki meri gradi na zgodovinopisnem kontekstu zbornika *LmPss*, želi zapolniti omenjeni umanjkljaj za obdobje 17. in 18. stoletja, o katerem v zborniku govorijo le prispevek J. Koropca in prispevki o župnijski zgodovini (prim. opomba 12), zunaj njih pa le redki odstavki v ostalih prispevkih. Tako **zgodovinopisni kontekst zbornika** prihodnjim raziskovalcem lovrenške krajevne zgodovine ne določa le še neraziskanega obdobja, ampak zahteva tudi podrobnejšo stopnjo obdelave tem, ki so v zborniku zgolj nakazane. Da ustrezem tej zahtevi, sem se v diplomskem delu odločil za podrobnejši pregled virov in obstoječih razprav (sedanje poglavje) ter za širši razmislek o aktualnih vprašanjih o lovrenški zgodovini (gl. naslednje poglavje).

V pregledu relevantnega zgodovinopisja se še nismo lotili razprav, ki omenjajo novoveško Lovrenško v regionalnem štajerskem ali nacionalnem slovenskem pregledu izbrane zgodovinske teme (prim. v nadaljevanju navedene avtorje z njihovimi deli v seznamu literature na koncu). V gospodarski zgodovini J. Šorn obdeluje fužinarstvo in začetke industrije, F. Minařik in V. Varlova steklarstvo, F. Leskoschek splavarstvo po Dravi. M. Zgonik obdeluje razvoj kulturne krajine, J. Curk naselbinsko, prometno in podrobneje stavbno-gradbeno zgodovino, S. Vriřer umetnostno zgodovino. H. Pirchegger ponuja pregled upravnih središč, o upravni zgodovini piše M. Straka, o cerkveni zgodovini I. Orožen in F. Kovačič, o etničnih razmerah B. Golec.

Nazadnje omenimo še študijske izdelke domačinov, ki združujejo pionirske obravnave krajevnazgodovinskih tematik z dobrim poznavanjem kraja ali uporabljajo uveljavljene raziskovalne metode na primeru domačega kraja. Primer prvega je podrobna srednješolska raziskovalna naloga B. Bečan in S. Šumerja (zgodovinskogeografska predstavitev kraja, 1990), primer drugega pa diplomski

²⁵ Curk, J. (1992), »Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091–1991. Zbornik. 368 strani. Lovrenc na Pohorju 1991.«, [Ocena], *ČZN* letn. 28=63, št. 1, 235.

nalogi B. Šlaus (zgodovinske spremembe gozdnatosti krajinske zgradbe, 2007) in A. Kopra (zgodovinskogeografski pregled sprememb rabe tal, 2005) – prim. seznam literature.²⁶

²⁶ Omenjam še dve diplomski nalogi z mariborske pedagoške oziroma filozofske fakultete (Oddelek za zgodovino), ki nista neposredno povezani z obravnavanim obdobjem, ker sodita prva v obdobje pred njim in druga v obdobje za njim, obe pa temeljita na obdelavi arhivskega gradiva iz fonda Gosposčine Fala v PAM. Oman, Ž. (2007), *Lovrenška urbarja iz let 1502 in 1513*, Maribor; Veronik, A. (2005), *Alfons Zabeo – zadnji falski grof*, Ruše.

1.3. Aktualna vprašanja o lovrenški zgodovini

Po predstavitvi avtorjeve osebne motivacije za diplomu, okvirov njene teme (naslov, teritorialna in časovna omejenost) ter raziskovalnega konteksta (zgodovinski in zgodovinopisni kontekst) želimo uvod zaokrožiti z razmislekom o aktualnih vprašanjih o lovrenški zgodovini, nasploh in še posebej glede obravnavanega obdobja. Vprašanja so predstavljena po petih vidikih (nekateri so bili predhodno že omenjeni), katerih kombinacija želi raziskovalca in bralca povesti v podrobno raziskavo ter živ in pristen stik s preteklostjo in zgodovinskimi podatki. Šesti, zaključni vidik, predstavlja izbrano problematiko naloge in nakazuje njen cilj oziroma sintezo. Širina razmisleka je le nakazana z vprašanji, ki se bolj tičejo izbrane problematike, bralec je vabljen, da doda druga lastna možna vprašanja.

1) **Funkcijski vidik**, motiviranost sodobnega sokrajana za preteklost: raziskovanje izvorov krajevne identitete (kako so se razvijali lokalni nivo avtonomnega in državnega tira uprave, gospodarske dejavnosti, krajina; kdo so bili konkretni rodbinski predniki ...), lokalni patriotizem (kaj je bilo na Lovrenškem posebnega, izrednega: krajevni status trga, ene od prvih matičnih knjig na Spodnjem Štajerskem, kmečki lastniki velikih gozdnih posesti – »pohorski kralji« ...),²⁷ interesi turizma (kaj povedati o lokalni preteklosti, kaj je mogoče razložiti o materialnih ostankih, komu in kako v različnih medijih predstaviti lokalno zgodovino – muzeološki vidik ...), duhovni odziv na poznavanje zgodovine (katere pozitivne in produktivne zglede ponuja slog življenja prednikov v 17. in 18. stoletju; katere so njihove težave, napake, katere od njih morda še danes niso rešene ...).

²⁷ Pri ugotavljanju lokalnih zgodovinskih posebnosti se lahko večkrat ujamo v pretiravanjih, ko začnemo zgodovinske podatke interpretirati kot neresnice. Sam sem v uvodu omenil nekaj posebnosti, npr. da je na Lovrenškem bila 1403 prva na Slovenskem omenjena žaga (namreč ob potoku Velki, v ožji okolici Lovrenca pa 1463 na Kumnu). Glede na to, da je avtor, ki ta podatek navaja, F. Sgerm (1991, »Žage na Lovrenškem Pohorju«, *LnPSS*, 198), strokovnjak za žagarstvo na Slovenskem (prim. sezam literature ob navedenem članku, str. 236), mu lahko verjamemo, v kolikor niso kasnejše raziskave odkrile kake starejše omembe žag kje drugod. Resnično ušteli pa so se nekateri mariborski univerzitetni dostojanstveniki, ki so interno benediktinsko samostansko šolo na Fali v času opata H. Marchstallerja (prim. Orožen 1875: 427–431) interpretirali kot univerzo, kar dandanes še ponavlja kak turistični prospekt (po pogovoru z J. Mlinaričem, 23. 9. 2008). Poglejmo zmoten citat, najden na spletu [brez avtorja], *Falski grad* (2005), <http://maribor.uni-mb.si/vodnikpoobcini/1250ruse/grad.htm>, (nazadnje uporabljeno 3. 1. 2005): »Leta 1620 so na Fali ustanovili oddelek dunajske univerze s predavanji o filozofiji, teologiji in ekonomiki. Leta 1628 je dunajska univerza potrdila statut univerze Fala.« Podobno besedilo je bilo kasneje najti na naslovu Burger, B. (2009), *Burger Landmarks – Prostorski atlas Slovenije. Gradovi. Grad Fala*, <http://www.burger.si/Ruse/FalskiGrad.html> (nazadnje preverjeno 11. 6. 2009).

2) **Z ozirom na vire in literaturo** – vidik zgodovinopisnih problemov (nekatera vprašanja že v prejšnjem poglavju): luknje v raziskanosti (spregledana obdobja, tematike; težavnost sinteze²⁸ – kaj povedati v splošnem krajevnozgodovinskem orisu), razpršenost arhivskega gradiva in težavnost njegove obravnave, vključevanje pomožnih zgodovinskih ved in nezgodovinskih strok (oblikovanje krajine in prostorski doseg lovrenškega človeka – razpršenost vpliva po svetu, materialna in duhovna kulturna dediščina – npr. imenoslovna in jezikoslovna zgodovina) in načini prikazov njihovih rezultatov (topografski prikaz, besedilni zapisi, likovne in druge upodobitve – npr. ljudska kultura ...).

3) Da z zgodovino celostno pokrijemo vsa področja življenja človeka, pomaga **tematska razvrstitev** vprašanj. Krajevnozgodovinska sinteza bi morala vse teme pokriti recimo s 4 področji, ki so notranje še podrobneje strukturirana: *uprava* (svetna/cerkvena, sodna ...), *oris prebivalstva* (duhovna podoba – tradicije, družbene skupine in posamezniki, demografska gibanja ...), *razvoj kulturne krajine* (zemljišča, prometne vezi, naselja in stavbe ...), *gospodarstvo* (agrarne in neagrarne panoge, fevdalni sistem ...). Za doseganje celovite tematske obdelave pomaga tudi zgled primerov, ki vsebujejo najrazličnejše tematike: večtematski zborniki, etnološke vprašalnice (ena je med našimi viri – Pokornyjev opis falske gosposčine, prim. opomba 12). Pomembno je tudi vživljanje v drugačne življenjske okoliščine 200–400 let nazaj (manjša populacija, manj diferencirana družba, drugačna stopnja tehničnega razvoja materialne kulture, manj sekulariziranosti ...).

4) Vidik **primerjave** obravnavanega obdobja **s predhodnim in naslednjim obdobjem ter s stanjem danes**: nedvoumne spremembe glede na preteklost (konec samostanov oziroma odhod benediktincev – duhovne in gospodarske posledice tega, okrepitev državne uprave, vznik neagrarnih dejavnosti, predvsem izrabe gozdov), delna kontinuiteta s preteklostjo in znanilci kasnejših sprememb (več migracij in spremembe etnične sestave, tehnični razvoj agrarne dejavnosti, upadanje posebnega sodnega in upravnega statusa Lovrenca glede na okolico, začetek orientiranja proti vzhodnemu delu Dravske doline), kontinuiteta, ki traja še danes (počasno naraščanje prebivalstva, odmaknjenost od prometnih zvez, velik delež gozdne krajine). Poleg odkrivanja zgodovinskih procesov in stalnih družbenih dejavnikov pa precej pove tudi dogodkovna zgodovina, t. j. razvrščanje (manjših) dogodkov v kronološki pregled in odkrivanje neposrednih vzrokov in posledic sprememb.

5) **Primerjava z nadlokalnim dogajanjem** (v kolikšni meri je na Lovrenškem udejanjeno splošno dogajanje, opisano v sočasnem nadlokalnem okvirju): razsvetljenske reforme državne uprave (naslonitev državne uprave na gosposčine, mesta in trge) in državni poseg v življenje

²⁸ Mnoga zgodovinopisna literatura sledi virom in pozitivistično kopiči podatke, navedene v njih, njena edina struktura je kronološka; taka je sodba za mnoge prispevke v zborniku *LnPss*. Bolj pa kot so razprave tematsko omejene ali segajo v sodobnejši čas, bolj poskušajo ugotavljati splošne značilnosti in delati zaključke.

posameznika (rahljanje fevdalnega sistema, šolstvo, reforme na cerkvenem področju), svetni duhovni preporod, barok itd. Realnejšo zgodovinsko predstavo nuja sinhrona primerjava s trgi in mesti na Štajerskem (trg Vuzenica, mesto Maribor) in primerjava z naselji v neposredni okolici (Ruše, Ribnica na Pohorju).

6) **Vidik omejitve avtorskega izdelka.** Sodobni splošnozgodovinski prikazi so redkokdaj rezultat dela enega samega avtorja, še manj pa predmet kakega študijskega izdelka. Pričujoče diplomsko delo kot preprosta študijska zgodovinska raziskava je prisiljena k omejitvam. Poleg že nakazanih omejitev (krajevne, časovne) končno opredelimo še tematsko omejitve njene problematike (prim. zgodovinopisni kontekst zbornika *LnPss*, prejšnje poglavje). Delo ima en sam tematski poudarek – izpostavljena je *upravna zgodovina kraja* – in namig ostalega v teh uvodnih poglavjih (razvoj kulturne krajine, gospodarstvo, predstavitev prebivalstva). Raziskava je videna kot dopolnitev druge zgodovinopisne literature, ki je navedena, zato besedilo in ilustrativno gradivo skušata čim manj ponavljati drugod lažje dostopne vsebine.

1.4. Izbrana problematika naloge – upravna zgodovina

Upravna zgodovina (lahko bi jo imenovali tudi *pravna*, ali *politična* zgodovina) morda velja za suhoparno, pa vendar ima prvo mesto v splošnozgodovinskem orisu neke enote (kraja, dežele, naroda ...). Zakaj tako, zakaj je upravna zgodovina izhodišče orientaciji po drugih vidikih zgodovine? Prvi razlog je praktični oziroma pedagoški. Upravna zgodovina kraja nestrokovnemu bralcu omogoča, da kraj umesti v splošno politično zgodovino, ki je osrednja snov zgodovinskega izobraževanja in domovinske vzgoje v šolah in torej splošno poznana. Vsaj v pričujoči diplomski nalogi je predstavitev lokalne upravne zgodovine zastavljena tako, da bi bila bralcu olajšana povezava s slovensko narodno (politično) zgodovino. Drugi razlog je sociološki oziroma humanistični. Predmet upravne zgodovine (upravni organi, hierarhija uprave, pravni red in poslovanje) so s sociološkega vidika²⁹ *osrednje* družbene skupine, institucije in razmerja, kar pomeni, da gre za družbene pojave, ki vključujejo oziroma zadevajo veliko večino ljudi, oziroma ki so vsem ljudem skupni, običajno javni. Primer uvedbe katastra: čeprav, recimo, izmere katastrske odmere niso vodili krajan, pa so pri njej sodelovali njihovi zastopniki in so predpisane dajatve posredno materialno zadele vsakega prebivalca.³⁰ Tretji razlog je raziskovalni. Zaradi družbene vloge uprave je njena dokumentacija dobro strukturirana, univerzalna, kot arhivski vir pogosto dobro ohranjena in javno dostopna. Tak vir je raziskovalcu izhodišče za splošno in uravnoteženo pisanje zgodovine.

Po umestitvi upravne zgodovine med ostale zgodovinske panoge oziroma v splošno zgodovino se kaže vrniti k omejenosti izbrane upravne problematike diplome na – lokalni nivo. Cilj dela je tako: predstaviti specifične lokalne (u)pravne oblike in dejavnike njihovega oblikovanja, primerjati lokalno upravo z višjimi instancami in nekaterimi kraji v regiji, pojasniti lokalno upravo na nekaterih primerih v gradivu (le-to je sicer v polni obliki podano v prilogah) in ugotoviti spremembe v obravnavanem obdobju.

Na koncu uvoda pogledimo še strukturo poglavij, v katerih bo predstavljena upravna zgodovina kraja. Ta je najprej razdeljena na javno/svetno (gospodarstvo, sodstvo, vojaštvo itd.) in cerkveno

²⁹ Bralca, ki prihaja iz Lovrenca in bo bolj živo znal aktualizirati podatke o krajevni preteklosti, lahko srečanje z lokalno upravno zgodovino popelje globlje v humanistična spoznanja zgodovine – o človeku (kakšna je tradicija avtonomne in kolektivne družbene organiziranosti, kako se s časom spreminjajo razmerja med nivoji oblasti, kateri so dejavniki družbene organiziranosti in kako pridejo do izraza narave razmerij: religiozna/cerkvena uprava, vladna/avtonomna, gospodarska/davčna, sodna, vojaška, izobraževalna ... uprava). Nedomačemu bralcu pa bo mora primanjkovalo podatkov za širše (regionalne, nacionalne ...) primerjave.

³⁰ Pri terezijanskem katastru izmere zemljišč ni bilo. Pri jožefinskem katastru so izmero opravljali člani lokalne komisije, tj. župan in izvoljeni odborniki občine, vodil jo je uradnik gosposčine nabornega okraja, nadzirala pa okrožna komisija (okrožni komisar, ekonom, inženir). Pri franciscejskem katastru pa so meritve opravljali šolani zemljemerci, ki jih je usmerjal t. i. »indikator« – oseba, ki jo je imenovala občina in ki je morala biti dober poznavalec stanja občinskih mej in mej posameznih parcel. Ribnikar, P. (1982), »Zemljiški kataster kot vir za zgodovino«, ZČ letn. 36, št. 4, 321, 324, 328.

upravo. Pri tem ne gre le za grobo tematsko razdelitev uprave ali prava, ampak tudi za omejitve na dva najrazločnejša pojavi družbene organiziranosti, kot ju prepoznamo v pretekli oblikovanosti naše družbe (v fevdalizmu novega veka) na podeželju. V tedanji preprosto oblikovani družbi podeželja (in konkretnem primeru Lovrenškega) namreč ni mogoče govoriti o podrobno diferencirani upravi (npr. javna uprava, gospodarstvo, davki, notranje zadeve, obramba, šolstvo, zdravstvo itd.), razen prav v primerjavi monarhične državne uprave z upravo Rimskokatoliške cerkve. Druga ima starejšo in bolj razdelano tradicijo, viri zanjo so bogati in v dosednji literaturi je že bolj obdelana. Diploma se zato želi bolj osredotočiti na svetno upravo: na odkrivanje trške uprave Lovrenca in benediktinskega samostana Št. Pavel kot zemljiškega gospoda na Fali.

Preden so predstavljene v treh poglavjih tri lokalne upravne enote (v svetni upravi gosposčina Fala in trg Sv. Lovrenc, v cerkveni pa skupaj župniji Sv. Lovrenc in Sv. Marija v Puščavi), je podan v treh poglavjih še okvir instanc navzgor do treh regionalnih nivojev uprave (v svetni upravi do dežele Štajerske, v cerkveni do različnih škofij in samostana Št. Pavel). Da bi olajšali primerjavo po obeh nivojih uprave (regionalnem, lokalnem), so poglavja strukturirana na iste opise sestavnih delov uprave.

Tabela 1: Struktura opisa upravnih enot

V odnosu regionalnega nivoja do lokalnega so predstavljeni:

- razvoj sistema upravnih enot do začetka obravnavanega obdobja in zemljevid stanja okolice ok. 1600;
- pojasnilo sprememb v sistemu upravnih enot do konca obravnavanega obdobja in zemljevid stanja okolice ok. 1800;
- predstavljeno je poslovanje, ki zadeva konkretne lovrenške lokalne enote;
- poglavje zaključuje »Sklep«;
- izjemoma so dodatno predstavljene specifične regionalne enote (koroški verski sklad).

Za enote lokalnega nivoja pa so predstavljeni:

- predzgodovina;
- opredelitev sedeža in območja enote, pregled prebivalstva;
- podrejeni organi (uslužbenci);
- poslovanje (red, dokumentacija, področja);
- vsebina poslovanja v letih 1600–1800;
- primerjava s podobnimi enotami v soseščini;
- na zaključku »Sklep« (povzetek poglavja, komentar zanimivejših ugotovitev).

2. Cerkevna uprava

Pregled upravne zgodovine Lovrenca začnimo pri zgodovini lokalne uprave Rimskokatoliške cerkve. Najprej zato, ker je tu lažje začeti, saj je v literaturi že dobro obdelana,³¹ literatura pa odkriva tudi množico arhivskih virov, ki govorijo o stabilni upravni strukturi v preteklosti. Potem zato, ker je cerkevna ureditev vse do konca 18. stoletja vplivala na oblikovanje svetnih upravnih enot.³² Nazadnje pa zato, da spoznamo samostan v Št. Pavlu, ki je bil do razpustitve v letih 1782 in 1787 vseskozi fevdalni gospod Lovrenškega in je kot tak odločilno zaznamoval vse vrste njegove lokalne uprave.

Pozorni moramo biti na razlikovanje gole cerkevne uprave (duhovno dejavnost benediktincev v župnijskih, samostanskih in škofijskih okvirih)³³ in povsem svetne uprave samostana (gospodarska ter z njo povezana fevdalnoposestna in sodna uprava, kdaj po samih benediktincih, a tudi po njihovih laiških upravnih in drugih namestnikih). V fevdalnem sistemu je oboje težko razločiti, saj je bila cerkevna uprava podpirana iz fevdalnih prihodkov (nadarbine, benefiarna posest, desetina ipd.),³⁴ kar je posebej prihajalo do izraza na lokalnem nivoju pri razločevanju ozemeljskih meja pristojnosti cerkvenih oblastev,³⁵ na višjem nivoju pa pri problemih glede izvajanja škofovske oblasti. Pa vendarle so bili na Lovrenškem v obravnavanem obdobju tako lokalne cerkevne meje kot svetno poslovanje samostana stabilni bolj kot v srednjem veku, verjetno prav zaradi bolj intenzivne prisotnosti samih benediktincev v lokalni upravi.

³¹ Objave B. Schrolla, I. Orožna, krajevni zbornik *Ljupca* (prim. poglavje o stanju raziskav), končno pa še zgodovina benediktinskih samostanov, konkretno Št. Pavla v Faust, U. (2002), »St. Paul«, v: Faust, U., Krassnig, W. (ur.), *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (Germania benedictina, III-3)*, St. Ottilien, 74–141.

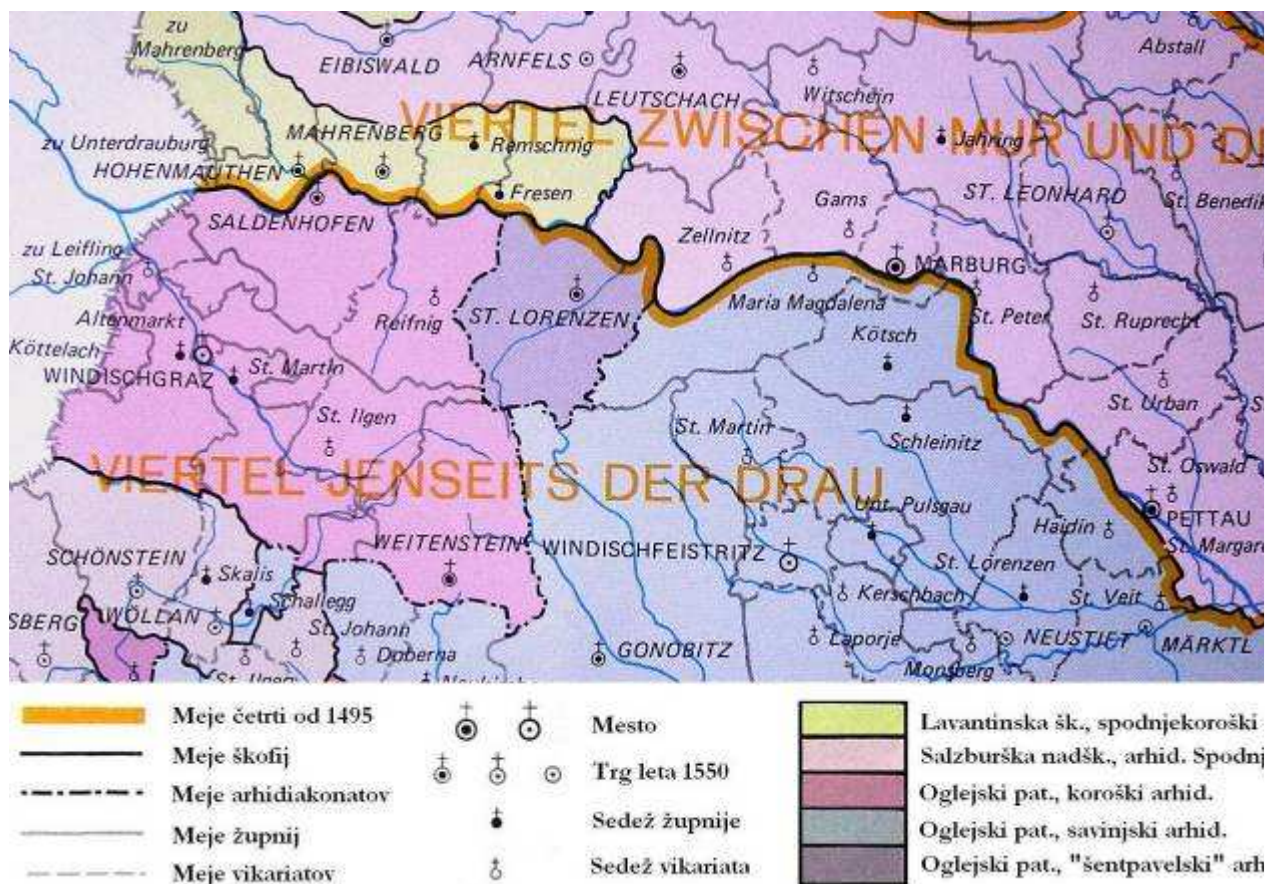
³² Curk, J. (1978), »Poročilo: [Manfred Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850, Graz 1978]« *ČZN* letn. 14=49, št. 1, 182.

³³ Ustanove cerkevne uprave so bile ustanovljene iz religioznih nagibov, delovale po cerkvenopravnih in redovnih pravilih in zgodovinska slika bi bila nepopolna, če njihove dejavnosti (tudi uprave) ne bi presojali s tem merilom. Duhovna dejavnost ali dejavnost iz religioznih nagibov pri tem ne pomeni le izrecno dušnopastirske dejavnosti, ampak tudi religiozna vodila drugih dejavnosti: karitativne, izobraževalne, književne, gradbene in likovnoumetnostne, gospodarske. Mlinarič, J. (1993), »Duhovna podoba in pomen srednjeveških samostanov na Slovenskem«, *ZČ* letn. 47, št. 4, 489.

³⁴ Po kanonskem pravu se je smelo v srednjem veku (pra)župnije ustanavljati le, če je bila zanje zagotovljena materialna osnova. Curk, J. (1992), »O pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na slovenskem Štajerskem«, *ČZN* letn. 28=63, št. 1, 158. Cerkevna nadarbina ali *beneficij* (lat. *beneficium ecclesiasticum*; tudi *prebenda*) je pravna oseba, ustanovljena po kanonskem pravu, ki sestoji iz cerkevne službe in pravice prejemati s službo združene dohodke (materialni vir prihodkov so lahko npr. posestni fond ali dajatve posameznikov in pravnih oseb ali darovi vernikov). Iz nadarbine je *beneficiran* (preživljan) *beneficiat* itd. Po Zakoniku Cerkevnege prava iz leta 1917, kanon 1409 (Odar, A. (prir.; 1944), *Zakonik Cerkevnege prava [razglašen leta 1917]*, Ljubljana.)

³⁵ Npr. spori šentpavelskih s hočkim župnikom glede cerkve v Sv. Lovrencu, 13. stoletje, Mlinarič 1991: 42.

Razen o rimskokatoliški cerkveni upravi na Lovrenškem ne moremo govoriti o pojavih in vplivih drugih veroizpovedi, Cerква. Na prehodu iz 16. v 17. stoletje, ko so bila na Slovenskem v vzponu aktualna protestantska (luteranska in druga) gibanja, so bili v okolici Lovrenca najbližje prisotni skakači na Kobanskem (Sobota, Gradišče, današnji Sveti Duh na Ostrem vrhu; levi breg Drave), kjer jih je leta 1600 protireformacijska komisija pregnala.³⁶

Slika 3: Meje četrti in cerkvene razmejitve okoli leta 1500 na Štajerskem³⁷

Razlaga nemških poimenovanj: Viertel (četrt: na severu Četrt med Muro in Dravo, na jugu Četrt onkraj Drave); St. Lorenzen (Sv. Lovrenc); sosedje Sv. Lovrenca: Weitenstein (Vitanje), St. Ilgen (Šentilj), Reifnig (Ribnica), Saldenhofen (Vuzenica), Fresen (Brezno), Remschnig (Remšnik), Mahrenberg (Radlje), Zellnitz (Selnica), Marburg (Maribor), Maria Magdalena (Magdalenska župnija v Mariboru), Kotsch (Hoče), Gonobitz (Kočevje).

³⁶ Koropec 1972: 86.

³⁷ Zemljevid »Viertelgrenzen und kirchliche Einteilung um 1500«, Straka 1978.

2.1. Škofijski okvir uprave

Stanje v začetku 17. stoletja: Kot je bilo povedano že v uvodu (1.1 Zgodovinski in nadlokalni okvir), je bila župnija Sv. Lovrenc v Puščavi v 13. stoletju izločena iz pražupnije Hoče, arhidiakonske pravice so odtlej pripadale Št. Pavlu, ordinariat pa je še naprej ostal pri oglejskem patriarhatu, kot je sicer veljalo za vse ozemlje južno od Drave od sporazuma 811 dalje (s salzburško nadškofijo, ki ji je pripadlo ozemlje severno od Drave). Lovrenška župnija je po koncu srednjega veka s svojo lego ob Dravi mejila na štiri arhidiakonate:

- na jugovzhodu na savinjski arhidiakonat (na magdalenski vikariat pod pražupnijo Hoče, v katerega je spadala tudi Marijina romarska cerkev v Rušah,³⁸ in na konjiško pražupnijo),
- na jugozahodu na koroški arhidiakonat (na župnijo Sv. Jerneja v Ribnici pod nadžupnijo Vuzenica, ki ji je deželni knez kot odvetnik postopoma pridobil arhidiakonske pravice podobno kot Št. Pavel za Sv. Lovrenc; in na župniji Stari trg pri Slovenj Gradcu in Vitanje), severno od Drave pa
- na severozahodu na spodnjekoroški arhidiakonat lavantinske škofije, sufragana Salzburga (na župnijo sv. Marije v Breznem, pod pražupnijo Labot–Dravograd),
- na severovzhodu na arhidiakonat v Spodnji Marki neposredno pod salzburško nadškofijo (na župnijo Sv. Marjete v Selnici, ki je spadala pod pražupnijo Maribor).³⁹

Razvoj stanja do začetka 19. stoletja: Leta 1628 je cesar Ferdinand II. oglejskemu patriarhu prepovedal vsakršno pastoralno dejavnost v avstrijskem delu oglejske škofije, kar ni bil prvi ukrep monarhije proti patriarhovemu vplivu v monarhiji (in proti vplivu Beneške republike, ki je nadzorovala imenovanje patriarha). Arhidiakoni Ogleja v slovenskih deželah sploh so bili v zadnjem stoletju obstoja patriarhata tako bolj ali manj formalno⁴⁰ odvisni od patriarha, dejansko pa podrejeni odločitvam papeškega nuncija na Dunaju, ki pa je v svojem imenu tudi pooblašчал druge škofe, npr.

³⁸ Leta 1545 je bil iz neznanih vzrokov sedež magdalenske župnije začasno prenesen v Limbuš. Župnija v Rušah pa naj bi ponovno nastala 1625 (nejasen je njen obstoj med 14. in 16. stoletjem) in je od tedaj neposredni sosed lovrenške župnije na vzhodu. Mlinarič 1991: 45–46.

³⁹ Curk, J. (1991), *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*, Maribor, 18–19, Straka, M. (1978), »Viertelgrenzen und kirchliche Einteilung um 1500«, [zemljevid v prilogi k] *Vwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850*, Graz [Gradec]. Za srednjeveški razvoj tega stanja gl. Koropec 1972: 85–86, Ljubša, M. (1924), »Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II.«, v ČZN letn. 19, 49–80.

⁴⁰ Kako in koliko so bili arhidiakoni odvisni od patriarha, je potrebno še konkretnije raziskati – opomba dr. Lilijane Žnidaršič Golec. Prim. opombo 69 na koncu poglavja, ki navaja neposredno upravno korespondenco šentpavelskega opata z oglejskim patriarhom iz leta 1658 (glede župnije Sv. Lovrenc, ki je bila pod patriarhatom).

ljublanskega.⁴¹ Do največjih cerkvenoupravnih sprememb je prišlo v drugi polovici 18. stoletja, najprej v letih 1751–2 z ukinitvijo oglejskega patriarhata in ustanovitvijo goriške nadškofije (kot ordinariata za Lovrenc) ter 1785–8 z jožefinskim preurejanjem škofijskih meja. Kot višje organizacijske oblike so bili pod Jožefom II. ukinjeni stari srednjeveški arhidiakonati, uveljavili pa so se dekanati, komisariati in distrikti.

Kam je župnija Sv. Lovrenc po letu 1752 (hkrati s škofijskim prehodom izpod Ogleja h Gorici) sodila na vmesni ravni uprave (arhidiakonata), ne moremo reči zagotovo. Nemški zgodovinarji jo umeščajo pod arhidiakonata kolegiatnega kapitlja Novo mesto, komisariat Šmarje,⁴² a seznam župnij pri kapitlju iz leta 1755 tega ne potrjuje.⁴³ Še najbolj verjetno je, da je sodila pod savinjski arhidiakonata, v okviru katerega je gostila goriške škofovske vizitacije (gl. dalje, ob opombi 67). Znotraj savinjskega arhidiakonata je imela zaradi svoje uprave s strani redovnikov nekoliko drugačen status od navadnih župnij, gotovo pa je, da Št. Pavel nad njo ni več imel arhidiakonskih pravic. Št. Pavlu so namreč ostale arhidiakonske pravice na območju južno od Drave, v goriški nadškofiji, le nad župnijo Mohliče v Podjuni (nem. Möchling).⁴⁴

Pri jožefinski preureditvi škofij so bile nove cerkvene meje načrtane po političnoupravnih – po mejah dežel oziroma okrožij, in so prvič prestopile razmejitve iz leta 811. Na ozemlju lovrenške župnije so 1786 ustanovili in izločili lokalijo Sv. Marija v Puščavi. Skupaj s Sv. Lovrencem je bila v okviru mariborskega okrožja dodeljena dekaniji Hoče in sekovski škofiji s sedežem v Gradcu, v isti dekaniji pa je ostala še po prehodu v lavantinsko škofijo 1859.⁴⁵ Na začetku 19. stoletja je v soseščini nastalo nekaj novih lokalij, ob zahodni meji lovrenške župnije je potekala meja med lavantinsko in sekovsko škofijo. V lavantinsko škofijo so sodile župnijske sosedbe na jugu in zahodu (v današnjih dekanijah Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Stari trg pri Slovenj Gradcu, Radlje-Vuzenica), v sekovsko škofijo pa sosedbi na severu in vzhodu v isti dekaniji (Puščava, Ruše).

⁴¹ Spreitzhofer, K. (1988), »Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranje avstrijskih dežel do srede 18. stoletja«, v Žontar, Jože idr. (ur.), *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. zgodovinsko-bibliografski vodnik*, Graz idr., 74.

⁴² Pirchegger, H. (1940), *Erläuterungen zum historischen Atlas des österreichischen Alpenländer. II. Abteilung. Die Kirchen- und Grafschaftskarte. Teil 1. Steiermark II*, Wien [Dunaj], 29–32. V ta arhidiakonata je bila v že okviru oglejskega patriarhata na Štajerskem vključena 1493–4 (ob ustanovitvi novomeškega kolegiatnega kuratnega kapitlja) pražupnija Ponikva z vsemi svojimi vikariati (Šentjurjem, Šmarjem, Lembergom in Zibiko). Curk (1992, O pražupnijah): 168. Je pa novomeški arhidiakonata obsegal še župnije na Kranjskem, že ob ustanovitvi štiri blizu ležeče.

⁴³ Mlinarič, J. (1997), »Novomeškemu kapitlju inkorporirane župnije in Dolenjski arhidiakonata«, v Granda, Stane (ur.), *Dolenjski zbornik 1996 (500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu)*, Novo mesto, 47–71.

⁴⁴ Dolinar, F. M. (1989), *Slovenska cerkvena pokrajina*, Ljubljana (Acta ecclesiastica Sloveniae, 11), 15–16.

⁴⁵ Dolinar 1989: 20–21, 30–31. Leta 1875 je bila ustanovljena dekanija Maribor – desni breg s sedežem pri sv. Magdaleni v Mariboru, iz bivše hočke dekanije pa so ji bile pripojene župnije Lovrenc, Ruše, Puščava in Limbuš. Ožinger 1991: 104, opomba 17.

Za sam sedež samostana, Št. Pavel, na kratko omenimo njegove podrejenosti škofijam, ki nikdar niso bile skupne s Sv. Lovrencem: od začetka samostana do 1786 je bil njegov ordinariat nadškofija Salzburg, 1786–1857 lavantinska škofija (torej je bil samostan lavantinski še pod škofom Slomškom, a ne več po prenosu škofijskega sedeža v Maribor), po 1857 pa krška (celovška) škofija.⁴⁶

Stiki župnije z višjimi cerkvenimi oblastvi: Z višjo cerkveno instanco tako nekdan kot še danes mislimo *škofe* za območja škofij (v primeru oglejskega patriarhata pa patriarha, ki pa je bil v Ogleju zgolj častni naziv brez posebnih pravnih pristojnosti⁴⁷). Ti so imeli že od nekdan neposredne pristojnosti do župnije in lokalnega cerkvenega občestva in so jih le v omejeni meri delegirali drugim cerkvenim oblastvom (na enaki ravni ali malo nižjim, torej na vmesni ravni). V srednjem veku je zaradi še malo izoblikovane cerkvenoupravne mreže pogosteje prihajalo do delegiranja škofovske oblasti, vpliv germanskega prava v nemškem cesarstvu pa je vplival tudi na laiško prevzemanje obrobni cerkvenih pristojnosti (patronat, odvetništvo). V novem veku je tudi pri nas na tem področju ostajal pravni partikularizem, ki so ga reforme tridentinskega koncila (1545–63) in vlade Jožefa II. (1765–90) postopoma odpravljale.

S stalno cerkveno službo pravno zvezana uradna *oblast škofa* se lat. imenuje tudi potestas iurisdictionis *ordinaria*, škof in nekatere druge vodstvene službe kot njen nosilci se imenujejo *ordinariji*. Ordinarij lahko svojo oblast v omejenem obsegu (omejitve glede na čas, obseg pravic in dolžnosti, število primerov) poveri drugi osebi – potestate delegata; npr. stolnemu dekanu v mestih ali arhidiakonom na podeželju.⁴⁸ Oblast škofov je po kanonskem pravu dvoja, tj. za *notranje* območje ali za območje vesti (lat. fori interni, tj. posvečevalna, učiteljska in zakonodajna oblast) in za *zunanje območje* (fori externi, tj. civilnopravna, npr. gospodarska). Posvečevalna oblast ordinarija vsebuje tako običajne pristojnosti duhovnikov/prezbiterjev (iura ordinis communia) kot samo škofu lastne pristojnosti (iura ordinis propria: birma, posvetitev mašnikov, krizme in olj, cerkva, oltarjev in svetega posodja, blagoslov zvonov itd.).

Pri ordinarijevih poveritvah z zunanjega območja njegove oblasti pojasnimo dve že zgoraj omenjeni uredbi. *Patronat* ali zavetništvo je z nekaterimi bremenami (gospodarska podpora cerkvene uprave) združena vsota privilegijev (t. i. ustanoviteljske pravice), ki jih je Cerkev v srednjem veku dovolila katoliškim ustanoviteljem kake cerkve, kapele ali nadarbine (ki se je kasneje lahko razvila v župnijo, samostan ipd.) ali pa tudi njihovim pravnim naslednikom. (S pravnim nasledstvom se je patronat ohranil v novi vek, saj po tridentinskem koncilu Cerkev laikom ni več dovoljevala

⁴⁶ Faust 2002: 74.

⁴⁷ Patriarh v Ogleju je bil t. i. patriarcha minus in ni imel posebnih cerkvenih jurisdikcijskih pravic kot patriarchae maiores (npr. patriarh v Carigradu). Kušej, R. (1927²), *Cerkveno pravo katoliške cerkve. s posebnim ozirrom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, Ljubljana (Učbeniki – Juridična fakulteta v Ljubljani, 2), 232.

⁴⁸ Kušej 1927: 158–9, 263–4; Kušej povzema po Zakoniku Cerkvenega prava iz leta 1917, kanoni 196–210 (prim. Odar 1944).

cerkvenih ustanovitev.) Ustanoviteljske pravice so bile izvorno del škofovske notranje duhovniške oblasti in so v nekaterih primerih ostale v pristojnosti ordinarijev. Laikom je bila skupaj z bremeni najpogosteje podeljena pravica prezentacije (lat. *ius presentandi* ali *ius patronatus*) duhovnika oziroma druge ustrezne osebe v cerkveni upravi. Iz imena te pravice izhaja naziv njenega laiškega imetnika – *patron*.⁴⁹ *Odvetništvo* (odvetnik ali lat. *advokatus/defensor*, nem. *Vogt*) je bila častna služba laikov za potrebe obrambe Cerkve (kake cerkvene upravne enote) v primeru njene vojaške napadenosti ali toženosti na sodišču, nosilcu pa je običajno prinašala letne dohodke iz cerkvenih nadarbin oziroma gosposčin.⁵⁰ Odvetniško službo so nekateri laiki opravljali zastoj, nekateri pa so jo zlorabljali za prisvajanje cerkvenega premoženja in upravnih pravic.

Za razlago lokalno-regionalnih stikov cerkvenih oblastev na Lovrenškem pogledimo še dva primera ordinarijevih poveritev z notranjega območja njegove oblasti, arhidiakonska pooblastila in primer inkorporacije cerkvenega beneficija. V srednjem veku so ordinariji zaradi neobvladanja pastorage na ogromnih ozemljih (sploh v salzburški metropoliji in oglejskem patriarhatu) nekatere svoje škofovske pravice in z njimi povezane deleže dohodkov delegirali najprej (pra)župnijam oziroma župnikom.⁵¹ Proti koncu srednjega veka, ko se je v naših krajih iz mreže pražupnij izoblikovala mreža arhidiakonov (posamezen arhidiakon se ni nujno oblikoval po mejah pražupnij),⁵² so ordinariji delegirali arhidiakonom še nekatere od svojih važnejših posvečevalnih (npr. posvetitev oltarjev), ustanoviteljskih (npr. potrditve in umestitve župnikov) in drugih (npr. vizitiranje, sklicevanje sinod) pristojnosti. Te od ordinarija pridobljene pravice arhidiakonov lahko imenujemo *arhidiakonske pristojnosti*, a ne smemo pozabiti, da so bile različne od enega do drugega konkretnega primera. Arhidiakonske pravice je škof/ordinarij podeljeval tudi izven redne arhidiakonske mreže, namreč ob *inkorporacijah* ali pridružitvah župnij cerkvenim gospodom (npr.

⁴⁹ Ustanoviteljske pravice, vezane na podelitev cerkvenih služb, so v osnovi tri, zadnji dve je ordinarij le redko podeljeval: pravice predstavitve/prezentacije, potrditve in umestitve/investiture (*ius presentandi*, *confirmandi* et *instalandi*). Curk (1992, O pražupnijah): 159, v zvezi investituro župnikov v (srednjeveških) pražupnijah.

⁵⁰ Kušej 1927: 195–210 (zgodovinsko ta avtor ni posebno natančen, več pove naslednji avtor); Mlinarič 1997: 47.

⁵¹ »Pražupnije so imele pravice do pogreba, krsta, cerkvenega sode in zbora«, Curk (1992, O pražupnijah): 159.

⁵² V novem veku zgodovina cerkvenega prava loči nekako štiri stopnje ali vrste arhidiakonov. Sploh prvi so po Kušejju (1927: 263–4) »stari arhidiakoni«, ki so začeli obstajati pred tridentinskim koncilom. Med koncilom in jožefinskimi reformami se zedini delokrog tega cerkvenega oblastva med župnijo in škofijo, dvoje imen, krajevno različno rabljenih, pa še nakazuje izvor pristojnosti. Nadžupnik (gr. → lat. arhipresbiter, nem. Erzpriester, tudi višji duhovnik) morda izhaja iz nekdanjih pražupnij ali inkorporiranih župnij, arhidiakon pa iz prej omenjenega »starega arhidiakona«. Tretja stopnja so pojožefinski dekani, ki načelujejo dekanijam ali dekanatom. Hkrati je po jožefinskih reformah prišlo do še danes veljavne organizacijske oblike (brez posebnih oblastvenih pristojnosti), ki povezuje več dekanij skupaj in se po škofijah različno imenuje: arhidiakon, arhipresbiterat, komisariat. (prim. Odar 1944: kanoni 217 ter 447–9.)

samostanom).⁵³ Razlogi za inkorporacije so bili predvsem gospodarski, inkorporirane župnije pa ene donosnejših.⁵⁴ Cerkevni gospodje so tako postali lastniki arhidiakonskih pooblastil, skoraj redno so si pridobili tudi odvetniške pravice do podelitve dohodkov beneficijev in do podelitve ustanoviteljskega dela desetine, redkeje pa ordinariju pridržano pravico do vizitacije.⁵⁵

Samostanu Št. Pavel je papež Urban II. leta 1099 v reformnem duhu investiturnega boja podelil privilegij svoje zaščite in svobodno voljo pri izbiri ordinarija (za izvajanje škofovskih pristojnosti: za posvetitev oltarjev in cerkva, posvetitev duhovnikov – menihov) po kriteriju lojalnosti apostolskemu sedežu, kar pa še ni pomenilo, da bi bil samostan neposredno podrejen papežu. Bil je še vedno »služen« krajevnemu ordinariju (za koroške posesti in sedež samostana je bil ta v Salzburgu).⁵⁶ Za ozemlje južno od Drave in posebej za Lovrenško je zanimivo opazovati, kako je samostan Št. Pavel, ki si je že do leta 1214 *inkorporiral* lovrenško cerkveno ozemlje iz hoče prazupnije in zanj od oglejskega patriarha pridobil *arhidiakonske pristojnosti*, izvajal te privilegije in pristojnosti v obravnavanem obdobju (upravljanje župnije, gradnja cerkve v Puščavi, ki je kasneje postala sedež lokalije, menjava ordinarijev v drugi polovici 18. stoletja) in se kdaj obrnil še na papeža.

V imenu lovrenške župnije so stike z višjimi cerkvenimi oblastvi vodili šentpavelski opati, ki so jih morali lovrenški »župniki« oziroma vikarji priznavati za svoje gospode in prave lovrenške župnike in hkrati arhidiakone. Hieronim Marchstaller, najznamenitejši opat obravnavanega obdobja in morda tudi nasploh v zgodovini Št. Pavla (1616–38), je nosil naslov »papeški pronotar,⁵⁷ svetnik cesarja in salzburškega nadškofa, *nadžupnik* metropolije v Salzburgu za spodnjo Koroško in patriarhata Oglej za Mohličce v Podjuni in Sv. Lovrenc v Puščavi na Spodnjem Štajerskem.«⁵⁸ Pojem nadžupnik v novoveških okvirih (gl. opomba 52) gotovo lahko razumemo kot označbo arhidiakonskih pravic, o opatovi moči pa govori tudi dejstvo, da je to pravico imel za samostanu inkorporirani župniji pod dvema ordinarijema, tako severno kot južno od Drave. Ob tem še enkrat pojasnimo, da je imel

⁵³ Pri inkorporaciji gre nasploh za pridružitve nekega cerkvenega beneficija cerkveni ustanovi, običajno vtelesenje župnije škofijam, kapitljem ali samostanom. Inkorporacija je lahko popolna (cerkvena ustanova pridobi vse duhovne pravice razen škofovskih in vse materialne koristi) ali nepopolna/delna (cerkvena ustanova pridobi le materialne koristi beneficija). Mlinarič 1997: 47.

⁵⁴ Richter, J. (1966), »Savinjski arhidiakoniat in njegov konec«, *ČZN* letn. 2=37, 106. Tudi arhidiakoni so bili župniki uglednejših in donosnejših župnij. Mlinarič 1991: 37.

⁵⁵ Curk (1992, O prazupnijah): 159.

⁵⁶ Faust 2002: 83.

⁵⁷ »Papeški ali apostolski pronotar« (lat. *prothonotarius apostolicus*), po papežu Sikstu V. (1585–90) naziv članov kolegija, sestavljenega iz 12 papeških uradnikov, malo nižjih od kardinalov, v Rimu. Naziv cerkvenih dostojanstvenikov, ki niso škofi, višji od naziva monsignor. Pri Marchstallerju gre verjetno za častni naziv, saj ni uradoval v Rimu. »Protonotary apostolic« (2009), geslo v *Wikipedia. The Free Encyclopedia*, <http://en.wikipedia.org/wiki>, (zadnja sprememba 24. 1. 2009, uporabljeno 16. 4. 2009).

⁵⁸ Schroll 1891, podnaslov knjige.

šentpavelski opat arhidiakonsko oblast za tri ločene župnije (Št. Pavel, Mohliče, Sv. Lovrenc), ki med seboj niso bile povezane v arhidiakonatu. Ob ukinitvi samostana je opat Anselm II. von Edling (1778–1782/87) skušal nadžupniško čast prenesti na župnijski sedež Sv. Lovrenca z zaščitnim pismom, kar pa se z jožefinskimi reformami verjetno ni obdržalo, kljub temu da je na župniji še župnikoval benediktinec do leta 1817.⁵⁹

Lovrenški vikar je bil tudi dolžan izročiti samostanu župnijo in dohodke nadarbine, če bi se kateri izmed opatov hotel preseliti v Lovrenc ali pa tja poslati za vikarja katerega izmed svojih konventualcev (določila ob vizitaciji opata Marchstallerja leta 1626 v Lovrencu).⁶⁰ Orožnova zgodovina⁶¹ upravljavce lovrenške župnije vse od 1599 do 1817 označuje kot benediktince (patre), bili pa so benediktinci (tudi bivši opati, konventualci ipd.) že prej na župniji; enako velja tudi za prvi dve leti lokalije v Puščavi (1786–8). To in v šentpavelskem arhivu že iz leta 1589 ohranjena prošnja za mesto lovrenškega »župnika«, ki jo je na opata neuspešno naslovil brezenški župnik,⁶² priča, da so opati nastavljali vikarje na Lovrenškem. Naletimo tudi na škofijske duhovnike, a le v vlogi beneficiatov pri trški kapeli Sv. Križa in s položajem, nižjim od benediktinskega. Darovalec posestnega fonda je v ustanovni listini duhovniku, uživalcu dohodkov beneficija, naročal (verski?) pouk in določena duhovniška opravila.⁶³

Še za čas pred jožefinskimi reformami literatura potrjuje, da je patron in odvetnik lovrenške župnije samostan Št. Pavel,⁶⁴ nato pa z njegovo ukinitvijo obe pravici preideta na falsko gosposčino oziroma njenega lastnika, (koroški) verski sklad.⁶⁵

Arhidiakonska pristojnost, ki so jo šentpavelski opati izvajali le do konca oglejskega patriarhata, je vizitiranje župnije. Literatura omenja dva obširna zapisnika vizitacij na Lovrenškem, ki ju je opravil omenjeni opat Marchstaller v letih 1617 in 1626. O kasnejših vizitacijah opatov ni sledov, gotovo pa je, da so bili opati redno, morda vsako leto prisotni na Lovrenškem (t. i.

⁵⁹ StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 6, »Schirmbrief Anselm, Abt zu St. Paul an die Pfarrkirchen St. Lorenzen in der Wüste«, 11. 7. 1782. Pismo takoj za funkcijo opata imenuje funkcijo nadžupnika v Lovrencu. V zgodovini župnije za ta čas to dejanje ni omenjeno ali komentirano – Ožinger LnPss.

⁶⁰ Mlinarič 1991: 48, 59.

⁶¹ Orožen 1875: 405–9, za Puščavo 422–3.

⁶² Mlinarič 1991: 52.

⁶³ Ob vizitaciji leta 1760 goriški nadškof naroča, da je za beneficiata potrebno bolje poskrbeti. Mlinarič 1991: 73, 76.

⁶⁴ Pirchegger 1940: 141.

⁶⁵ StLA 200177, *Faal, Herrschaft*, ADBNr. 9, »Beschreibung der Staats-Herrschaft Faalerischen Hochheiten, Gerechtsamen itd.«, 15. 6. 1796, § 15 (prim. Priloga 8): 1796 ima falska gosposčina oziroma verski sklad *ius patronatus* in odvetništvo (*Vogteij*) nad župnijami Sv. Lovrenc, Remšnik in Brezno ter nad lokalijami Sv. Marija v Puščavi, Št. Ožbalt in Kapla. Nad Marijino župnijo v Rušah ima le odvetništvo, tam ima *ius patronatus* nadžupnik v Hočah, pred njim je imel to vlogo deželni knez – pred jožefinskimi reformami, Pirchegger 1940: 139.

»opatovska palača« pri župnijski cerkvi v Lovrencu, sedež gosposčine Fala, romarsko središče v Puščavi) in da so tu službujoči benediktinci redno ohranjali stik z matico. V 35 letih pod goriško nadškofijo je bilo Lovrenško deležno kar štirih škofovskih vizitacij, in sicer v letih 1751, 1760, 1766 in 1773. Ugotavljale so kar dobro stanje in zadovoljnost laiškega osebja z duhovniki, tista iz leta 1760 je spodbudila k obnovi župnijske cerkve (1766 so zgradili novo), lovrenško župnijo so navajale na nove škofijske predstojnike (1760 so po zakristijah manjkale table z imenom krajevnega ordinarija).⁶⁶ Sicer pa v Sv. Lovrencu kot redu (benediktincem) še vedno inkorporirani župniji ni bilo težav z nasprotovanjem vizitaciji škofa, ki so se pojavljale pri mnogih drugih takšnih župnijah na območju savinjskega arhidiaconata.⁶⁷ Zapisnik vizitacij sekovskega škofa omenja literatura za leto 1828, gotovo pa je imela župnija vizitacijo tamkajšnjega ordinarija že vsaj, ko je (sekovski) škof Waldstein leta 1811 posvetil lovrenško cerkev.⁶⁸ Ko je bila župnija še pod oglejskim patriarhatom, so se morali opati na oddaljenega patriarha pisno obračati za dovoljenje za gradnjo cerkva (1658 za gradnjo kapele sv. Ane v Puščavi⁶⁹) in za dovoljenje, da je posvetitve cerkva oziroma oltarjev (in hkrati kdaj še birmovanje) na prošnjo opata opravil kak manj oddaljeni škof. Opatje so se obračali na različne škofijske sedeže: leta 1511 je oltar v cerkvi sv. Križa posvetil lavantinski, 1620 naj bi za posvetitev oltarjev lovrenške cerkve in birmovanje prosili krškega pomožnega škofa, do česar pa verjetno ni prišlo, 1637 je patriarh opatu dovolil za posvetitev puščavske cerkve prositi kateregakoli škofa (zaradi smrti in menjave opata je bila posvetitev šele 1641, posvečevalec pa ljubljanski prošt in naslovni škof).⁷⁰

Sklep: Domnevamo lahko, da stiki z ordinariji po svoji stalnosti in zagotovljenosti niso bili dobri (izjema je čas goriške nadškofije, katere sedež je pa vendarle bil oddaljen). Šentpavelsko cerkveno vodstvo je bilo z nadomeščanjem nekaterih škofovskih pristojnosti, z zagotavljanjem številnega duhovništva, ki je povrhu uporabljalo tudi domači jezik,⁷¹ ter s stikom na več sedežih

⁶⁶ Mlinarič 1991: 74 sl.

⁶⁷ Attems, K. (avtor), Ožinger, A. (ur.; 1991), *Vizitacijski zapiski savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije*, Ljubljana, 35–37. Od vizitacij, ki so bile pod goriško nadškofijo opravljene v savinjskem arhidiaconatu, v Lovrenc ni prišlo do vizitacije leta 1756, ko jo je opravljal celjski mestni župnik kot delegirani vizitator, kateremu je nadškof naročil, naj ne vizitira redovnih postojank (str. 21). Latinske zapisnike vizitacij iz knjige v slovenščini povzema Mlinarič 1991.

⁶⁸ Ožinger 1991: 86–7.

⁶⁹ Mlinarič 1991: 64, Skuhala 1904: 8. F. Kovačič (1921, »K cerkveni zgodovini na Spodnjem Štajerskem«, *ČZN* letn. 16, št. 2, 112) navaja celotno vsebino prošnje opata Janeza Delfina z dne 13. 8. 1658. Od zaprosenega je patriarh opatu dovolil položiti temeljni kamen kapele in blagosloviti dozidano kapelo z oltarji vred. Opat je zase prosil tudi pravico do birmovanja, »ker v te kraje ni nikdar prišel noben škof«, a dovoljenje tega je patriarh odložil in se obrnil v Rim.

⁷⁰ Mlinarič 1991: 47, 58, 61 in Skuhala 1904: 5

⁷¹ Npr. Pavel Memminger, ki je bil od leta 1630 najprej na Fali, nato pa predstojnik puščavske cerkve in župnik v Sv. Lovrencu do izvolitve za opata 1638 kot naslednik Marchstallerja, je prav gotovo znal tudi slovensko, čeprav je bil po

(Lovrenc, Puščava, Fala) lovrenškemu občestvu prav dobrodošlo in v dobrobit. Šele vključitev v novo oblikovano lavantinsko škofijo pod Slomškom leta 1859 je kasneje dodobra izboljšala stanje lovrenških stikov z višjimi cerkvenimi oblastvi. Pojožefinska škofijska pripadnost pa je Lovrenško iz stikov z zahodom (Št. Pavel na Koroškem in Oglej) usmerjala v stike z osrednjo Štajersko na vzhodu (dekanija Hoče, sekovska/graška škofija in lavantinska škofija s sedežem v Mariboru). Škofijsko središče se je s prenosom v bližnji Maribor bolj kot kdaj prej približalo Lovrenškemu.

rodu s Švabskega. Sicer pa je hišni red za Falo iz 1628 redovnikom naročal, da se morajo učiti slovenskega jezika za potrebe stikov s posli in podložniki. Orožen 1875: 405.

2.2. Uprava pri benediktinskem samostanu Št. Pavel

Razvoj benediktinske uprave do začetka 17. stoletja: Do začetka obravnavanega obdobja je imel samostan Št. Pavel v Labotski dolini za seboj že dobrega pol tisočletja zgodovine – hkrati pa tudi Lovrenško. Dejavnost samostana je razlog, da se je gozdnata ali »pusta pokrajina ob Radoljni« (prva omemba Lovrenškega kot posesti, darovane samostanu ob ustanovitvi, 1091 v darovni listini Engelberta I. Spanheima) v četrto tisočletje spremenila v kolonizirano krajino s prenekaterimi upravnimi pravicami. Tesna povezanost Lovrenškega s samostanom se je kazala tudi v preostalem razvoju v 15. in 16. stoletju, ko je samostan v srednjeevropski krizi nazadoval, Lovrenško pa pustelo oziroma stagniralo v razvoju.

Literatura podaja predvsem gospodarsko sliko zgodovine samostana – posestni in politični razvoj, medtem ko je o notranji duhovni zgodovini malo virov in si lahko pomagamo bolj s primeri drugih benediktinskih samostanov. Engelberta I. Spanheima, ki je kot osnovo bodočemu samostanu daroval posesti v spodnji Labotski dolini in širšo okolico Lovrenškega ter privabil prve benediktince, k ustanovitvi ni gnala plemiška želja po obvladovanju in izkoriščanju cerkvenih ustanov oziroma beneficijev (investiturni boj v 11. in 12. stoletju), kar se človeku današnje miselnosti lahko zdi na prvi pogled presenetljivo. Bil je sin pobožnih plemiških staršev, ki sta umrla na romanjih (oče na poti iz Svete dežele, mati na poti v Santiago de Compostella), sam odvetnik salzburške nadškofije, njegov brat Hartvik pa nadškof v Magdeburgu – samostanu je ob ustanovitvi daroval mašno opremo.⁷²

Posesti so samostanu darovali še kasnejši Spanheimi, ki so posedovali vso vzhodno deželo Koroško in po izumrli družini Eppenstein podedovane dele Štajerske. Tudi od drugih plemiških družin je samostan v prvih dveh stoletjih prejel številne posesti, a nekatere le na papirju, nekatere pa je zamenjal zaradi zaokroževanja posesti. Omenimo tiste, ki so se pri samostanu obdržale do začetka našega obravnavanega obdobja: vzhodna polovica bodoče falske gosposčine (prim. Slika 13; Engelbertov sin Hartvik, med leti 1096 in 1105), npr. Kamnica z vinogradi, ki so bili zelo cenjena posest, ter gosposčina in cerkev Mohličice v Podjuni (1123 od Henrika IV. Spanheima, koroškega vojvode),⁷³ kjer se je kasneje razvila župnija s podobnim statusom kot Lovrenško. Samostan ni ležal v središču svojih koroških zemljiških posesti (kaj šele, če pomislimo na štajerske), zato je za lažje gospodarjenje nekatere manjše in bolj oddaljene posesti oddajal v fevd. Po urbarju iz leta 1289/90 je imel na koroških posestih 387 kmetij in na štajerskih 632.⁷⁴ Na oddaljenih urbarialnih posestih (npr. Lovrenško) je samostan zavestno nalagal denarne dajatve (in zato manj naravnih in manj tlake), dominikalno posest pa je imel v svoji bližini.⁷⁵

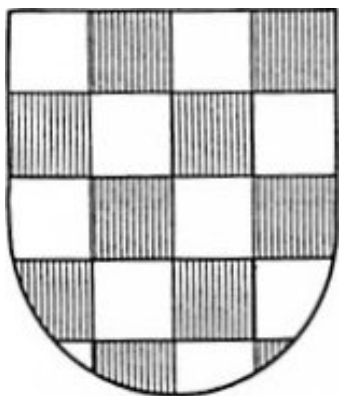
⁷² Faust 2002: 81–82.

⁷³ Prav tam, 82; Koropec 1972: 15.

⁷⁴ Faust 2002: 107.

⁷⁵ Koropec 1972: 167, 169.

Od 14. do začetka 17. stoletja samostan skoraj ni pridobival novih ozemelj. Nasprotno, mnoge, predvsem fevdne, je izgubljal in to pogosto prav v korist nekaterih premočnih odvetnikov. To se je dogajalo kljub temu, da so samostan od konca 11. pa do 13. stoletja jemali pod svojo posebno zaščito papeži in cesarji s podeljevanjem pravice, da si samostan svobodno izbira odvetnike, določil, da morajo odvetniki ščititi interese samostana zastonj (»brez zemeljske koristi ...«), ter prepovedi samostanu, da bi posesti oddajal v fevd. V Dravski dolini so si njegove fevdne posesti kot vazali v tem času prisvajale (jih alodizirale) gosposčine Dravograd, Vuzenica, Žlembenk (na severnih pobočjih Kobanskega), Viltuš in predvsem marenberska svetna gosposčina (danes Radlje). Posebno močan vpliv in velike zahteve po plačilih so imeli odvetniki zato, ker je k tej funkciji sodila pravica visokega sodstva (ali t. i. krvnega, za težje prestopke); prav gosposčina v Marenberku se je nasproti Št. Pavlu okoriščala kot deželski sodnik na njegovih posestih v zahodni Dravski dolini.⁷⁶ Nižje sodstvo (blažji prestopki) pa je samostan oziroma opat imel po vseh svojih posestih na Koroškem (podelil 1255 vojvoda Bernard) in Štajerskem z izjemo Kamnice (tja je segala oblast sodnikov iz Maribora). Toliko večji uspeh samostana je bil torej, da je 1222 za ozemlje Lovrenškega pridobil višjesodne pravice, do 16. stoletja pa ga razširil po desnem bregu Drave do Ruš, Bezene in vrhov Pohorja (o tem podrobneje v poglavju Uprava pri zemljiški gosposčini Fala).⁷⁷

Slika 4: Grb samostana Št. Pavel⁷⁸

Slika 5: Grb opata Hieronima Marchstallerja⁷⁹

Levi del opatovega grba vsebuje samostanski grb. Grb se nahaja na spominskem kamnu na fasadi cerkve sv. Marije v Puščavi. Spominja na začetek gradnje cerkve leta 1627 in na posvetitev cerkve: Troedinemu Bogu ter Devici in Materi Mariji Pomočnici

⁷⁶ Koropec 1967: 13, 19–22.

⁷⁷ Prav tam, 20–21.

⁷⁸ Faust 2002: 141.

⁷⁹ Foto Rok Bečan, 2008.

Ob začetkih Št. Pavla je bila že dolga doba, odkar je sv. Benedikt iz Nursije (480–547) oblikoval načela zahodnega meništvja in benediktincev,⁸⁰ ki jih lahko povzamemo pod preprosto geslo »Moli in delaj!« V reformno gibanje, s katerim je v sredi 11. stoletja meništvjo želelo osvoboditi prvih srednjeveških vplivov posvetne oblasti, je poleg znanega samostana Cluny v Franciji⁸¹ sodil tudi samostan Hirsau (ustanovljen 830) v Schwarzwald, iz katerega so prišli prvi menihi Št. Pavla na povabilo Engelberta I. Spanehima. V reformna načela Hirsaua sodijo tudi nekatere težnje po upravni neodvisnosti samostana, ki smo jih omenili zgoraj pri Št. Pavlu: neodvisnost od svetnega ustanovitelja, izvolitev opata v svobodni pristojnosti konventa, svobodna izbira odvetnika, obračanje naravnost na papeža kot zaščitnika samostanovih pravic, vstopa v samostan starši ne smejo naložiti svojim sinovom.⁸² Št. Pavel je bil sedmi samostan, ki so ga ustanovili menihi iz Hirsaua. Ti so ustanovljenim samostanom puščali v duhu svoje reforme avtonomnost in jih niso povezovali pod seboj v nobeno zvezo oziroma kongregacijo. Benediktinski samostani so v Srednji Evropi (blizu slovenskim prednikom) sicer nastajali še drugod, a tako kot Št. Pavel bolj ob severnih in zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora. Hirsau je vplival na nastanek samostanov v Milstattu (1091) in Rožacu (Rosazzo, 1085), Clunysko reformno gibanje pa sicer v Osojah (Ossiach, pred 1028), Možacu (Moggio, ok. 1085) in Podkloštru (Arnoldstein, 1106), mnogo starejši je bil tisti v Štivanu (S. Giovanni, pred 7. stoletjem), mlajši pa Gornji grad (1140, nem. Oberburg, 1463 razpuščen) in Monošter (Szentgotthard, 1184).⁸³ Stike s Št. Pavlom je imel še St. Lambrecht (ustanovljen 1096/1103), v Slovenskih Goricah pa je imel mnogo posesti benediktinski samostan v Admontu (1074), oba s sedežem na Zgornjem Štajerskem.⁸⁴ Prim. zemljevid z nemškimi krajevnimi imeni.

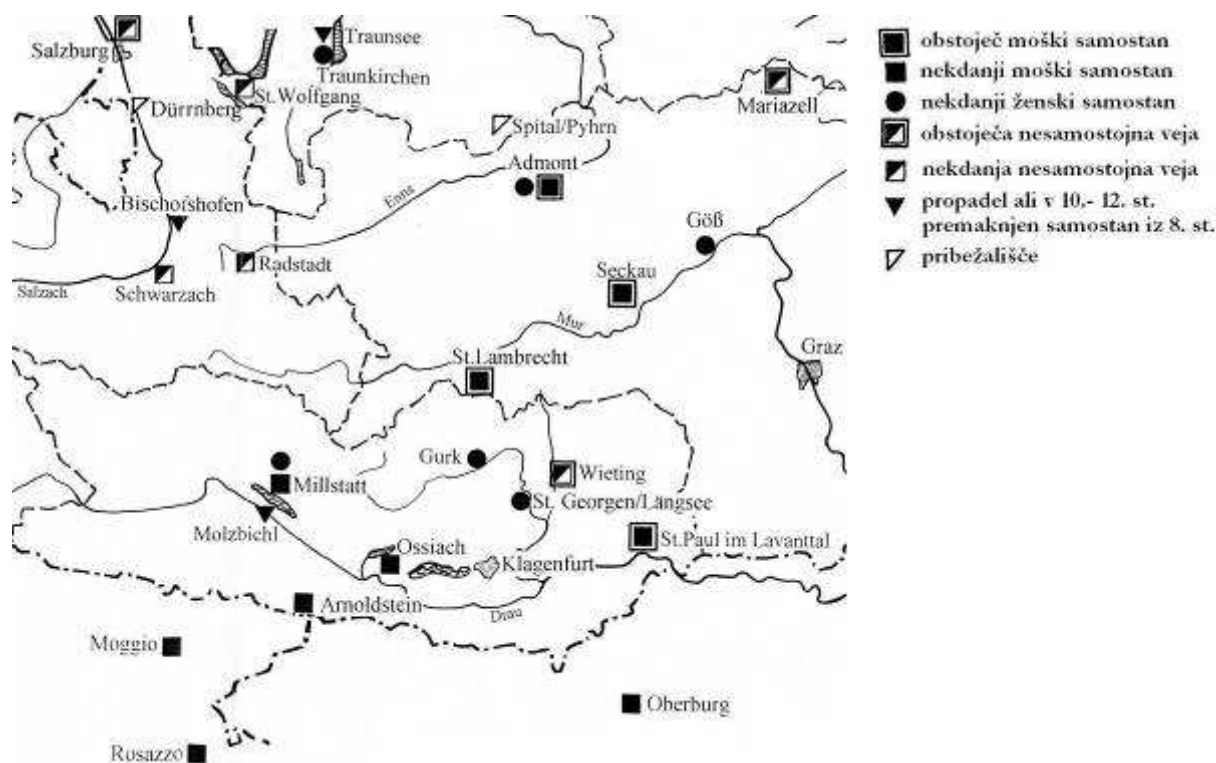
⁸⁰ Uradno ime benediktincev danes je Red svetega Benedikta ali Ordo sancti Benedicti – OSB.

⁸¹ Več o razvoju meništvja, njegovi civilizacijski in kulturni vlogi, o samostanih starejših redov na Slovenskem do 1500 gl. Mlinarič, J. (1982), *Kartuzija Pleterje 1403–1595*, Pleterje, 15–39.

⁸² Slednje pride posebej do izraza pri vstopu plemičev, s čimer so plemiške družine postale vplivno povezane s samostanom. Zanimiva je tudi novost *converzorov* – laiških bratov v samostanu (izven klavzure, brez meniške obleke), ki so s svojim posvečevanjem ročnemu delu dajali protiutež klerikalizaciji meništvja. O Hirsauu in o ustanavljanju samostana Št. Pavel iz Faust 2002: 74–82.

⁸³ Mlinarič 1982: 29–31 in zemljevid na 34–35.

⁸⁴ O vplivu Admonta na slovenske kraje piše Mlinarič, J. (2001), »Prispevek benediktincev k duhovnemu in gospodarskemu razvoju na območju severovzhodne Slovenije«, *SHS* [2001, izšlo 2002], letn. 1, št. 2, 272–278. Mlinarič omenja še samostana benediktincev v Valdoltri na Primorskem (1072) in pri Sv. Benediktu v Prekmurju (1093) ter samostana benediktink na Koroškem: Sv. Jurij na jezeru (St. George nam Längsee, 1003/1018) in Krka (Gurk, 1043).

Slika 6: Benediktinski samostani ob severni meji slovenskega etničnega prostora⁸⁵

Zemljevid podaja državne in deželne (v Avstriji) meje. Dejstvo, da avtorji Fale ali Sv. Lovrenca ne štejejo med »pripežališča«, govori verjetno o manjši pomembnosti teh dveh začasnih rezidenc na Lovrenškem.

O življenju Št. Pavla v srednjem veku je malo znano, a po zgledu drugih samostanov je mogoče soditi, da začetni reformni duh ni trajal več kot sto let, do začetka 14. stoletja pa se je monastični duh toliko porazgubil, da je bilo imetje samostana razdeljeno med opata in člane konventa (sicer bi moralo biti v skupni upravi).⁸⁶ Kljub temu je Št. Pavel na svojih mnogih posestih v Dravski dolini v tem času razvil »intenzivno gospodarsko dejavnost, /.../ prispeval k oblikovanju župnijske mreže in k poglobitvi verskega življenja, z gradnjo cerkva pa požlahntil kulturno podobo naše krajine.«⁸⁷ Težišče gospodarstva je bilo na kmetijstvu, a so tu nastale tudi prve na Slovenskem omenjene žage, od 14. stoletja pa so razvijali prodajo lesa in kolov za vinogradništvo po splavih na Dravi. Tehnični razvoj je razodevala množica mlinov že v 13. stoletju, pri Radljah je omenjen prvi kozolec na Slovenskem iz 15. stoletja. Od žit so razširili predvsem oves, sicer pa tudi vinogradništvo; vino je bila najpomembnejša naturalija, ki so jo na Koroško prenašali s štajerskih posesti. V hriboviti pokrajini so se najbolj prijela ovčereja (mnoge sirnice), tudi kokošjereja, svinjereja in čebelarstvo, proti 16. stoletju govedoreja. Ob tem se je med šentpavelskimi podložniki že sredi 16. stoletja kazala

⁸⁵ »Benediktinische Niederlassungen in Österreich und Südtirol: Karte 1 zur Germania Benedictina III-1«, priloga k Faust, U., Krassnig, W. (2000), *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol. (Germania benedictina, III-1)*, St. Ottilien.

⁸⁶ Faust 2002: 89

⁸⁷ Mlinarič 2001: 269.

močna razslojenost – delež velikih kmetov je bil (blizu ena tretjina) visok, vaške revščine pa malo.⁸⁸ Benediktinci so v Dravski dolini razlog za mnogo osrednjih *patrocinijev* (zavetnikov cerkva: Areha/Henrika, Kunigunde, Bolfenka, Lovrenca, Marjete)⁸⁹ in tudi zgrajenih cerkva, najlepši sta romarski Marijini cerkvi v Rušah (1387, sezidana na samostanski zemlji) in Puščavi (1628/1672; gl. spodaj str. 44). Ob teh jim je uspelo organizirati in voditi le tri župnije, Remšnik (župnija od 1201), Brezno (od 1312), Sv. Lovrenc (od 1214), a dušnopastirsko dejavnost so patri opravljali samo v slednji, in še to redno zgolj od konca 16. stoletja dalje, sicer so bili župniki in njihovi pomočniki svetni duhovniki.⁹⁰

Zgodovino samostana do 17. stoletja v nadaljnjem sklenimo s pregledom gospodarske krize v 15. in 16., ki se je poznala tudi v Lovrencu, tako kot dotlej že vzpon samostana.⁹¹ Zadolženi samostan sta skozi 15. stoletje poleg salzburškega nadškofa urejevala v kontekstu širše krize samostanov benediktinska reforma iz Melka (ob Donavi, dežela Spodnja Avstrija) ter cerkvena koncila v Konstanci in Baslu. Samostan so poleg tega izčrpavale zunanje nevarnosti: vpadi Turkov (leta 1476, 1477, 1480, 1489), koroški kmečki upor 1478, boji med plemiči (z Bambergom 1406–7, v habsburško-celjski vojni 1438–43 na strani prvih)⁹² in zviševane dajatve deželnemu gospodu za potrebe deželne obrambe. V 16. stoletju so samostan na rob obstoja pripeljali nekateri opati z zelo nesamostanskim življenjem (opati zgolj po nazivu): opravljanje redovništva zgolj zaradi zaslužka, življenje v konkubinatu, razdajanje samostanskih posesti, bližina Lutrovemu nauku in spori s konventom. Izstopajoč in ne ravno tipičen primer svetnih vplivov je opat Ulrik Pfinzing (1515–30), ki ga je cesar Maksimilijan I. po odstavitvi prejšnjega opata nastavil na položaj, da bi lažje gospodarsko izrabljal samostansko nadarbino. Mladi Pfinzing je na hitro opravil redovne zaobljube in prejel mašniško posvečenje, iz samostana iztržil denar za odplačilo svojega dolga cesarju, nato pa na gradu Heunburg, ki mu ga je prepustil cesar, živel s konkubino na stroške samostana. Pa tudi maloštevilni člani konventa po koncu 16. stoletja niso več vzdrževali za svoj stanu zgledne ravni: leta 1616 je salzburška nadškofovska vizitacija ugotovila, da so bili neizobraženi in da niso razumeli latinščine, ki so jo brali.⁹³

⁸⁸ Koropec 1967: 107–108 (zaključek magistrske disertacije).

⁸⁹ Uporaba teh patrocinijev izvira iz hvaležnosti benediktincev v različnih samostanih dvema družinama dobrotnikov, nemškemu cesarju Henriku in njegovi ženi Kunigundi (iz 10.–11. stoletja, ustanovitelja škofije v Bambergu, pokopana v tamkajšnji stolnici, 1146 in 1201 priznana za svetnika) ter Spanheimom, predvsem Bernardu Mariborskemu in njegovi ženi Kunigundi. Sv. Lovrenc in sv. Marjeta in mnogi drugi zavetniki iz dravske doline so bili čašчени v bamberski stolnici. Kovačič, F. (1917), »Sv. Areh na Pohorju«, *ČZN* letn. 13, 45–94.

⁹⁰ Koropec 1972: 85 in Mlinarič 2001: 271–272.

⁹¹ To ugotavlja že Mlinarič 1991: 52.

⁹² Koropec 1972: 37.

⁹³ Faust 2002: 91–92.

Zadnja dva opata iz 16. stoletja sta najbolj neposredno od »negativnih« opatov tega stoletja vplivala tudi na Lovrenško. Opat Vincenc Lechner (1583–1616) je falsko gosposčino, ki je bila že od 1555 do vsaj 1571 zastavljena in je izgubljala na vrednosti, 1589 kot svojo osebno lastnino dedno prepustil bratu in njegovim naslednikom, ki so posesti in falsko graščino zanemarjali.⁹⁴ Opat Andreas Schaffer (1576–83) je živel v konkubinatu, samovoljno prodal remšniško župnijo in tudi drugače zadolžil samostan, bil zaprt in odstavljen. Pri Sv. Lovrencu je živel kot župnik oziroma uživalec župnijske nadarbine pred izvolitvijo za opata in po odstavitvi, vse do »mizerne« smrti leta 1601, in to tako, da so se lovrenški prebivalci pritožili proti njemu pri nadvojvodi Karlu.⁹⁵

Razvoj stanja do začetka 19. stoletja: V zadnjih dveh stoletjih pred jožefinsko razpustitvijo je samostan vodilo deset opatov, ki so ga spet uredili in okrepili. Korenito reformo samostana je začel in izvedel opat Hieronymus Marchstaller, ki je veljal za njegovega »drugega ustanovitelja«. Reformni impulz je kot že ob ustanovitvi prišel z zahoda, tokrat iz benediktinskega samostana Ochsenhausen na Švabskem: sam Marchstaller in trije patri, nameščeni v najpomembnejše službe samostana, pa tudi naslednja opata Memminger in Rottenhäusler. Benediktinci, ki so okrepili zasedbo v Št. Pavlu, so prihajali z Nemškega tudi zaradi domačih političnih nemirov, sploh pozneje v času tridesetletne vojne (1618–48).⁹⁶

Marchstaller je bil rojen 1576 na Švabskem, s 13 leti je vstopil v samostan Ochsenhausen, pri 15 naredil zaobljube in bil po študiju teologije v Dillingenu pri 24 posvečen v duhovnika. Nato je nabiral izkušnje v samostanskih vodstvenih službah najprej 1600–10 v Ochsenhausnu in nato 1610–16 v St. Lambrechtu na Zgornjem Štajerskem. Ko je v Št. Pavlu na pritisk salzburškega nadškofa in patronov samostana odstopil pravkar izvoljeni opat Pferinger, so leta 1616 kot kandidata pritegnili in izvolili 40-letnega Marchstallerja, ki je vzbudil pozornost z zgledno službo v Št. Pavlu bližnjem St. Lambrechtu. Samostan je notranje uredil z ukinitvijo delitve samostanske posesti med opata in konvent in novimi predpisi hišnega in liturgičnega reda, pridobil je nove mlade člane konventa in jih temeljito izobrazil (več o tem gl. v nadaljevanju). Z ureditvijo in pregledom arhiva⁹⁷ je dobil osnovo za ureditev posesti in prejemkov po urbarjih, za pridobitev mnogih zastavljenih in nepravno oddanih posesti v pravedanjih, samostanu pa so bila potrjena nekatera važna upravna pooblastila. Kot

⁹⁴ Koropec 1972: 37–38 in Schroll 1891: 98–101. Curk (1991, »Gradbena zgodovina župnijske cerkve in podružnic«, *LjPz*, 306) je verjetno na podlagi posplošitev o zastavljenosti falske gosposčine zapisal, da je bil Lovrenc kot trg 1555–1618 zastavljen. Kmalu po 1616 je namreč opat Marchstaller s pravedanjem samostanu spet pridobil falsko gosposčino in odškodnino za izgube, do katerih je prišlo zaradi slabe uprave med zastavitvijo.

⁹⁵ Mlinarič 1991: 52, Orožen 1875: 404 in Faust 2002: 91.

⁹⁶ Faust 2002: 92, Schroll 1891: 35, 37.

⁹⁷ Načrtno je zbiral dokumentacijo, ki je bila zanemarjeno porazgubljena po samostanskih prostorih. Ob obnavljanju cerkve in orgel je ob vdoru v zazidano sobo v zvoniku našel skrinje s spisi, ki so tam nedotaknjene ležale že od ok. leta 1400. Schroll 1891: 103–4.

predstavnik samostana kot zemljiškega gospoda je bil od 1617 do smrti 1638 v deželnem zboru v kuriji višje duhovščine, 1624 je dobil arhidiakonske pravice nad vzhodno Spodnjo Koroško, 1625 sta cesar Ferdinand II. in papež Urban VIII. potrdila pravice in zaščito samostana. Dodatno je k stabilnosti samostana prispevala leta 1641 v Salzburgu ustanovljena kongregacija benediktincev, ki ji je pripadal tudi Št. Pavel in bil odtlej vizitiran z njene strani.⁹⁸

Tabela 2: Opati Št. Pavla v 17. in 18. stoletju⁹⁹

Vincenc Lechner (1583–1616)
 Johann Pferinger (1616)
 Hieronymus Marchstaller (1616–38)
 Paul I. Memminger (1638–60)
 Philipp Rottenhäusler (1661–77)
 Albert Reichaart (1677–1727)
 Johann VI. Rainer von Lindenstuhl (1728–42)
 Benedikt Hasler (1742–48)
 Anselm I. Passauco/Požavko (1748–78)
 Anselm II. von Edling (1778–1782/87)

Slika 7: Opat Hieronymus Marchstaller¹⁰⁰

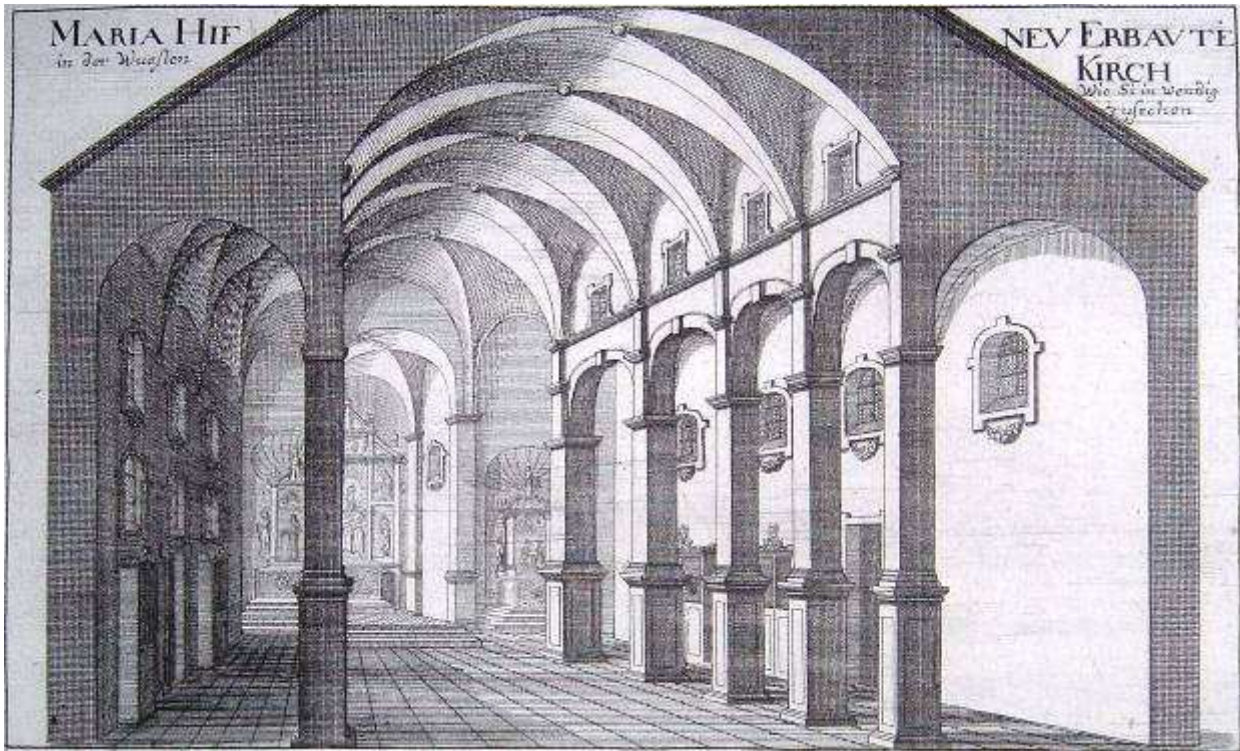
Po gospodarski sanaciji tekočega in preteklega imetja (npr. gosposčine Fala v dolgem pravdanju 1617–24) so Marchstaller in nasledniki imetje tudi širili z nakupi, ki so na račun štajerskih posesti zaokrožali posest v spodnji Labotski dolini. Na Koroškem so pridobili zemljiške gosposčine Dravograd (leta 1627, od krške škofije), Rabenstein (1629, ob odhodu evangeličanskega plemstva), Kollnitz, Loschental (zadnje tri so danes v občini St. Paul im Lavanttal) in Labot (1667), na Štajerskem pa Limbuš (1666), medtem ko so bili po zadolževanju oddani gospostvo Sv. Jurij ob Pesnici (1628 prodano) in posestva v Kamnici (1608 oddana v fevd). Konec 17. stoletja so začeli oziroma poskusili še z neagrarnimi dejavnostmi (rudniki brona, svinca, številne kovačije in 1687 glažuta v gozdnati Labotski dolini), od katerih se je najbolje držala glažuta. Sicer pa se je zaradi

⁹⁸ Prav tam, 12–15, Mlinarič 1991: 53, Faust 2002: 92–3.

⁹⁹ Faust 2002: 121.

¹⁰⁰ Schroll 1891, slika na tretji strani.

gospodarskih vložkov dolg samostana, ki niti pod opatom Marchstallerjem ni bil popolnoma izničen, vse do razpustitve pod opatom Edlingom 1782/87 nenehno zviševal.¹⁰¹

Slika 8: Pogled na cerkev Sv. Marije od znotraj (1681)¹⁰²

Izdajalec Vischer je Marijini cerkvi v Puščavi izkazal veliko pozornost s tem, da je poleg zunanjega pogleda na cerkev (prim. **Slika 9**) v svojo topografijo umestil tudi prikaz notranjščine.

Velik vložek benediktincev na Lovrenškem predstavljata tudi dve novozgrajeni cerkvi v zadnjih dveh stoletjih samostana, saj bi sami prihodki falske gosposčine in lovrenške župnije teh gradenj in njune opreme ne zmogli. Še posebno velja to za Marijino cerkev v Puščavi, za katero je dal pobudo opat Marchstaller in so jo gradili in urejali najprej v letih 1627–37, nato pa zaradi številnih romarjev povečali 1672–77 pod opatom Rottenhäuslerjem. Kot romarsko središče je takoj postala konkurenca bližnji Marijini cerkvi v Rušah, ki je imela več stoletij starejšo romarsko tradicijo. Gre za največjo, pa tudi eno arhitekturno najbolj razvitih cerkvenih stavb srede 17. stoletja na Slovenskem.¹⁰³ Cerkev sv. Lovrenca pa je bila skoraj v celoti sezidana na novo v letih 1765–6.¹⁰⁴

¹⁰¹ Faust 2002: 92–4, 106–7.

¹⁰² Veduta »85 Puščava II«, v Vischer, G. M. (2006), *Topographia ducatus Stiriae [1681]. izbor*, [ur. Stopar, I., Premzl, P.], Maribor.

¹⁰³ Šumi, N. (2000), »Razvoj arhitekture v 17. stoletju«, v *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Katalog razstave*, Ljubljana, 31; isti (1969), *Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 24. V slednjem delu na str. 22 ima avtor cerkev sv. Marije v Puščavi za »enako mogočno romansko cerkev« kot je bazilika samostanske cerkve v Stični, ki je iz leta 1620. Cerkev je bila tudi najmonumentalnejša stavba šentpavelskih benediktincev poleg romanske samostanske cerkve v Št. Pavlu. Kovačič, F. (1928), *Zgodovina lavantinske škofije. (1228–1928)*, Maribor, 292.

Pod opatom Marchstallerjem in izobraženimi benediktinci s Švabskega (mnogi izmed njih so v samostanu opravljali službo magistra/vzgojitelja novincev, nato pa še internega predavatelja) so se šentpavelski začeli ukvarjati tudi s šolstvom. Najprej je šlo za interno samostansko formacijo: priprava novincev na redovne obljube in nato študij filozofije in teologije pred posvečenjem v duhovništvo. (Benediktinski samostani naj bi že po pravilih imeli vsak svojo samostansko šolo za redovnike ali konvikt, kar je bilo potrjeno že na sinodi v Soissonsu v severni Franciji 744.¹⁰⁵) Od opata Marchstallerja naprej so filozofske študije Šentpavelci opravljali najprej na jezuitskih šolah v Gradcu (prej že tudi na jezuitskem liceju v Celovcu), teološke pa nato na benediktinski univerzi v Salzburgu (ustanovljena 1617).¹⁰⁶ 1628 je bila na gradu na Fali urejena začasna rezidenca, ki je iz prenapolnjenega samostana v Št. Pavlu do konca 17. stoletja sprejemala tako pribegle nemške patre kot študirajoče mlade redovnike in njihove profesorje benediktince (npr. Pavla Memingerja, prim. opomba 71).¹⁰⁷ Na Fali so redovniki opravljali nižje filozofske študije in se pripravljali za višje v Gradcu. Na študij na Falo so svoje redovnike poslali tudi cistercijani iz Stične. Nadaljnji študij (Gradec, Salzburg) so imeli skupen še z drugimi redovniki, zagotovo je to znano za benediktince iz Osoj ter cistercijane iz Stične in Reina.¹⁰⁸

Gimnazija manjšega obsega je obstajala v Št. Pavlu že ob koncu 17. stoletja,¹⁰⁹ leta 1777 pa je kot nižja gimnazija po razpustitvi jezuitskega reda 1773 nadomestila njihov kolegij v Celovcu.¹¹⁰

¹⁰⁴ Curk (1991, Gradbena): 308.

¹⁰⁵ Vrbnjak, V. (1995), »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«, v: Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola. 350 let. 1645–1995*, Ruše, 18.

¹⁰⁶ Faust 2002: 92.

¹⁰⁷ Leta 1616 si je opat Marchstaller ob vizitaciji Sv. Lovrenca zaželel, da bi tukaj bila ponovno urejena samostanska rezidenca kot ob začetkih v srednjem veku v opatovski palači pri cerkvi sv. Lovrenca – želja je bila uresničena na Fali. Schroll 1891: 30, 101.

¹⁰⁸ Mlinarič, J. (1995), *Stiška opatija. 1136–1784*, Novo mesto, 643. Pod vplivom stikov z jezuiti v Gradcu in Celovcu so se v lovrenških cerkvah pojavili patrociniji jezuitskih svetnikov. Ob vizitaciji goriškega nadškofa na Lovrenškem leta 1751 sta prvič omenjena kapela sv. Ignacija Loyolskega na Rdečem Bregu ter oltar Družbe Jezusove (svetnikov Ignacija, Frančiška Ksaverija in Alojzija Gonzage) v puščavski cerkvi, ki ga danes ni več. Mlinarič 1991: 72.

¹⁰⁹ Vprašanje je, koliko so benediktinci neposredno vplivali na oblikovanje latinske šole v Rušah, ki jo je ustanovil ruški župnik, njegovi nasledniki pa so jo vzdrževali ob prihodkih ruške romarske cerkve. Št. Pavel je bil sicer odvetnik ruške cerkve in benediktinci župniki v Sv. Lovrencu ali oskrbniki na Fali so se kdaj pokazali kot dobrotniki v Rušah, toda šolarje so poučevali ruški kaplani, ki so bili dokaj izobraženi škofijski duhovniki. V ruški šoli se je v letih obstoja 1645–1758/1760 šolalo 6.681 učencev iz vse Notranje Avstrije in tudi od izven, iz trga Sv. Lovrenc 89. Zanimivo je vendarle, da jih je od 833 gojencev šole, ki so kasneje postali redovniki, največ postalo benediktincev – 162, sledi 119 kapucinov, 117 jezuitov itd. 1.404 gojenci pa so kasneje odšli v vrste škofijske duhovščine. Avgustinovič, D. (1995), »Ruška šola«, v: Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola. 350 let. 1645–1995*, Ruše, 52, 75, 85–90. O prvi lovrenški šoli iz 1756, ki so jo vodili benediktinci, gl. poglavje 2.3 Uprava župnije, str. 58.

Koliko je bila pomembna, se je pokazalo 7. 10. 1782 ob odloku za razpustitev samostana, ko je cesar zaradi nje dopustil obstanek v samostanu 20 konventualcem in z zaprtjem odlašal do 1787.¹¹¹ Ko je cesar 1807 obiskal Celovec, so ga deželni stanovi prosili, da dopusti vrnitev benediktincev na Koroško, da bi tam v roke ponovno prevzeli šolstvo. Od 1809 je v Št. Pavlu zaživel konvent s stalno močjo 50 benediktincev, ki je zagotavljal učno osebje za gimnaziji v Celovcu in Št. Pavlu (edino v takratni lavantinski škofiji) ter za celovski licej, delno pa tudi za univerzo v Salzburgu in drugod.¹¹²

Stari samostan je bil 10. 4. 1787 vendarle razpuščen, ker je imel velike dolgove in ker so tudi nekateri menihi želeli sekularizacijo. Od 26 zadnjih patrov so razen desetih ostarelih po razpustu vsi nadaljevali kot svetni duhovniki – podobno je bilo tudi pri tistih, ki so ostali na Lovrenškem. Omenjeno veliko moštvo novega samostana je 1809 nastalo s prihodom benediktincev iz samostana St. Blasien v Schwarzwald (1806 razpuščenega) in iz benediktinske bolnišnice na Phyrnu.¹¹³ Samostan je od takrat do danes kontinuirano obstajal, vendar ni imel več stika z nekdanjo falko gosposčino ter brezenskimi in remšniškimi posestvi, niti ni vložil prošnje za restitucijo. Pridobil pa je nove posesti v okolici Maribora: leta 1816 Vetrinjski dvor, 1818 posesti v Pekrah in 1832 Pesniški dvor.¹¹⁴ Od benediktinskih samostanov v okolici so bili pod Jožefom II. zaprti še koroški Podklošter/Arnoldstein leta 1783, Osoje/Ossiach 1782, ženski samostan Sv. Jurij na Jezeru/St. Georg am Längsee 1786 in St. Lambrecht 1786 na Zgornjem Štajerskem. Od teh je bil leta 1802 obnovljen St. Lambrecht.¹¹⁵

Notranje delovanje samostana in stiki z lokalnimi oblastvi na Lovrenškem v obdobju 1600–1800: V predhodnem zgodovinskem pregledu smo že omenili številne upravne stike samostana s podrejenimi lokalnimi oblastmi v obravnavanem obdobju: arhidiakonske vizitacije (Marchstallerjevi 1617 in 1626), obnovitve privilegijev (ne samo samostana, ampak tudi trgov: Sv. Lovrenca in trga Št. Pavel), nove ureditve urbarjev in gorninskih registrov (pod Marchstallerjem trikrat, natančni vpisi

¹¹⁰ Gruden, J. (1992), *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje, 970. Na str. 499 Gruden omenja, da je bila v poznem srednjem veku v Št. Pavlu že sloveča šola, kjer so poučevali temeljne srednjeveško učno snov – artes liberales.

¹¹¹ Faust 2002: 94.

¹¹² Faust 2002: 94–5. Tudi v Mariboru je bilo leta 1811 predlagano, da bi v bivšem jezuitskem kolegiju (1758–73) na današnjem Glavnem trgu (kjer je danes sedež PAM) ustanovili licej, oskrbovan od benediktincev iz Št. Pavla, a načrt ni bil izpeljan. Kovačič, F. (1926), *Slovenska Štajerska in Prekmurje. zgodovinski opis*, Ljubljana (Slovenska zemlja: opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanstvenem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru, 7).

¹¹³ Kovačič 1928: 325–6 in Faust 2002: 94–5.

¹¹⁴ Koropec 1967: 18.

¹¹⁵ Krassnig, W., Haas-Ortner, S., »Klosteraufhebungen unter Kaiser Joseph II. (1780–1790): Karte 4 zur Germania Benedictina III«, v: Faust/Krassnig 2000 (III-1). Leta 2008 je bil v Sloveniji en sam benediktinec (p. Modest Merkač, na župnijski podružnici Kamnice, v Sv. Križu/Gaju nad Mariborom). Red je v juniju 2009 načrtoval preselitev v stavbo na nekdanji posesti v Limbušu. Vrbnjak, T. (2009), »V meniškem Marofu bo center odprtega tipa«, *Večer*, 19. 3. 2009, <http://www.vecer.com/clanek2009031905417265>.

lokalnih posebnosti: 1620/22 in 1638 za štajerske posesti, za koroške pa še 1629 po nakupu gosposčine Rabenstein; naslednji urbarji za Falo so bili urejeni v drugi polovici 18. stoletja),¹¹⁶ upravna kontrola po korespondenci (obračuni, inventarji ...), za začasno rezidenco na Fali 1628 poseben hišni red, ki je predpisoval liturgične in delovne obveznosti.¹¹⁷ Očitno je bilo posebno intenzivno obdobje opata Marchstallerja, ko je bilo treba v upravnem smislu marsikaj urejati na novo. Dosedanje raziskave doslej še niso izčrpale vse aktualne upravne dokumentacije arhiva v Št. Pavlu in fonda falske gosposčine v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Za samostan pogledimo še njegove službe in stanje *konventa*, tj. skupnosti *profesov*, menihov z zaobljubami. Število članov konventa v Št. Pavlu je nihalo. Leta 1451 je imel 17 članov, 1616 je podatek o 8 profesih (menihi z zaobljubami in pravico do volitve opata), 1632 je bilo članov konventa 22 lastnih in 9 tujih (pribežalnih ob tridesetletni vojni), 1638 30 (od teh polovica Korošcev), ob zaprtju samostana 1787 jih je bilo 40, od teh jih je 26 bivalo v Št. Pavlu, ostali pa po župnijah in posestvih samostana.¹¹⁸ Običajne vodstvene službe v benediktinskih samostanih so bile: opat (nem. Abt), prior, subprior (nem. enako), kletar (Cellerar, Kellermeister), »veliki točaj« (Großkellner), magister novincev (Novizenmeister), spovednik menihov (Beichtvater), pridigar.¹¹⁹

Za primerjavo in konkretnjšo predstavo pogledimo še falski hišni red iz 1628 (za začasno rezidenco na Fali, ki ni bila pravi samostan). Ta omenja: upravitelja (lat. oeconomus), ki je nadziral skupnost (familia) in podložnike, do katerih ni smel biti preveč surov, kuharja (culinarius), kletarja (cellerarius circa cellarium), vratarja (janitor), spirituala (pater spiritualis, i. e. vicarius) za duhovno vodstvo skupnosti na Fali in cerkve v Puščavi ter za nadzor župnika in ostalih duhovnikov, pisarja ter laiško upravno in pomožno osebje: pisarjevega pomočnika, kuharja, kaščarja, lovce, ribiča, mlinarja, konjarja, vzdrževanih 3–5 vojakov (gl. tudi poglavje 3.2 Uprava pri zemljiški gospo). Menihi (fratres; predvsem tisti študirajoči) so imeli podrobno predpisan dnevni red (molitev, študij, delo, obedi, počitek), obleko in hrano, molitveno življenje (tedenska spoved, pobožnosti v Marijini cerkvi, letno 8-dnevne duhovne vaje), izhode iz gradu so imeli omejene. Vsi so morali delati v največji možni meri in se učiti »slovanskega jezika« za potrebe sporazumevanja s posli in podložniki,

¹¹⁶ Schroll 1891: 104–106. Za urbarje in gorninske registre lahko primerjamo za obdobje do začetka 17. stoletja seznam uporabljenih virov pri Koropcu (1972: 178; iz omenjenih Marchstallerjevih letnic obnovitev urbarjev sega »Falski urbar 1618/1627«, kar je morda povezano s pravdanjem z Lechnerji za falsko gospostvo), nasploh pa knjige 12, 13/1 in 13/2 v »Seznam urbarjev in gorninskih registrov«, *Popis tehničnih enot za fond PAM 1911003, Gosposčina Fala*.

¹¹⁷ Naslov reda: »Saepimentum monasticum oeconomicum Faalense pro fratribus in dominio Faal commorantibus«, v prevodu »Red falske meniške klavzure za brate, ki prebivajo na gosposčini Fala«. Ta hišni red je objavljen in podrobneje predstavljen že v več razpravah, zato v nadaljevanju v besedilu povzemamo le posamezne podatke. Orožen 1875: 428–431, Schroll 1891: 101–103 (v obeh objava navedkov originala v latinščini), O. Vresnik 1991: 27–28, Mlinarič 1991: 63.

¹¹⁸ Faust 2002: 94, 109

¹¹⁹ Prav tam, 92.

se izogibati ženskam (te na graščini niso smele prebivati).¹¹⁷ Predvsem neštudirajoči benediktinci na Fali in preostali službujoči v Lovrencu (ter v Puščavi z naraščanjem pomembnosti romarske cerkve) so s svojim življenjskim ritmom, prepletanim iz molitve in dela, še v novem veku vplivali na civilizacijski razvoj lokalne družbe in pokrajine, podobno kot že njihovi predhodniki ob prihodu v srednjem veku (prim. opomba 33, str. 27).

Poglejmo si še **seznam benediktincev, ki so službovali na Lovrenškem v 17. in 18. stoletju** – kdo in od kod so bili, kakšna je bila njihova redovniška in službena pot. Izbranih je 15 oseb, ki so menjale največ mest in ki so v Št. Pavlu dosegale najvišje službe; navedena literatura sicer daje več podatkov o patrih iz 17. stoletja.¹²⁰ Orožen sicer od benediktincev na Lovrenškem za 17. in 18. stoletje navaja 25 različnih župnikov v Lovrencu (od teh 2 nista bila benediktinca oziroma sta končala suspendirana), 10 različnih predstojnikov cerkve v Puščavi in 27 različnih upraviteljev na Fali (19 v 17. stoletju, ko so se tudi pogosteje menjevali, in 8 v 18. stoletju, ko je bilo očitno tudi več svetnih upraviteljev). Zadnji pater upravitelj je na Fali ostal v tej vlogi tudi po razpustu samostana v letih 1775–90. Na cerkvenih uradih (Sv. Lovrenc, Sv. Marija) so poleg župnika oziroma predstojnika cerkve delovali še kaplani (Sv. Lovrenc, tu ob tem dodatno tudi po en škofijski duhovnik naenkrat, beneficiran pri cerkvi Sv. Križa v trgu) oziroma duhovni pomočniki (Sv. Marija). Posebno številni so bili ti pomočniki v 18. stoletju: vizitacije goriške nadškofije iz let 1751, 1760, 1766 in 1773 za Sv. Lovrenc ob župniku vedno omenjajo še dva kaplana patra. Na gospostvu Fala pa literatura omenja poleg upravnikov še patre v drugih službah (učitelj, kuharski mojster, pomočnik upravitelja), več je naštetih za obdobje prisotnosti beguncev med tridesetletno vojno (sredina 17. stoletja).

Tabela 3: Pregled benediktincev, službujočih na Lovrenškem

ime; rojstvo – smrt (leto in kraj)	službe v Št. Pavlu ¹²¹	službe na Lovrenškem ¹²¹	službe drugod; opomba
<i>op. Andreas Schaffer</i> (?, Grebinje, Koroška – 1601, Lovrenc)	op. 1576–83	žpk. do 1576 in malo pred smrtjo –1601	župnik v Mohličah po 1783; slab opat, odstavljen, zaprt
<i>p. Jurij Waldner</i> (1574, Labotska dolina – 1624, Schwamberg)	vstop 1586, posv. 1599	žpk. 1599–, preds.	žpk. od 1606 v Breznem, od 1616 v Schwambergu (Štajerska)
<i>op. Janez Pferinger</i> (1577, München – 1621, Št. Pavel)	vstop 1608, posv. 1610, ekonom, op. 3 dni v l. 1616	upr. 1616–21	kot upr. bolan, ima namestnike

¹²⁰ Mlinarič 1991: passim; Orožen 1875: 403–10, 422, 433–6; Schroll 1891: 32–42

¹²¹ Razlaga kratic: op. = opat, p. = pater, vstop = vstop kot novinec v samostan, posv. = mašniško posvečenje, žpk. = župnik, preds. = predstojnik cerkve v Puščavi (praeses ecclesie) in hkrati spiritual na Fali, mag. = magister novincev v samostanski šoli na Fali, upr. = upravnik gosposčine Fala.

ime; rojstvo – smrt (leto in kraj)	službe v Št. Pavlu ¹²¹	službe na Lovrenškem ¹²¹	službe drugod; opomba
<i>op. Pavel Meminger</i> (1600, Ochsenhausen – 1660, Št. Pavel)	posv. 1625, prior 1625–9, op. 1638–60	žpk. do 1638, hkrati preds. in mag. 1630–5	vstopi v Ochsenhausnu 1616, študira v Salzburgu in Gradcu, 1629–31 v Osojah pridigar
<i>p. Tomaž Haigele</i> (1596, Bavarska – ?)	vstop 1618, posv. 1622	preds. 1633–35, mag. 1630–2	učitelj glasbe
<i>p. Engelbert Storch</i> (1592, Maribor – ?, Pustritz)	vstop 1618, posv. 1619, 1629 ekonom	sodeluje pri gradnji 1. cerkve v Pušcavi 1627–35, upr. in sodnik gorskega prava 1622–9 in 1632–6	vikar v Breznu 1620–, upr. v Dravogradu 1630, žpk. v Pustritz 1641; pred vstopom študira poezijo v Gradcu in na Dunaju teologijo in logiko
<i>p. Avguštin Storch</i> (1602, Maribor – 1654, Št. Pavel)	vstop 1621, posv. 1626, 1629–31 prior in spovednik, 1631–9 ekonom	1651 preds., 1640–4 upr.	brat p. Engelberta
<i>p. Jakob Smolnik</i> (1601, Rož – 1673, ?)	vstop 1621, posv. 1626, pridigar in spovednik 1626–9 in 1637–43, prior 1631–3 in 1643–9	žpk. 1651–53	študira retoriko v Celovcu, filoz. in teol. v Gradcu, 1629–31 v Podkloštru, 1634–7 žpk. v Breznu; znal je slovensko
<i>p. Peter Brenčun</i> (1628, Kranjska – 1686, Št. Pavel)	posv. 1650, magister v samostanu 1650–?	žpk. 1660–76, 78–86	prior v Podkloštru pred 1660; v Lovrencu je uredil veliko knjižnico
<i>p. Tomaž Žebre</i> (?, Ribnica n. P. – 1685, Št. Pavel)	vstop 1646, posv. 1662	žpk. 1676–8, upr.	inštruktor v Rušah 1650–62, žpk. v Breznem od 1662, upravnik gosposčine Limbuš
<i>p. Avguštin Ternovšek</i> (1654, Zagorje ob Savi – 1699, Fala)	kletar	kaplan 1679–, žpk. 1692–98	žpk. v Mohličah; izkazal se je v času kuge 1680 z obiskovanjem bolnikov
<i>p. Ernest grof Schrattenbach</i> (? – 1729, Praga)	vstop 1688	žpk. 1698–1706 in 1716–9, upr. 1706–9	op. v Emavsu (Praga); 1677 se je šolal v ruški latinski šoli
<i>p. Maver Radičnik</i> (1668, Wasserhofen, Koroška – ?)	posv. 1693, učitelj 1693–7	kaplan 1697–, žpk. 1715, preds. 1700	profesor teologije, žpk. v St. Martin (Koroška) in v Breznu do 1715
<i>p. Oton Kainperger</i> (1678, Žovnek – 1714, Osoje)	posv. 1702	žpk. 1708–11, upr. 1711–	profesor teologije, pisatelj; po Fali v Osojah
...			
<i>p. Bertold Ignacij Vogl</i> ¹²² (1745, ? – 1817, Lovrenc)	posv. 1766	žpk. 1786–1817, preds. 1779–86	1766–9 v Mohličah, 1769–79 pri St. Martin im Graniztale (Koroška)

¹²² Več o tem patru »neupogljivega značaja«, tudi slika njegovega nagrobnika, ki je še danes vzidan v fasado župnijske cerkve, v Ožinger 1991: 86–6.

Zanimivo je, kako so se župniki hitro menjavali, kar sicer še ne pomeni, da so na Lovrenškem ostali malo časa – zadržali so se tudi v Puščavi in verjetno kot kaplani v Sv. Lovrencu (o slednjih žal ni podatkov).¹²³ Glede na prisotnost resigniranih opatov (le pred opatom Marchstallerjem, začetek 17. stoletja), izobraženih profesorjev in tudi plemičev (v tabeli manjkata dva grofovskega stani, en p. Windischgrätz in en p. Attems, ki sta bila na Fali kuharski oziroma kletarski mojster v začetku 18. stoletja) lahko sodimo, da sta bila Lovrenc in Fala ugledni postojanki. Duhovniška služba v Puščavi je bila v 17. stoletju povezana s samostansko šolo na Fali, zato so jo pogosto zasedali dobro izobraženi patri, ki so dodatno študirali filozofijo, teologijo, literaturo. V 18. stoletju ob skromnih podatkih (za to stoletje v tabeli niso predstavljeni) morda lahko ugotovimo navado, da je službi v Puščavi sledilo mesto župnika v Lovrencu. Patri so po izvoru predvsem s Koroške in Štajerske, nato pa tudi s Kranjske in bolj oddaljenih nemških dežel. Redovne obljube dajo eno leto po vstopu (novinci so torej eno leto), mašniško posvečenje pa prejmejo po 3–5 letih, v kolikor niso študirali ali bili posvečeni že pred vstopom. Razen v Lovrencu in Št. Pavlu (v slednjem preživijo začetna leta po posvečenju) službujejo bodisi po drugih koroških benediktinskih samostanih (Osoje, Podkloster) bodisi pri šentpavelskem samostanu na župnijah na njegovih posestih (Brezno, St. Martin im Graniztale, Mohličce, Pustritz) ali na njegovih vzhodnejših gosposčinah (Dravograd, Limbuš). Stara leta, smrt in pokop jih običajno doletijo na krajih službovanja, nekatere torej tudi na Lovrenškem.

Verski sklad: Po razpustitvi samostana v Št. Pavlu (že po prvi iz 1782, ne šele 1787) je država 1. januarja 1783 prevzela upravljanje njegovega imetja.¹²⁴ Ob razpustitvi je bilo »čisto premoženje« samostana (ni jasno, kaj ta oznaka v literaturi predstavlja) ocenjeno na 289.000 goldinarjev (gld.); gosposčina Limbuš 27.500 gld., gosposčina Fala na 142.000 gld. (že od srednjega veka je Fala veljala za eno največjih gospostev v deželi Štajerski).¹²⁵ Imel pa je samostan tudi ogromen dolg, ob smrti predzadnjega opata Požavka leta 1778 je znašal 546.000 gld.¹²⁶

Odloki cesarja Jožefa II. iz leta 1782 so predvidevali, da bo premoženje razpuščenih samostanov skupaj s premoženji cerkvenih bratovščin idr. ustanov združeno v leta 1782 po deželah ustanovljene *verske sklade*, ki so v obdobju 1794–1802 imeli na Dunaju centralno blagajno, nato pa bili upravno samostojni. Tudi prihodki verskih skladov so se po cesarjevih odlokih stekali v državni proračun, kjer so bili posebej izkazovani. Ti prihodki in vse cerkveno in duhovniško premoženje so bili namensko rabljeni za pospeševanje verskih namenov, konkretno za poravnavo stroškov

¹²³ Sam nisem pregledal seznamov »duhovnikov in bivših menihov« iz let 1793–5, si sta v arhivu župnije Sv. Lovrenc in lokalije Puščava, NŠAM 61, *Dekanija Hoče*, B. Spisi, IV. Verjetno je ta seznam uporabil I. Orožen pri pisanju škofijske zgodovine iz 1875, ki je bila uporabljena za tabelo.

¹²⁴ Faust 2002: 94.

¹²⁵ Pirchegger, H. (1962), *Die Untersteiermark in der Geschichte ihren Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*, München, 116.

¹²⁶ Faust 2002: 94.

cerkvenih reform, za božjo in cerkveno službo, za dušno pastirstvo in za uboge.¹²⁷ Imetje samostana, tudi štajerske posesti, npr. gosposčina Fala, so prišle v upravo *koroškega* verskega sklada.¹²⁸ Po tem ko so falso gosposčino vodili mnogi upravniki, jo je leta 1824 kupil meščanski bogataš Martin Liebmann za 180.000 gld.¹²⁹

V arhivskem gradivu srečamo kmalu po ukinitvi samostana nove nazive falske gosposčine; v spisih njenega poslovanja se pojavljata: *gosposčina verskega sklada* (nem. *Religionsfondherrschaft* leta 1787, v pogodbi s podložniki o odpravi tlake) in *državna gosposčina* (*Staatsberrschaft* 1796, v opisu gosposčine).¹³⁰ Fond od samostana takoj prevzame tudi cerkvene pravice patronata in odvetništva nad župnijami (v opisu gosposčine iz 1796, prim. opomba 65). Še ob škofovi vizitaciji lovrenške župnije leta 1828 je patron lovrenških cerkva falsa gosposčina v lasti *koroškega* verskega sklada.¹³¹ V začetku 20. stoletja je bil patron župnije Sv. Marija v Puščavi že *štajerski* verski sklad. Ob tem je omenjeno, da je iz njega puščavski kurat dobival večji del svojih dohodkov, saj samo od neporabnih (strmih, nerodovitnih) zemljišč, ki so spadala k cerkvi, ni mogel živeti.¹³² V lovrenški župniji, ki je imela obsežno nadarbino in ustanovo za enega duhovnika pri cerkvi sv. Križa v trgu (leta 1815 sta bili združeni), dodatna denarna podpora iz sklada verjetno ni bila potrebna (vzdrževanje 3 duhovnikov ter hlapcev in dekel), pripadla pa je duhovnikom ob statusu upokojenosti.¹³³ Leta 1812 falski upravnik Pokorny navaja, da je letni prihodek župnije Sv. Lovrenc 700–800 gld. in da duhovščina vsega falskega okraja živi od prihodka nadarbin, desetine, bere, veliko maš in obletnic ter štolnine, z izjemo kurata v Puščavi, ki prejema 400 gld. iz verskega sklada.¹³⁴ Kot posledico predpisane izrabe sredstev verskega sklada kmalu po njegovi ustanovitvi lahko v lovrenških dveh

¹²⁷ Dolinar, F. M. (2000), »Verski sklad«, *Enciklopedija Slovenije. 14 U–We*, Ljubljana, 196. Osnova verskih skladov je nastala že s podražavljenjem premoženja jezuitskega reda, razpuščenega leta 1773.

¹²⁸ Orožen 1875: 398.

¹²⁹ Zgonik 1972: 76.

¹³⁰ StLA 200177, ADBNr. 9, »Beschreibung der Staats-Herrschaft Faalerischen Hochheiten, Gerechtsamen itd.«, 15. 6. 1796; prim. Priloga 8.

¹³¹ Ožinger 1991: 87. Od leta 1824 falsa gosposčina seveda ni bila več v lasti verskega sklada (tu se Ožinger moti), patron župnije pa je ostal verski sklad kljub prodaji gosposčine.

¹³² Skuhala 1904: 10. Ni jasno, od kdaj ima to vlogo štajerski in ne koroški verski sklad.

¹³³ Kot v primeru p. Bernarda Marijana Müllerja (v Lovrencu je bil kaplan že leta 1760, nato župnik po 1779, pomočnik v Puščavi od 1782 do smrti 1790), ki je bil leta 1789 deloma hrom in je dobival 300 gld. pokojnine (Ožinger 1991: 85). Tudi za ostarele in bolne patre, nesposobne dela na župniji, ki so leta 1787 zapustili samostan v Št. Pavlu, je rečeno, da je vsak dobil letno pokojnino 300 gld. (Faust 2002: 94). Za primerjavo denarnih vrednosti: p. Müller kot lovrenški župnik leta 1779 navaja prihodke lovrenške nadarbine: 896 gld. in 45 ½ krajcarjev (Mlinarič 1991: 76–7).

¹³⁴ Kuret 1987/9: 235.

župnijah razumemo tudi ubožni ustanovi (sklada za reveže): v Sv. Lovrencu je obstajala 1795–1809, pri Sv. Mariji pa 1793–1847.¹³⁵

Sklep: Življenje starega samostana Št. Pavel (1091–1782/87) je po fevdalnem družbenem sistemu zelo zaznamovalo lokalno življenje in upravo ljudi na njegovih posestih in v njegovih župnijah, dosti bolj kot regionalna in višja državna ter cerkvena oblastva. Šele razpustitev samostana je znamenje dinamike, po kateri državna oblast stopa z drugačnim duhom v stik z lokalnimi prebivalci.

Najbolj specifičen vpliv samostana iz srednjega veka je njegovo prizadevanje za upravno neodvisnost (cerkveno, sodno), ki je lovrenški pokrajini prinesel arhidiakonatske pravice in lastno krvno sodstvo. Izvor te samostanove težnje je presenetljivo najprej njegova predstava o duhovni meniški samoupravi, ki mora biti prosta vplivov svetnih (fevdalnih) oblasti in ki izvira iz časa investiturnega boja oziroma clunyjske reforme benediktinskega reda. Potem je izvor samostanove težnje po neodvisnosti njegovo prizadevanje za ohranitev posesti v interesnem boju z okoliškimi posedovalci fevdalnih pravic (vazalni odjemalci fevdov, odvetniki – nosilci krvnega sodstva, imetniki dohodkov za cerkveno upravo).

Samostan je zaznamoval Lovrenško s svojo geografsko oddaljenostjo od njega, kar je preprost dejavnik, ker ni predmet samostanove aktivne politike, a vendar pomemben po posledicah. Velja tudi obratno: Lovrenška krajina je zaznamovala samostanovo upravo s svojo »puščavnostjo« in naravno zagrajenostjo pred prometnimi prehodi (zavarovanostjo pred ogrožajočimi interesi). »V to razmerje ju je spravil« srednjeveški darovalec posesti in ustanovitelj samostana, ki ga je vodila pobožnost. Št. Pavel je v lovrenški dolini našel prostor za svojo srednjeveško meniško izpostavo in za ugledno in umirjeno novoveško rezervno rezidenco. V zaokrožene posesti, obdane s strmimi hribi, se ni mogel vriniti noben plemiški odjemalec fevdnih posestvi, s kmetijami in z ustanovitvijo trške (a še vedno fevdalno podložne) naselbine na dolinskem dnu je samostan dobil ustrežnejšega »vazala«. Naravno utrjena postojanka na Fali pa je tudi ležala v geografskem središču samostanovih štajerskih posesti.

Benediktinci so podobno kot drugi starejši redovi v srednjem veku s svojim slogom duhovnosti in gospodarstva naredili veliko delo z vodenjem koloniziranja in kultiviranja pokrajine, sploh lovrenške »Puščave«. Oddaljenost lovrenških posesti od Št. Pavla je gospodarski upravi narekovala njihovo urbarialno oziroma rustikalno izrabo in pobiranje denarnih dajatev, kar je na podložnikih učinkovalo kot blaga uprava¹³⁶ (malo tlake) in razslojevanja kmečkega stanu (precej

¹³⁵ Popis [fonda; brez avtorja in letnice], NŠAM 61, *Dekanija Hoče* – pod B. Spisi, IV. Župnijski urad Sv. Lovrenc na Pohorju.

¹³⁶ Tudi Koropec (1972: 125) v okvirih svoje raziskave ugotavlja, da so šentpavelski podložniki živeli bolje kot njihovi vrstniki pod svetnimi fevdalci.

velikih kmetov). Kljub prometni odmaknjenosti je postalo Lovrenško tudi tehnično razvito, odprto vprašanje pa ostaja, koliko je samostan na Lovrenškem v novem veku vplival na razvoj neagrarnih dejavnosti (kovačije, steklarne, trgovina z lesom oziroma splavarstvo).¹³⁷

Kako je bila duhovna urejenost ali neurejenost samostana in njegovega vodstva po opatih povezana z gospodarskim napredkom posesti in podložnikov, odkrivajo menjavanja obdobji blagostanj in kriz. Prav v 16. stoletju, ko so svetnim vplivom in protestantskim idejam dovezetni opati spravili samostan na rob obstoja, je bila zastavljena in pod začasnimi lastniki zanemarjana tudi falska gosposčina. So pa tako samostan v celoti kot same podložnike ogrožale in izčrpavale tudi povsem zunanje nevarnosti in zahteve – plemiški boji, vpadi Turkov in davčna podpora deželnemu knezu za izgradnjo obrambnega sistema proti Turkom.

Nastop opata Marchstallerja in benediktincev, ki so pribežali iz nemških dežel zaradi tridesetletne vojne, je bil za samostan dobršno prerobenje. Tudi na Lovrenškem je bilo sanirano lastništvo posesti (falske gosposčine) in natančno dokumentirana uprava – v nadaljevanju bomo videli *tedanji* opis lovrenških privilegiranih ozemelj in običaja volitev trškega sodnika. Samostan je na Lovrenškem v svojih zadnjih dveh stoletjih vlagal gospodarsko (gradnja mogočne Marijine bazilike v Puščavi in povsem nove ter aktualno baročno opremljene cerkve sv. Lovrenca) in duhovno (samostanska šola s svojimi izobraženimi voditelji, ki delujejo na Fali in v Puščavi, hitro menjavanje župnikov in hkrati vsaj štirje duhovniki, prisotni na Lovrenškem).

Z razpustom samostana 1782/87 je nekatere njegove značilne vloge prevzel verski sklad (podpora duhovščine, vodenje gosposčine Fala), medtem ko so na Lovrenškem službujoči

¹³⁷ Kindermann, J. K. (1792), *Der Mittlere Theil von Untersteiermark oder der Marburger Kreis [Zemljevid mariborskega okrožja]*, Graetz [Gradec], ima v falskem območju označena dva kopa ali poskusa rudnikov železove rude (nem. Eisenanbrüche): enega pri Fali (blizu Marijine cerkve?) in enega v gozdovih severozahodno od Smolnika oziroma potoka Lobnice. Čeprav je v letu izdaje zemljevida minilo že 10 let od razpustitve samostana, pa je bil do 1790 na Fali upravnik še nekdanji benediktinec in rudniki bi utegnili biti pobuda samostana. Pokorny leta 1812 piše, da ni več nobenega rudnika, da pa je samostan Št. Pavel začel pred 50 leti (torej ok. 1760) z rudnikom železove rude v Schwarzenbergu v območju kuracije Sv. Marija v Puščavi, ki so ga prevzeli razni podjetniki in ga nazadnje opustili.

Opis gosposčine iz 1796 med stavbnim fondom omenja »zelo podirajoče se zgradbe glažute na Pohorju« (StLA 200177, ADBNr. 9, §16 »Gebäude«). Verjetno gre za staro glažuto nad Šumikom, ki se je 1793 preselila pod Areh. Na falskem območju je bila v tem času delujoča Pockova glažuta, in sicer od 1793 na Recenjaku oziroma v Lehnu. Manj verjetno je, da bi se opis nanašal na kakšno doslej nepoznano glažuto, ki bi jo bili ustanovili benediktinci. So pa v lovrenških matičnih knjigah omenjeni steklarji že v 17. stoletju, prim. Koropec 1991: 34.

Glede steklarn, ki bi utegnile imeti zvezo z benediktinci: Na ozemlju gosposčine sta že v zgodnji 2. polovici 18. stoletja nastali dve steklarni v rokah zasebnikov: ob izlivu Lobnice v Dravo (1744–1760) in njena naslednica »Stara Glažuta« nad slapom Šumik (1760–1793). Poleg teh dveh je po razpustitvi samostana, a še v 18. stoletju, na Recenjaku nad Lovrencem nastala še Pockova glažuta (1793–1808, kasneje Langerswald), ustanovitelj je bil domačin. Letnice obstoja glažut so vzeti iz Varl, V. (2004), *Glas von Poborje/Bacherngebirge. Dissertation*, [2 zvezka], Graz [Gradec], ostali podatki pa iz Minařik, F. (1966), *Poborske steklarne*, Maribor.

benediktinci do svoje smrti ostali tukaj. A fevdalni, cerkveni in redovniški slog upravljanja je bil očitno sekulariziran oziroma zamenjan z modernim (fiziokratskim, kapitalističnim), državnim, uradniškim slogom. Na obeh župnijah so po smrti zadnjih benediktincev nameščeni škofijski duhovniki, na graščini Fala ni več prisotnih redovnikov (čeprav – grajska kapela ostane), gosposčino vodijo svetni upravniki, pravica odvetništva in patronatstva izgublja svoj pomen, nova lokalija v Puščavi in obseg delegirane okrajne gosposke na Fali sta načrtovani po teritorialnih načelih, gosposčina dobi nove upravne funkcije (gl. dalje). Tudi ko je v Št. Pavlu samostan leta 1809 obnovljen, mu v skladu z državnim vplivom niso dodeljene več oddaljene nekdanje posesti na Lovrenškem. Da država nima namena trajno upravljati ogromne falske gosposčine v skladu z namenom verskega sklada (»pospeševanje religije«, aktivnosti bogočastja), kot lahko razumemo ob prodaji gosposčine v roke zasebnika leta 1824.

2.3. Uprava župnije Sv. Lovrenc v Puščavi

Poglavje skuša podati nekaj osrednjih podatkov o župnijski upravi v obravnavanem obdobju, sicer je zgodovina župnije podrobno opisana v literaturi, iz katere zajemam:¹³⁸ gradbena zgodovina cerkva in župnijskih poslopij, vizitacije iz let 1617, 1626, 1751, 1760, 1755, 1773, 1828, prihodki ustanov, sezname duhovščine, bogoslužni red iz 18. stoletja itd. O nekaterih vidikih župnijske uprave pa smo tudi že govorili v prejšnjih dveh poglavjih (duhovniki, gradnja cerkva).

Slika 9: Pogled na cerkev Sv. Marije od zunaj (1681)¹³⁹

Na sliki so zanimivi tudi razni detajli: prebivalci, leseni in kamniti most čez Radoljno, cesta na Falo s t. i. kužnimi znamenji, kapela sv. Ane, visoka zidana hiša v desnem spodnjem kotu.

Opredelitev ozemlja in upravnih sedežev: Župnija sv. Lovrenca je od ustalitve v visokem srednjem veku obsegala desni breg Drave in severna pobočja Pohorja od razvodja med Velko in Radoljno na zahodu do Lobnice na vzhodu in se pokrivala z deželosodnim območjem gosposčine Fala (tam gl. tudi pripadajoča naselja).¹⁴⁰ Nato se je prvič zmanjšala 1751, ko je ruški župniji odstopila vzhodni del z naseljem Smolnik,¹⁴¹ drugič pa ob jožefinski ustanovitvi lokalije Sv. Marija v Puščavi. Nova župnija je bila ustanovljena v okvirih nekdanje lovrenške, pripadli sta ji celi območji

¹³⁸ Orožen 1875, *LmPst* (Mlinarič 1991, Curk 1991, Gradbena).

¹³⁹ Veduta »84 Puščava I«, Vischer 2006.

¹⁴⁰ Mlinarič 1991: 45–46.

¹⁴¹ Pirchegger 1940: 139.

katastrskih občin Ruta in Činžat (s falsko graščino in 65 hišami) ter severni deli katastrskih občin Kumen, Rdeči Breg (vzhodni del) in trga Sv. Lovrenc (26, 19 in 14 hiš).¹⁴²

Na območju stare lovrenške župnije je bilo že pred obravnavanim obdobjem kar nekaj cerkva in kapel, med obravnavanim obdobjem so bile vse preurejene, zgrajene pa še štiri nove (sv. Marija, sv. Ana, sv. Ignacij, sv. Lovrenc). Zanimivo je, da sta dve podružnici v občinski lasti: sv. Radegunda je bila menda že od začetka pod trgom, sv. Ana pa je jožefinskemu odloku o poružitvi ubežala po odkupu tržana Jakšeta, ki jo je podaril občini.

Tabela 4: Cerkvene stavbe v župniji Sv. Lovrenc v Puščavi

zavetnik (glavni oltar), status	1. omemba ali leto izgradnje	objekti v okolici	stranski oltarji svetnikov v obravn. obdobju	pripadajoči dohodki
Sv. Lovrenc, 2. (druga) župnijska c.	iz začetka 15. stoletja	opatov dvorec z obzidjem, stolpom in jarkom; župnišče, pristava; do 1864 pokopališče z obzidjem	Ana, Barbara, Katarina, Ulrik, Marija, Miklavž, Anton Pad., Erhard	župnijska nadarbina
Sv. Lovrenc, 3. župnijska c.	1765–6		Marija, Anton Pad., Boštjan, Miklavž	
Sv. Mihael, kapela na pokopališču	zadnjič omenjena 1751	(kostnica pri sv. Lovrencu)	/	/
Sv. Radegunda, podružnica izven trga	pred 1617, prezidana 1688	ograjeno pokopališče	Marija, 14 svetnikov pomočnikov v sili, Katarina	v lasti trške občine
Sv. Križ, v trgu, podružnica	1. omemba 1381, predelava 1659	beneficiatova hiša oz. kaplanija	Barbara, Žalostna Mati Božja, Florijan	beneficij iz 1753
Sv. Ignacij Loyola, Rdeči Breg, podružnica	1. omemba 1751 lesene kapele, 1769 pozidana	lesena mežnarija	glavni oltar dobi šele 1786, stranskih ni do 1871	?
Sv. Trojica in Marija Pomočnica, od 1786 župnijska c.	1627–37 in 1672–77	kripta, oddaljeno pokopališče, cerkovnikova hiša od 1638	Križ, Rožni venec, Benedikt, Družba Jezusova, Jožef	od 1637 razna zemljišča
Sv. Ana, Puščava, podružnica	1659		glavni oltar – Sv. Družina	od konca 18. stol. občinska
Sv. Miklavž, Fala, grajska kapela	1. omemba 1370	del kompleksa gradu Fala	Marija	prostovoljni prispevki, (gospoščina Fala)

Zanimiv je še upravni kompleks lovrenške župnije, ki je imel tri dele (po opisu opata Marchstallerja iz leta 1617 in kasneje). Središče je bila nadstropna rezidenca resigniranih opatov, postavljena na mestu nekdanjega »samostana«, imenovana tudi *opatovska palača* (lat. palatium abbatiale) ali grad (arce), obdana z obzidjem in jarkom. Del obzidja obstaja še danes, obrambni stolp (nem. Stöckhle) s strelnimi linami pa je bil odstranjen 1930. Drugi del kompleksa je predstavljala gospodarska pristava zahodno od palače (na sliki v obliki obrnjene črke »L«). Ko je v srednjem veku v opatovski palači prebival klatar, tj. gosposčinski zastopnik kletarskega urada za lovrenške

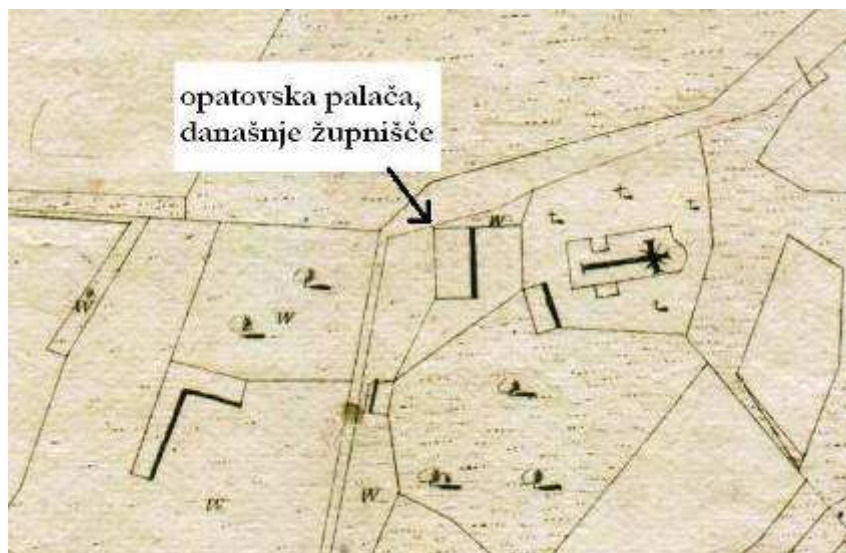
¹⁴² Orožen 1875: 420–1.

podložniške zaselke zunaj trškega pomirja, je bil v pristavi sedež kašče za vso Lovrenško pokrajino, kasneje pa verjetno le za župnijsko nadarbino (prim. stran 90). Tretji del kompleksa, od palače proti trgu, je bila župnijska cerkev, obdana s pokopališčem, na katerem je stala pokopališka kapela s kostnico, ob robu pa leseno župnišče. (V literaturi palača in Marchstallerjevo »župnišče« nista dosledno razločevana.) Iz palače je v staro župnijsko cerkev vodil visok hodnik (na kolih), ki je 1662 pogorel. Leseno župnišče so kasneje pozidali in uporabljali kot mežnarijo, palača pa je začela služiti kot redno bivališče župnika verjetno v začetku 17. stoletja, saj je predzadnji resignirani opat, umaknjen k Sv. Lovrencu, tu umrl leta 1601, zadnji na Lovrenško umaknjeni resignirani opat Pferinger pa je že živel na Fali (v letih 1616–21).¹⁴³ Da so palačo v začetku 17. stoletja že uporabljali za lokalne namene župnije, govori tudi dejstvo, da v samostan Št. Pavel pribeglih menihov z Nemškega ni več nameščal k Sv. Lovrencu, ampak v grad na Falo.

Slika 10: Upravni kompleks ob cerkvi sv. Lovrenca (1825)¹⁴⁴

Še danes ohranjen del obzidja in do 1930 ohranjeni obrambni stolp nista vidna.

Najmanjša stavba blizu pristave je t. i. »pajštva«, še danes ohranjena sušilnica sadja.

Župnijski sodelavci: Duhovščina, ki je na Lovrenškem delovala v župnijski upravi, je nastopala, kot smo že omenili, nekako v štirih različnih rednih službah: župnik oziroma *vikar*, njegov *kaplan*, oskrbovalec puščavske cerkve oziroma od 1786 dalje *kurat* (te službe so do konca 18. stoletja zasedali benediktinci) in *beneficiat* pri cerkvi sv. Križ (več o tem nekoliko kasneje). Občasno pa so bili prisotni še resignirani opati (zgolj do začetka 17. stoletja), upokojeni benediktinci kot duhovni pomočniki ter patri, ki so prebivali v falskem gradu zaradi samostanske šole, kot begunci (ti le sredi 17. stoletja) ali službujoči v upravi gosposčine. V vizitacijah opata Marchstallerja so kot sodelavci duhovnikov omenjeni k posameznim cerkvam sodeči *ključarji*, ki so upravljali z nepremičninami in dohodki cerkva in bili dolžni vsako leto dajati obračun v prisotnosti opata ali vikarja, in *cerkovniki*, ki so stregli pri maši, skrbeli za čistočo cerkve in opreme, zvonili in zaklepali cerkev. Pri cerkvi sv.

¹⁴³ Schroll 1891: 33.

¹⁴⁴ ARS 177 *Franciscjejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Lovrenc na Pohorju, št. k. o. 323, datoteka M323E03.

Marije v samotni soteski Radoljne je sprva (od 1638) imel svojo hišo menda le cerkovnik, saj so duhovniki oskrbovalci prihajali z gosposčine Fala. Kako je bilo urejeno župnišče oziroma za kurata uporabljena cerkovnikova hiša, ni podatkov. Leta 1812 piše Pokorny, da je staro leseno župnišče trhlo in da zidajo novo.¹⁴⁵ Pri lovrenškem župnišču so bivali hlapci in dekletke, na posestih župnijske nadarbine pa tudi *farski kočarji* (po jožefinskem in franciscejskem katastru nem. Pfarrkeuschler ali Pfarrhofkeuschler, prim. Priloga 6). Pri slednjih gre verjetno za 12 kočarjev, ki so jih leta 1730 pod opatom Rainerjem (1728–42) preselili na župnijske posesti.¹⁴⁶ Literatura ne pove, od kod so se priselili, a po priimkih sodeč gre za Lovrenčane, saj je iste priimke najti v Lovrencu tudi sicer (Vresnik, Kirchner, Pušnjak).

Leta 1753 je mesar in tržan Peter Kokl z ženo Jero pri cerkvi sv. Križa v trgu ustanovil beneficij. Beneficiata (duhovnika) je smel imenovati trg, moral pa je v cerkvi opravljati pet maš tedensko, ob sobotah litanije in ob nedeljah kateheze, za ustanovitelja obletno mašo ter prispevati za mašno opremo, cerkovnika in katehezo. Ob vizitacijah v letih 1760, 1766 in 1773 so to mesto zasedali svetni duhovniki, nato pa je bilo zaradi premajhnih dohodkov prazno in 1815 pridruženo župnijski nadarbini; beneficiatsko delo je začel opravljati kaplan. Do leta 1815 je prazno beneficiatsko hišo, ki je stala sredi trga nasproti cerkve sv. Križa, vzdrževal trg,¹⁴⁷ nakar jo je župnišče leta 1821 spet podarilo trgu, da je v njej potekal pouk trivialke pod svetnim učiteljem. Prva lovrenška šola je sicer omenjena 1756, vodili so jo benediktinci, pouk pa je potekal prav v hiši blizu cerkve sv. Križa.¹⁴⁸ Za benediktinci je pouk vodil »šolski mojster« (matične knjige za leto 1791 omenjajo Bernarda Domanjka, »schulmeistra«, tj. učitelja),¹⁴⁹ verjetno pa je sodelovala še vedno tudi duhovščina.

Uradovanje: Omenimo župnijsko nadarbino in sodno oblast župnišča v Sv. Lovrencu, ker posegata v sodne pristojnosti trga in svobodo tržanov, o katerih bomo govorili v posebnem poglavju.

V *župnijsko nadarbino* (cerkveni beneficij, vezan na župnijski sedež, prim. opomba 34) so sodile nepremičnine na ozemlju lovrenškega pomirja (dominikalna zemlja, v bistvu v lasti samostana), različne dajatve raznih skupin podložnikov (od kočarjev na župnijski zemlji, od vinogradov, od tržanov in prebivalcev pomirja, od določenih podložniških uradov v lovrenški pokrajini) ter dajatve, povezane z vikarijevo službo (smrtnina, stolnina itd.). Leta 1638 so bili tržani in prebivalci pomirja še

¹⁴⁵ Kuret 1987/9: 233

¹⁴⁶ Orožen 1875: 415.

¹⁴⁷ Kuret 1987/9: 233. Opis državne gosposčine Fala iz leta 1796 pravi, da je dolžna podpirati v 2/3 stroškov normalno v Sv. Lovrencu, in našteva stroške. Ta zaznamek je na koncu poglavja o cerkvah pod gosposčino in dolžnostih odvetništva in patronatstva nad njimi. StLA 200177, ADBNr. 9, § 15 »Kirchen«.

¹⁴⁸ Fornezzi, D. (1991), »Iz šolske kronike«, *LnPst*, 253.

¹⁴⁹ Koropec 1991: 36.

dolžni dva dneva tlake letno za nadarbino, kasneje pa so to dolžnost zaradi neizrabe opustili. Z nadarbino, ki je pripadala samostanu, je upravljal vikar, tretjina prihodkov je pripadala njemu ter vzdrževanju kaplanov, ostalo je bilo določeno za vzdrževanje župnijskega upravnega kompleksa. O nadarbini pričujejo vizitacijski zapisnik iz leta 1626, urbar iz 1638, poročila samostanu in obračun iz 1805. Jožefinski kataster v pomirju pod župnijo ugotavlja 32,04 hektare (ha), pod cerkvijo sv. Križa pa 3,15 ha posesti (večji posestni lastnik v pomirju je bil samo trg s 35, 19 ha).¹⁵⁰

K župnišču je sodilo privilegirano sodno ozemlje, na katerem je bilo (nižje) sodstvo izvzeto iz pristojnosti trškega sodnika, saj je bilo pridržano opatu ali župniku/vikarju kot njegovemu namestniku. Ozemlje se je raztezalo tako daleč okoli stražnega stolpa (nem. Stöckhle) in župnijske pristave, kolikor je segal en streljaj z navadnim lokom.¹⁵¹ Primer župnikovega kaznovanja, ki pa sega zunaj tega ozemlja, najdemo v vizitacijskem zapisniku iz leta 1760, kjer piše, da nezakonske matere prvič kaznujejo s kaznijo enega zlatnika, drugič in tretjič pa s sramotilnim stebrom (pranger) na pokopališču. Delež nezakonskih otrok v Lovrencu (večji kor v ruški in ribniški župniji), razviden iz tabele spodaj, morda govori o večji kmečki razslojenosti.

Na prvih topografskih upodobitvah pomirja (najstarejša slika kraja iz leta 1776 – Slika 1, franciscejski kataster – Slika 10) je razvidno urbanistično stanje, med drugim, kako je stavbni kompleks župnišča osamljen, ločen od stavbnega kompleksa trga pa tudi od okoliških kmečkih kompleksov. Razlog tega razvoja je verjetno bilo predvsem ohranjanje zaokroženosti polj nadarbine, ležečih okoli cerkve, ki pa sta ga dodatno osamosvajala omenjeno sodno območje in pridržanost opatovske palače (nekdanje meniške rezidence) samostanu.

Dogodki v obdobju 1600–1800, primerjava s sosodnjimi župnijami in sklep: Poglejmo župnijsko statistiko iz leta 1760, nastalo ob vizitaciji goriškega nadškofa, ko je v treh dneh (18.–20. avgust) obiskal tri sosodnje fare:¹⁵²

Tabela 5: Statistika Sv. Lovrenca in sosodnjih župnij, leto 1760

župnija, od	duše		krščeni		umrli		poročeni pari
	vse	obhajane	vsi	zakonski	vsi	sprevideni	
Ruše, 14.–16. st, od 1625	800	640	32	30	40	38	4
Sv. Lovrenc, od 1214	4000	3000	80	70	65	65	16
Ribnica, pred 1545	1300	1000	50	50	50	50	10

¹⁵⁰ ARS 1110 *Jožefinski kataster za Štajersko*, (osnovni seznam predaje), mapa 315 Faal, 6a) Lovrenc, operat Q, »Abecedni seznam posestnikov«; prim. Priloga 6. Župnija 55 oralov in 1119 kvadratnih klafter, cerkev sv. Križa 5 oralov, 756 kv. klafter, trg 61 oralov in 299 kv. klafter.

¹⁵¹ StLA 200608, *St. Lorenzen, markt und Pfarre*, ADBNr. 1, »Rechtsordnung und Eid des Richters zu St. Lorenzen«, str. 1, 3. odstavek. Orožen 1875: 396 citira besedilo, identično našemu arhivskemu viru, in ga označuje kot urbar iz 1638.

¹⁵² Attens/Ožinger 1991: 46–7.

Do jožefinskih reform so omenjene župnije sodile v tri različne arhidiakonate, Ruše in Ribnica sta se izoblikovala kot vikariata oziroma župniji počasi (Ribnica izpod Vuzenice, Ruše izpod župnije sv. Magdalene pri Mariboru oziroma danes v njem). Odvetnika in patrona sta bila v vseh treh le dva različna: v Lovrencu oboje Št. Pavel, v Ribnici oboje deželni knez (odvetnik kasneje gosposčina Vuzenica), v Rušah patron deželni knez, odvetnik pa Št. Pavel.

Gre za tri župnije, notranje razdeljene med poljsko podolje in hribovit svet, vse so se srečevale z mnogokrat težavno oskrbo oddaljenih koncev (kmetij, na koncu 18. stoletja so vse tri župnije imele visoko na Pohorju naselja glažut). Glede na fevdalno poseljenost lahko predvidevamo, da število prebivalcev (duš) ustreza ozemeljskemu obsegu, da je bila torej od vseh največja lovrenška župnija in najmanjša ruška. Lovrenc je imel tudi največ podružnic (6), ob tem največ duhovnikov, sledila mu je Ribnica (3 podružnice), zadnje so Ruše (2 podružnici).¹⁵³ Ni čudno, da je bila ob jožefinskih reformah prav iz lovrenške župnije izločena nova lokalija – v Puščavi. Je pa imela ruška župnija prednost, ki jo je bližala s stanjem lovrenške župnije: osrednja cerkev je bila stara, hkrati znana romarska cerkev. Njeni prihodki so omogočali vzdrževanje latinske šole, pri kateri so sodelovali izobraženi kaplani in ugledni župniki.¹⁵⁴

Od dogodkov iz obravnavanega obdobja za Lovrenc posebej omenimo le, da so župnijo poleg z benediktinci povezanih stvari (njihova večja prisotnost, samostanska šola na Fali in prva šola v Sv. Lovrencu, razpust samostana) in preurejanj (gradnje in prenove cerkva, versko okrasje v baročnem duhu, razvoj romarskega središča v župniji, prehod pod 2 nova ordinariata, nova lokalija) zaznamovale tudi nesreče (od požarov npr. v župnijskem kompleksu 1651 in 1662, kuga iz let 1679–82, črne koze 1807). V letu kuge 1680 je v lovrenški župniji umrlo kar 389 ljudi, medtem ko jih je npr. v večji mestni mariborski župniji preminilo »le« 173. Župnija je sicer v letih brez epidemij imela 60–90 pogrebov.¹⁵⁵ Ni čudno, da so v preureditvah cerkva nastopili zavetniki proti takratnim nesrečam: v trgu sv. Florijan proti požarom, v župnijski cerkvi pa kužna zavetnika sv. Boštjan in sv. Rok, »boštjansko« procesijo (nedeljo po godu sv. Fabijana in Sebastjana) pa so vsako leto izvajali še do leta 1950.

O življenju v kraju pričajo tudi bratovščine: pri cerkvi sv. Lovrenca so v 17. stoletju obstajale Marijina, Boštjanova in sv. Erharda (čevljarji), v 18. stoletju pa Marijina, Barbarina in Miklavževa (splavarji), pri sv. Mariji v Puščavi pa rožnovenska. Versko povezanost s soslednjimi kraji so predstavljale procesije ob praznikih. Sredi 17. stoletja je na velika praznovanja k puščavski cerkvi prišlo tudi do 13 takšnih procesij.¹⁵⁶ Ko so 1744 na ruško nedeljo (po malem šmarnu) v Rušah

¹⁵³ Podatki o odvetništvu, patronu in podružnicah so iz Pirchegger 1940, številke župnij 320, 324 in 333.

¹⁵⁴ Po Mlinarič/Geršak/Rezman 1995.

¹⁵⁵ Koropec 1991: 33–4.

¹⁵⁶ Skuhala 1904: 12.

praznovali 700-letnico cerkve, je med procesijami iz vseh okoliških župnij prišla tudi ena iz Lovrenca.¹⁵⁷ Glavni romarski shod pri Sv. Mariji v Puščavi je od začetkov na praznik Marijinega vnebovzeta in tudi v nedeljo po njem. Za ta dneva so papeži podelili popolne odpustke (Urban VIII. leta 1633, Aleksander VIII. leta 1690), na drugi dan (nedeljo) pa je slovesnosti v cerkvi nekdanj vodil šentpavelski opat.¹⁵⁸

Nekatere pobožnosti so odpravili jožefinski predpisi. Falski oskrbnik leta 1812 poroča, da ob opravljenih praznikih ljudstvo sicer gre zjutraj k maši, a se nato vendarle loti opravil, vsaj manjših.¹⁵⁹ V lovrenški župniji se je do danes ohranila tradicija kake točke samostanskega reda, npr. zvonjenje ob 11.00 za molitev Angelovega oznanjenja in naznanitev kosila.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Mlinarič, J. (1995), »Ruška latinska kronika«, v: Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola. 350 let. 1645–1995*, Ruše, 216.

¹⁵⁸ Mlinarič 1991: 61, 64; Kovačič 1928: 292.

¹⁵⁹ Kuret 1987/9: 233.

¹⁶⁰ NŠAM 61, *Dekanija Hoče*, D XIX Maribor – desni breg, spis »Župnija Sv. Lovrenc na Pohorju – Krajši zgodovinski oris«.

3. Splošna (fevdalnoposestna, državna in sodna) uprava

V novem veku splošna uprava doživlja spremembe fevdalizma v smeri postopne krepitve moči deželnega kneza oziroma monarha in centralizacije avstrijskih dednih dežel. V 17. stoletju večjih sprememb v splošni upravi ni, deželnega kneza oziroma monarha v oblastni meritvi moči s plemstvom in ostalimi stanovi predvsem bremeni zbiranje sredstev za vojne z Osmanskim cesarstvom. V 18. stoletju je vojna obremenitev monarhije manjša, habsburški vladarji pa začnejo delovati v slogu evropskih monarhičnih idej po pridobitvi dokončne (gospodarske) premoči nad stanovi (absolutizem) z urejanjem uprave in reformami prava v odnosu do vseh skupin prebivalstva (razsvetljenstvo v politiki). Posebno se nasloni na meščanstvo z vzpodbujanjem trgovine in podjetništva (merkantilizem) in na podložništvo s sproščanjem agrarnih razmerij in z razvojem agrarnih dejavnosti (fiziokratizem). Splošna uprava doživlja specializacijo oziroma ločevanje področij, državni tir uprave se krepi od višjih oblastev navzdol, ustvarja in utrjuje mrežo regionalnih in lokalnih oblastev.

Vladarji v drugi polovici 18. stoletja izrazito posegajo tudi v cerkveno upravo in dejavnosti, kljub temu ali pa prav zato splošne uprave v obravnavanem obdobju ne moremo preprosto imenovati »svetna« uprava (v smislu 'ločena od cerkvene uprave'). Oznaka *svetna uprava* se namreč ponuja po tem, ko smo prejšnji sklop poglavij imenovali *cerkvena uprava*. »Nesvetnost« je vidna recimo pri vladarjevi oblasti, izražata jo potrditvi lovrenških trških privilegijev iz let 1707 in 1800 (Priloga 4). Cesar na začetku obeh izraža svojo postavljenost »po Božji milosti« (nem. von Gottes Gnaden). Kasneje v dokumentih, ko k zagotovitvi pravic trgu poziva sebi podrejena oblastva, med njimi našteva tako duhovna kot svetna oblastva (geist- und weltlichen Obrigkeiten).

3.1. Deželni okvir uprave

Sledi pregled umestitve falske gosposčine v štajerski deželni okvir uprave. Tu se je Fala razhajala s sedežem fevdalnega gospoda, Št. Pavlom, ki je sodil v deželo Koroško. Na nivoju gosposčin bo podan pregled posestnih sosedov in sosednjih deželskih sodišč, Sv. Lovrenca kot trga pa na tej ravni še ne moremo vključiti, saj kot municipalni (gosposčini podsoden) trg drugače kot deželnoknežji trgi ni bil neposredno vključen v deželno upravo oziroma ni bil zastopan v deželnem zboru (stanovih). V obravnavanem obdobju srečamo obilo upravnih sprememb predvsem v daljšem obdobju terezijansko-jožefinskih reform.

Razvoj do začetka 17. stoletja: V času darovanja Št. Pavlu je Lovrenško ležalo znotraj historičnega ozemlja kasnejše dežele Štajerske (konkretno znotraj ozemlja Dravske grofije oziroma Podravske krajine). Njena zahodna meja je leta 970 potekala od severa proti jugu preko Gradišča po potoku Črmenici do Drave, nato po potoku Velki do Planinke in Rogle na grebenu Pohorja, nato pa dalje proti jugu na Konjiško goro; leta 1106 pa se je že premaknila proti zahodu ter zajela še Radlje in Vuzenico.¹⁶¹ Od prvega izoblikovanja falske gosposčine (prenos sedeža iz Lovrenca na Falo) v 13. stoletju je ta na deželni ravni v monarhiji torej ves čas bila upravno podrejena deželi ali vojvodini Štajerski (za katere začetek oziroma datum oblikovanosti velja leta 1180). Falski zemljiški gospod je bil v deželi Koroški in je tam sodeloval v organu deželnih stanov (opat kot predstavnik samostana, kot smo videli na primeru opata Marchstallerja), za falsko gosposčino pa je bil tudi dolžan zagotoviti predstavnika v štajerskem deželnem zboru ali jo tam zastopati sam. V okviru štajerskih samostanskih posesti je bila Fala običajno davčno služna (npr. v seriji davkov za izgradnjo protiturškega obrambnega sistema)¹⁶² in podsodna ustreznim štajerskim centralnim deželnim organom. V *četrtni organizaciji*, ki je veljala od konca 15. stoletja in ki je služila zgolj v obrambne namene, ne pa tudi širše upravne, je Lovrenško sodilo v Četrto onkraj Drave (gledano iz Gradca) ali Celjsko četrt, severno od Drave pa je mejilo na Četrto med Muro in Dravo.¹⁶³

V okviru sodne uprave nas zanimajo le sodišča za nepriviligirano prebivalstvo (tj. neplemenito in nesvobodno/podložniki), saj na Lovrenškem v novem veku razen cerkvene gospode in redkih izjem podjetniških prišlekov (npr. ustanovitelji fužin in steklarn) ni bilo privilegiranega prebivalstva.

¹⁶¹ Curk (1991, Trgi): 10.

¹⁶² Ta sistem je bil sicer skupen za deželno skupino Notranje Avstrije, a so bili prispevki zanj potrjevani tudi po posameznih deželah. V času opata Marchstallerja (1616–38) je cesar cerkvenim gosposčinam naložil prispevek za vojaško utrditev Gradca (prestonice Štajerske in hkrati skupine dežel Notranja Avstrija). Št. Pavel je po svojih koroških posestvih prispeval 790 fl. 4 B 20 d, po takrat že manj obsežnih štajerskih pa 500 fl 3 B 20 d. Schroll 1891: 281.

¹⁶³ Štajerska je sicer imela od leta 1462 štiri četrti, pred 1495 pa se je razdelila v pet četrti (toliko jih je imela tudi Kranjska). Leta 1582 so morali Lovrenčani deželi oddati 4 konjenike (Koropec 1967: 72), sicer pa so na falskem gradu vzdrževali 3–5 konjenikov (že omenjeni ob falskem hišnem redu iz 1628), oboje menda za obrambne namene, v drugem primeru pa tudi za potrebe policije na lastnem deželskosodnem ozemlju.

Osnovnim enotam takšne sodne uprave, *deželskim sodiščem* (*nem. Landgericht*), je pripadala oblast višjega ali krvnega sodstva in so bila hkrati osnovna upravna enota v okviru dežele ter »javna oblast« za nepriviligirano prebivalstvo, saj so poleg sodstva na svojem ozemlju izvajala tudi vojaško-mobilizacijsko oblast in policijo.¹⁶⁴ Falsko deželsko sodišče je v novem veku še sodilo pod distrikt celjskega *krvnega sodnika* (*nem. Bannrichter*), ki se je pokrival s Celjsko četrtjo (Štajerska je imela krvne sodnike nastavljene kot organ deželnega kneza pri notranjeavstrijski vladi, najprej 2, kasneje pa 3 – Gradec, Leoben, Celje).¹⁶⁵ Višje, krvno ali tudi malefično pravo je bilo za Štajersko definirano leta 1574 v kazenskem zakoniku *Constitutio criminalis Carolina* (po nadvojvodi Karlu), a so krvna sodišča poslovala po starih običajih (za Falo opisane običaje bomo videli v naslednjem poglavju in prepisu arhivskega gradiva v prilogah¹⁶⁶), zato je oblast stanje v 18. stoletju popravljala z dopolnili Caroline, t. i. krvnimi inštrukcijami.¹⁶⁷

Predhodnik falske deželskosodne oblasti je bila v 10.–11. stoletju Dravska grofija in v njej deželsko sodišče v Mariboru (od 1106, prej Razvanje/Hompoš), v začetku 13. stoletja njegova južna polovica, tj. deželsko sodišče Dravsko polje s sedežem na Zbelovem. Iz slednjega se je že leta 1122 ali 1248 (vsekakor pred 1248) po posredovanju politike šentpavelskega samostana izločilo samostojno deželsko sodišče Fala.¹⁶⁸ Ob izločitvi se deželsko sodišče še ni imenovalo »Fala«, ampak

¹⁶⁴ Vilfan, S. (1961), *Pravna zgodovina Slovencev. od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana, 211. Glede policije pri falski gosposčini glej prejšnjo opombo.

¹⁶⁵ Spreitzhofer 1988: 69.

¹⁶⁶ StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 3, str. 26 sl., »Wie ain Malefizperson in Ambt St Lorenze(n) gefenckhlich angenomben gebund(en), in die gefenckhnus gefüert, Güet= und Peinlich examiniert, verurtheilt vnnd dann yber die Lobnitz zur iustivicierung in Ambt Räst soll yberantwort werden«, [1638].

¹⁶⁷ Dolenc, M. (1912), »Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem«, ČZN letn. 9, 98–115.

¹⁶⁸ Cerkevni gospodje so prvi dosegali osamosvojitve v sodstvu (običajno le nižjem) izpod deželskih sodišč. Letnico 1248 za izločitev Lovrenca/Fale navaja Curk (1991, Trgi: 12–15), letnico 1122 pa Richter, E., Strnadt, J., Pirchegger, H. (1917²), *Erläuterungen zum historischen Atlas des österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte. Teil 1. Salzburg, Oberösterreich, Steiermark*, Wien [Dunaj], 205–6 in priloga »Stammbäume der Landgerichte, VII. Grafschaft (Mark) hinter dem Drauwald (Pettau)«.

Katera letnica je prava? Poleg letnice 1122 se kot potrditvi privilegijev, vezanih na opata (posestva ob Dravi), izrecno tudi na Falo (deželsko sodišče) in Sv. Lovrenc (sejem) omenjata še dve letnici z drugačno kombinacijo števk 1 in 2, kar lahko bralca zmede. Ti letnici sta 1211 in 1221/1222.

Leto 1211 navaja falski urbar iz leta 1620 kot leto, v katerem je nadvojvoda Leopold potrdil šentpavelskemu opatu posesti ob Dravi in kmete v Sv. Lovrencu privilegiral za lokalni sejem. Urbar v kontekstu pravic trga pravice krvnega sodstva ob pravnem dejanju iz 1211 ne omenja. StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 2: »Freiheiten des Markts St. Lorenzen«, [1620]; prim. Priloga 2.

Posebne sodne pravice Lovrenškega so jasno izražene v listini Leopolda VI. Babenberžana, ki nosi letnico 1222, 2. januar. Pravzaprav obstaja več variant listine, ki je bila deloma ponarejena na osnovi izgubljenega originala (o tem, kaj je bilo v vsebini ponarejenega, prim. opombo 208), druge nosijo letnico 1221. A. Jaksch (1906, *Momumenta historica ducatus*

je šlo za podelitev pravic Št. Pavlu nad lovrenškimi ozemljem, opisanim z drugimi izrazi. Prvo omembo imena Fala in upravnega središča na njej ugotavlja Koropec¹⁶⁹ v listini iz leta 1245. To sodišče je bilo na južnem Štajerskem eno prvih izločenih, ali *neprivilegiranih*, kar pomeni, da je sicer imelo lasten prisedniški kolegij in morišče, zasedalo na lastnem sedežu in samo pobiralo dajatve od krvne pravde, a je kljub temu moralo za vodenje krvnih pravnih poklicati od nadrejenega privilegirane sodišča izobraženega krvnega sodnika in ga plačati.

Podobno kot se je dogajalo ob fevdalnem diferenciranju uprave drugod, je tudi Št. Pavel, kot teritorialni zemljiški gospod in deželni sodnik na Fali, organiziral izbrane manjše dele svojega teritorija kot imunitetne upravne enote in njihovim upravljavcem delegiral nižjo sodno oblast (podrejeno višji, krvni sodni oblasti, ki jo je obdržal sam). V okviru falskega deželskega sodišča sta bili že od 13. stoletja taki nižjesodni enoti kar dve, in sicer ena delegirana cerkvi (v Sv. Lovrencu prebivajočemu opatu ali vikarju/župniku kot njegovemu rednemu namestniku) ter druga upravi trga (v srednjem veku najprej vodju kletarskega urada za vse urade Lovrenške pokrajine,¹⁷⁰ v novem veku pa trškemu sodniku, a le še za urad trga Sv. Lovrenc). Za cerkveno ozemeljsko enoto, ki je bila zelo majhna in je ležala znotraj trške enote, gl. poglavje 2.3 Uprava župnije, za trško enoto pa 3.3 Trška uprava. Obe enoti se po pravnem statusu imenujeta *pomirje* (*nem. Burgfried*, obgradje, ime prihaja iz visokega srednjega veka po manjših ozemljih s podobnim statusom, ki so izvorno obdajala kak grad ali dvor). Pomirje je na svojem ozemlju poleg nižjega sodstva izvrševalo policijsko oblast in veljalo za lastnika neobdelanega ozemlja. V težjih kazenskih zadevah so nekatera pomirja imela le pravico aretacije in izročitve (neprivilegirana pomirja), druga tudi pravico preiskave (privilegirana pomirja).¹⁷¹

Ozemlje in status posameznih sodnih enot nista bila povsod stalna ali primerljiva, ampak sta se z razvojem prebivalstva in z bojem njihovega upravljalca za večje pravice in dohodke spreminjala (npr. iz neprivilegirane v privilegirano). Šentpavelski samostan je zgodaj uveljavljal in razmeroma uspešno širil svoje upravne pravice¹⁷² (njegove motive smo videli v poglavju o samostanu) in falsko

Carinthiae IV, št. 1834, 123–126) je dokazoval, da je ponarejena listina nastala med leti 1248 in 1269 – prvo letnico (1248) je od tu verjetno navedel Curk. O raziskavi listine z letom 1222 gl. F. Kos (1928, *Gradivo za zgodovino Slovencev V*, Ljubljana, št. 349, 181–2) in F. Zwitter (1952/3, »K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh«, *Kosov zbornik ZČ* letn. 6–7, 237).

Od kod so avtorji zgodovinskega atlasa (Pirchegger za Štajersko) dobili letnico 1122 kot izločitev falskega deželskega sodišča, ni jasno oziroma nisem uspel raziskati. Ponuja se misel, da so zamešali številke.

¹⁶⁹ Koropec 1967: 36, 1972: 74.

¹⁷⁰ Prim. razlago razvoja upraviteljske službe na Fali, str. 90.

¹⁷¹ Vsa razlaga diferenciacije deželskih sodišč in statusa podrejenih enot vzeta iz Vilfan 1961: 213, iz poglavja »Drugi del. Fevdalizem srednjega veka: Zgodnje obdobje dežel: C. Zgodnja deželna ustava (zgodnja stanovska država); IV. Nižje in posebne stopnje: 1. Četrtni in deželska sodišča«.

¹⁷² Pridobivanje njegovih sodnih pravic v srednjem veku za Falo je pregledano v Vatovec, F. (1931), »Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v 'Marki onstran dravskega gozda'«, *ČZN* letn. 26, 89–96.

deželsko sodišče se je do začetka 17. stoletja ozemeljsko povečalo, a je ostalo nepriviligirano, saj je pri njem zaključek postopka in izvršitev obsodbe vodil celjski krvni sodnik. Tudi obe lovrenški pomirji sta ostali nepriviligirani.¹⁶⁶

V začetku 17. stoletja so bila Fali sosednja *zemljiška gospostva* naslednja: na zahodu južno od Drave onkraj potoka Velke gosposčina Vuzenica, ki so jo upravljali lastniki Ammani (od leta 1588) iz Bukovja (pri Dravogradu, od 1593), severno od Drave onkraj potoka Črmenice Remšnik (do 1581 šentpavelski) pod manjšim lastnikom Gero iz Arveža (Arnfels), še zahodneje je bila najpomembnejša zemljiška gosposčina Radlje, ki jo je 1588 deželni knez prodal Turnu. Zahodno območje, vuzeniško in radeljsko, je bilo močno zemljiško razdrobljeno, imelo zelo različne lastnike. Na vzhodu so bili najmočnejši sosedje Fale južno od Drave limbuška gosposčina (od 1456 Habsburška, a od 1569 v zastavi pod Herzenkrafti) ter betnavska gosposčina (od 1587 pod Herbersteini), severno od Drave pa gosposčini Žlemberk (od 1443 pod Habsburžani, a v začetku 17. stoletja pod upravo Breunerjev) in Viltuš (od 1587 pod Herbersteini). Tudi vzhodno območje na obeh straneh je bilo dosti bolj posestno razdrobljeno kot lepo ozemeljsko zaokrožena falska gosposčina, a za razliko od zahoda se je tu med mnogimi lastniki pogosteje pojavljal tudi Št. Pavel.¹⁷³

Fali sosednja (prava) *deželska sodišča* na začetku 16. stoletja so bila na zahodu onkraj Velke Vuzenica (od leta 1359, privilegirano), severozahodno onkraj Drave in Črmenice Remšnik (od 1251/1453, nepriviligirano s precej menjavami upravljalcev, izročitev kaznjencev privilegiranemu radeljskemu deželskemu sodišču, ki je obstajalo od izpred 1180), na vzhodu pa tako severno od Drave (vzhodno od Črmenice) kot južno od nje (vzhodno od Bezene) deželsko sodišče v Mariboru (od 1106, privilegirano).¹⁷⁴ Na grebenu Pohorja so se meje falskega deželskega sodišča z juga v ozkih pasovih dotikala deželska sodišča Slovenj Gradec, Vitanje, Konjice/Gonobitz, Slovenska Bistrica, Cirkovce/Zg. Radvanje/Lovrenc na Dravskem Polju. Nižje sodstvo so v sosesčini izvajale tamkajšnje pomembnejše zemljiške gosposčine (neprava deželska sodišča), tako npr. tudi Št. Pavel na svojih posestvih na levem bregu Drave nasproti Fali (Vurmat, Boč, Selnica itd.). Bila pa so v Dravski dolini tudi *pomirja*, podobna lovrenškemu ali v sodnih pristojnostih bolj samostojna od njega (v teh primerih gre za deželnoknežja pomirja), npr. trška Dravograd, Vuzenica, Muta, Radlje, Limbuš in mestno Maribor, obgradji Viltuš in Zgornje Radvanje.¹⁷⁵

Razvoj do začetka 19. stoletja: Zadnja instanca javne oblasti v začetku obravnavanega obdobja so bili centralni uradi za posebno deželno skupino Notranjo Avstrijo, ki so se pod nadvojvodo Karlom II. Habsburžanom oblikovali leta 1564 v Gradcu. Prenos dvora deželnega kneza Ferdinanda II. kot cesarja leta 1619 iz Gradca na Dunaj za našo lokalno upravo ni prinesel

¹⁷³ Koropec 1972: 36–41.

¹⁷⁴ Prav tam, 63–65.

¹⁷⁵ Richter/Strnadt/Pirchegger 1917².

posebnih upravnih sprememb. Odslej je bil s to politiko oblikovanja centralne državne vlade deželni knez dejansko hkrati cesar. V obravnavanem obdobju se je zvrstilo osem cesarjev in cesarica, če štejemo Marijo Terezijo kot vladarico in nadvojvodinjo (1740–80).¹⁷⁶ Notranjeavstrijski uradi so delovali še do začetka terezijanskih reform (do 1746), čeprav z vedno manjšo upravno vlogo, notranjeavstrijska upravna povezanost pa je ostajala še v 19. stoletje.

Za Lovrenško so bili v obravnavanem obdobju uradi na deželni ravni v Gradcu, ki je ostal prestolnica dežele Štajerske in naslednjih naddeželnih enot: notranjeavstrijski gubernij (začasno 1763–5, 1783–90), štajersko–koroški gubernij (1803–5), štajerski gubernij (1816–1822/25 s Koroško, nato brez nje do 1849).¹⁷⁷ Fevdalni gospod Lovrenškega, samostan Št. Pavel iz dežele Koroške, je spadal *pod istie urade* kot Lovrenško le v kratkem in zato negotovem obdobju gubernija 1763–5, obdobja ostalih naddeželnih uprav (1783–90, 1803–5, 1816–1822/25) pa se že sledila razpustu samostana oziroma prehodu lovrenških posesti od samostana na koroški verski sklad (1782).

Razvoj javne uprave znotraj dežel se je niže v hierarhiji nadaljeval na osnovi *četrti*, ki so jih tri stoletja prej narekemale potrebe vojaške uprave, za sodobnejšo upravo na več področjih pa v 18. stoletju niso več zadoščale. V letih 1748–52 so jih nadomestila *okrožja* (*nem. Kreis*). Na Štajerskem je bilo 6 okrožij, Lovrenško je prvotno sodilo v celjsko (kot vsa Štajerska južno od Drave), ki je severno od Drave mejilo na mariborsko okrožje (do 1752 je bil sedež tega okrožja v Lipnici/Leibnitz). Mariborsko okrožje je dobilo Lovrenško leta 1788 (skupaj z naselji proti vzhodu do Zavrča, tj. področje nekdanje hočke prafare), ki je odtlej na zahodu in jugu mejilo na celjsko okrožje.¹⁷⁸ Pri predstavi o okrožjih kot upravnih enotah nam lahko pomagajo tudi podatki o prebivalstvu:

Tabela 6: Prebivalstvo spodnještajerskih okrožij v 18. stoletju

stanje prebivalstva ¹⁷⁹	Celjsko okrožje	Mariborsko okrožje	dežela Štajerska
leto 1754	159.588	159.708	696.606
leto 1771	191.316	192.976	793.840
ok. leta 1780	200.512	205.643	819.147

¹⁷⁶ Habsburški cesarji *po tradicionalnem pojmovanju* (z Marijo Terezijo kot cesarico) so bili: Ferdinand II. (1596–1637), Ferdinand III. (1637–57), Leopold I. (1658–1705), Jožef I. (1705–11), Karel VI. (1711–40), Marija Terezija (1740–80), Jožef II. (1780–90), Leopold II. (1790–2), Franc II. (1792–1835). Marija Terezija je bila z vidika vladarstva Štajerske dejansko po nazivu le *nadvojvodinja* (1740–80), njena sovladarja pa sta bila njen mož cesar Franc I. (1740–1765) in sin Jožef II. (1765–1790). *Uradna linija cesarjev* v obdobju Marije Terezije pa je: Karel VII. Wittelsbach (cesar 1742–1745), Franc I. Štefan Lotarinški (1745–1765), Jožef II. (1765–1790).

¹⁷⁷ Žontar, Jože (ur.), *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. zgodovinsko-bibliografski vodnik*, Graz idr., 1988, 65–66, 76–80.

¹⁷⁸ Curk 1978: 182.

¹⁷⁹ Za leto 1754 je vzeto iz Straka 1960: 98–99, ostalo iz Zwitter 1936: 33.

Okrožja so se v upravnem poslovanju opirala na *gospoščine*, *župnije* in *magistrate*, ki pa s svojimi zasebnimi uradniki, organizacijo (posestna razdrobljenost gospoščin po več stoletjih fevdalnega razvoja) in posebnim značajem (župnije), niso mogla zadostiti novim zahtevam države po evidentiranju prebivalstva in njegove dejavnosti. Na Lovrenškem so uradi zmogli izpolniti nekatere od novih predpisov države, na primer:

- vodenje matičnih knjig, ki je bilo predpisano s strani države v letih 1770 in 1784, je župnija opravljala že od 1651;
- falska gospoščina je v drugi polovici 18. stoletja obnovila urbarje in gorninski register (verjetno okoli 1750 v povezavi s terezijanskim katastrom), razčlenjene že več stoletij po »*uradih*«, tj. naseljih gospoščine;
- gospoščina in trški magistrat kot patrimonialni sodišči sta začela voditi zemljiško knjigo še pred uveljavljenimi predpisi zanje:
 - Fala leta 1749, patent za zemljiške knjige gospoščin pa je bil predpisan leta 1769;
 - Lovrenc leta 1788, po obdobju redefiniranja pravosodnih opravkov, ločevanja gospodarskih uradov in krajevnih sodišč v letih 1786–8¹⁸⁰.

Kljub opiranju okrožij na obstoječa upravna središča so na podlagi teritorialne členitve in organizacije javnih evidenc v drugi polovici 18. stoletja postopoma nastale nove državne oziroma uradniške definicije lokalnih upravnih enot, manjših od župnije ali gospoščine. Tako je bilo predvsem v prenovljeni vojaški politiki (popisi hiš leta 1754, prebivalstva 1761/2, konskripcije od 1770 dalje) in davčni politiki (terezijanski v letih 1748–56, jožefinski 1785–9, franciscejski kataster 1820–25 za Štajersko). Leta 1770 so tako oštevilčili hiše in uvedli *števna območja*, ki so jih leta 1784 preoblikovali v *davčne občine* in 1826 v *katastrske občine* (k. o.).

Območja oziroma občine na vseh stopnjah razvoja so bile organizirane v t. i. *naborne okraje* (nem. *Werbbezirke*; kasneje tudi *davčni okraj*), ki so se ravnali po predjožefinskih župnijskih mejah in imeli uradnike s privatnih gospoščin. Naborni okraji so nastali v letih 1770–3, nato pa so se močno ozemeljsko spreminjali od 1779 do 1826 in nekoliko manj še do 1846. Njihovi uradniki so se od leta 1777 (na Štajerskem; na Kranjskem od 1779) imenovali tudi okrajni (naborni) komisarji, gospoščina, ki jih je zagotavljala, pa je v začetku 19. stoletja dobila ime *okrajna gosposka* (nem. *Bezirksobrigkeit*). Naborni oziroma vojaški značaj enot (občin, okrajev, okrajnih uradnikov) je v letih 1779–1826 postal davčni (izvedba odmere katastra), pridružile pa so se še nekatere druge funkcije, ki so jih prej

¹⁸⁰ Vilfan 1961: 378. Glede predpisov o ločevanju sodstva od gospoščinske uprave gl. besedilo ob opombi 186.

opravljala deželna sodišča pri gosposčinah (policija, gradnja cest, statistika oziroma poročila deželni vladi).¹⁸¹

Za Lovrenško je naloge okrajnih uradnikov vedno nosila gosposčina Fala, sploh po prehodu v državno upravo leta 1782. Kasneje je postala *delegirana okrajna gosposka*, še preden je leta 1824 prišla v zasebne roke. Kot okraju ji je bil takoj priključeno še širše območje z levega brega Drave, kjer je imela nekaj posesti in samo na njih šele v 18. stoletju tudi visoko sodstvo. Leta 1779 je imel falski okraj največji obseg, do leta 1788 je izgubil območje lokalije Sv. Ožbalt (levi breg Drave med potokom Črmenico in Šturmovo grabo) in župnije Sv. Magdalena (na desnem bregu Drave nasproti Mariboru, od potoka Bistrica do Pobrežja), nato pa se je v obsegu ustalil.

Primerjamo lahko število občinskih enot v Fali s stanjem celotne Štajerske. Leta 1779 je bilo na Štajerskem 280 okrajev, leta 1784 v njih ok. 2.580 davčnih občin (povprečno torej 9,2 občin na okraj), v falskem okraju pa leta 1780 19 števnih občin. Leta 1826 je na Štajerskem obstajalo 218 okrajev in 2.680 katastrskih občin (12,3 občin na okraj), v falskem okraju pa 20 k. o.¹⁸² Lahko sklepamo, da je bil okraj Fala vedno nadpovprečno velik.

Mejil je na naslednje naborne okraje: na vzhodu na Viltuš/(nem.)Wildhaus in Radvanje/Rothwein, na jugu Slivnica/Schleinitz in (Slovenska) Bistrica/Feistritz, na zahodu Bukovje/Buchenstein (tudi Pukštanj, pri Dravogradu) in Marenberk (Radlje), na severu Arvež/Arnfels in Trautenberg (blizu Lučan/ Leutschach).¹⁸³ Posestni sosedje gosposčine Fala pa so bili (leta 1796):¹⁸⁴ na vzhodu mesto Maribor, državna gosposčina Limbuš in imenje Radvanje; na jugu gosposčine Bistrica (tudi kot mesto), Konjice (državna) in Vitanje; na zahodu gosposčina Bukovje ter na severu gosposčini Arnež in Trautenberg.

¹⁸¹ Vilfan 1961: 376–9; Blaznik, P. (ur.; 1980), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana, 219–224.

¹⁸² Podatki za Štajersko in že kratek opis razvoja upravnih enot za prejšnja dva odstavka so iz Curk 1978: 182–3. Podatki za Falo pa so prebrani z naslednjih zemljevidov.

¹⁸³ M. Vrbnjak 1985: 322. V tamkajšnjih opombah tudi nekaj pojasnil o naštetih okoliških okrajih, vendar pa je avtorica pozabila na tri okraje, ki so s Falo mejili na jugu (vrh Pohorja) med Bistrico in Bukovjem: Konjice/Gonobitz, Vitanje/Weitenstein in Legen (pri Slovenj Gradcu)/Lechen.

¹⁸⁴ StLA 200177, ADBNr. 9, §1. Gränzen. V naštevanju sosedov manjka gosposčina Viltuš, ki je bial s falskimi posestmi obdana z vzhoda in zahoda, in še kaka druga gosposčina (kot pove primerjava s sosednjimi okraji), ki je s Falo mejila na krajši črti.

Poleg uveljavljanja novih oblik lokalne uprave (enot in njihovega uradništva) so reformni predpisi iz druge polovice 18. stoletja poskušali preoblikovati tudi že obstoječe upravne in sodne funkcije zemljiških gospostev. Predpisa o kvalificiranosti uradnikov sta bila: o prijavi gospodarskega uradnika gosposčine okrožju (leta 1773 na Štajerskem) in zahteva o nastavitvi izprašanih sodnih upraviteljev za nižje oziroma patrimonialno sodstvo (1781, ponovna potrditev 1786/7). Predpisi o pravosodnih opravkih na podeželju so 1786–8 ločili pristojnosti *gospodarskih uradov* zemljiških gosposčin (manjše civilne pravnne in nepravdne zadeve, podložniška zemljiška knjiga) in *krajevni sodišč* (nem. Ortsgericht, vse druge pravosodne zadeve). Vlogo slednjih so prevzela dotedanja središča nižjega sodstva, na Lovrenškem trški sodnik in gosposčinska uprava na Fali, medtem ko se je sodna pravica pri lovrenškem župnišču izgubila. Končno so organizacijski predpisi določili postopek nižjega oziroma patrimonialnega sodstva (uveden zapisnik) in predpisali možne kazni (leta 1781).¹⁸⁶ Tako je bilo iz uprave zemljiških gospostev ločeno sodstvo, sedeži in območja sodišč pa so se na Štajerskem obdržali do reforme sodstva po letu 1848, saj k prenavljanju sodne organizacije ni prispevala francoska zasedba (Ilirske province) kot na Kranjskem. Za Štajersko je staro stanje veljalo tudi glede deželskih sodišč oziroma kazenskega ali krvnega sodstva – spodnještajerski in celjski krvni sodnik sta formalno obstajala do 1848.¹⁸⁷

Stanje sodstva v nabornem okraju Fala v začetku 19. stoletja nazorno opisujejo graščinski uradniki v odgovorih na deželne vprašalnice.¹⁸⁸ Odgovori iz let 1812 in 1840 pričajo, da gosposčina Fala izvaja deželsko sodstvo s sedežem na falski graščini, kjer ima (premajhne) *zapore* s tremi ječami, na njej pa uraduje lasten sodnik že od šentpavelskih časov dalje. Odgovor iz leta 1812 navaja v nabornem okraju še 5 *patrimonialnih sodišč* (»krajevno in temeljno sodstvo«, tj. hkrati krajevno sodišče in gospodarski urad, gl. zgoraj): za pravnne zadeve na gosposčinah Fala in Viltuš, za nepravdne zadeve pa pri župnijskih imenjih Ruše in Selnica ob Dravi (za prvega kot odvetnik skrbi upravnik gosposčine Fala, za drugega najeti privatni upravnik) ter pri municipalnem trgu Sv. Lovrenc (tega nadzira Fala kot zemljiška in odvetniška gosposčina). Krajevna sodišča so morala vzdrževati uslužbenca, izprašanega v pravni stroki (sindik), kar manjšim gosposčinam in trškim naselbinam pogosto ni bilo lahko in so zato krajevno sodišče *delegirala* večjim bližjim gosposčinam. Zanimivo je, da se do leta 1812 na štirih krajevnih sodiščih okoli Fale to ni zgodilo.

Na graščini Fala je sicer deloval urad z dvojjo naravo. V državni upravni strukturi (uprava nabornega okraja, neposredno podrejena okrožju) se je imenoval *okrajni komisariat* (nem. Bezirkskomisariat). Na lastniškem nivoju zemljiških gosposčin pa je urad graščine nosil naziv

¹⁸⁶ Vilfan, S. (1980), »Zemljiška gospostva: VII. Zadnje stoletje fevdalne dobe«, v: Blaznik 1980: 220.

¹⁸⁷ Žontar, J. (1988), »Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848«, v: Žontar idr. 1988: 85.

¹⁸⁸ Kuret 1987/9: 232–3. Po tem viru povzema tudi Pirchegger 1917²: 275–6

upravni urad (Verwaltungsamt), tj. tako v letih 1782–1824, ko je bila Fala v državni lasti, kot po 1824 v lasti zasebnikov (Liebmann in naslednjih).¹⁸⁹ Z drugimi besedami, gosposčina Fala je imela vedno lastno privatno upravo, hkrati pa je državi služila do srede 19. stoletja kot *delegirana okrajna gosposka*.

Ob upravni preureditvi leta 1850 je Fala povsem izgubila vlogo javnega upravnega središča, saj je bila zunaj večjih naselij in na območju, ki je že tako ali tako bilo redko poseljeno. Kot graščina je ostala zgolj lastniški sedež gosposčine, ni pa postala niti sedež občine niti sodnega okraja. Sodni okraj kot naslednik vseh naštetih novoveških sodišč na Lovrenškem oziroma v falskem nabornem okraju je v letih 1850–1854 obstajal v Sv. Lovrencu, a se je kmalu izkazal za nerealnega zaradi majhnega števila prebivalstva in bil priključen mariborskemu sodnemu okraju.¹⁹⁰ Več o uradnikih na Fali gl. v naslednjem poglavju.

Stiki falske gosposčine z višjimi državnimi regionalnimi oblastvi: Pogledali bomo nekaj primerov dokumentacije, ki ilustrirajo stike z nekaterimi regionalnimi oblastvi. Lep primer pregleda deželnih oblastev in sprememb uprave v obravnavanem obdobju ponuja primerjava dveh dokumentov iz 1707 in 1800, ki Sv. Lovrencu potrjujeta trške privilegije. Medtem ko mlajši dokument (1800) izrecno omenja deželo Štajersko in poziva k spoštovanju izdanih pravic le »gubernij v Gradcu« kot oblastvo, pa starejši dokument (1707) navaja vrsto oblastev, ki so prihajala v poštev od srednjega veka še do terezijansko-jožefinskih reform.¹⁹¹

Najvišja funkcija zemljiškega gospoda v deželni upravi je bila služba opata samostana Št. Pavel v kuriji višje duhovščine (prelatov) deželnega zbora. Za opata Marchstallerja dodatno vemo, da je bil ves čas opatovanja (1617–38) član gremija, tj. kolegialnega izvršilnega organa *deželnega zbora* (stanovske uprave). Natančneje, bil je v 12-članskem velikem svetu (nem. grosse Ausschuß), ki je poleg malega sveta na Koroškem izvrševal sklepe deželnega zbora in ga zastopal v času, ko ni bilo

¹⁸⁹ Prim. tudi M. Vrbnjak 1985: 323.

¹⁹⁰ Zahodna polovica lovrenškega sodnega okraja iz 1850, tj. zahodno od Velke, pa je pripadla radeljskemu sodnemu okraju. Bračić, V. (1978), »Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije [1. del]«, ČZN letn. 14=49, št. 2, 191.

¹⁹¹ Oblastva, navedena dokumentu iz 1707: »Statthaltern, Landshaubtleuthen, LandMarschallen, Praelaten, Grafen, Freyen Herren, Rittern, Knechten, Hauptleuthen und Landsverwesern, Vizthomben, Vöggten, Pflögern, Burggrafen, Landrichtern, Stätt, Märkhten, Bürgermaistern, Richtern, Rätthen, Burgern, Gemainden«, kar pomeni uradne nazive oziroma statuse »državni namestnik, deželni glavar in maršal, prelat, grof, svobodni gospod, ministerial (vitez), milit (opoda), deželni glavar in upravitelj, vicedom, odvetnik, oskrbnik, grajski grof, deželni sodnik, mesto, trg, župan, (mestni in trški) sodnik in svet, meščani, občine«. Navedba naziva grajski grof (Burggraf), kar je bila na Koroškem ustrezna deželnemu maršalu, govori o tem, da je izdajatelj ali uporabljal obrazec za več dežel ali pa imel v mislih poleg Štajerske (v kateri je trg sv. Lovrenc) vsaj še Koroško. StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste*, Markt und Pfarre, dokumenta ADBNr. 4: »Kaiser Joseph bestätigt dem Markt St. Lorenzen Privilegien, Gnaden und Freiheiten«, 26. 2. 1707, in ADBNr. 5: »Vieh und Jahrmarktsbestätigung von Kaiser Franz II. für St. Lorenzen in der Wüste«, 18. 8. 1800; prim. Priloga 4.

zasedanj.¹⁹² Sodna instanca za spore med gosposčino (opatom ali upravniki) in podložniki je bilo *deželno sodišče* (nem. *Landrecht*) v Gradcu. Za leta 1698–1743 arhiv izpričuje nekaj sporov.¹⁹³ V drugi polovici 18. stoletja so vlogo prve instance v teh sporih prevzela okrožja, najprej leta 1748 kot zaščitnik podložnikov, od 1781/2 pa tudi dejansko v upravnem postopku.¹⁹⁴

Posest zemljiških gospostev ali imenja so bila zapisana v gosposčinski zemljiški knjigi ali *deželni deski* (nem. *Landtafel*).¹⁹⁵ Po njej bi bilo zanimivo raziskati, kdaj so na Lovrenškem začeli zasebniki od falske gosposčine odkupovati posesti (od konca 18. stoletja so bile za to večje možnosti, tudi za podložnike¹⁹⁶). Iz raziskav gospodarstva 19. stoletja je znano, da so se na Lovrenškem uveljavili veliki kmetje (z veliko gozdno posestjo, ki so jo izrabljali za trgovino z lesom), da so izkoriščevalci lesa kot kuriva (fužine, steklarne) od najemnih pogodb za izrabo gozda s falso gosposčino težili k odkupu gozda (npr. znani steklarnar Benedikt Vivat sredi 19. stoletja).

Primer stika z *deželnim glavarjem* (nem. *Landesauptman*, verjetno s tistim v Gradcu) oziroma deželno glavarstvom sodiščem, ki je bil organ za podložniške zadeve, je »*Gozdarski red* podložnikov v Sv. Lovrencu, vseh tržanov in župnijek.«¹⁹⁷ Nastal je leta 1573, ko je zaradi spora med opatom in prebivalci pomirja glede izrabe (opatovega oziroma gmajnskega) gozda deželni glavar na falski grad poslal komisijo. Ta je obe strani spravila z zapisom navedene pogodbe, nanjo sta stranki prisegli, red je dal nato pri deželnem glavarju ponovno potrditi naslednji opat leta 1596, v letu 1638 pa je bil zapisan v lovrenški urbar.¹⁹⁸ Opomba neznanega raziskovalca h gradivu namiguje, da je pogodba oziroma red po pravnem značaju zapis lokalnega pravnega izročila oziroma običajnega prava.¹⁹⁹

¹⁹² Schroll 1891: 273–4. V novem veku je bil deželni zbor sestavljen iz 4 stanov: prelati, gospodje, vitezi ter deželnoknežja mesta/trgi.

¹⁹³ StLA *Landrecht*, snop 190 (Faist–Falbenhaupt 1), mapa 3 (Herrschaft Faal).

¹⁹⁴ Vilfan 1980: 217.

¹⁹⁵ StLA *Landtafel* (LT), Buch IV, EZ, Herrschaft Faal 1058 (vsebuje podatke za Falo, Lovrenc, Ruše).

¹⁹⁶ Vilfan 1980: 208, 215.

¹⁹⁷ StLA 200608, ADBNr. 3: »Holzordnung Deren vnderthanen bey St. Lorenzen, vnd der ganzen Burgerschafft vnnnd Pfar menig da selbst«.

¹⁹⁸ Drugačen nivo od omenjenega lokalnega gozdarskega reda so imeli t. i. *gozdni redi* (nem. *Waldordnung*), predpisi na deželni ravni, s katerimi je deželni knez skušal urejati smotrno izkoriščanje gozdov v različne namene (potrebe fužinarstva – oglje, potrebe kmetov – krčenje rovtov, paša, les itd.). Na Štajerskem so prvi deželnoknežji predlog gozdnega reda v 16. st. odbili deželni stanovi. Prvi štajerski gozdni red je bil izdan leta 1695, a je za Slovensko Štajersko veljal šele od 1721. Blaznik, P. idr. (ur.; 1970), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana, 444–6.

¹⁹⁹ Prim. uvodno opombo k viru StLA 200608, ADBNr. 1; Priloga 1.

Iz obdobja moderne gosposčinske uprave je v arhivih nekaj dokumentacije, ki je nastala pod upravniki na falski graščini.²⁰⁰ Gre za opise gosposčine ali gospodarske ocenitve (npr. obširnih gozdov – lesne zaloge, seznam posesti), za primopredajne zapisnike, inventarje in gospodarske obračune ob menjavi upravnikov. V navedenih primerih dokumentacije gre po letu 1824 predvsem za gospodarsko upravo gosposčine kot privatnega organa. Pismo okrožnega urada v Mariboru iz leta 1830, naslovljeno na »okrajnega komisarja falske gosposčine« kot njegova pohvala, pa vendarle opominja, da so bili upravniki na falski graščini v dvoji vlogi, namreč javne in privatne gosposčinske uprave.²⁰¹ Že večkrat smo omenili dokument iz leta 1812, obširen odgovor J. Pokornyja, tedanjega upravnika falske državne gosposčine, na vprašalnico nadvojvode Janeza.²⁰²

Sklep: Lovrenška pokrajina je v obravnavano obdobje vstopila kot ena izmed najbolj upravno stabilnih območij v Dravski dolini nad Mariborom, in sicer zaradi visoke (trg, deželno sodišče) in do takrat že večstoletne upravne tradicije. Kot taka je bila gotovo še bolj dovzetna za centraliziranje države in so se vsi lovrenški organi uprave (župnija, magistrat, gosposčina) hitro prilagodili reformam in novim nalogam. K temu je prispevala državna uprava gosposčine v letih 1782–1824, ki pa je ni izenačila z deželnoknežjimi posestvi, saj je bila Fala v lasti verskega sklada.²⁰³ Kljub temu lastniku, ki je drugod slabo upravljal svoje posestvi, je falska gosposčina s svojo obsežnostjo pritegnila dobre upravnike (o njih še v naslednjem poglavju). Nastanek okrajne organizacije je vplivno območje Fale potrdil na novo tudi na levem bregu Drave, kjer je od nekdaj imela patrimonialno oblast (k posestim sodeče nižje sodstvo), višje sodstvo pa šele iz 18. stoletja (gl. dalje). Ločitev pravosodnih opravkov od uprave zemljiških gospoštej je utrdila vlogo magistrata v Sv. Lovrencu (kjer je bilo od 1788 krajevno sodišče), na Fali, kjer je ostalo več uradov (gospodarska uprava, civilno in kazensko sodstvo) pa povečala zahtevnost poslovanja z več uradniki.

Upravno je Lovrenško v obravnavanem obdobju začelo težiti proti Mariboru, sedežu okrožja, in ne več proti Celju (prej sedež četrti in krvnega sodnika). Vedno manj je težilo proti zahodu, s katerega so prihajali lastniki gosposčine Fala: do leta 1782 je imelo intenzivne stike Št. Pavlom (Labotska dolina), kasneje pa ohlapnejše s koroškim verskim skladom. Liebmann, lastnik Fale po 1824, ki je prihajal iz Berlina in se nastanil na Bavarskem, sicer pa potoval po vsej Evropi (več o njem na str. 100), kot zasebnik ni pritegoval uprave na Lovrenškem izven njenih regionalnih okvirov.

²⁰⁰ Prim. Hammer (1999), [Inventar k arhivskemu fondu StLA 200177, *Faal, Herrschaft*, št. inventarja] A 254, [Graz/Gradec].

²⁰¹ StLA 200177, *Faal, Herrschaft*, AŠ 1, zvezek 2, ADBNr. 28, »Belobigung des Ferdinand Simandel, gewesenen Bezirkskommissär der Herrschaft Faal, durch das Kreisamt Marburg«, 6. 4. 1830.

²⁰² Že večkrat navajani vir je objavljen in preveden v slovenščino v Kuret 1987/9: 195–225.

²⁰³ Kljub temu sklepanju je zanimivo dejstvo, da se upravnik gosposčine Pokorny (vir iz prejšnje opombe) 1812 podpisuje »Kameralverwalter«, kar je sicer naziv upravnika kameralnih, tj. deželnoknežjih gosposčin.

3.2. Uprava pri zemljiški gosposčini Fala

O zemljiški gosposčini Fala smo doslej že mnogokaj povedali v poglavju o zgodovini samostana Št. Pavel, ki mu je pripadala do leta 1782, pa tudi v prejšnjem poglavju o deželnem okviru uprave. Ugotovili smo, da je bilo ožje ozemlje falske gosposčine, ki ga v raziskavi imenujemo Lovrenško, že od visokega srednjega veka dalje zaokrožena alodialna posest Št. Pavla. Najstarejši podatek o velikosti dominikalne graščinske posesti (iz leta 1789) je 10.707 oralov in 838 kvadratnih sežnjev, skoraj enak obseg pa se je ohranil tudi v 20. stoletje (leta 1910 okoli 10.630 oralov, to je 6.116 ha). Od tega je bilo gozda (podatek iz franciscejskega katastra, leto 1825) 7.220 oralov (4.153 ha ali 67 % dominikalne posesti).²⁰⁴

Falska graščina je seveda služila tudi širšemu ozemlju, in sicer kot gospodarsko upravno središče vzhodnje ležečih šentpavelskih posesti (ne vseh njegovih štajerskih posesti, ker je imel Remšnik z župnijo Brezno, ki je bil sam organiziran kot zemljiška gosposčina, bliže neposredno zvezo s Št. Pavlom kot prek Fale.) Glede razmerja ostalih dveh lokalnih upravnih enot na Lovrenškem do gosposčine Fala lahko povzamemo (gl. poglavji o teh dveh enotah), da je bil trg Sv. Lovrenc kot municipalni trg podsoden gosposčini Fala, župnija Sv. Lovrenc pa je do razpusta samostana leta 1782 imela s Falo kvečjemu praktične stike, saj je bil župnik/vikar neposredno služen opatu tako v pogledu cerkvene uprave kot za upravo župnijske nadarbine, ki je tudi delovala kot zemljiška gosposčina.

V obdobju od 1782 do 1848 je falska gosposčina ohranila svoje vplivno območje v gospodarski in deželskosodni upravi, ki ga je imela pred 1782, v času pripadnosti samostanu. V državni upravi pa je Fala kot naborni okraj oziroma delegirana okrajna gosposka s terezijansko-jožefinskimi reformami pridobila mnogo večji pomen kot poprej, ki pa je trajal le do novih državnoupravnih reform v letih 1848/1850.

V pričujočem poglavju si bomo podrobneje pogledali teritorialno sestavo in notranjo upravo gosposčine Fala z omenjenih vidikov (gospodarska, sodna, ostala državna uprava).

Predzgodovina: Od leta 1091 do začetka 13. stoletja je bila gospodarska uprava samostanskih štajerskih posesti »ob Radomlji« oziroma v Sv. Lovrencu, kjer je bila v tem času še nekakšna samostanska izpostava (bivališče menihov).²⁰⁵ Še prej, do smrti Bernarda Spanheima (leta 1147), je kazalo, da bo središče šentpavelskih vzhodnih ali štajerskih posesti nekje okoli Maribora, pri Razvanju.²⁰⁶ Zaradi nenaklonjenosti Spanheimovih naslednikov Traungavcev Št. Pavlu in zaradi odmaknjenosti lovrenške kotline od prometnih poti se je kot gosposčinsko središče dokončno

²⁰⁴ Zgonik 1972: 76–7.

²⁰⁵ O. Vresnik 1991: 21.

²⁰⁶ Koropec 1972: 72.

uveljavila Fala. Tu je uprava prvič omenjena leta 1245 (prim. opomba 168). Geografski položaj je upravi na Fali zagotavljal središčno lego glede na urbarialne posesti, lego ob obdravski poti vzhod–zahod in naravno zavarovanost. Na vzhodu je bila Fala zavarovana z Dravo, na zahodu in severu z Dravskim gozdom in umetno zaporo, na jugovzhodu s Falsko pečino in umetno zaporo, še danes vidnim »turškim zidom«. V srednjem veku je bila mimo falskega gradu na desni breg Drave speljana pot ob Dravi navzgor, v novem veku pa se je ta pot ustalila na levem bregu Drave skozi sotesko Dravskega gozda in s tem je zaledje Fale (Lovrenška pokrajina) mnogo izgubilo v trgovskem pomenu. Odseka poti na desnem bregu Drave, smer proti zahodu, je potekal takole: falski brod–Jodl (Činžat)–Kurja vas–dolina Slepnice–Počivalnik–Lehen (dolina Presiha in Velke)–podvelški brod.²⁰⁷

Prav v 13. stoletju, ko se je Fala začela uveljavljati kot sedež gosposčine, je šentpavelski samostan v sporih s sosednjimi fevdalci dorekel in utrdil različne vrste upravne samostojnosti (imunitete) falskega območja. Kot *ožje falsko območje* (srednjeveška alodialna posest) pri tem mislomo krajino med Dravo in grebenom Pohorja, potokom Velko na zahodu in Lobničico (desni pritok Lobnice) na vzhodu (Lovrenška pokrajina ali Lovrenško, na spodnji Koropčevi shemi enoti Lehen in Lovrenc). Kot *širše falsko območje* pa razumemo obseg vse falske gosposčine (vštete tudi razpršene urbarialne posesti), označen s črtkano črto na spodnji shemi.

Nad ožjim območjem, ki se je prekrivalo z lovrenško župnijo (njen obseg do leta 1751), je bilo razsojeno v prid Št. Pavlu najprej leta 1191 v sporu s hočkim nadžupnikom za pravice župnije in nato 1214 v sporu s savinjskim arhidiakonom za arhidiakonske pravice (od ordinarija – patriarha v Ogleju in papeža potrjeno še v letih 1252, 1255 in 1257). Za status zemljiške gosposčine je bila še bolj pomembna pravica samostana do deželskega sodstva na omenjenem ožjem območju Fale, ki so jo priznali deželni vojvode v letih 1222,²⁰⁸ 1248 in 1269.

Kompetenca šentpavelskih sodnikov je bila tu nekoliko širša kot pri ostalih sodnikih. Namreč, medtem ko so imeli ostali sodniki le pravico do delne preiskave malefičnih oseb (obtoženih npr. za umor, tatvino, cestni rop, težko telesno poškodbo), je šentpavelski sodnik na Fali opravil vso preiskavo z vsemi zaslišanji in izrekel obsodbo, šele nato pa izročil obsojenca v krvnemu sodniku. Temu je preostala le izvršitev kazni v primeru smrtne obsodbe (ob tem je obsojenčevo imetje pripadlo samostanu), ki je bila izvedena na morišču med Rušami in Lobnico, potem ko so obsojenca izročili preko meje deželskega sodišča (preko Lobnice). Vislice so stale med današnjim ruškim

²⁰⁷ Koropec 1972: 73.

²⁰⁸ Listina poleg pravice krvnega sodstva Št. Pavla določa še razmerje za območje Ruš in Bezene (vzhodno od ožjega falskega območja) med samostanom, lastnikom posesti, in vojvodo Leopoldom VI. kot izvajalcem deželskega sodstva. Ob tem listina priznava v Sv. Lovrencu lokalni sejem brez pravice do pobiranja mitnine in tržnine in opisuje svojo odškodnino, dobljeno ob pogodbi. Prim. Kos V, št. 349, 181–2. Zgodovinar Jaksch je listino iz 1222 dokazal za falsificirano, a ugotovil, da se njeni falsificirani deli nanašajo le na odvečna dopolnila k opisu deželskosodnega ozemlja. Vatovec 1931: 95, prim. tudi Zwitter 1952/3: 237. Prim. opomba 168.

pokopališčem in vhodom v dolino Lobnice, po ljudskem izročilu na eni od dveh gomil, ki sta v dobri bližini stare kmetije, nekdanje imenovane »gavgenvirt«.²⁰⁹

Čeprav smo deželno sodišče na Fali v prejšnjem poglavju (gl. stran 64) opredelili kot nepriviligirano, ker na njem ni bilo sedeža krvnega sodnika, pa ta opredelitev velja le od konca 18. stoletja dalje. Kot smo videli po opisih krvnosodnega postopka na Fali iz srednjega veka, je krvnemu sodniku preostala manjša vloga v postopku in bi falsko deželno sodišče skoraj lahko opredelili za privilegirano.²¹⁰ Fali je država prav zato, ker je bila sedež deželskosodnega območja, v novem veku začela nalagati nove obveznosti državne uprave, podobno kot se je dogajalo pri drugih deželskih sodiščih.

Opredelitev sedeža in območja, pregled prebivalstva: Pred današnjim dvorcem na Fali, dandanes imenovanim »Falski grad«, sta kot upravno središče gosposčine služili že dve starejši stavbi. O prvi je znana le njena lokacija na griču Karolina nad današnjo železniško postajo oziroma nad nekdanjim brodiščem. Pred letom 1259 je bila uničena, naslednico pa so do leta 1290 postavili na mestu današnjega dvorca. Tudi ta druga stavba je bila uničena, in sicer ob napadu Ota Pergauerja leta 1407, pa nato kmalu obnovljena.

Današnja stavba ima obliko osmice: dve dvorišči, obdani s pravokotnima kompleksoma, ki imata eno stranico skupno, vsako dvorišče pa ima svoj vhod. Jedro kompleksa v obliki črke H je bilo verjetno zgrajeno v letih 1550–5 pod opatom Jakobom Pachlerjem (1550–8). Ko je bila na prehodu iz 16. v 17. stoletje gosposčina zastavljena, je bila graščina zanemarjena. Nato jo je obnovil opat Marchstaller, preden je v njej v letih 1626–8 uredil samostansko rezervno rezidenco in šolo. Urbar iz leta 1638 o gradu pravi, da ima 3 lepe sobane, 3 velike izbe, dvorano, 2 kleti, obokano kuhinjo s shrambo, 3 sobe za služničad in precej veliko Miklavževo kapelo. Stavbno jedro so zaokrožili opat Marchstaler s prizidavo južne stranice in njegova naslednika s prizidavo severne sredi 17. stoletja.

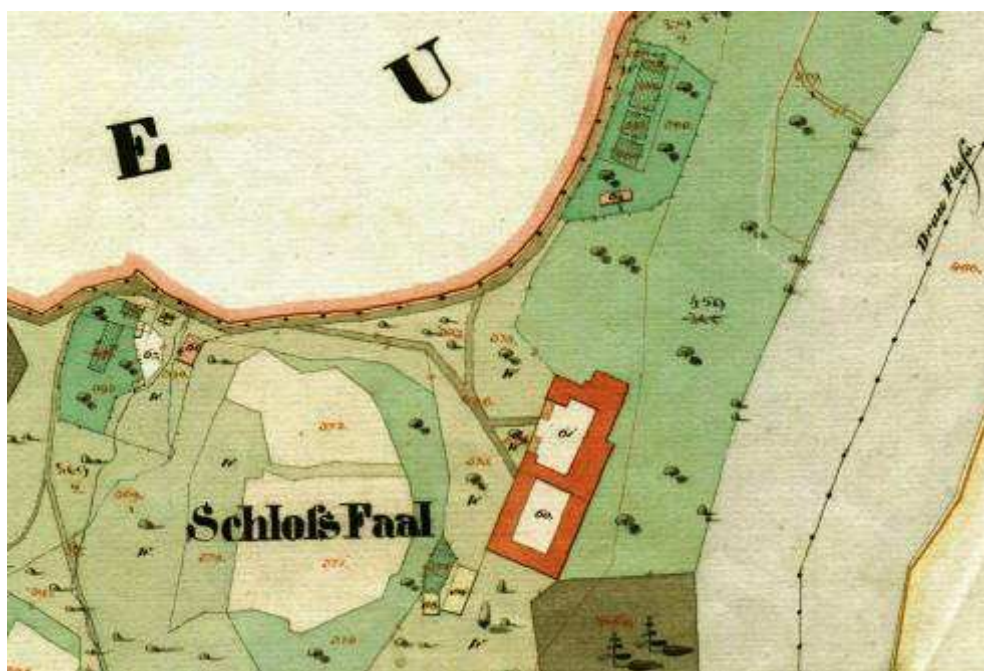
Daljša trakta se raztezata od severa proti jugu. Prostori okoli severnega dvorišča so imeli bivanjsko funkcijo, okoli južnega dvorišča pa gospodarsko (gre za pristavo, prizidano gradu). V vzhodnem traktu, ki gleda proti Dravi, vzporeden z njo, je Miklavževa kapela z vhodom s severnega dvorišča. Zahodno stranico severnega dvorišča (nasproti kapele) predstavlja zgolj obrambni zid, sicer pa so vsi trakti enonadstropni. Dvorec gradbeno ni zahtevnejša arhitektura, saj je bil ob izgradnji namenjen predvsem upravnim in gospodarskim nalogam, ne pa rezidenčnim.²¹¹

²⁰⁹ Koropec 1972: 81, Pirchegger 1917: 276, Vatovec 1931: 95. Razvoj pravosodnih pravic za Falo podrobneje razlaga Vatovec 1931: 89–96. Na podlagi listine iz 1321, ki Št. Pavlu za remšniko gosposčino daje pravico enakih sodnikovih pristojnosti, kot so bile omenjene za Falo, avtor sklepa, da je bil tak postopek v veljavi na vseh šentpavelskih posestih (str. 93).

²¹⁰ Kriteriji za to opredelitev pa so šele iz 18. stoletja. Vilfan 1961: 213.

²¹¹ Curk (1991, Gradbena): 316–7; Orožen 1875: 426–7. Za nekaj več podatkov o srednjeveškem falskem gradu in za podobe, ki predstavljajo dvorec, kot je bil urejen konec 19. stoletja, prim. Stopar, I. (1993), *Grajske stavbe v vzhodni*

Slika 12:
Falski grad z
okolico (1825)²¹²

Na veduti G. M. Vischerja iz izdaje leta 1681 je lepo viden vzhodni trakt nad Dravo, zvonik Miklavževe kapele, brod pod gradom, Falska pečina na levi in brzice pod njo. Za gradom je vidna pot proti Puščavi in kamnito kužno znamenje ob njej, postavljeno leta 1651.²¹³

Opisovalec gospoščine iz leta 1796²¹⁴ o dvorcu piše, da je visok eno nadstropje in da ima 12 bivanjskih prostorov, kuhinjo in 4 obokane prostore (kleti, ječe, kapela?). Pokrit da je deloma z opeko in deloma s skodlami in da je potreben popravi (podzidave, popravila strehe). Opis prav tako predvideva popravila zidovja in streh za ostale stavbe grajskega kompleksa: pristavo, hišo za posle, ki da se podira in je zato nenaseljena, opekarno in škedenj za opeko. Ob gradu sta omenjeni tudi vrtna uta in steklenjak. V prvih letih po razpustu samostana je bil dvorec torej zanemarjen (podobno spet po 1945 ob prehodu v družbeno last), bil pa je poleg rednega vzdrževanja deležen večjih fasadnih obnovitev v letih 1860–75.²¹⁵

Sloveniji. 4. knjiga. Med Solčavskim in Kobanskim. občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Dravograd, Radlje, Maribor-Ruše, Ljubljana, 18–23.

²¹² ARS 177 *Franciscejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Činžat, št. k. o. 790, datoteka M790A03.

²¹³ Slika je objavljena v *LnPss*: 23; Koropec 1972: 124; Vischer 2006: št. 17.

²¹⁴ StLA 200177, ADBNr. 9, § 16 »Gebäude«.

²¹⁵ Curk (1991, *Gradbena*): 317.

Slika 13: Šentpavelska uprava med Dravogradom in Mariborom, konec 15. st., po Koropcu²¹⁶

Širše falsko območje, kot smo ga opredelili zgoraj, oziroma urbarialna posest pri gosposčini Fala je bila po davčnih knjigah razdeljena na dva dela, in to tako v srednjem kot v novem veku: lovrenški urbar (pomirje trga Sv. Lovrenc) in falski urbar (ostala posest).²¹⁷ Od ostale posesti v sledečem opisu posebej ločujemo Lovrenško pokrajino, ker so bili v srednjem veku njeni uradi skupno vodeni pod lovrenškim kletarskim uradom in ker gre za ožje falsko območje (gl. zgoraj), navsezadnje pa Lovrenško posebej ločujemo tudi zaradi osredotočenosti obravnave na ta ozemlja. Tudi Koropec posebej izloča »Lovrenško pokrajino«.²¹⁸

Podložniški urad na Lovrenškem je bil v novem veku imenovan *rota*. Ime (nem. *Rotte* oz. *Rut/Ruth*) pomeni »skupino 3–5 hiš, majhen zaselek« oz. »del srenjskega ali župnijskega območja, predvsem ob poselitvi na zgornjem Štajerskem, prim. rovt«. Iz istega imena izhaja nem. oznaka *Gerent, Greit(h), Reut, Reit(h)*, ki pomeni »laz, rovt; krčevina, požarina« – iz nje je na Lovrenškem izšlo ime podložniškega urada Ruta.²¹⁹

²¹⁶ Koropec 1972: 72.

²¹⁷ V srednjem veku je imel nekaj časa svoj urbar Lehen kot oddajani fevd; v drugi polovici 18. stoletja se je z gornjskim registrom izločila še tretja skupina posesti glede na davčne knjige.

²¹⁸ Koropec 1972: 72–78.

²¹⁹ Klasinc, P. P. idr. (ur.; 1995), *Glosar zgodovinskega domoznanstva*, Maribor idr., 102, 234, 237.

Tabela 7: Podložniški uradi Lovrenške pokrajine od srednega veka naprej

<i>v srednjem veku, prvi urbar iz 1290²²⁰</i>	<i>17. st.: 10 rot, urbar 1620, [v oklepaju število družin]²²¹</i>	<i>18. st.: [število hiš, popis iz 1754], katastrske občine²²²</i>	<i>danes naselja občine²²³ Lovrenc n. P.</i>	
Smolnik/Zmolnich (kasneje Spodnji in Zgornji)	nider Zmolnickh [14] ober Zmolnickh [11]	[21 unter +15 ober] Zmolnig, 793	občina Ruše	
Ruta/Gereuth	Zinßet, Gereüth (skupaj)	[23] Greuth, 147	Ruta	
vas Činžat/villa Wisen	[29]	[26] Zinsath, 790	Činžat	
Ebenpach ali Lang Egk (danes »Loge«)	Khumeln [17] Beßen winckhl vnd Salz [18]	[24] Kumen, 277	Kumen	
Kumen				
Saltz (danes Skrbinsko)				
Mavčnik/Maltz ²²⁴				
1482 še Hudi Kot/Pesn Winkl				
Bezjak/Voizken	Khrezenbach, Ruestath, Tesch [23]	[32] Kretzenbach, 266	Recenjак*	
Deš/Daeschen				
Recenjак /Chressenpach				
Počivalnik/Ruhstat	Rotenberg, Schwarzenberg [29]	[40 Rottenberg]	Rdeči Breg (vzhodni del geografske enote)	
Rdeči Breg/Rotenperg s Krnico/Char				
1463 še Črni Breg / Schwarzenperg	die drüte in Lechen [12] (danes Podvelka) die annder in Lechen [13] (spodnja dolina Velke) die erste in Lechen [10]	[21 Thausus /Tavžič]	k. o. Rottenberg, 550	občina Podvelka
1463 še Lehen				
1493 še kapelarji (cerkveni podložniki) na Rdečem Bregu, Recenjaku in v Hudem Kotu		Capeller (samo enota v urbarju, ne kot rota)	[14] Lechen, 299	

Ohranitev urbarjev iz 13. stoletja omogoča za Lovrenško sledenje starim kmetijam in tudi neagrarnim dejavnostim in njihovi ohranitvi skozi stoletja do današnjih dni, a se v tej obravnavi v to posebej ne poglobljamo. Za novi vek iz navedenih podatkov lahko ugotovimo, da je struktura

²²⁰ Koropec 1972: 77. Nekateri prepoznani v Blaznik, P. (1986 in 1988). *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanske dela Koroške do 1500*, Maribor, iz knjige I: 43, 130, 292, 330, 392, 550; iz knjige II: 88, 255.

²²¹ StLA 200608, ADBNr. 3, str. 33–34, »Volgen die vnderthanen wie sy in die zechen Rotten ausgetailth«.

²²² StLA, LAA. (*Landschaftliches Archiv. Antiquum, Gruppe I (Umfang, Statistik und Geschichte des Landes)*), 2.0 *Häuserzählung 1754*, AŠ (Karton) 18, mapa (Heft) 68: Cillier Kreis, fasija (Fassion) 26 (30) Herrschaft Faall, Marckt St. Lorenzen. Gl. Priloga 5. Imenu katastrske občine je dodana številka iz franciscejskega katastra – gre za podatek iz let 1825–6.

²²³ Občina ima danes uradno 7 naselij, poleg petih, naštetih v tabeli, sta še naselji Lovrenc na Pohorju in Puščava. V tabeli nista omenjeni, ker gre bodisi za samostojno upravno enoto, ki bo razložena kasneje (Lovrenc), bodisi za manjše naselje, ki se z Rdečega Brega razteza čez meje drugih katastrskih občin (Puščava).

²²⁴ Blaznik (1986, I: 292 in 550) navaja, da leži Hudi Kot nad Sv. Lovrencem, ob hubi Maltz/Mavčnik.

uradov že zelo podobna današnji delitvi krajine na naselja. Do danes sta od nekdanje Lovrenške pokrajine odpadla najbolj oddaljena urada, Lehen na zahodu in Smolnik na vzhodu. Lehen je pod alodialno posest Fale prišel v 14. stoletju, prej je bil oddajan kot fevd (nem. Lechen) vuzeniškim gospodom.²²⁵ Smolnik je pod ruško vplivno območje prišel najprej v cerkvenem smislu, leta 1751 z dodelitvijo ruški župniji.

Po podatkih o številu družin (v urbarju iz 1620 »podložnikov«, s čimer so mišljeni gospodarji oziroma družinski očetje) oziroma hiš (leto 1754) lahko ugotovimo, da prebivalstvo povsod narašča. Verjetno ne gre toliko za nove kmetije in koloniziranje novih površin, ampak za pojav kočarjev. Temu sklepu o rasti prebivalstva so nasprotni podatki o številu hiš za Kumen, ki na prvi pogled govorijo o upadu prebivalstva na teh dveh območjih. (Še posebej, če podatkom o številu družin za rote prištejemo še kočarje (Capeller), ki so bili po urbarju 1620 na tem območju, a upravno očitno niso sodili v rote.²²⁶)

Slika 14: Panorama Lovrenške pokrajine danes²²⁷

Pogled z Recenjaka čez trg in Činžat proti Dravski dolini pod Selnico in Rušami. Na levi vzhodni Rdeči Breg (nekoč »Črni Breg«), nato v ozadju Vurmatski in Bočki Breg (Kobansko, onkraj Drave, njen levi breg), pred njim Ruta. Na desni visoka pobočja Kumna, za njimi si lahko predstavljamo Smolnik. Svetlo dno kotline je danes mnogo bolj urbanizirano kot nekoč, le okolica župnijske cerkve je še vedno obdana s polji. Dno kotline na levi omejuje dolina Slepnice, na desni pa dolina Radoljne. Prva se izliva v drugo pod severovzhodnim Rdečim Bregom v ozadnju slike, malo nad cerkvijo sv. Marije v Puščavi, ki na sliki ni vidna, nato se Radoljna na severu izliva v Dravo.

Rdeči Breg in Kumen, ki sta danes največji katastrski občini (dalje k. o.) v okolici Lovrenca, sta bila v novem veku upravno deljena na manjše enote. (Večja od Rdečega Brega je še k. o. Smolnik.) Posamezne dele k. o. Rdeči Breg lahko razločimo s pomočjo podatkov, ki so v virih

²²⁵ O. Vresnik 1991: 24.

²²⁶ D. Vresnik (1967, št. 2: 8) omenja, da so bili kapelarski kmetje (Kapeller Bauern) edini podložniki izven župnijske nadarbine, v celoti podložni lovrenškemu župniku. Iz urbarja iz 1638 navaja pet zapisanih – toliko jih je tudi bilo vseh.

²²⁷ Foto Anžej Bečan, 2007.

zapisani o neagrarnih dejavnostih. Pokorny tako ob navedbi rudnika v »Schwarzenbergu« iz konca 18. stoletja omenja, da leži kraj v kuraciji Sv. Marije (prim. opomba 137). »Črni Breg« je tako nekdanja oznaka za severovzhodno vznožje Rdečega Brega, ki pa se danes ne uporablja več. Za tretjo roto v Lehnu vir navaja, da je tam brod ob Velki in skladišče – v tem prepoznamo današnjo Podvelko. Za drugo roto v Lehnu pa vir omenja žago in mlin²²⁸ – verjetno gre za ozemlje, ki leži ob Velki višje od njenega izliva v Dravo, pa tudi ne prav visoko na Pohorju. Za prvo roto v Lehnu, ki ima tudi najmanj družin, tako lahko sklepamo, da je najvišje ležeči del Lehna – temu ustreza tudi k. o. Lehen po franciscejskem katastru, katere vzhodni del danes leži v občini Lovrenc. Roto Thausus/Tavžič (danes kmetija na Rdečem Bregu v povirju Velke), ki jo navaja popis iz leta 1754, prepoznamo na zemljevidu falskega okraja iz leta 1812 (Slika 15).

Pri Kumnu lahko vidimo, kako se je ime nižjega, tj. severnega dela k. o., kjer je še danes več kmetij, razširilo na preostali del. Danes ni več ohranjeno ime območja Hudi Kot (pobočja v povirju Plešičice, desnega pritoka Radoljne),²²⁹ je pa to območje ozemeljsko popolnoma vključeno v k. o. Kumen. Manjše število prebivalstva v 18. stoletju (na območju k. o. Kumen glede na isto območje v 17. stoletju) je tukaj verjetno razlog opuščanja naselitev v nepriljudnih grabnih (ime »hudi«: strma, gozdnata, prisojna pobočja, hudourniški potoki; odmaknjenost od ravnine in večjih naselij – »kot«).²³⁰

K predstavitvi ozemlja Lovrenške pokrajine in k obrazložitvi zgornje tabele dodajmo še podatke o tipih podložniških enot, kot so znane iz urbarja iz leta 1620. Podatki so zanimivi, ker prikazujejo za ta čas bogato poseljeno pokrajino in potrjujejo kontinuiteto neagrarnih dejavnosti, ki so jih benediktinci na Lovrenškem razvili že v srednjem veku, proti 19. stoletju pa so se močno razrastle. Seznam 10 rot iz urbarja 1620 tako omenja 176 podložniških družin, 145 hub (in 4 polovične hube), 16 pustot, 1 fevd, 3 koč (nem. *Keuschen*) in 4 oštate/domci (*hofstath*), 2 mlina (*mihl*; Lehen in Ruta), 1 žago, 1 brod na Velki (*vrfabr an der wölicke*), 1 skladišče (*niderlag*²³¹), 1 kovača

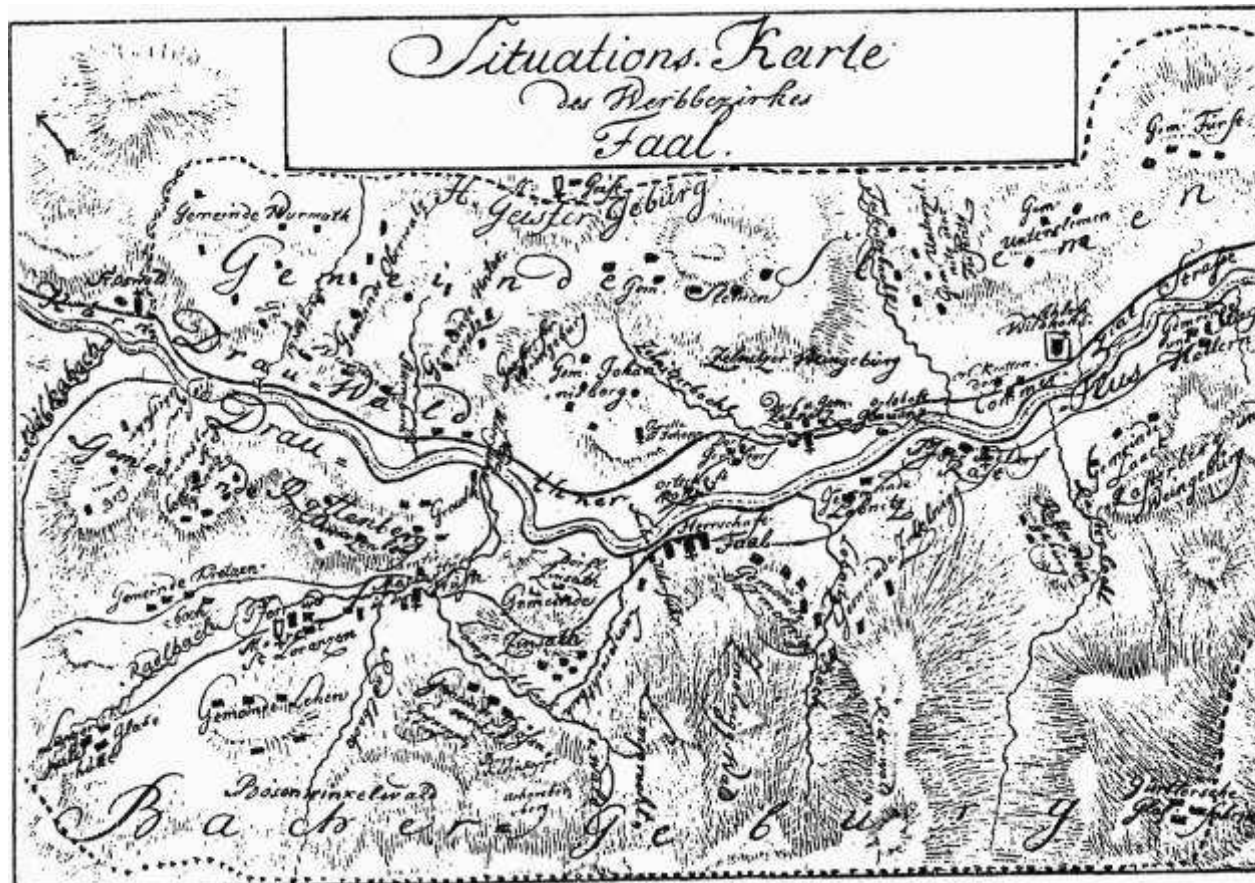
²²⁸ StLA 200608, ADBNr. 3, str. 34.

²²⁹ Lovrenškega Hudega Kota ne smemo zamenjati z območjem v občini Ribnica na Pohorju, ki že od preteklosti nosi isto ime: Hudi Kot, nem. Bösenwinkl.

²³⁰ Jožefinski zemljevid za konec 17. stoletja izpričuje veliko gozdnatost (93 %) Kumna. Čeprav so na prehodu iz 18. v 19. stoletje za kmetovanje izkrčili mnogo površin na nižjih pobočjih Kumna nad Radoljno (okoli 296 ha), pa se je gozdnatost do danes ponovno povečala (na 90,6%). To dinamiko opuščanja kmetijskih površin iz zadnjih 200 let lahko verjetno prisodimo tudi manjšanju števila prebivalstva na Kumnu med 17. in 18. stoletjem, saj je bilo v tedanjem obdobju območje Kumna izpostavljeno enakim naravnim dejavnikom (strmina pobočij, prisojnost ...). Podatki o spremembah gozdnatosti so iz Šlaus, B. (2007), *Ocenjevanje krajinske zgradbe na Pohorju. diplomsko delo (univerzitetni študij)*, http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_slaus_breda.pdf, (nazadnje preverjeno 30. 7. 2009), Ljubljana, 66–73, sploh Slika 40 na str. 73.

²³¹ Izraz »niderlag« pomeni *skladišče*, ponekod tudi *skladiščno pravico* kraja, ki je trgovce zavezovala, da so blago v kraju za določen čas uskladiščili in prodajali. Ker skozi Lehen ni vodila obdravska (ta je bila na drugi strani Drave) ali

(Schmit) in cerkev Naše ljube Gospe (slednja dva v roti Rdeči Breg). Popis hiš iz 1754 na Lovrenškem navaja skupno 237 hiš (tj. bodisi kmetij različne velikosti bodisi koč; pri tem ni všteti trg Sv. Lovrenc, ki je imel 74 hiš). Agrarna raba zemljišč Lovrenške pokrajine bo prikazana kasneje v primerjavi s pomirjem trga, gl. Tabela 13, str. 112.

Slika 15: Skica nabornega okraja Fala (1812)²³²

Natančno so označena imena naselbin (prim. tabele v nadaljevanju), vodotoki, ceste, dokaj plastično so predstavljeni tudi hribi.

Posesti falske gosposčine zunaj Lovrenškega primerjamo po šestih različnih virih: stanje v 15. stoletju po ugotovitvah Koropca (gl. njegovo shemo zgoraj), opisi po falskih urbarjih iz leta 1620 in iz druge polovice 18. stoletja, štetje hiš iz 1754 (le za desni breg Drave), opis iz 1796 (naštevajo le vasi,

druga važnejša cesta, sklepam, da gre za skladišče ob brodu, manj verjetno pa morda pristajališče za splave in druga plovila, ki so prihajala po Dravi. Resda je od broda na Podvelki mimo Lovrenca do broda na Fali potekala obvozna varianta obdravske ceste (in bi »nieder lag« lahko pomenil skladiščno pravico, ki se nanaša na cestni in ne rečni promet), a ta varianta v novem veku naj ne bi bila dosti uporabljana. Kosi v opisu srednjeveškega rečnega prometa po Dravi in v omembah imetnikov skladiščne pravice za Podvelko ne omenja pristajališča splavov ali skladiščne pravice – prim. Kosi, M. (1998), *Potujoči srednji vek. cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*, Ljubljana (ZRC, 20) 154–7, 174, 188.

²³² M. Vrbnjak 1985: 357.

ne pa vseh uradov) in opis okraja (ne gosposčine!; služi le kot prepoznavna imen) iz 1811. Glede na stanje v 15. stoletju, od 17. stoletja dalje pod falso gosposčino ni več skupine posesti v Slovenskih Goricah (Selnica ob Muri, Jelenče z Belim vrhom, Sv. Jurij ob Pesnici z različnimi uradi).

Posesti na levem (višje na Kozjaku, nižje ob Dravi) in desnem bregu Drave so predstavljene v tabelah, uradi so naštet, kot si sledijo od zahoda proti vzhodu. Naj nas ta predstavitev ne zavede k predstavi, da sta vse ozemlje in prebivalstvo naselbin sodila h gosposčini Fala. Dejansko gre za *rustikalno ali urbarialno posest* in k Fali sodijo le nekatere skupine posesti. Fevdalni izraz *urad* (nem. Amt, lat. officium)²³³ je že od srednjega veka dalje oznaka za skupino sosednjih podložnih enot (kmetij in podložnikov na njih; izjemoma je ena od enot tudi kak neagrarni gospodarski obrat, npr. mlin), ki jih gosposčina upravlja skupaj, preko *predstavnika urada* (nem. Amtmann). Uradi iste gosposčine se ozemeljsko med seboj ne prekrivajo, pač pa se ozemeljsko prekrivajo z uradi drugih gosposčin. Na levem bregu Drave sta imela urade npr. gosposčini Žleberk (urada Bistrica, Boč) in Viltuš (Bistrica, Slemen – danes Spodnji Slemen). Tudi steklarske naselbine ali glažute ne moremo šteti za urad false gosposčine.

Tabela 8: Falski uradi višje na Kozjaku (nem. Kosiberg)

<i>urad, slovensko</i>	Vurmat, Vurmatski breg	Boč (Sp., Zg.), Bočki breg	Janževa gora	Sleme(n)	vas Prošek	Šober
<i>nemško ime v virih</i>	Wuedmath, Wurmth	Walz (Ober-, Unter-)	Johannisberg	Slemen	? Fürst	Schober
<i>čas vira, v katerem je omenjen</i>	15. st., 1620, 18. st.	15. st., 1620, 18. st.	(le 1811)	15. st.	1620, 18. st.	15. st., 1620, 18. st.

²³³ Uradi na falskem območju imajo tudi podrobnejše oznake, ki označujejo tip naselja: Markt – trg, Dorf/Villa – vas, Berg – naselje na hribu (breg) ali natančneje vinske gorice. Popis hiš iz leta 1754 ima tri tipe nem. oznak: Marckt (trg, Sv. Lovrenc), Amt (urad, za Ruše in Ruški breg) ter Ruth (rota, sicer tipična oznaka za Lovrenško pokrajino, za vse ostale urade).

Srednjeveški nazivi za urad so bili še bolj razlikovani: (lat.) officium, supanatus/županat, predium, villa/vas, mons/breg. Nekateri uradi so bili združeni v skupine – županat (npr. Selnica, Šober), ali kletarski urad (samo za Lovrenško pokrajino, nem. Kelleramt). Uradom (tudi tistim grupiranim) so načelovali župani, ponekod celo dva v istem uradu (suppan, officialis, amtman, iudex/richter). Koropec 1972: 78–80.

Tabela 9: Falski uradi v ravnini na levem bregu Drave

Dobrava	Gerečja vas, Črešnjevce	vas Selnica	»Srednje«	Klanec	Bistrica, Sp. Selnica	»Zabja vas« ²³⁴	vas Kamnica
? Rain, Raundorf,	Gersdorf	Zellnitz	?	Glanz	Unterzellnitz oder Feistritz	? Dörfl, (Krotten)dorf	Gämß
1620, 1796	1620, 1796 (prej pod brezenskim župnikom)	15. st., 1620, 18. st., 1796	(le 1811) (Vsa ravninska naselja od Dobrave do Viltuša so bila prej verjetno pod vasjo Selnica.) ²³⁶	1620	(le 1811)	1796	15. st., 1620, 18. st., 1796

Tabela 10: Falski uradi na desnem bregu Drave

urad, slovensko	(? Srnc, Lobnica)	vas Ruše	Ruški breg	Laznica (ali Log?)	Bezena	Bistrica (pri Rušah)	(Glažuta)
nemško ime v virih	? Sernegg	Räest, (Maria) Rast	Die Gütter am Perg ²³⁵	Laack	Hollern	(Ober) Feistritz	Glasfabrik
čas vira, v katerem je omenjen	1754, 18. st.	15. st., 1620, 1754, 18. st., 1796	1620, 1754 (18. st. v gorninskem registru)	(le 1811)	1620, 1796	(le 1811)	(le 1811)
(Prej verjetno pod Bezeno.)							

Opis iz 1811 je podrobnejši, omenja skoraj vse dotlej omenjene urade, in ne le tistih, ki so v tabeli označeni z letnico 1811. Podrobneje ločuje stare urade Zgornji in Spodnji Boč, Slemen in Spodnji Slemen, v ruški župniji omenja Lobnico, Bistrico, Laznico in starim uradom dodaja še kakšnega (Janževa gora, Lobnica, Log, Laznica, Bistrica, Glažuta). Omenja kakšen urad, ki dandanes ni več razlikovan kot samostojno naselje (kraj med Selnico in Viltušem: Srednje, Klanec, Krottendorf). Kjer pri lokalizaciji oziroma pri povezavi starega nemškega in današnjega slovenskega imena nisem bil gotov, sem dodal vprašaj. Nekateri manjši zaselki v ravnini so očitno proti 19. stoletju rastle in se razvili v samostojne urade, medtem ko so bili do 18. stoletja obravnavani pod večjimi vasmi (Ruše, Bezena, Selnica).

Negotovo je prepoznavanje urada Sernegg (ali Sernezz?), ki je kot urad prvič omenjen v drugi polovici 18. stoletja na desnem bregu Drave (v popisu hiš 1784 med Spodnjim in Zgornjim Smolnikom in v falskem urbarju). Precej verjetno gre za Lobnico, ki je bila velik zaselek, raztresen po severnih pobočjih Pohorja. Danes na njenem območju obstaja kmetija z domačim imenom Srnc. V popisu hiš iz leta 1754 ima Sernegg 17 hiš – primerljiv je recimo s Kumnom (24 hiš) ali Hudim Kotom (21 hiš) v Lovrenški pokrajini.²³⁶ V urbarju se poleg umenjenih uradov omenja še skupina kočarjev (Capeller), verjetno gre predvsem za tiste na Lovrenškem (gl. tabelo uradov na Lovrenškem).

²³⁴ Verjetno po napajališču za konje, ki je bilo ob državni cesti.

²³⁵ Morda se oznaka nanaša na tudi druge kmetije na Pohorju (Lobnica, nad Bezeno).

²³⁶ Za prepoznavo in lokalizacijo uradov primerjaj tudi Koropec 1972: 78 in M. Vrbnjak 1985: 322.

Podatek o drugih gosposčinah, ki so imele posest v okolici Fale, lahko razberemo iz seznama *imenj ali dominikalnih posesti* v opisu falskega nabornega okraja iz leta 1811.²³⁷ Kot cerkvene gosposčine so omenjeni samostan Admont, imenja župnijskih cerkva (Ruše, Selnica) in imenja župnij (Brezno, Ruše, Selnica). Pri Sv. Lovrencu opis ne omenja, da bi cerkvene ustanove imele dominikalno posest, ampak le rustikalno. Kot svetne gosposčine so omenjene Fala, Viltuš, Bukovje, Žlemberk (Schmierenberg).

Največji delež dominikalne posesti ima seveda Fala (93 % ali 7.270 ha) zaradi gozdne posesti. Dominikalna posest Pukštanja (6 % ali 417 ha) in Žlemberka (0,1 % ali 6 ha) je zgolj gozd. Po deležu Pukštanju sledita Viltuš z 48 ha (0,7 %) in Admont s 23 ha dominikalne posesti (pri obojih je polovica posesti gozd). Ostale gosposčine imajo do 10 ha dominikalne posesti, kjer gre večinoma za poljedelske površine, vinograde in pašnike. Primerjava pove, da je zunaj Lovrenške pokrajine, ki je vsa sodila pod Falo, mejila pa na zahodu na Bukovje, bil med največ gosposčin razdeljen levi breg Drave. Tu je Fali po negozdni posesti kmalu sledila gosposčina Viltuš, ostala imenja so bila manjša. Pri vinogradih je prednjačil edinole Admont, ki je imel tretjino vseh vinogradov okraja.

Poleg območja urbarialnih in dominikalnih posesti falske gosposčine, ki v obravnavanem obdobju ni v večji meri menjavalo lastnikov, je za falso upravo pomemben razvoj *deželosodnega območja*. Le-to se je povečevalo, gotovo prav zaradi stabilnosti falske posesti na obeh bregovih Drave. Do 16. stoletja je samostan razširil svojo pravico višjega sodstva z ožjega falskega območja (»Lovrenško«) tudi nad Ruše z Bezeno, tj. na območje bodoče ruške župnije.²³⁸ Koropec ugotavlja, da »z izjemo Kamnice, ki je bila podsodna mariborskemu mestu, je še na začetku 17. stoletja /do tega časa sega Koropčeva raziskava/ izvrševal opat oziroma njegov pooblaščenec na Kobanskem vzhodno od Črmenice na samostanski zemlji le nižje sodstvo, težje prestopnike pa je bilo treba tretji dan izročiti mariborskemu sodniku.«²³⁹ V 18. stoletju se je deželosodno območje Fale razširilo še na levi breg Drave, kjer je preko slemena Kozjaka na jug segal vpliv deželskega sodišča Arnfels–Schmierenberg (Žlemberk), z vzhoda pa vpliv mariborskega sodišča. To potrjuje opis iz 1754,²⁴⁰ ki Fali priznava deželsko sodstvo v »četrti med Muro in Dravo« (pozor, od 1752 so bila v veljavi že okrožja, ne več četrti) na vseh falskih podložniških in vinogradniških ozemljih, oddaljenih od Fale do 5 ur (hoje). Pokornyev opis iz 1811 izrecno navaja deželsko sodstvo Fale na levem bregu Drave v

²³⁷ Kuret 1987/9: 201, 204 (»10 Gosposčinska posest«). Tabelarično je obdelana v M. Vrbnjak 1985: 324–5.

²³⁸ Vatovec 1931: 94, Pirchegger 1917: 276. Ta obseg omenja tudi urbar iz 1638, StLA 200608, ADBNr. 3, str. 27, prim. Priloga 3.

²³⁹ Koropec 1972: 82.

²⁴⁰ Mell, A., Pirchegger, H. (1914), *Steirische Gerichtsbeschreibungen. als Quellen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Abteilung 1, Landgerichtskarte. Steiermark*, Graz [Gradec], 485–6. Prim. opombo 209, ki omenja mnenje Vatovca, da je imel šentpavelski samostan na vseh svojih posestvih pravico ne samo do nižjega sodstva, ampak tudi do krvnega (višjega) sodstva vse do izreka sodbe.

(davčnih) občinah Vurmat, Zgornji in Spodnji Boč, Črešnjevce, Janževa gora, Zgornja in Spodnja Selnica, Slemen in Prošek (Fürst). Falski upravnik leta 1843 dodatno navaja, da v falsko deželno sodišče deloma sodi tudi gosposčina Viltuš.²⁴¹ Znotraj falskega deželskosodnega območja je bilo poleg območij, kjer so razni uradi izvajali nižjo sodno oblast (lovrenški trški sodnik, župnije; kasneje krajevna sodišča, prim. str. 71), tudi imunitetno območje z višjo sodno oblastjo. Gre za pravico mariborskega sodišča, da izvaja deželsko sodstvo ob koroški (obdravski) cesti nad pasom, ki ga levo in desno od nje doseže lučaj kamna.²⁴²

Glavni prometni žili, ki sta falsko območje povezovali s svetom, sta bili obdravska cesta na levem bregu Drave in reka Drava, po kateri je potekal promet le v smeri toka. Na desnem bregu so bile tri stranske ceste: od Podvelke proti Ribnici, od Podvelke mimo Lovrenca do Fale in na levem bregu dalje do Selnice, od Ruš čez Limbuš v Maribor. Bregova Drave so že od srednjega veka povezovali 4 brodovi (Podvelka, Fala, Selnica, Bistrica pri Viltušu), v začetku 19. stoletja se jim pridruži novi brod pri Št. Ožbaltu.²⁴³ Nove povezave na desnem bregu (Lovrenc–Ribnica, Fala–Ruše, Lovrenc–Oplotnica) so bile urejene šele v teku 19. stoletja.

Prve podatke o prebivalstvu falske gosposčine imamo iz 18. stoletja, nanašajo pa se na različna območja. Popis iz leta 1754 daje število hiš za falsko gosposčino na desnem bregu Drave: 411 hiš. Navedli smo že tudi podatka o številu prebivalcev župnij v letu 1760: lovrenška naj bi imela 4.000 duš, ruška pa 800 (prim. Tabela 5, str. 59). Opis gosposčine iz leta 1796 prebivalstvo gosposčine ocenjuje na 6.500 duš, kot naselbine pa omenja trg Sv. Lovrenc, sedem vasi (Kamnica, Selnica, Ruše, Bezena, Gerečja vas, Raundorf/Dobrava?, Dörfel/Žabja vas?), 300 samotnih kmetij in 500 sogornikov (hiš v vinogradih, viničarij).²⁴⁴ Opis gosposčine iz leta 1840 navaja, da podložniki gosposčine prebivajo v mariborskem okrožju v okrajih Fala, Radlje, Viltuš, Maribor Grad, Pesniški dvor, Langental, Velika Nedelja, Jarenina, Melje, Hrastovec, Puchenstein. Ob tem še, da ima gosposčina »419 naseljenih rustikalistov, 240 rustikalnih imetnikov dodatne zemlje in 421 sogornikov.«²⁴⁵

Da je ocena števila prebivalcev lovrenške župnije iz 1760 nekoliko pretirana, pove primerjava s podatki iz Pokornyevega spisa iz 1811, na katerega se lahko bolj zanesemo.²⁴⁶ Ta navaja ves okraj Fala 5.516 prebivalcev in 982 hišnih števil, od tega po župnijah za Sv. Lovrenc in kuracijo Puščava

²⁴¹ Pirchegger 1917: 275–6.

²⁴² Zgoraj navedeno mesto v urbarju iz leta 1638 omenja tudi, da Št. Pavel iz Maribora prejema sodni denarič, za katerega pa pisec urbarja ne pozna utemeljitve. Gre morda za odškodnino za sodstvo nad obdravsko cesto?

²⁴³ Kuret 1987/9: 222–3 (»42 Promet«); Kosi 1998: 188.

²⁴⁴ StLA 200177, ADBNr. 9, §3; prim. Priloga 8.

²⁴⁵ Kuret 1987/9: 216–217, (»27 Podložništvo«).

²⁴⁶ V opisu *okraja* iz leta 1811 pod Falo niso upoštevani podložniki gosposčine izven okraja (npr. Kamnica kot večje naselje), kljub temu pa lahko sodimo, da je tudi ocena prebivalcev gosposčine iz leta 1796 nekoliko prevelika.

2.319 (359 hiš), za Selnico 2.068 (415 hiš) in za Ruše 1.119 prebivalcev (208 hiš). Opis okraja iz leta 1831 daje podatek o že tisoč prebivalcih več: 6.595.²⁴⁷

Upravni organi in uslužbenci: Zemljiška gosposčina je združevala sama po sebi od srednjega veka mnogo vlog, ki so pripadale njenemu lastniku v fevdalnem redu: v državni oziroma javni upravi služenje oblastniku, vodenje podložnika ter posredovanje med njima; v gospodarski in drugih vrstah uprave pa je urejala zasebno oskrbo fevdalca in njegovih podložnikov. Upravo na Fali sta v obravnavanem obdobju zaznamovali ti posebnosti, da je gosposčina menjavala lastnike (cerkveni gospod, državna last/verski sklad, plemiški zasebnik) in da so le lastniki zadnjega tipa imeli sedež (stalno rezidenco) na gosposčini. Vloga v državni upravi je bila tako stalnica in se je z reformami absolutističnih vladarjev vidno okrepila in razvejala. Zasebna uprava pa je po tem, ko je nekaj stoletij imela cerkveni značaj (vrh tega je bila močnejša prisotnost benediktincev na Fali prav v 17. stoletju) korenito zamenjala obraz.

V nadaljevanju bomo pregledali upravne organe gosposčine od višjih do nižjih, od služb do uslužbencev. Ker gre pri gosposčini za manjše oblastvo, ki je lokalnega značaja, je upravnega osebja malo in na posameznika pride več upravnih služb. Ko pa gremo na nižje ravni gosposčinske uprave, imajo posamezniki, tj. uslužbenci in podložniki z ustreznimi pravicami, vedno bolj enoznačne vloge.

Doslej smo že pogledali nekaj organov iz državne uprave, navezanih na regionalni nivo – deželno sodišče, okrajna gosposka, pa tudi lokalnih – krajevno sodišče (predstavljeni so v poglavju 3.1, na str. 68 sl.). V zasebni upravi pod samostanom Št. Pavel je Fala začasno prevzela nekatere stopnje samostanske – samostanska šola, zatočišče menihov – in cerkvene uprave – odvetništvo in patronatstvo okoliških cerkva (še pod verskim skladom), sedež prefekta puščavske romarske cerkve, podružnična kapela sv. Miklavža (prim. poglavje 2.2 o samostanu Št. Pavel, str. 47), glavna linija cerkvene uprave pa je imela sedež v lovrenškem župnišču – župnija. V rokah plemiških zasebnikov od 1824 do 1945 je bila Fala predvsem izhodišče neagrarnih gospodarskih podvigov: izrabe ogromnih gozdnih posesti preko založništva, najemnih pogodb o izrabi gozda, prodaje lesa, natančne gozdarske uprave ipd.

»Organe« gospodarske uprave preprosto pregledamo po nekaterih gospodarskih obratih, ki jih je imela gosposčina za hrambo in predelavo naturalij. Tak je bil mlin na Fali (omenjen v urbarju 1638 pod roto Činžat/Ruta), vinska klet v Selnici in viničarije drugod, gradu prizidana pristava (v njej kleti, posebej ločena kašča) in opekarna na Fali. Opis gosposčine iz 1796 ob teh obratih omenja tudi »zelo podirajoče se zgradbe glažute na Pohorju«.²⁴⁸

²⁴⁷ Kuret 1987/9: 197.

²⁴⁸ StLA 200177, ADBNr. 9, §16 »Gebäude«; prim. Priloga 8. Ta dokument v arhivu žal ni bil pregledan do konca, tako da o nadaljnjih stavbah nimam podatka. Prim. tudi opombo 137.

Preidimo k posameznikom, uslužbencem. Vrhovno upravno instanco falskega gospostva so že od srednjega veka naprej predstavljali *opati*, ki so živeli v samostanu v Št. Pavlu in redno prihajali med podložnike, na Falo ali v dvorec v Sv. Lovrencu, kasneje tudi v puščajsko romarsko cerkev. Redno upravo na Fali pa so vodili svetni oskrbniki ali *upravitelji* (uporabljali bomo drugi izraz) in poročali v Št. Pavel. Ti so za leto dni (in dlje, če ni prišlo do odpovedi) prevzemali graščino s poslovanjem nad posestmi, višje in nižje sodstvo (opat si je pridržal redke težje primere) ter po vseh uradih pobirali tudi dajatve za svoje poslovanje.²⁴⁹ Zaradi pogoste menjave in nadzora samostana se upravniki v srednjem veku s svojimi družinami na gosposčini Fala niso mogli ustaliti, kot se je sicer dogajalo na drugih gosposčinah, ki so jih za fevdalnega gospoda vodili upravniki.²⁵⁰ V novem veku, tik pred obravnavanim obdobjem, je do ustalitve upravitelja v enem primeru vendarle prišlo. Nikolaj Lechner, brat opata Vincenca Lechnerja (1583–1616), ki je upravo gosposčine zasedal sedemindvajset let (1589–1616), si je prisvajal falsko upravo in dobro oškodoval samostan. Po njem je samostan do ukinitve za upravitelje nastavljal le še benediktince, kar je samostanu prinašalo večjo varnost posesti in tudi bistveno večje prihodke. Pregled teh menihov smo podali že zgoraj v poglavju o samostanu (Tabela 3, str. 48).

Gosposčinska uprava na Fali in vloga upravitelja na njej se razvila postopoma proti koncu srednjega veka. Temeljno upravno vlogo (posredovanje med podložniki in samostanom kot fevdalcem) so imeli predstavniki podložniških uradov, ki so se v Lovrenški pokrajini imenovali *rotmajstri*, nem. Rotmeister (po imenu urada – *rota*, nem. Rotte), v širšem falskem območju pa župani. Večja naselja gosposčine so se uveljavila kot sedež skupin uradov z različnimi imeni, na levem bregu Drave županata (lat. suppanatus) Selnica in Šober, na desnem pa oficij Ruše (lat. officium) in za Lovrenško kletarski urad (nem. Kelleramt). Načelnik lovrenške skupine uradov je do začetka 17. stoletja prevzel vlogo *upravitelja* falske gosposčine, čemur ustrezajo spremembe njegovih pomenovanj v nem. in lat.: v Sv. Lovrencu leta 1462 imenovan še *kellner*/kletar²⁵¹ in 1513 *officialis*, na Fali pa imenovan *Schaffer*, med 1533 in 1573 *verwalter*. Toda *ambtman*, ki ga srečamo v lovrenškem urbarju

²⁴⁹ Koropec 1972: 74–76.

²⁵⁰ Kos, D. (2005), *Vitez in grad. vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana, poglavje o gradu Fala.

²⁵¹ Nemški izraz, ki ga Koropec, po katerem povzemamo srednjeveške podatke, prevaja »kletar«, je na srednjeveških dvorih, prevajan kot »točaj«, pomenil eno od uglednih dvornih in upravnih služb v bližini vladarja. Glede na to, da podobne nazive srečamo tudi v benediktinskem samostanu Št. Pavel (prim. str. 47; Kellermeister, Großkellner), lahko sklepamo, da služba lovrenškega kletarja izvira iz tesne povezave z menihi, morda še iz časa meniške izpostave v Sv. Lovrencu pred 13. stoletjem.

1638, je že predstavnik lovrenške skupine uradov, ki je podrejen upravitelju – ne gre več za eno in isto osebo.²⁵²

Opat Marchstaller, ki je začel s prakso nastavljanja benediktincev za falske upravitelje, v urbarju iz 1638 izrecno navaja nekatera od zgornjih poimenovanj za dotedanje svetne upravitelje gosposčine in omenja, da so prebivali poleg Fale tudi v Sv. Lovrencu.²⁵³ Koropec za srednjeveškega lovrenškega kletarja navaja, da je živel v opatovem dvoru (1407 amthof) v Sv. Lovrencu in tam vodil kletarski urad in kaščo. Imel je pravico kaznovati manjše prestopke podložnikov z globami, pri sodstvu mu je pomagal birič, pri vzdrževanju stikov s Falo pa glasnik; sicer je imel služničad.²⁵⁴ Preseneti dejstvo, da sta na prehodu iz srednjega veka v novega v opatovem dvorcu v Sv. Lovrencu prebivala dva različna organa, ki sta imela oba nižje sodstvo: do srede 16. stoletja je bil to kletar, svetni uradnik gosposčine, nato pa (omenjeno ob vizitaciji 1617 in v urbarju iz 1620) tja umaknjeni opat ali župnik/vikar kot njegov namestnik.²⁵⁵ V 17. stoletju je še izrecno omenjeno nižjesodno območje okrog opatovega dvorca, izvzeto iz trškega pomirja in pristojnosti *trškega sodnika*, po jožefinskih reformah (ob redefiniranju nižjega sodstva in ustanovitvi krajevnih sodišč) pa je edini nižjesodni urad, ki ostane v Sv. Lovrencu, v pristojnosti magistrata (ki se razvije iz pristojnosti trškega sodnika). V zvezi s trškim sodnikom v Sv. Lovrencu se ponuja misel, da je njegova sodna vloga v trgu naslednica kletarjevega nižjega sodstva in da se je organ trškega sodnika v trgu Sv. Lovrenc razvil po prestavitvi lovrenškega kletarja v službo gosposčinskega upravitelja na Fali, tj. v teku 16. stoletja (prim. razdelek o organih trške uprave, str. 121). Zanimivo je tudi vprašanje, kakšno vlogo pri teh spremembah trške in gosposčinske uprave na Lovrenškem so imeli zakupniki

²⁵² Koropec 1972: 77–78. Koropec izraze za Lovrenško pokrajino prevaja *upravnik* (*Ambtman*), *skupina hiš* (*Rotte*) in *rotmajster* (*Rotmeister*). Za izraze podložniške uprave na širšem falskem področju primerjaj opombo 233, za izraz *rota* pa pojasnilo ob opombi 219. Glede na primerjano literaturo in glede na to, da na Lovrenškem še danes obstajata dva toponima s tem korenem, Ruta (nem. Gereuth) in Rotovo/Rothoba (nem. Rothube), bomo zadnja dva nemška izraza podomačili *rota*, *rotmajster*.

Izraz *Ambtman* bi bilo sicer ustrežneje prevajati »uradnik« zaradi sorodnosti s prevodom *Ambt* – (podložniški) *urad*, a bi ta prevod vodil k mešanju pomenov 'predstavnik skupine uradov' in 'uslužbenec v upravi'. Tako izraz *Ambtman* prevajamo *upravnik*, enako kot Koropec. V 17. stoletju je tako za Lovrenško pokrajino kot širše falso območje izraz *Ambtman* bil poimenovanje predstojnika skupine podložniških uradov; prim. na kasnejših straneh njegovo vlogo v falskem deželskosodnem procesu.

Kadar želimo omeniti vrhovnega predstavnika gosposčine in zastopnika lastnika, uporabimo izraz *upravitelj*, ki ustreza nemškemu izrazu *Vermalter*, ki se za to funkcijo uveljavi v 18. stoletju. Zgodovinopisci za to vlogo pogosto uporabljajo tudi izraz oskrbnik.

²⁵³ Mlinarič 1991: njegov dobesečni navedek iz urbarja v opombi 93 na str. 82.

²⁵⁴ Koropec 1972: 77.

²⁵⁵ Prim. opis župnijskega kompleksa na str. 57 in razlago, kako falski deželski sodnik delegira nižjesodna območja, na str. 65.

gosposčine Fala (1555 do vsaj 1571 Luka Szekely, 1589–1616 Nikolaj Lechner),²⁵⁶ na katerega tukaj ne znamo v celoti odgovoriti. Znano je stanje iz leta 1592, ko je falski upravitelj preziral trške privilegije in tržane obravnaval kot navadne podložnike, zaradi česar so tržani pisali opatu (prim.

²⁵⁶ Koropec 1972: 37.

Tabela 12 spodaj). V času zastavitve gosposčine (sploh za čas Lechnerja vemo, da je bila gosposčina zanemarjana in je pridelovala izgubo) torej trg ni mogel uživati ugodne uprave, ampak je do tega prišlo šele v času opata Marchstallerja (od 1616, ko se konča tudi zastavitev Fale), iz katerega imamo tudi prvo omembo volitev trškega sodnika.

Upravitelju gosposčine je od srednjega veka stal ob strani pisar, ki je urejal knjigovodstvo (predvsem urbarje), pa tudi izdeloval notarske dokumente za podložnike. Falski pravilnik iz leta 1628 (prim. opomba 117) na falskem gradu omenja še drugo upravno in pomožno osebo: sodni sluga (licitor), lovec, ribič, mlinar, konjar, kuhar, 3–5 vojakov za potrebe dežele.²⁵⁷

V zvezi z gosposčinsko upravo na Lovrenškem smo dolžni predstaviti še vlogo upravnika in rotmajstrov, ki je predstavljena v lovrenškem urbarju iz leta 1638.²⁵⁸ Upravnik je moral nadzirati vse rote in njihove rotmajstre (dogajanje v hišah, poslušnost oblasti, odmera dajatev), voditi tlako in sploh izvajati vsako nalogo gosposke. Rotmajstrom je moral razložiti zahteve gosposke do podložnikov, oblasti pa poročati v primeru nesoglasij ali problemov ali sploh v sodelovanju s podložniki. Rotmajstri so morali odredbe gosposke, prejete po upravniku, v svojih rotah prenesti podložnikom in jih usmerjati k poslušnosti in upravniku poročati o dogajanju. V primeru tlake pri gosposčini pomaga pri vodenju pristave (marofa) ali drugod, kjer je potrebno odmerjati tlako. Upravnik in rotmajstri so oproščeni določenih dajatev in imajo v povrnitev za svoj trud na Fali zagotovljeno hrano. Slednje za rotmajstre velja v času tlake pri poslih pristave, za upravnika pa vedno, ob hrani pa ga čaka tudi maseljc vina »na mizi« (verjetno v gradu).

V začetku 19. stoletja Pokorny predstavlja v okviru falskega okraja uslužbenca s podobno vlogo, a drugimi nazivi: »Predstojnik vasi in občine je *občinski ribtar*, ki prebivalcem sporoča naročila okrajnega komisariata, neposredno nadzira red in varnost (Pollizey) v občini, poravna manjše prepire, poskrbi za priprego, (vojaško) namesitev (Einquartierung) in podobno, pobira oddaje v naravi in vplačila okraju po porazdelitvi (Repartition), ki mu jo dostavi okrajni komisariat, in to letemu izroči. Kot pomoč so mu dodani kočarji in najemniki kot *znanilci* (Ansager) ter dve *starešini* iz kraja kot prisednika.«²⁵⁹ Prejšnji *upravnik* je tukaj *občinski ribtar*, prejšnji (lovrenški) *rotmajster* pa *starešina*.

Ostali poznani uslužbenci gosposčine *na Lovrenškem* s konca srednjega veka so logar (nem. forstmaister) s 3 čuvaji (forstner) za nadzor gozdov ter lovski mojster (jägermaister) z 12 lovci podložniki za nadzor lova.²⁶⁰

²⁵⁷ Iz istega vira navaja tudi Koropec 1972: 72–76.

²⁵⁸ StLA 200608, ADBNr. 3, str. 31, »Amtman Rotten vnnnd Rotmeister beÿ St. Lorenzen«; prim. Priloga 3.

²⁵⁹ Kuret 1987/9: str 232 (»55 Uprava«).

²⁶⁰ Koropec 1972: 77.

Za zaključek predstavitve gosposčinskih uslužbencev navedimo nekaj imen, predvsem tistih s Fale. Nekaj omemb svetnih uradnikov iz 17. stoletja je odkrilo Koropčevo sondažno pregledovanje lovrenških matičnih knjig: »adm. iust. /sodni upravitelj/ Matej Gril (leta 1660), stari ferg /brodnik/ Melhior 1673, ambtman Matej Salcho 1673, pisar Jurij Krištof Weisinger 1682, 1684.«²⁶¹ V poglavju o samostanu Št. Pavel smo že navedli nekaj benediktincev patrov, ki so opravljali službo upravitelja na Fali (Tabela 3). Orožen jih vsega skupaj navaja 27, zadnji od njih je bil p. Wilhelm Moll iz Št. Andraža na Koroškem, ki je bil na Fali v letih 1775–90 »Oekonom und Kellermeister«.²⁶²

Najznamenitejši upravitelj iz 19. stoletja je Janez Nepomuk Pokorny, na Fali je služboval v letih 1809–17, pozneje pa na graščini Seckau blizu Gradca in drugod. Bil je prijatelj nadvojvode Janeza, nemško-štajerskega romantičnega zgodovinarja J. C. Hofrichterja in sopotnik drugih sodelavcev graškega zgodovinskega kroga, očim znanega nemško-štajerskega pesnika K. G. von Leitnerja. Njegov opis falskega nabornega okraja iz leta 1811, ki ga večkrat navajamo, je bil med odgovori na vprašalnico nadvojvode Janeza najodličnejši iz mariborskega okrožja in tudi eden od najboljših na deželni ravni.²⁶³ Pokorny se sam uradno predstavlja z nem. nazivom »Kameral Verwalter« (upravitelj državnega posestva v gospodarskem smislu), v državnoupravnem smislu pa je bil predstojnik okrajnega komisariata (Werbbezirkskommissar). Njegovi sodelavci leta 1812 so bili kontrolor Josef Edle von Renzenberg, prvi uradnik Thadaus von Abrahamsberg, drugi uradnik Johann von Rohrau, gozdar Josef Hacker, v Selnici pa mitničar²⁶⁴ Franz Xav. Danemann. To število uradnikov priča, da je Fala kot večja gosposčina v času državne uprave imela velik gospodarski urad (nem. Wirtschaftsamt), ki je ponavadi imel strukturo: ekonomski nazdornik (Amtmann), njemu podrejeni pa rentni mojster (Rentmeister, tj. nazdornik izdatkov in dohodkov), gozdar, lovec itd. Manjše gosposčine so imele običajno le upravitelja/oskrbnika (Verwalter, Pfleger) in pisarja (Hofschreiber),²⁶⁵ tako verjetno tudi Fala do konca 18. stoletja. Med uradniki na gosposčini v vseh obdobjih najdemo gozdarja in lovca (oziroma več posameznikov s tema službama), kar ni čudno, saj je Fala imela ogromne površine gozda. Gozdarski uradniki so bili sploh v 19. stoletju, ko so lastniki gosposčine obširno izkoriščali gozdove, zelo razgledani v svoji stroki. Falski arhivi iz 19. stoletja so polni njihovih poročil, ocen in predlogov.²⁶⁶

²⁶¹ Koropec 1991: 35.

²⁶² Orožen 1875: 436.

²⁶³ M. Vrbnjak 1985: 375, 319.

²⁶⁴ Mitničar je bil v začetku 19. stoletja uslužbenec davčno-kordonskega nadzorništva, ki sta ga poleg cesarsko-kraljeve bankalne cestne mitnice (Bancal-Wegmauth) v Selnici sestavljala v okraju še višji in nižji nadzornik (Aufseher) v trgu Sv. Lovrenc. Kuret 1987/9: 232.

²⁶⁵ M. Vrbnjak 1985: 377.

²⁶⁶ Njihovo delo najbolje pregleduje članek Zgonik 1972.

Nekaj upraviteljev pod zasebnikom Martinom Lebmannom (lastnik Fale v obdobju 1824–60) odkrije hiter pogled na seznam primopredajnih zapisnikov oziroma inventarjev gospodarskega stanja: upravitelji (Verwalter) Joseph Lukner (do 1828), Ferdinand Simandel (1828–9, leta 1830 omenjen kot okrajni komisar na Fali), Ferdinand Jellitsch (od 1829), rentni mojster Jakob Kompass (do 1829), sodni sluga (Gerichtsdienner) Joseph Worbs (do 1828).²⁶⁷ Služba slednjega izpričuje, da so na Fali prebivali tudi sodniški uradniki, ki smo jih lahko doslej predvidevali po dejstvu, da je bilo na Fali deželno sodišče. *Sodni sluga* je kot lat. lictor omenjen v Falskem redu iz 1628 in kot nem. Gerichtsdienner v krvnosodnem postopku v urbarju iz leta 1638, gl. nekaj strani naprej. Ker v seznamu benediktincev, službujočih na Fali, tega naziva ne najdemo, lahko sklepamo, da so bili sodni sluge le laiki, kar potrjujeta dva naključno najdena primera. V ruški latinski kroniki se kot prič pri izdelavi inventarja ob smrti ruškega župnika Luke Jamnika leta 1698 omenjata p. Lavrencij Ebner, upravitelj na falskem gradu, in njegov pridvorni sodnik Egidij Štefancl.²⁶⁸ Tudi z začetka 18. stoletja literatura navaja falskega deželskega sodnika v primeru izdelave inventarja (to je bila očitno njihova redna obveznost), tokrat ob odhodu lovrenškega župnika p. Plaperta leta 1739 – ime sodnika je Jurij Pečar.²⁶⁹

Uradovanje: Pristojnosti gosposčinskih organov smo doslej kratko omenili že ob njihovem naštevanju. Podrobno omenja pristojnosti uradnikov na Fali v začetku 19. stoletja tudi že večkrat omenjeni Pokornyjev spis, vmes med opisom okraja. Tukaj se podrobneje posvetimo le gospodarski politiki gosposčine, ki se je močno spremenila ob razpustu samostana, in zanimivemu opisu sodnega postopka deželskega sodišča, ki ga ponuja urbar iz leta 1638.

Tehnični razvoj kmetovanja in neagrarnih dejavnosti je bil na Fali konstanten ne glede na lastnike. Do izraza so prišle spodbude države k neagrarnim dejavnostim, k osvobajanju podložnikov in sploh k načinom zaslužka, ki so tekmovali s privilegiji višjih stanov. Samostanska gospodarska uprava se je lotila neagrarnih dejavnosti, že pred 18. stoletjem ni vztrajala več pri tlaki podložnikov. Da pa so privilegiji²⁷⁰ samostana zavirali gospodarsko aktivnost prebivalstva v gosposčini, se je

²⁶⁷ Hammer 1999.

²⁶⁸ Mlinarič (1995, Ruška): 189.

²⁶⁹ Mlinarič 1991: 67.

²⁷⁰ Beseda privilegij (natančneje lat. privilegium privatum) v gospodarskem fevdalnem pravu pomeni pravno utemeljeno in izključno pravico osebe, ponavadi gospoda (tj. plemiča, cerkvenega gospoda ali svobodnjaka) ali obrtniškega ceha, da se (na določenem območju, npr. le v določenem mestu) ukvarja z določeno gospodarsko dejavnostjo, izvaja proizvodnjo z določenim postopkom itd. V pravnem partikularizmu je veljalo, da je domači običaj ali osebno prejeti privilegij najmočnejše pravo, torej da je močnejši od lokalnega, ta od regionalnega, regionalni od državnega. V srednjem veku so fevdalni gospodje kot najmočnejše pravo na svojih gosposčinah uveljavili svoje privilegije (za ta primer gre v gozdarskem monopolu samostana na Fali). Šele od začetku 18. stoletja je državna oblast

pokazalo v obdobju po razpustu samostana, ko se je z dejavnostmi, ki so v tistem času hitro nosili dobičke, začela ukvarjati velika množica prebivalstva. Na podlagi tradicionalnih fevdalnih privilegijev zemljiškega gospoda je samostan v falski gosposčini dosledno nadziral gospodarske obrate (mline in žage), gospodarske vire (predvsem lesne zaloge gozda,²⁷¹ sicer npr. divjad, ribe) in monopoliziral nekatere dejavnosti (trgovino z lesom, predelave pridelkov). Prav naštetih obrati, viri in dejavnosti so konec 18. in v začetku 19. stoletja ponujali najlažje zasluzke falskemu prebivalstvu. O splavarski dejavnosti na Lovrenškem še za časa samostana priča kamniti kip sv. Miklavža, zaščitnika splavarjev, iz leta 1754 na Gornjem trgu.

Glede neagrarnih dejavnosti smo že omenili nekaj podjetij samostana (žage, mlin, rudnik, oddaje gozda v najem steklarnam in fužinam; prim. opomba 137). Toda temelj gospodarstva na Fali je bilo v vsem obravnavanem obdobju *kmetijstvo*, od katerega je gosposčina imela prihodke po dajatvah podložnikov in od obdelave dominikalne zemlje. V 17. in 18. stoletju je zahteva po tlaki (delo na polju, vprege, izdelava drv, splavilo lesa) upadala, od nje so se podložniki lahko odkupovali (reluicija), na dominikalni zemlji pa so konec 18. stoletja delali predvsem kočarji oziroma služničad s pristave (marofa). Arhiv gosposčine hrani pogodbe s podložniki o odpravi tlake iz osemdesetih let 18. stoletja, vendar to ne pomeni, da je odtlej gosposčina gospodarila brez tlake. Dajatve so bile v naturalijah, tj. pridelkih (žita, vino, lan/volna, sir, jagnjeta in kozlički, pujski in meso, perjad, jajca ...) ali izdelkih (vinogradniški količki), ali v denarnih prispevkih za osebna stanja, upravo, zemljišča, dejavnosti, prodajo, promet (npr. stojnina, mrtvaščina, pristojbine za kupna pisma, sodni denarič, brodnina ...).²⁷² Konec 18. stoletja so se pridružile tudi davščine in tlaka za potrebe okraja, konskripcij, nabora. Prav zaradi vsakoletnega naraščanja deželnoknežjih davkov in okrajnega bremena leta 1811 Pokorny meni, da so nekateri prebivalci preobremenjeni. Dodaja pa, da dotlej zaradi preobremenjenosti ni bilo pritožb, in da so si nekateri opomogli s pomočjo drugih industrijskih vej – nekaterih obrti (npr. tkalstvo), zlasti pa trgovine z lesom.²⁷³

določala privilegije na deželni in državni ravni ali privatne privilegije odpravljala (odraz tega se vidi v politiki državne uprave Fale po letu 1782). Vilfan 1961: 89, 306.

²⁷¹ Najstarejše ohranjene pogodbe za dobavo lesa iz falskih gozdov so še iz časa samostana. Fala je z lesom za kurjavo zalagala Ptujski vojaški invalidski zavod (Petauer Invalideninstitut) v obdobju 1754–92, nato pa spet po 1800 (Zgonik 1972: 86–7). Za razliko od pogodb iz 19. stoletja, ko so za sečnjo in spravilo lesa poskrbeli odkupniki, je v 18. stoletju gosposčina sekala in splavljala les v lastni režiji. Izjema so bile verjetno pohorske glažute, ki so ležale sredi falskih gozdov in so si les gotovo dobavljale same. Pred razpustom samostana sta bili taki na falskem območju dve. Toda v 19. stoletju je bilo pogodb za dobavo lesa občutno več in s tem gozd bolj izčrpan, prim. Tabela 11 spodaj).

²⁷² StLA 200608, ADBNr. 3, str. 19–25 (prim. Priloga 3); StLA 200177, ADBNr. 9, §3–4 (prim. Priloga 8).

²⁷³ Kuret 1987/9: 217–8, (»28 Dajatve in tlaka«), o neagrarni dejavnosti podložnikov pa na sledečih straneh (»34 Obrti in trgovina«).

Gozdarski red, ki ureja izrabo gozda med gosposčino in vsemi prebivalci Lovrenške pokrajine, je nastal po sporih med obema stranema s pomočjo deželno-glavarske komisije leta 1573, nato pa bil večkrat potrjen. Z objavo v lovrenškem urbarju leta 1638 je njegova veljava ostala dolgo v 18. stoletje, z njim pa monopol gosposčine oziroma opata nad prodajo lesa. Red določa, da lahko podložniki les sekajo le za hišno rabo v t. i. činžnem gozdu (nem. zins hölzern). Sečnjo v drugem, tj. opatovem gozdu (npr. v primeru, da podložnik za stavbni les nima dovolj svojega činžnega gozda, pa mu to izrecno dovoli opat) red dovoljuje le v primeru nadzora postavljenih gozdarjev in v vednosti upravitelja. Za sečnjo v lastnem činžnem in v opatovem gozdu so dolžni plačati davščine, zapisane v urbarju, po vrsti in količini lesa. Red strogo prepoveduje sečnjo in plavljenje lesa na skrivaj ali s pomočjo najetih hlapcev ali tujcev, za potrebe zaslužka s prodajo ali na povpraševanje tujih kupcev.²⁷⁴

Ob koncu srednjega veka so v Lovrenški pokrajini omenjene le tri žage na vodni pogon (Hudi Kot, Ruta, blizu trga), ena pa je bila ob potoku Velki v Lehnu (po Sgermu najstarejša na Slovenskem, iz ok. 1403).²⁷⁵ Urbar iz 1638 še omenja žagi v Lehnu in Hudem Kotu, na Ruti le še mlin. Zadnji šentpavelski urbar iz časa 1770–80 nima vpisane nobene žage. Spremembo gospodarske politike po razpustu samostana pa prikazuje porast žag, zabeležen v jožefinskem (za Lovrenško leta 1787) in franciscejskem (1825–6) katastru. V prvem je na Lovrenškem zabeleženih 10 žag (od tega 6 prav ob grajskem potoku, v neposredni bližini graščine; podatkov o Lehnu ni), v drugem pa kar 37 žag (za Lehen spet ni podatkov). Porast žag ni le odraz iniciative podložnikov, žage v bližini graščine govorijo o spodbudah gosposčine.²⁷⁶ Podobne spremembe izkazuje tudi število mlinov na Lovrenškem. Pod samostanom urbarja navajata malo mlinov (2 leta 1620, nobeden 1770–80), katastra pa porast (v jožefinskem 11 mlinov, v franciscejskem 42). Samostan je v začetku 17. stoletja celo prepovedal graditi kmečke mline na Ruti in Činžatu, da bi gosposčinski mlin na Ruti (omenjen v urbarju 1620) imel več prometa. To se odraža še v jožefinskem katastru, ki za Ruto in Činžat nima vpisanega nobenega mlina.²⁷⁷

Hkrati s porastom števila žag so se povečali lesna trgovina, splavarjenje in tudi sečnja gozda. Poleg zaslužkov prebivalstva je prihajalo tudi do škode: zaradi slabo nadzorovane izrabe gozdov (goloseki, pomanjkanje pogozdovanja ipd.) se je lesna zaloga precej zmanjšala in obnavljala le po naravni poti.²⁷⁸ Zglednejši od gosposčine so bili veliki kmetje, ki so vztrajali pri prebiralni sečnji, gosposčina pa je s pogozdovanjem, ki so je bile njene posesti potrebne, začela šele sredi 19.

²⁷⁴ StLA 200608, ADBNr. 3, str. 12–16, prim. Priloga 3.

²⁷⁵ Sgerm (1991, Žage): 198–9.

²⁷⁶ Prav tam, 200–202.

²⁷⁷ Sgerm, F. (1991), »Mlini na Lovrenškem Pohorju«, *LmPss*, 178–80.

²⁷⁸ Kuret 1987/9: 213–215 (»22 Gozdarstvo«). Pokorny je zapisu izrazil potrebo po novem gozdnem redu za Štajersko, dobro poznal prihajajoči gozdni red, ki je bil prav tedaj (1812) v zakonodajnem postopku.

stoletja.²⁷⁹ Toliko o gospodarskem uradovanju gosposčine, o njegovi spremembi z razpustom samostana.

Razložili smo že, kako si je Št. Pavel za Lovrenško zgodaj pridobil deželno sodišče in nato njegove meje in pristojnosti v sodnem postopku postopoma širil.²⁸⁰ Na Lovrenškem samostanu ni imel odvetnika in je že od srede 13. stoletja sam izvrševal krvno sodstvo (po opatu in njegovem upravniku na Fali), kar so mu sosednji plemiči sprva, v 13. stoletju težko priznali. Za okoliške gosposčine je v srednjem veku veljalo, da so svetne gosposčine s pravico do visokega sodstva sodne funkcije izvrševale same po zemljiškem gospodu ali njegovem upravniku, cerkvene gosposčine (t. j. v Dravski dolini Šentpavel izven Lovrenškega) pa so te sodne funkcije prepuščale odvetnikom in jim za to tudi prepuščale ustrezne dajatve (Št. Pavel npr. v 13. stoletju za področje Ruš in Bezene štajerskemu vojvodu Leopoldu VI.). V zahodni Dravski dolini (Remšnik) je samostanu odvetništvo opravljalo radeljsko deželno sodišče, v vzhodni (levi breg Drave od Črmenice do Kamnice, ki je že bila podsodna mestu Maribor) pa mariborski deželnoknežji sodni organi, ki so zasedali na sodnih zborih z dvanajstijo. Nižje sodstvo je še do 17. stoletja povsod izvrševal zemljiški gospod, naj je bil svetni ali cerkveni.²⁸¹ V obravnavanem obdobju je falsko deželno sodišče delovalo po svojem krvnosodnem postopku, ki se je izoblikoval v nekaj stoletjih, kljub temu da vladar skušal poenotiti sojenje na deželni ravni s t. i. krvnimi redi. (Ta postopek je veljal kvečjemu do razpusta samostana, pod državno upravo pa so bili verjetno nastavljeni sodniški uradniki, ki so se ravnali po deželni zakonodaji.) Falski postopek povzemamo po urbarju iz leta 1638.²⁸²

Če se na deželskosodnem območju Fale žaloti hudodelca (Malefizperson), ga je potrebno pod nadzorom upravnikov (Ambtleüth) tistega območja²⁸³ prijeti in vklemiti v verige,²⁸⁴ ga dobro zastražiti in primer nemudoma

²⁷⁹ Prim. Zgonik 1972: 88–92.

²⁸⁰ V prejšnjem poglavju o deželnih okvirih uprave na str. 64 sl. in v začetku tega poglavja na str. 76 sl.

²⁸¹ Koropec 1972: 81–82.

²⁸² StLA 200608, ADBNr. 3, str. 26–30, »Wie ain Malefizperson in Ambt St Lorenze(n) gefenckhlich angenomben gebund(en), in die gefenckhnus gefüert, Güet= und Peinlich examiniert, verurtheilt vnnd dann yber die Lobnitz zur IUSTIVICIERUNG in Ambt Räst soll yberantwort werden«; prim. Priloga 3.

²⁸³ V kontekstu sodnega procesa izraz Ambtmann običajno prevaja kot *valpet*, a mi ohranjamo izraz upravnik (podložniškega urada – Ambt), saj smo videli v navadah gosposčinske uprave, da imajo njeni upravniki policijsko oblast (prim. opombo 252 in stran 92).

²⁸⁴ To pristojnost »županov« (tj. upravnikov) za Falo po urbarju iz 1638 izpostavlja Vilfan, S. (1980), »Soseske in druge podeželske skupnosti«, v: Blaznik, P. idr. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana, 9–74. Proti koncu razprave (str. 63) ob primeru Fale razlaga razvoj vaških zasedanj, prisedniških kolegijev: »kadar je bilo reba v gospodstvu Fala postaviti za kazenske pravde 12 prisednikov, so jih po zapisu iz 1638 zaprosili od bližnjih mest in trgov, le za rezervo so prihajali v poštev domačini in s tem kmetje. Že iz teh podatkov je razvidno, da so se zasedanja digerencirala na *navadna redna zasedanja* (naslednike pojezd) in na *krvnosodna zasedanja*. Ta diferenciacija je posledica uveljavitve novega kazenskega postopka okr. 1500.«

sporočiti na gosposčino Fala. Od tam mora upravitelj (*Verwalther*) ali njegov namestnik poslati sodnega slugo (*gerichts dienner*) z nekaj biriči (*armierten*) na kraj, kjer leži budodelec priprt. Tam ga prevzamejo skupaj z ukradenimi stvarmi, v primeru, da so bile te najdene, sodni sluga mu vklene roke (v pripravo »Brezzer« v obliki osmice) in ga privede v zapor na gosposčini Fala. Če pa se budodelec nabaja na trškem pomirju, ga mora trški sodnik (*Richter*) zadržati v svoji hiši priprtega in dobro zastraženega tri dni, tačas pa prijetje sporočiti upravitelju na Falo. Sodni sluga z biriči mora počakati tretji dan na mostu čez Slepnico pri Pernauslu, kjer je meja pomirja, da mu tam sodnik preda budodelca.

Ko budodelca pripeljejo na gosposčino, ga vkljuje v železo in zaprejo v ječo. Zaslišanje sledi v prisotnosti upravitelja, enega upravnika in meščana Maribora ali druge zastopne osebe. Sodni sluga ga večkrat izpraša zlepa, če pa ukradeni predmet ni znan ali če dokazi ne pridejo na dan, pa tudi nasilno z uporabo palice (*peinlich mit anthueung der Daumbstöckben*), in napravi obširno in razložno poročilo. Če se po večkratnem obremenjujočem izpraševanju izkaže, da mora biti storilec za svoj hoteni prestopok kaznovan in obsojen na smrt (*gestrafft und IUSTIFICIERT*), mora upravitelj gosposčine pisati cesarskemu krvnemu sodniku (*Panrichter*) v celjski četrti. Zabteva mora jasno in natančno vsebovati in zaprositi, naj krvni sodnik pride na gosposčino Fala s svojim rabeljskim orodjem in sodelavci, da tu vodi postopek, ustrezen cesarskemu deželskemu sodstvu.

Krvnega sodnika in njegovega sodnega pisarja (*gerichts schreiber oder clager*) po pribodu nastanijo v gradu, rabelj (*Scharfrichter*) bo imel nastanitev pri falskem brodniku (*Ferg*), postreženo pa mu bo na gosposčini. Upravitelj da v prisotnosti sodnika in nekaj uradnikov pripeljati obsojenca. Nato ga večkrat, tako dopoldan kot popoldan, izprašujejo po prejšnjih točkah (*auf die vorige Pünct – po obtožbi ali vprašalniku*), najprej zlepa, nato tudi natančno z mučenjem, da izpolnijo poročilo točko za točko.

V primeru, da se v nadalje odkrije, da je oseba prestopok storila hoté, mora biti kaznovana z življenjem. S tem bo upravitelj za prisednike (*PRO ASSESORIBUS*), ki jih mora biti 12, pisal v okoli ležeča mesta in trge (trškim) sodnikom v Mariboru, Vuženici in v Sv. Lovrencu. Če iz teh treh krajev ne bi prišlo dovolj prisednikov, bodo manjkajoče pridružili iz vrst zastopnih podložnikov gosposčine.²⁸⁴ Naslednji dan, po opravljeni spovedi in obhajilu, bo na gosposčini Fala izpeljana najvišja krvna pravda (*das gehaimbe Malefiz recht*). Po obsodbi ubogega grešnika (*Arme Sünder*) odpeljejo preko falske pečine (*über den stain*) do mosta na (veliki) Lobnici. Na tamkajšnji ploščadi, kjer stoji sramotilni steber (*Pranger*), izvedejo s prisedniki in v prisotnosti grešnika javno sojenje, izrečejo sodbo (*Urtl*) in nad njim zlomijo palico (*vnd das stäbl pröchen thuet*²⁸⁵). Ubogi grešnik je nato preko mosta čez Lobnico odpeljan k usmrtitvi (*IUSTIFICIERUNG*) na običajno morišče (*Richtstath*) v ruški občini.²⁸⁶

²⁸⁵ Fraza (zlomiti palico nad kom) pomeni 'dokončno obsoditi koga', izvira pa verjetno iz kakega simboličnega pravnega dejanja.

²⁸⁶ Za leto 1652 imamo podatek o nenavadnem smrtnem kaznovanju 24-letnega Janeza Maležiča z Bezene. Obtoženec je bil v moči deželnega kazenskega zakonika (verjetno Caroline) najprej obešen, nato pa skupaj s kravo in kobilo sežgan na grmadi. Vpletenost živali (tudi krava je bila predmet preiskave) govori morda o primeru kaznovanja sodomije. Povzeto po D. Vresnik (1967, št. 2): 11. Avtor navaja zapisnik procesa, ki je trajal od 10. septembra do izvršitve kazni 12. septembra 1652.

Opis postopka nazorno prikaže delovanje gosposčinske uprave in njenih stikov navzven. Policijski nadzor opravljajo upravniki nad svojimi določenimi območji, za odločilne poteze v domačem postopku je odgovoren upravitelj, sodni sluga ima strokovno vlogo zasliševalca, pomagajo nekateri podrejeni uslužbenci ali »zastopni« podložniki (naznanilci, stražarji, orožniki, brodar, sli, prisedniki). Izrek in izvršitev smrtne obsodbe je resna zadeva, ki zahteva natančen postopek v izvedbi cesarskih uslužbencev (krvni sodnik, sodni pisar, rabelj), obvestilo sosednjih magistratov in prisotnost sodnih prisednikov iz sosednjih krajev. Spregledana ni duhovna plat obsojenca (prej »hudodelec/storilec« je zdaj s sočutjem imenovan »ubogi grešnik«; prejme zakramente, sodeluje torej duhovnik) in javna verodostojnost dogodka (izrek in izvršitev sodbe so na javnem kraju). Za dva primera sodbe gl. v nadaljevanju.

Lokalni dogodki 1600–1800: Med vidnejšimi dogodki, ki ne zadevajo cerkvenega ali svetnega upravnega razvoja in jih še nismo predstavili, sta kmečki upor v 17. stoletju in prihod prvega zasebnega lastnika na gosposčino v 19. stoletju.

V zgodovini večjih slovenskih uporov²⁸⁷ falska gosposčina ni omenjana kot cilj napadov upornikov ali da bi upori zajeli njeno podložništvo v celoti. Gosposčina je velika in tak upor bi bil v zgodovini opisju opazen. Vendarle so bili njeni podložniki verjetno med Rušani, ki so sodelovali v uporih leta 1515. Upor se je v okolico Maribora razširil s Koroške (Beljak → Labot → Gleisdorf → Viltuš → Studenice), med skupino puntarjev, ki jih je oblast razbila junija pri Viltušu, pa je omenjenih dosti Rušanov.²⁸⁸

Orožen kratko poroča, da je leta 1644 200 kmetov od Sv. Lovrenca gosposčinskemu upravitelju odreklo tlako in prevoz kamenja (h gradu Fala za dozidave; pri puščavski cerkvi v tem času ni bilo tekoče gradnje). K temu jih je vzpodbudil Ivan Verdnik, pisatelj in vajenec (nem. Schriftsteller und Praktikant) na mitnici v Rušah. Po dolgem procesu je bil začetnik upora kaznovan, kmetje pa prisiljeni k tlaki.²⁸⁹

Ni omemb, da bi upor povzročil večjo škodo, kljub temu pa preseneča veliko število uporniških kmetov. Tudi med prebivalci falske gosposčine so očitno pogosto krožile ideje o uporih proti gosposki, gotovo niso bile tuje novice o uporih iz leta 1635, v katerem so sodelovali tudi Štajerci (gl. delo, citirano v opombi 288). Zahteve šentpavelskega opata, zapisane v lovrenških urbarjih iz prve polovice 17. stoletja, svarijo podložnike pred uporniško aktivnostjo. Pravni red lovrenškega trškega sodnika že kar po začetku, na katerem sodniku priznava nižjesodno oblast, med prestopki, za katere je pristojen opat s sodniku nadrejeno višjesodno oblastjo, gostobesedno omenja

²⁸⁷ V letih 1478, 1515, 1573, 1635; 1713 je bil čisto na drugem koncu slovenskega narodnostnega ozemlja, Štajerske se ni tikal.

²⁸⁸ Koropec, J. (1985), *Mi smo tu. veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor, 29–30.

²⁸⁹ Orožen 1875: 432.

zarote, vstaje in javne upore.²⁹⁰ V nadaljevanju dokument za kandidata za trškega sodnika zahteva, da nasproti samostanu ni uporen in neposlušen itd.²⁹¹

**Slika 16: Martin Liebmann von Rast, v svojih
poznih letih v Coburgu²⁹²**

Prvi zasebni lastnik falske gosposčine je bil Ferdinand Martin Liebmann. Gosposčino je kupil leta 1824 za 180.000 goldinarjev, svojemu nasledniku Kettenburgu pa jo je prodal leta 1860 za 245.000 gld.²⁹³ Liebmann je bil rojen leta 1781 v Berlinu kot sin judovskega trgovca in je kot trgovec je vse življenje potoval po mnogih evropskih deželah. Med celinsko zaporo leta 1806 si je pridobil s prodajo preje ogromno premoženje, ki ga je nato bogatil z različnimi praktičnimi naložbami in špekulacijami v trgovini. Nekaj takega so bili nakup Fale in poskusi izkoriščanja njenih surovin. Leta 1829 se je preselil na severno Bavarsko v mesto Coburg²⁹⁴ in se začel politično in kasneje tudi socialno udejstvovati. Leta 1829 je pridobil bavarsko plemstvo (imenovan Freiherr von Rast, Herr

²⁹⁰ Opatu je pristojen, kar zadeva ... »waß aber Bluet streich, Todtstraich, item auch CONSPIRATIONES, aufferuhung wider die obrigkhait, wie auch offentliches Gebruch«. StLA 200608, ADBNr. 1, str. 1; prim. Priloga 1.

²⁹¹ »...CONFIRMATION woll in Achtung zu nemben, ob der Erwehlte mit etwas, wider daß Gottshauß sich REBELLISCH, vngehorsamb sich erzeigt vnd wider sezt, andere zue der vngehorsamb angeraitzt, oder etwan offentliche Laster berganzen vnd verrüeft zencklich, dem vollsauffen ergeben vnd dergleich.« Prav tam, str. 3.

²⁹² Christian (psevdonim objavljalec), »Freiherr von Rast (slika Liebmann)«, v *Coburg Magazin Forum. Coburger Geschichte*: (tema na spletnem forumu) *Persönlichkeiten (slika Liebmann)* <http://www.coburg-magazin-forum.de/t506422f11779222-Persoenlichkeiten.html>, (tema začeta 27. 8. 2005, prispevek s tega dne ob 21.07 vsebuje tudi sliko.)

²⁹³ Zgonik 1972: 76.

²⁹⁴ Gre za mesto severno od Nürnberga. Od leta 1826 je bilo del dvojne kneževine Sachsen-Coburg in Gotha.

zu Faal), 1832 je bil imenovan za coburškega svetnika. Leta 1861 (po prodaji Fale) je v mestu ustanovil podporni sklad (Rast'sche Stiftung) za delavce in bolnike, nakar je postal častni meščan. Umrli je leta 1863 v Coburgu.²⁹⁵

Pod Liebmannom se je na Fali šele prav razmahnila komercialna uporaba gozda. S širokopotezno sečnjo v lastni režiji ali režiji odkupnikov je gosposčina nadaljevala in začela prenekatere novo dobavo lesa (dodane letnice prvih pogodbe, nekatere so znane že izpred Liebmann):

Tabela 11: Podjetja, ki jim je falska gosposčina omogočala dobavo lesa

- za oglarjenje za potrebe fužin (z lovrenško Hackelbergovo fužino že od 1810, z mislinjsko železarno od 1839);
- za potrebe vseh glažut na falskem območju, za kurivo in pridobivanje pepelike (očitno za glažuti ob izlivu Lobnice in nad slapom Šumik 1744–93, ki sta ležali na njenem ozemlju, pogodbe pa niso ohranjene; za glažuto Gornji Limbuš/pod Arehom verjetno od ustanovitve 1760, pogodba ohranjena od 1807; za glažuto nad Lehnem verjetno od ustanovitve 1793, pogodba ohranjena od 1833, za glažuto pod Klopnim vrhom od ustanovitve 1826, za lovrenško steklaro od ustanovitve 1834, za steklarnarja Vivata in kasnejšo glažuto ob Lobnici od 1833);
- za lesnopredelovalno industrijo (žage gosposčine že izpred 19. stoletja, tovarna papirja ob izlivu Lobnice v Dravo od ustanovitve 1833);
- za kurivo za stanovanja (že od srede 18. stoletja vojaškim zavodom, kasneje tudi drugim ustanovam v Mariboru, Gradcu, Rušah).

Ob tem je bil Liebmann sam nekaj časa lastnik ali tudi pobudnik nekaterih podjetij (lovrenške steklarne in železarne s plavžem, glažute pod Klopnim vrhom, ruške tovarne papirja, žag). Poskušal je prispevati tudi k prometni infrastrukturi: drče za spravilo lesa, most čez Dravo (postavljen 1830, samo 6 let kasneje ga je odnesla visoka voda).²⁹⁶ Ob pregledu pogodb za dobavo lesa smo ob tem mimogrede pregledali tudi večja podjetja, ki poleg Liebmann prav tako sodijo med vidnejše dogodke v obravnavanem obdobju v falski gosposčini.

²⁹⁵ Tam je pokopan, po njem se imenujeta ulica (Raststraße) in poklicna šola (Freiherr-von-Rast-Berufsschule). S pomočjo njegovega sklada, katerega jedro so bile nepremičnine v Firencah, so zgradili deželno bolnišnico, štipendirali šolarje, ustanovili obrtniško šolo. Schlundt, G. (2007), »Rast's großzügige Stiftung«, [zgodovinski zapis na spletni strani šole] *Staatliches Berufliches Schulzentrum I (BSZ I) Coburg – Freiherr-von-Rast-Schule. Über uns. Geschichte*, <http://www.rast-bs.de/>, Coburg, 2007, (nazadnje preverjeno 11. 6. 2009).

²⁹⁶ Podatki o pogodbah za dobavo lesa in Liebmannovih podjetjih so iz razprave Zgonik 1972.

Kratka primerjava z gosposčino Vuzenica (Ober Saldenhofen): Gosposčina Vuzenica je imela nekaj podobnih geografskih lastnosti kot njeni gosposčinski sosedi, Fala na vzhodu in Puhenštajn (pri Dravogradu) na zahodu: stisnjena med Dravo na severu in greben Pohorja na jugu, polna gozdnatih pobočij. Toda njena posest še zdaleč ni bila tako zaokrožena kot falska; vsa razdrobljena se je mešala s posestjo vuzeniške župnijske gosposčine, Št. Pavla, marenberškega samostana, Ivniških in mnogih manjših plemičev in svobodnjakov. V 17. stoletje je vstopila kot posest Ammanov, pod njimi upravljana skupaj z gosposčinama Muta in Bukovje, ki sta bili prav tako v njihovi lasti. Ko je bila leta 1663 prodana marenberškemu samostanu dominikank, je imela nadaljnje poldrugo stoletje podobno lastniško usodo kot Fala (cerkveni gospod, ob razpustu 1782 prehod v lastništvo verskega sklada in državno upravo). Na gradu, sedežu gosposčine, je bil že pred 1359 sedež deželskega sodišča. Od 1621 je bilo deželsko sodišče za Vuzenico na Puhenštajnu,²⁹⁷ tam je bil na prehodu v 19. stoletje tudi okraj za Vuzenico. Grad pod zadnjima omenjenima lastnikoma ni bil rezidenčni (kot tudi ne Fala) in je po letu 1782 začel postopoma propadati.

Vuzeniška gosposčina se proti koncu novega veka ni obdržala kot upravno središče, kot je to uspelo Fali. Razlog je bila združenost z drugimi gosposčinami v okolici, ki so imele večjo upravno težo (deželsko sodišče in lastništvo pod Ammani v Puhenštajnu, nato samo lastništvo v Marenberku). Prednosti Fale, ki jih Vuzenica ni imela, so bile zaokroženost posesti, ogromna količina dominikalne zemlje (gozd) in dolga upravna tradicija pod Št. Pavlom, ki si je poleg tega kot cerkveni gospod znal izboriti visoke upravne pravice, kar je vse zaviralo menjavanje lastništva in pravice do visokega sodstva. Zanimivo je, da sta obe primerjani gosposčini imeli lastnika s sedežem v drugem kraju; lastništvo in uprava Fale sta bila bolj stabilna kljub bolj oddaljenemu lastniku ali pa prav zaradi tega. Pod cerkvenim gospodom pa je falska uprava doživela še eno prednost: benediktinci so s svojo karizmo (»Moli in delaj!«) in s posamično prisotnostjo na Lovrenškem lahko posegli v trdnost gosposčine, dominikanke (s svojo žensko naravo) tega niso mogle in ni bilo v karizmi njihovega reda, verjetno tudi ni bil njihov interes.

S prometno lego je imela gosposčina Vuzenica večjo srečo kot Fala: ob trgu z istim imenom je bilo križišče poti na štiri strani: prečnice v smeri sever-jug od prehoda Radelj na Kozjaku preko broda čez Dravo in preko Kaštivskega sedla čez greben Pohorja v Slovenj Gradec in poti na desnem bregu Drave v smereh Dravograda in Ribnice na Pohorju. Gosposčini je pripadal trg (Unter Saldenhofen), ki je bil manjši od trga Sv. Lovrenc, a trgovinsko in obrtniško verjetno bolj živahen (mitnica, usnjarstvo, splavarstvo oziroma šajkarstvo). Cvetoče splavarstvo že od 16. stoletja naprej govori tudi o tem, da je gosposčina manj branila izkoriščanje gozda kot v falskem primeru. Trg je bila naravno in prometno dobro povezan s podložniškimi uradi v zaledju na desnem bregu Drave: t.

²⁹⁷ Mravljak, J. (1932), »Iz vuzeniške zgodovine«, *ČZN* letn. 27, 108. Ammani so bili kot gospodje tako vplivni, da so trške sodnike po svoji volji vsiljevali trgu Vuzenica.

i. slovenski in sakavski urad (prvi Windisch-Ambt; oba raztresena po vseh naslednjih krajih), Trbonje, Št. Janž, Sv. Anton/Mošnik, Sv. Vid/Sekožen, Sv. Danijel, Ribnica (vključuje Hudi Kot, Janževo Goro, Orlico). Urade je imela gosposčina Vuzenica tudi na Kobanskem (trg in urad Muta – nekdanja mučka gosposčina, pridružena leta 1554; Sv. Primož, Gortina, Radvanje, Mlake, Pernice, Sobota) in v Slovenskih Goricah (Kranje, Plač, Cirknica; zaradi vina). Kot uradi ali deli uradov niso omenjeni kraji Vuhred, Dravče in Sv. Primož iz pohorskega zaledja, a so bili podložniki iz njih tudi pod vuzeniško gosposčino.²⁹⁸ Podobno kot Falo je Vuzeniško gosposčino v prvih stoletjih novega veka vodil upravitelj (nem. verwalter) s pisarjem, gosposčina je deželi nudila 4 konjenike. Med podložniki so omenjeni upravniki uradov, ki so imeli določene davčne olajšave (podobno kot na falskem območju). Upravna struktura obeh gosposčin se torej na nižji ravni ni dosti razlikovala.

Pokrajinska struktura vuzeniške gosposčine je bila mnogo bolj razgibana kot pri Fali; to in ugodna prometna lega sta med prebivalstvom zgodaj vzpodbudili komercialno dejavnost, predvsem seveda v kar dveh trgih, ki sta bila v gosposčini. A trga sta bila po letu 1588 municipalna kot Sv. Lovrenc (dotlej deželnoknežja), torej podrejena zahtevam zasebnega fevdalnega gospoda. Dosti vuzeniških kmetov je dosegalo kupnopraven status svojih kmetij, pod Št. Pavlom pa so bili taki primeri redki. Toda podložniki Št. Pavla so imeli mirnejše življenje kot drugi v Dravski dolini, kar ugotavlja Koropec že za srednji vek; zaokroženost falske gosposčine in enoznačnejše gospodarske dejavnosti so zagotavljale enakomernejšo obremenitev podložnikov. V 15. stoletju (brez pridružene mučke gosposčine) je imela vuzeniška gosposčina 218 družin in 117 gornin, kasnejši podatkov žal nismo našli. K pomenu Vuzenice je pripomogla tudi ugledna nadžupnija (z arhidiakonskimi pravicami) s svojo gosposčino in pravico nižjega sodstva – v falskem primeru je bilo podobno, le sedež župnije je bil bolj oddaljen od sedeža gosposčine.²⁹⁹

Sklep: Gosposčina Fala je 17. stoletje dočakala z dokaj upravnimi pravicami. Zanimivo je, da se je njena upravna moč okrepila – po cerkveni krizi v 16. stoletju in ob reformah razsvetljene absolutistične države in kljub temu, da je ista država razpustila njenega lastnika (samostan) in gosposčino po nekaj letih državne uprave predala v privatne roke. Ta okrepitev je temeljila tako v naravnih razmerah, ki so ustrezale gospodarski in upravni politiki časa, kot v različnih upravah gosposčine in v naslonitvi državne uprave na zemljiške gosposčine (delegirane okrajne gosposke). Sredi 19. stoletja Fala odpade z novimi državnimi upravnimi reformami kot sedež upravnega

²⁹⁸ Uradi so naštetih po urbarju, napravljenem ob prodaji leta 1586 Ammanom. Mravljak, J. (1927), »Vuzeniški urbarji: Donesek h gospodarski zgodovini«, *ČZN* letn. 22, 61–75; isti (1927), »Vuzeniški urbarji: Urbar urada na Muti«, *ČZN* letn. 22, 169–190.

²⁹⁹ Podatki iz vse primerjave so za Vuzenico vzeti iz: Curk (1991, Trgi): 145–6; Koropec 1972: 33–4, 70, 164–173; o boljšem položaju šentpavelskih podložnikov s str. 169.

središča in z odpravo podložništva kot gospodarsko-pravna oseba, nadrejena večini prebivalstva na svojem območju.

Posebnost gosposčine, ki je bila v 19. stoletju vzrok lokalnoupornega konca Fale, je naravna lega njenega sedeža. Ni ležal blizu naselij, je pa bil nekako v sredini med tremi velikimi skupinami podložniških uradov: lovrenške, ruške in selniške. Tudi v svoji bližini ni imel dominikalne zemlje v obliki večjih polj, kar je bilo nenavadno že za agrarno utemeljitev gosposčin v srednjem veku. (Kmetije Činžata in Rute so raztresene po hribovitem svetu, Gerečja vas tik onkraj Drave je bila do začetka 17. stoletja pod brezensko župnijo, nato pa urbarialna posest.) Dvorec Fala v primerjavi s sedeži drugih štajerskih gosposčin, primerljivo posestno zaokroženih in velikih, ni bil nič posebnega v arhitekturnem smislu.

Za lastnika gosposčine na Fali sedež ni imel stalne rezidenčne vloge, je pa zato gostil množico pogosto se menjajočih upraviteljev in drugih uradnikov. Ti so delovali v skladu s politiko lastnikov (izrazito pod Liebmannom, gospodarskim špekulantom) ali dokaj uspešno zaradi svoje izobraženosti in karizme (benediktinci, uslužbenci sodišča, Pokorny kot zgleden primer romantičnega državnega uradnika, gozdarji, izkušeni zaradi raznolikih gospodarskih vprašanj v obširnih gosposčinskih gozdovih). Vloga upravnikov, tj. predstavnikov skupin podložniških uradov, je zanimiva zaradi njihove vloge tako v gospodarski kot državni upravi (policijski nadzor v okviru deželskega sodišča in kasneje okraja) in kot primer skladno teritorialno in hierarhično strukturirane uprave v gosposčini. V urbarju iz leta 1638 je nazorno opisana upravna struktura za Lovrenško pokrajino (rotmajstri–upravniki–gosposčina). Zanimivega se izkaže razvoj predstavnika Lovrenškega urada (njegov naziv, sedež, nižjesodna oblast), od t. i. kletarja v srednjem veku preko upravnika do falskega upravitelja tik pred obravnavanim obdobjem, sledi njegove službe pa ostajajo verjetno v vlogi lovrenškega trškega sodnika.

V obravnavanem obdobju so bili posebno številčna uradniška in rezidenčna skupina benediktinci. S pomočjo njihove uprave se je gosposčina po škodonosni zastavitvi Lechnerjem (1589–1616, druge zastavitve že prej 1555–71) zgledno uredila in nosila samostanu Št. Pavel večjo korist. Možnost naselitve z Nemškega pribeglih menihov na Fali je bila benediktinskemu redu v pomoč. Izraz posebno živahne dejavnosti benediktincev na falskem območju v 17. stoletju so prizidave graščine in postavitve velikega svetišča v Puščavi, pa tudi samostanska šola na Fali. Večja prisotnost in aktivnost menihov na falskem območju prebivalstvu ni prinesla le upravnega, duhovnega in gospodarskega razvoja, temveč tudi večje gospodarske obremenitve – odraz tega je lokalni kmečki upor leta 1644.

Med sosedi Fale v novem veku ni več gosposčin, ki bi jo ogrožale in z njo tekmovala: gosposčina Viltuš je majhna, Žleberk je onkraj Kozjaka, Remšnik na hribu, visoko in neprehodno Pohorje loči od gosposčin na južnem Pohorju, posesti drugih zahodnih in vzhodnih sosedov se s falskimi ne prepletajo. Falska posest ostane zaokrožena, območje falskega deželskega sodišča pa se

širi. Katastrske izmere pripomorejo k natančnemu poznavanju meja, kak spor se zgodi le med izkoriščevalci gozdov, ki sežejo preko območja, določenega v najemni pogodbi. Falska dominikalna posest je nekaj posebnega – ogromna je, ker vanjo gosposčina prišteva gozd, ki ga je veliko tako na obeh straneh Drave v njeni soteski nad Falo kot na planotastih vršinah Pohorja.

Zaslugo za prištevanje gozda v dominikalno posest in njegovo ohranitev do konca 18. stoletja imajo benediktinci. Ti so jasno upravo oziroma izkoriščanje gozda zagotovili s pomočjo gozdarskega reda, razsojenega med njimi in podložniki s pomočjo komisije deželnega glavarja že v 16. stoletju. Od konca 18. stoletja dalje, po razpustu samostana in ob vzponu industrijske revolucije in njenih povpraševanj po surovinah, pa je izraba gozda odločilno zaznamovala tako gospodarstvo gosposčine kot njenih podložnikov. Do ukinitve podložništva lahko ločimo tri obdobja izkoriščanja gozda in podjetniških pobud na gosposčini:

1. Pod samostanom: Gosposčina po fevdalnem pravu brani svoje privilegije bodisi do izkoriščanja gozda bodisi do spravila in prodaje lesa v lastni režiji, do žagarstva in mlinarstva. Dopusča ali spodbuja skromne podjetniške poskuse na svojem območju (npr. prva glažuta ob izlivu Lobnice od leta 1744, splavarstvo v Lovrencu obstaja, dostava kuriva vojaškemu zavodu na Ptujju od 1754, poskus rudnika na Rdečem Bregu od okoli 1760).

2. Pod državno upravo (1782–1824): Skokoma poraste število žag in mlinov, prebivalstvo dobiva dodatne zasluge s prodajo lesa. Podjetniške pobude prihajajo, se zdi, s strani samoiniciativnih podjetnikov: Pockova glažuta nad Lehnom od 1793, dve fužini v Lovrencu 1812. Upravitelji gosposčine (Pokorny) poznajo in tudi cenijo gozdarsko zakonodajo.

3. Pod špekulantnim gospodarstvom Liebmanna, novega lastnika: Števili pogodb o izkoriščanju gozda in podjetij na ozemlju gosposčine se več kot podvojita. Odjemalci gozda za spravilo lesa skrbijo sami, prihaja do golosekov. Lastnik gosposčine podjetja spodbuja tudi z infrastrukturo (gradnja mostu čez Dravo) ali z lastništvom podjetij za določeno obdobje. Počasna prebiralna sečnja lesa je značilna le za kmete z lastnim gozdom.

3.3. Trška uprava Sv. Lovrenca v Puščavi

V pregledu lokalnih upravnih subjektov na Lovrenškem v novem veku se nazadnje ustavljamo pri trgu Sv. Lovrenc v Puščavi. Bistvena lastnost trga v fevdalnem pravu (in mest, ki se pri nas do srede novega veka niso dosti razlikovala od trgov) je *pravica tedenskega sejma*, vezana na naselbino, ki ima običajno že pravico do letnega sejma.³⁰⁰ Pravica je seveda gospodarsko motivirana, podelil jo je zemljiški gospod naselja oziroma naselbine (do 12. stoletja je bil formalni ustanovitelj kralj ali drug fevdalec s podobnim visokim statusom – deželni knez/vojvoda, cesar). Fevdalčev organ za upravljanje zadev je bil sodnik, od začetka (srednji vek) je bil postavljen od gospoda samega (in ne voljen), lahko ista oseba kot (upravnik) za agrarno podeželje.

V novem veku, ko je do novih ustanovitev trgov in mest prihajalo vedno redkeje (Sv. Lovrenc je bil trg od začetka 13. stoletja), so gospodarski interesi gospodov (in vedno bolj tudi prebivalcev naselbin) prihajali do pravnega izraza na nove načine, predvsem z omejevanjem gospodarske dejavnosti v okolici (mitnic, pravic do pobiranja pristojbin za sejme – stojnin ipd.) oziroma uveljavljanjem svojih privilegijev (npr. skladiščna pravica – prim. opomba 231, obrtni privilegiji – prim. opomba 270). Sv. Lovrenc je bil ravno še toliko oddaljen od Maribora, da mu je bil konkurenčen s svojim sejmom, Ruše in Selnica (15 kilometrov bližje proti Mariboru, dobrih 10 km oddaljena od njega) pa sta bila pri svojih žegnanjskih sejmih tudi deležna gospodarskih protiukrepov Maribora.³⁰¹

Z večanjem razlik med fevdalnimi gospodi skozi srednji vek, ki so pripeljala do državotvornega statusa deželnega kneza oziroma do oblikovanja dežel, je postalo pomembna razlika med trgovskimi naselbinami tudi to, ali so *deželnoknežja* (njihov fevdalni gospod je deželni knez) ali t. i. *municipalna* (tudi *patrimonialna*, njihov neposredni fevdalni gospod ni deželni knez). Sv. Lovrenc je imel od začetka in potlej vseskozi status municipalnega trga, ker je bil podrejen lastniku falske

³⁰⁰ Letni sejmi so se ob žegnanjih praktično vrstili v vsakem kraju s cerkvijo in niso bili nič posebnega. O pravnem položaju mest in trgov iz Vilfan 1961: 153–5.

³⁰¹ Podelitev pravice kmetom v Sv. Lovrencu do sejma v letu 1211 (gl. dalje) hkrati prepoveduje pobiranje mitnine in carine na tem sejmu zaradi koristi Maribora. To je morda v zvezi s prvo znano tarifo mariborske mostne mitnine, ki vsaki kmetiji v Sv. Lovrencu nalaga letno dva hlebca sira prispevka za vzdrževanje mostu.

Kot imetnik deželskega sodišča (izpred 1498) je Maribor pobiral mitnino in stojnino v okoliških krajih pod sodiščem ob priliki žegnanj (kot imetnik sodišča je štítil sejemski mir), v koroški smeri v Selnici ob Dravi, v Kamnici in v Svečini. Desni dravski breg mesta je sodil pod zbelovsko deželsko sodišče (višje ob Dravi pa pod Falo), zato se je ob žegnanjskem sejmu v Rušah Maribor znašel tako, da je uredil izpostavljeno mitnico na svoji Betnavi, preko katere je vodila pot proti Rušam. Maribor je do začetka 18. stoletja pridobil v koroški smeri (ob cesti, ki vodi v Maribor!) tudi mitnico v Ožbaltu. Leskovec, A. (1972), »Míttnina in mitnice v Mariboru«, ČZN letn. 5=40, 410–2.

Za red na ruških sejmih je skrbela falska gosposčina, v njenem imenu je za šentpavelski samostan pobiral mitnino in stojnino ruški župan. Koropec 1972: 161.

gospoščine, tj. šentpavelskemu samostanu oziroma opatu. Le ko so falsko gospoščino zastavili (od 1555 vsaj do 1571, nato 1589–1616), je bil gospod trga drug (v prvem primeru Luka Szekely, v drugem Nikolaj Lechner).³⁰²

V drugi polovici 16. stoletja je obstajalo na Slovenskem Štajerskem 38 trgov in 7 mest (na vsem Štajerskem 95 trgov in 21 mest). 6/7 mest in 1/7 trgov je bilo deželnoknežjih, ostali municipalni; ni pa bila pri vseh njihova podsodnost fevdalnemu gospodu (npr. deželnemu knezu) stabilna, saj so se lastništva menjavala. Od sosedov Sv. Lovrenca v Dravski dolini so bili deželnoknežji vedno Maribor (mesto), v obdobju 1435–1588 Marenberk (Radlje), 1456–1588 Muta, 1456–1586 Vuzenica (trgi). Deželnoknežji trgi in mesta so se v 15. stoletju uveljavili kot četrta kurija v deželnem zboru (en glas na kraj), deželne davke pa so plačevali neposredno (in ne prek zemljiškega gospoda kot patrimonialna).³⁰³ Z drugimi besedami: te naselbine so bile bolj neposredno vključene v deželno upravo, kar jim je dalo večjo upravno-politično moč.

Zgodovina trških privilegijev: Zgodovino trških privilegijev bomo poskušali prikazati preko vrste dokumentov, najdenih v arhivskem gradivu ali objavljenih. Pozorno branje dokumentov razkrije razvoj pravnega statusa trga in tržanov. Ključna mesta dokumentov so leto, izstavitelj, prejemnik ali naslovnik, vsebina pravnega dejanja. Dokumenti 13. stoletja poleg trških pravic obravnavajo tudi druge reči, npr. tista iz leta 1211 opatu Ulriku [I., 1192–1222] potrdi njegove posesti ob Dravi, tista iz 1222 govori še o pravici krvnega sodstva opatu nad falsko gospoščino (o tej listini, ki je deloma ponarejena, primerjaj opombi 168 in 208).

³⁰² Koropec 1972: 37–8, Curk (1991, Trgi): 53.

³⁰³ Curk (1991, Trgi): 50, 52–53.

Tabela 12: Dokumenti o trških privilegijih Sv. Lovrenca v Puščavi

leto	izstavitelj ³⁰⁴	vsebina v zvezi s trgov			vir, literatura ³⁰⁵
		prejemnik	dejanje	podeljeno	
1211	Leopold [VI. Babenberžan], vojvoda Štajerske [1194–1230] in Avstrije	samostanskim kmetom v Sv. Lovrencu	dovoljuje	medsebojno prodajo in nakup tega, kar jim je potrebno za hišno rabo; brez pobiranja stojnine in mitnine zaradi zaščite Maribora	urbar 1620, StLA
1222	isti	isto			F. Kos, Gradivo V
1255	V listini koroškega vojvode Bernarda [Spanheima 1202–1256] se prebivalci v Sv. Lovrencu že imenujejo tržani.				O. Vresnik, 1991
15. stoletje	Urbar pojasnjuje, da so bili tržni privilegij in »tržani« sami večkrat potrjeni, da pa je bil trg v 15. stoletju nasilno opustošen pod Otom Pergauerjem [1407] in obnovljen pod opatom Ulrikom [III.] Schrimpфом [1401–1414]. Nato tržani pri opatu Ulriku [V.] Pfinzingu [1515–1539] posredujejo za potrditev privilegijev.				urbar 1620, StLA
1517	rimski cesar Maksimilijan [I. 1508–1519]	tržanom	obnovi in potrdi	živinski [letni] in tedenski sejem, ter svoboščine, kot jih imajo drugi trgi v kneževini Štajerski	
1522	Ferdinand, španski princ, avstrijski nadvojvoda [od 1521]	sodniku in svetu v Sv. Lovrencu	dobesedno ponovita zgornjo klavzulo (iz let 1211 in 1517)		
1572	Karel, nadvojvoda Notranje Avstrije [II. 1564–80]	?			
1592	Lovrenški tržani pisno opomnijo opata na svoje dotedanje privilegije in mu poročajo, da jih aktualni falski upravitelj obravnava kot navadne podložnike in štiti kmečke podložnike, ki nasilno vdirajo v trške hiše in paseje živino na trških posestih.				O. Vresnik, 1991
27. 7. 1660	rimski cesar Leopold [I. 1658–1705]	?	potrdi	privilegije, milosti in svoboščine	StLA, prvi prepis
26. 2. 1707	rimski cesar Jožef [I. 1705–1711]	sodniku in vsem tržanom	obnavlja in potrdi	njihove privilegije, milosti in svoboščine in druge dobre navade, kolikor jim resnično pripadajo in so v praksi	
18. 8. 1800	rimski cesar Franc II. [1792–1835]	sodniku in svetu trga	dovoljuje	2 živinska ali letna sejma ter pobiranje stojnine	

³⁰⁴ Navedena so imena in vladarske funkcije iz originalnega besedila. V oglatih oklepajih so dodane rodbine (razen za vladarje od Maksimiljana dalje, ki so vsi Habsburžani) ter zaporedna številka imena in obdobje vladanja, ki sta vezana na poprej imenovano funkcijo. Ta ureditev pride do izraza pri Ferdinandu, ki je bil v času potrditve privilegija (leta 1522) star 19 let in avstrijski nadvojvoda, kasneje pa je postal rimski cesar [1558–1564] Ferdinand I. Zaključne letnice so v vseh primerih letnice smrti vladarjev.

³⁰⁵ Z opombo nakazani viri so:

- (urbar 1620, Priloga 2) StLA 200608, ADBNr. 2, str. 6–7;
- (prvi prepis StLA, Priloga 4) StLA 200608, ADBNr. 4: »Kaiser Joseph bestätigt dem Markt St. Lorenzen Privilegien, Gnaden und Freiheiten«, 26. 2. 1707;
- (drugi prepis StLA, Priloga 4) StLA 200608, ADBNr. 5: »Vieh und Jahrmarktsbestätigung von Kaiser Franz II. für St. Lorenzen in der Wüste«, 18. 8. 1800;
- objavljeni vir: Kos 1928: 181–2;
- literatura: O. Vresnik 1991: 22, 27. Vresnik prvi podatek (leto 1255) zajema iz Schroll, B. (1876), *Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten* (FRA 39), Wien [Dunaj], št. 90. Drugi podatek (leto 1592) zajema iz originalnega dokumenta v zapuščini Josipa Mravljaka, PAM.

V okviru srednjeveških negotovih pojmov se je naselje pri cerkvi Sv. Lovrenca v Puščavi postopoma razvilo v trg v prvi polovici 13. stoletja. Imeti tedenski sejem in imenovati se tržan govori o statusu *trga* oziroma trške naselbine, a ta trg je bil eden manj pomembnih, saj se je sejem omejeval na lokalno izmenjavo in ni smel pobirati mitnine in stojnine. Slednje je pomenilo, da je Sv. Lovrenc nekako sodil pod najbližjo trško naselbino, ki je imela ti dve pravici in je v najstarejših navedenih dokumentih izrecno omenjena, tj. Maribor, ki je v istem času dobival tržne pravice (pred letom 1209 je postal trg, pred 1254 mesto).³⁰⁶ Omembe tržnih pravic Sv. Lovrenca iz 13. stoletja ne govorijo izrecno o »tedenskem« sejemu, a lahko to razumemo glede na pravne navade srednjega veka, ki smo jih navedli nad tabelo v uvodu.

Ob teh opombah lahko za začetek lovrenškega trga štejemo leto 1211, če lahko verjamemo urbarju iz 1620. Glede na navajanje klavzule iz tega leta v kasnejših dokumentih in glede na »potrjevanje« v dokumentu iz 1222 (prim. opomba 168) je takšna možnost zrla verjetna. Dosedanje relevantno zgodovinopisje (Koropec, za njim Curk in O. Vresnik) te letnice ne izpostavlja, čeprav Koropec po urbarju 1620 navaja letnice potrditev trških privilegijev iz 16. stoletja.³⁰⁷ Z omenjenimi potrditvami iz 16. stoletja postanejo jasnejši dotedanji privilegiji (tedenski in letni – živinski sejem), pridružijo pa se novi. Medtem ko so leta 1517 nejasno omenjene »svoboščine, kot jih imajo drugi trgi v kneževini Štajerski«, pa sta leta 1522 v Sv. Lovrencu prvič jasno omenjena trški sodnik in svet.

Za obravnavano obdobje (17.–18. stoletje) o cesarskih potrditvah trških privilegijev pričujeta prepisa iz graškega deželnega arhiva, medtem ko sta originalna dokumenta, ki sta bila leta 1920 še v domačem trškem arhivu, verjetno izgubljena (prim. Priloga 4, uvod k dokumentoma). Potem ko besedili razčlenimo in primerjamo med seboj, baročno gostobesedni jezik obeh dokumentov razkrije trdno zgradbo v skladu s pravniškim slogom izražanja, ključni podatki pa so navedeni na kratko (povzeti zgoraj v tabeli, podčrtani v prilogah). Dokument iz leta 1707 trgu potrjuje »njihove privilegije, milosti in svoboščine in druge dobre navade« na prvi pogled z neizrazito frazo in na dvoumen način,³⁰⁸ kratko pa omenja tudi potrditev privilegijev iz leta 1660. Podrobnejše navedbe s strani cesarja niti niso bile potrebne, saj je nad pravicami in pristojnostmi municipalnega trga bdel njegov neposredni zemljiški gospod. Od njega dane pravice in dolžnosti bomo pregledali v nadaljnjih razdelkih, pri tem pa zajemali iz urbarja, v katerega jih je dal zapisati prav gospod.

Zanimivejši je dokument iz leta 1800, ki trgu prinaša nove privilegije: 2 letna sejma in pobiranje stojnine za vsako glavo živine in vsakega trgovca. Preambula dokumenta pojasnjuje, da sta

³⁰⁶ Curk (1991, Trgi): 100.

³⁰⁷ Koropec 1972: 78.

³⁰⁸ *Obnavlja in potrjuje privilegije, kolikor ti trgu zares pripadajo in so v praksi: haben Wir ... ihre habende Privilegien, Gnaden, Freyheiten und andere gute Gewohnheiten (so weith Sie nemblich in derer würeklicher Possess und Uebung seyn, und Wir daran von Recht und Billichkeit wegen bestätten können) gnädigst erneurt und bestättet.* Leto 1707, iz dokumenta, navedenega v tabeli.

za te privilegije zaprosila sam sodnik in svet, nato pa navaja edinstven cesarjev odziv: *Podložniški prošnji se bomo milostno uklonili, da bi se z dopustitvijo teh letnih sejmov poživilo gospodarstvo (die Industrie) in bi se nekoliko pomagalo temu povsem zakotnemu trgu skupaj z okoli ležečimi kraji*. Privilegij vsebuje torej dva letna živinska sejma, enega na ponedeljek po sv. Florjanu (4. maj), drugega na dan sv. Lovrenca (10. avgust). Ob tem določa vsote (nem. Standrecht, dobesedno stojnina, tj. pristojbina za prodajni prostor), ki se lahko poberejo od vsake glave živine (volov, krav) in od trgovcev, ter zavezuje občino, da s tem denarjem vzdržuje v dobrem stanju vse prehode in stranske ceste v pomirju.

Koliko je do trgovanja na sejmi v trgu dejansko prihajalo, bomo videli kasneje v razdelku, ki govori o primerjavi z Rušami.

Opredelitev območja in sedeža trga: Z območjem trške uprave mislimo na pomirje, kot smo ga omenili (in opisali njegove naravnogeografske meje) že v uvodu. Opis meja iz urbarja 1620³⁰⁹ se začneja pri mostu čez Slepnico v Kurji vasi (nem. Hehnerdörfel po franciscejskem katastru), kjer omenja tudi pridelovanje jekla (še danes so na levem bregu Slepnice, torej na Rdečem Bregu, vidni ostanki plavža iz 19. stoletja). Ta most je bil pomembna orientacijska točka na cesti Sv. Lovrenc–Fala, saj smo videli že v opisu falskega deželnosodnega postopka, da je na njem lovrenški trški sodnik falskim biričem izročal hudodelce. *Meja pomirja gre od mostu po Slepnici navzgor, nato navzgor po grabnu (po franciscejskem katastru Koglerjev, danes Ropičev potok), ki se izliva v Slepnico pri Sibaltovi hubi (najbolj severovzhodno ležeča kmetija na Recenjaku, severno od kmetije Ropič). Po grabnu do smrekovega gozda, nad zidanim križem (danes verjetno nekje blizu Hojnikove kapele) in od tam navzgor po hribu med Hojnikovim (znotraj pomirja) in Lešnikovim gruntom do Radoljne. Po Radoljni nato navzdol do priliva Slepnice.*

Na mapah franciscejskega katastra (iz leta 1825)³¹⁰ ima katastrska občina (dalje k. o.) Sv. Lovrenc enake meje kot v prejšnjem opisu – gre za jasne naravnogeografske meje (vodotoki, gozdna in reliefna ločnica med gozdom na hribu Recenjaka in položnim poljedelskim tlom kotline). Po franciscejskem katastru, ki prav tako vsebuje protokol z opisom meja,³¹¹ povzemimo iz kart in zapisnika parcel zemljišč le nemška imena devetih ledin pomirja. Od jožefinskega katastra dalje so bila namreč zemljišča posamezne k. o. na osnovi topografske lege razdeljena na več manjših zaključenih posestnih enot, ki so jih imenovali ledine (nem. Ried), v njihovem okviru pa so opravili izmero in popis posameznih parcel.³¹² Ledine k. o. Sv. Lovrenc od severa proti jugu (v oklepaju lokalizacija z današnjimi imeni): *Hehnerdörfel* (Kurja vas), *Gemainde Wald* (gozd nad Slepnico nižje od

³⁰⁹ StLA 200608, ADBNr. 2, str. 8, „Beschreibung des Marckhts st: Lorenzen Purekhfridt, vnd was sie zue straffen, wie hoch, vnd wie sie einen Übelthäter über antworten sollen“.

³¹⁰ ARS 177 *Franciscejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Lovrenc na Pohorju, št. k. o. 323.

³¹¹ ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, M323PR, Opis meja k. o. Sv. Lovrenc v Puščavi.

³¹² Ribnikar 1982: 324.

Pernavslovega križa), *Frölichfeld* (območje nekdanje drevesnice), *Ebenfeld* (polja vzhodno od Spodnjega trga in severno do Faka), *Schweger* (Ladejenkovo), *Ortsried* (neposredna okolica trške naselbine), *Puschen* (Puša), *Radigundfeld* (okolica cerkvice sv. Radegunde), *Radlbach* (južni del k. o., od polja pod Hojnikom čez Gaj proti Radoljni). Današnje ime kmetije Ladejenkovo (nem. ime ledine in kmeta na njej je bilo Schweger, Schweiger, iz tipa živinorejske kmetije švajga) prav gotovo izvira iz slovenske besede ledina.³¹³

Ozemlje pomirja je ugodno za agrarno dejavnost, saj gre po geološkem nastanku za naplavine potokov. Več kot tretjino površja predstavljajo polja in več kot četrtino travniki, šele nato gozd, ki ga je petina površja.³¹⁴ Ta razmerja so povsem drugačna od tistih, ki veljajo za območje okoliških hribov, kjer je gozda več kot štiri petine (k. o. Recenjak, Kumen, Rdeči Breg; tudi Smolnik), ali od bolj oddaljenih delov Ribniško-Lovrenškega podolja, ki imajo gozda še vedno vsaj okoli dve tretjini (k. o. Ruta, Lehen). Še najbolj podoben od okoliških k. o. je lovrenškemu pomirju Činžat (dve petini gozda, petina pašnikov, sedmina travnikov in sedmina polj); prim. Priloga 7. V pomirju Lovrenca je tudi nadpovprečno velik delež zazidanih površin in vrtov.

Podatki za različne tipe rab površja, predpisane za franciscejski kataster, so predstavljeni v naslednji tabeli. Lovrenškemu pomirju je za primerjavo dodana vsota površin za vse k. o. Lovrenške pokrajine z vključenim Lovrencem. (Krog osmih k. o.: Sv. Lovrenc, Recenjak, Lehen, Rdeči Breg, Ruta, Činžat, Smolnik, Kumen; pa tudi brez Smolnika, ki se je od 18. stoletja dalje vedno bolj tudi v upravni pripadnosti zblíževal z Rušami, medtem ko je v 17. stoletju še bil del lovrenške skupine podložniških uradov gosposčine.) Osenceni so tipi rabe površin z največjimi razlikami med Lovrencem in Lovrenško pokrajino. Originalne površinske merske enote (1 oral = 1600 kvadratnih sežnjev) so preračunane v hektarje (ha; 1 oral = 0,57 ha).

³¹³ D. Vresnik (1967, št. 1): 5. Vresnik tam podrobno razlaga množico imen na Lovrenškem.

³¹⁴ S kasnejšo spremembo rabe tal v Lovrenško-Ribniškem podolju se ukvarja diplomatska naloga Koper, A. (2005), *Spremembe rabe tal med letoma 1825 in 1999 v Ribniško-Lovrenškem podolju v luči izbranih naravnogeografskih dejavnikov*. *Diplomska seminarska naloga*, Maribor. Za določitev rabe tal po kartah franciscejskega katastra v njej prim. str. 94, »Tabela 56: Raba tal v sondnem območju Ribniško-Lovrenškega podolja leta 1825«.

Tabela 13: Raba zemljišč v Sv. Lovrencu in sosednjih katastrskih občinah, franciscejski kataster (leti 1825–6)³¹⁵

tipi rabe zemljišč, franciscejski kat.	Lovrenc na Pohorju, St. Lorenzen (323)				Lovrenška pokrajina: 8 k. o.		skupaj 7 k. o. (brez Smolnika)	
	orali	kv. sežnji	ha	delež	ha	delež	ha	delež
vrtovi	1	965	0,92	0,3 %	5,01	0,0 %	4,01	0,0 %
sadovnjaki	7	940	4,36	1,4 %	41,37	0,3 %	35,34	0,3 %
travniki	134	780	77,36	24,6 %	708,51	4,8 %	623,07	5,5 %
travniki s sadovnjaki	11	590	6,54	2,1 %	72,37	0,5 %	67,52	0,6 %
pašniki	54	1.120	31,46	10,0 %	873,27	5,9 %	719,45	6,3 %
polja	191	385	110,00	35,0 %	804,41	5,5 %	723,07	6,3 %
grmičevnata goščava	1	1.100	0,97	0,3 %	292,66	2,0 %	289,65	2,5 %
gozdovi	103	775	59,52	19,0 %	11.609,95	78,9 %	8.754,47	76,6 %
reke, potoki	1	910	0,90	0,3 %	127,90	0,9 %	105,84	0,9 %
poti	23	90	13,26	4,2 %	120,48	0,8 %	51,57	0,5 %
zazidano	14	1.555	8,61	2,7 %	46,87	0,3 %	41,25	0,4 %
skupaj ostali tipi ³¹⁶	0	325	0,12	0,0 %	9,30	0,1 %	9,10	0,1 %
SKUPAJ	545	1.535	314,04	100 %	14.593,33	100 %	11.365,95	100 %
posestnikov				110		345		317

Oba katastra, franciscejski in jožefinski, omogočata še mnoge druge primerjave, glede uprave zemljišč pomirja omenimo na kratko zemljiške posestnike.³¹⁷ Po franciscejskem katastru jih je v pomirju 110 (najvišja hišna številka je sicer 117), v jožefinskem 94 (pri tem parcela od cerkve Sv. Križa ni šteta posebej; z njo vred 95). Če posestnike primerjamo poimensko, iz jožefinskega seznama kasneje umanjajo 3 (gre za farske kočarje, nem. Pfarrkeuschler), pojavi pa se 19 novih. Zanimivi so prav ti novi vpisi: 15 je kočarjev, v dveh primerih gre za vpis lastnikov izven pomirja (dominikalne posesti gosposčine Fala in kmeta Kripeja s Kumna), v dveh primerih pa za posebne javne posesti: občinski kočarji (nem. Gemainer Jahren Keuschler) in ruševine (St. Lorenzen Schutthaus). Dominikalne posesti (Fale in župnišča) so bile v jožefinskem katastru vpisane pod obdelovalci,³²⁰ v franciscejskem pa pod obema gosposčinama.

Poglejmo še posestnike po velikosti njihove posesti. Pri tem upoštevamo podatke iz jožefinskega katastra, ki so preglednejši, saj je vsota posesti posameznika navedena že v abecednem seznamu posestnikov (obrazec »Q«). Glede izmere po jožefinskem katastru je pri tem potrebno

³¹⁵ ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, računalniški dokumenti s kratico MxxxPV: »Izkaz rabe zemljišč« katastrskih občin Lovrenc na Pohorju (xxx=323), Ruta (xxx=147 itd.), Recenjak (266), Kumen (277), Lehen (299), Rdeči Breg (550), Činžat (790), Smolnik (293); prim. Priloga 7. Tam gl. tudi nemška imena tipov rabe površin in druge podatke.

³¹⁶ Ostale prisotne površine skupaj: kamnolomi, golo skalovje, neizkoriščeno, pašniki s sadovnjaki, melišča in prodovi, jezera in ribniki. Površina v tej vrstici za k. o. Lovrenc pomeni edinole tip kamnoloma.

³¹⁷ ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, datoteka M323PU: »Abecedni seznam posestnikov«, katastrska občina (k. o.) Lovrenc; ARS 1110, *Jožefinski kataster*, mapa 315 Faal, 6a) Lovrenc, obrazec Q: »Abecedni seznam posestnikov«, prim. Priloga 6.

opozoriti, da niso bile popisane vse površine, temveč le tiste, od katerih je bilo mogoče pričakovati kak donos.³¹⁸ Vsota vseh posesti k. o. Lovrenc po jožefinskem katastru je 396 oralov in 1023 kv. sežnjev (228 ha), po franciscejskem, kjer so popisali prav vse površine, pa 545 oralov in 1535 kv. sežnjev (314 ha). Razlika odpade predvsem na površino gozdov (103 oralov, 775 kv. sežnjev), hiš in poti, ki jih v jožefinskem katastru niso vključili v osnovni popis.

Slika 17: Lesena domačija kmetije Ladejenkovo³¹⁹

Mogočna lesena hiša spada k eni od največjih posesti v pomirju. V lesu se je ohranila do danes.

Med posestniki opazimo dokajšnjo razslojenost: 43 posestnikov ima manj kot en oral (0,58 ha), 25 lastnikov 1–4 orale (57 arov – 2,3 ha), 12 lastnikov poseduje 4–6 oralov (2,3 ha – 3,45 ha), 14 lastnikov pa nad 6 oralov (nad 3,45 ha) posesti. 14 največjih posestnikov je lastnik dveh tretjin pomirja. Največji lastnik je trg (v franciscejskem katastru že občina, nem. Gemeinde), skoraj enako veliko posesti premore župnijska nadarbina (nem. Pfarre) skupaj z beneficijem cerkve Sv. Križa. Največji kmetje so vsi v višjem, tj. južnem in zahodnem delu pomirja, bliže župnišču kot trgu (danes Ladejenkovo, Lipnikovo, Hojnikovo, Pergarčevo na mestu kasnejše Andrejeve steklarne oziroma Büttnerjevega).

³¹⁸ Ribnikar 1982: 324–5.

³¹⁹ Foto Franc Bečan, 1990.

Tabela 14: 14 največjih posestnikov katastrske občine Sv. Lovrenc po franciscejskem katastru (1825–6)

FRANCISCEJSKI KATASTER 1825–6				JOŽEFINSKI KATASTER 1785–90			
hišna št.	priimek, ime	vulgo (po domače)	št. parcel	sprememba	št. parcele ³²⁰	velikost parcel	
						oralov, sežnjev	ha
100	Gemeinde St. Laurenzen	-	25	Markt St. Lorenzen	7, 4d	61, 299	35,19
1	Pfarre St. Laurenzen	-	43	(+ St. Kreuz Filial, 1 parcela = 5, 756)	29	61, 275	35,19
11	Švajger Matija	Ladinek	30	-	7, 1d	29, 1017	17,05
4	Jodl Anton	Lipnik	17	-	10	18, 371	10,49
94	Hojnik Ignac	Hojnik	31	-	7	17, 363	9,91
21	Spritzny Jožef	Prikl	22	-	5	10, 152	5,81
93	Pergarec Marko	Pergarec	25	-	7	10, 1260	6,20
89	Nekrep Ignac	Lukožič	5	-	8	9, 210	5,25
53	Porta Greta	Kurbes	18	-	6, 2d	9, 165	5,24
74	Podojaunik Jožef	Podjaunik	22	-	8	8, 553	4,80
82	Cink Jakob	Fak	15	na št. 83	10	8, 17	4,61
33	Novak Rajmund	Fabrikant	18	-	-	6, 671	3,69
86	Gampa Ignac	zgornji Blažej	22	-	7	6, 543	3,65
43	Skribe Miha	Port	25	-	7	6, 365	3,58
14 največjih posestnikov (nad 6 oralov posesti) – skupaj					(66,03 % pomirja)		150,65

Osrednja in edina resnično sklenjena naselbina pomirja je »trg«. Takšno njegovo tradicionalno strukturo izpričuje karta franciscejskega katastra, od prej pa najstarejša upodobitev kraja iz leta 1776 na sliki sv. Florjana v cerkvi sv. Križa.³²¹ Naselbina leži ob cesti, ki se vzpenja po osrednji terasi dna kotline in se na dveh mestih razširi. Večji klanec v sredini jo deli na Gornji trg, ki ima v sredini blažje razširitve ceste od leta 1754 kip sv. Miklavža, in Spodnji trg s cerkvijo sv. Križa cerkev, ki leži takoj pod omenjenim klancem, pred njo pa je edina prava ploščad v trgu. Zemljiške parcele so podolgovate oblike in razporejene pravokotno na cesto. Razen »križne« cerkve (sedanja je iz leta 1659, njena prednica je bila izpred 1381) so bile stavbe v trgu do konca 18. stoletja v glavnem lesene ali pol zidane in pol lesene. Trg sta v 18. stoletju prizadejala dva večja požara, v letih 1720 in 1772, v začetku 19. stoletja pa še dva: 1831 so zgorele le tri hiše, 1834 pa kar 20 hiš.³²² Zidane trške hiše se najprej pojavljajo pri večjih kmetih od konca 18. stoletja, predvsem pa v prvi polovici 19. stoletja po zadnjem omenjenem požaru.³²³

³²⁰ Parcele v tabeli razlikujemo na podložniške rustikalne (samo število) in podložniške dominikalne (število in črka d).

³²¹ Prim. naslovnico krajevnega zbornika *LMPS* ali **Slika 1**.

³²² Curk (1991, Gradbena): 306; Kuret 1987/9: 240 (»73 Krajevna zgodovina«).

³²³ Devet »ambicioznejših trških poslopij« iz tega obdobja zidave je bilo leta 1986 spomeniško obdelanih in zavarovanih. Tomažič, E., Žnidarič, M. (podpisnika odloka; 1987), »6: Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Maribor-Ruše«, *Medobčinski uradni vestnik* št. 1, 19–31.

Slika 18: Najstarejši ohranjeni portal med trškimi hišami³²⁴
 Od prvih zidanih trških hiš je nekaj strani naprej predstavljeno Portovo, na naslednji sliki predstavljamo hišo z današnjim naslovom Gornji trg 24 z najstarejšim ohranjenim portalom z napisom v temeniku: »1795 – N(umer) 25 – ISI«. Pod hišno številko 25 v seznamu lastnikov zemljišč jožefinskega in franciscejskega katastra prepoznamo njenega lastnika, začetnice njegovega imena: »I-oseph S-chintler, vulgo I-eromelk.«³²⁵

V naselbini nas posebno zanimajo stavbe, povezane s trško upravo. Sem je poleg magistrata sodila hiša za vojake, ki jo kot kočo omenja popis hiš iz leta 1754, ter šolska stavba (trg jo je vzdrževal nekaj časa pred 1815 in po 1821, prim. stran 58). Trško hišo ali magistrat tu in tam najdemo omenjeno ob robu oziroma jo lahko slutimo v zvezi s pristojnostmi sodnika. Opis deželskosodnega postopka (urbar iz leta 1638) v delu o prijjetju hudodelca na ozemlju lovrenškega pomirja navaja, da mora trški sodnik hudodelca v svoji hiši (nem. *in des Richters alda behausung*) držati priprtega in dobro zastraženega tri dni, dokler ga ne preda graščinskim biričem.³²⁶ Stavbe po njeni upravni vlogi ne omenjajo posebej ne popis hiš iz leta 1754 ne oba katastra. Morda je do jožefinskih reform veljala za trško hišo kar preprosto domača hiša vsakokratnega izvoljenega sodnika. Pokorny leta 1812 ne omenja izrecno stavbe, ampak le »magistrat« kot skupek trških uradnikov (o tem več kasneje). »Občinsko stavbo« pozna šele izpolnjevalec Gothove vprašalnice iz leta 1840, po katerem je občinska hiša ena izmed trdnih in v novem slogu sezidanih hiš, v njej pa hranijo zemljiško knjigo.³²⁷

³²⁴ Foto Rok Bečan, 2008.

³²⁵ Več o gradbeni zasnovi naselja gl. Curk (1991, Gradbena); bolj jedrnat je opis kraja v Curk (1991, Trgi): 97–99. V obeh razpravah je dodan tloris urbanistične in parcelacijske zasnove osrednjega dela pomirja (v prvi na 307, v drugi na 194).

³²⁶ StLA 200608, ADBNr. 3, str. 28; prim. Priloga 3.

³²⁷ Kuret 1987/9: 196 (»4 Hiše in druga poslopja«), 232 (»55 Uprava«).

Prav v najstarejši trški zemljiški knjigi najdemo opis *trške hiše* oziroma magistrata (nem. *Marcktmagistrath Behausung, Rath hauß dem Markt gehörig*), in sicer pod točko, ki opisuje, kako jo je 12. 4. 1797 zastavil (ali dal v najem, negotov izpis) italijanski trgovec Simon Delerosi za 800 goldinarjev. Opisana je kot tržansko prebivališče (nem. *Bürgerliche Behausung*) na Spodnjem trgu s hišno številko 45, pol zidana in pol lesena (cimprana), k njej pa sodi travnik s sadovnjakom. Sadovnjak, ki meri 100 kv. sežnjev (3,6 ara), meji na vzhodu na Veningerja, na jugu na cesto, na zahodu na Portovo in na severu na hišo (magistrat).³²⁸ V seznamu lastnikov zemljišč jožefinskega in franciscejskega katastra najdemo pod hišno številko 45 Simona Dellerobija, ki je tržan in ima v pomirju v času franciscejskega katastra samo dve parceli.³²⁹

Slika 19: Trška hiša Portovo³³⁰

Lego magistrata skušajmo določiti glede na hišo, ki je do danes ohranila ime »Portovo« (Spodnji trg 16) in je arhitektonsko najpomembnejša hiša v trgu (prim. literaturo iz opomb 323 in 325). V seznamu lastnikov zemljišč obeh katastrov je njen lastnik naveden kot »Michael Skribe, vulgo Port«, tržan s hišno številko 43 (primerjaj detajl s temenika portala hiše, kjer so začetnice lastnika, leto 1826 – čas izdelave katastra in hišna številka). Lego Portovega prepoznamo tudi na karti franciscejskega katastra (slika) s pomočjo primerjanja z današnjo lego. Glede na opis travnika, ki je imel Portovo (posest, pravokotna na trško cesto, ki teče v smeri vzhod-zahod) za zahodno mejo, lahko magistrat identificiramo kot hišo ob trški cesti nižje od Portovega, v smeri proti Puščavi

³²⁸ PAM 1918001, *Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov, mest in trgov*: Zemljiška knjiga magistrata Sv. Lovrenc na Pohorju: (Glavna) zemljiška knjiga 1788–1825, št. 1706, vpis številka 31; prim. Priloga 9.

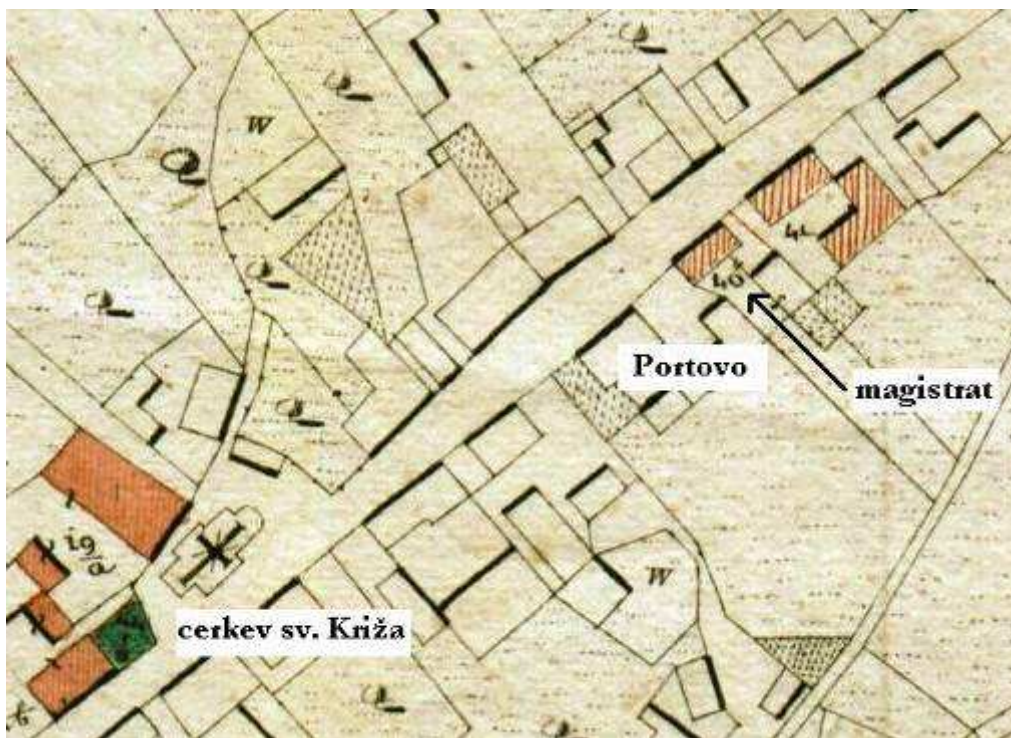
³²⁹ ARS 177, M323PU: Abecedni seznam posestnikov, k. o. Lovrenc; prim. Priloga 6.

³³⁰ Foto Rok Bečan, 2008.

in Fali. V zemljiški knjigi omenjenega Veningerja, vzhodnega soseda magistrata, najdemo v seznamu lastnikov zemljišč obeh katastrov kot tržana s hišno številko 47 – »Jakob Andreas, vulgo Weininger«. Hišne številke treh zaporednih sosedov ob trški cesti so si torej bližnje: Skribe/Port 43, Delleröfi/magistrat 45, Jakob/ Weininger 47. Cesta, ki jo opis omenja na južni strani magistratovega travnika, je poljska pot vzhodno od trške ceste, prav tako vidna na karti franciscejskega katastra.

Slika 20: Lega starega magistrata v Spodnjem trgu (po karti iz 1825)³³¹

Številke, ponekod zapisane ob hišah, niso hišne številke, o katerih je govora zgoraj, ampak številke zemljiških parcel.

Hiša, ki se danes nahaja na opisanem mestu nekdanjega magistrata, je menda v celoti iz leta 1830 (tako priča letnica na južni fasadi), njeno domače ime pa je »Odrovo«, Spodnji trg 20. Stari magistrat in njegova lega veljata nekako za konec 18. in verjetno še za začetek 19. stoletja, zgoraj omenjeni opis iz leta 1840 pa bi se že utegnili nanašati na novogradnjo na drugem mestu, morda bližje središču Spodnjega trga – cerkvi sv. Križa.

Prebivalstvo: Od območja in sedeža trške uprave preidimo k pregledu prebivalstva pomirja. Iz obravnavanega obdobja je ohranjenih nekaj nadaljnjih virov o prebivalcih, ki podajajo predstavnike družin (hiš, posesti), ob tem pa razlikujejo status *tržana* (nem. Bürger) in *kočarja/kajžarja* (nem. Keuschler). Za primerjavo bomo dodali tudi podatke o prebivalcih celotne Lovrenške pokrajine, ki jih ponujajo isti viri, čeprav smo jih navajali že zgoraj na drugih mestih.

³³¹ ARS 177 *Franciscejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Lovrenc na Pohorju, št. k. o. 323, datoteka M323E03.

Urbar iz 1620 ob navedbi urbarialnega davka, ki ga morajo tržani plačevati samostanu,³³² poimensko našteva le tržane – 42 jih je. Za 10 uradov Lovrenške pokrajine urbar navaja 176 podložnikov. Največji uradi so manjši od trga, Rdeči Breg ima 29 podložnikov, urad združene Rute in Činžata prav tako 29 podložnikov, Recenjak 23, ostali 10–18. Iz urbarja je razvidno, da so na pomirju bili poleg tržanov tudi drugi *prebivalci pomirja* (nem. Purckchfrider), torej običajni podložniki, ni pa jasno, koliko jih je in kako so upravno organizirani (koliko jih je podložnih župnišču, koliko gosposčini Fala). Trg je v tem času po moči prebivalstva vendarle ustrezal malo več kot dvema od ostalih največjih uradov Lovrenške pokrajine.

V sredi 18. stoletja razmerja niso dosti drugačna. Popis hiš iz leta 1754³³³ za Sv. Lovrenc navaja 74 hiš, od teh 46 tržanskih in 28 kočarskih hiš (kočarjev je torej 38 %; od koč je ena za vojake). V ostalih prej omenjenih uradih Lovrenške pokrajine, vključno s Spodnjim in Zgornjim Smolnikom (ta dva 36 hiš skupaj) in Tavžičevim bregom, je skupaj 237 hiš. Uradi imajo drugačne obsege kot v urbarju, trg pa je še vedno večji kot dva druga največja urada skupaj (Rdeči Breg 40 in Recenjak 32 hiš). S trgom se zdi primerljivo neznano veliko območje³³⁴ vasi Ruše, ki ima ob popisu prav tako 74 hiš. V vseh uradih in trgu se je po stoletju in četrt (vmes je bila tudi strašna kuga leta 1680) rahlo povečalo, tržanov je več za 10 %, hiš v okoliških uradih pa za 23 %. Popis iz 1754 daje podatek tudi o kočarjih v uradih Lovrenške pokrajine (brez Smolnika in Tavžičevega brega) – od hiš je povprečno 31 % koč, torej nekoliko manj kot v pomirju. Največ koč je blizu graščine Fala, čeprav je izrecno omenjenih graščinskih kočarjev malo: na Ruti 9 koč ali 39 % vseh hiš (od tega 1 graščinski in en svoboden kočar), na Činžatu 13 koč ali 50 % vseh hiš (od tega 2 graščinska kočarja).

Proti 19. stoletju prebivalstvo pomirja vztrajno narašča. V jožefinskem katastru (iz let 1785–9) je posestnikov 92 fizičnih oseb, v franciscejskem (1825–6) 104 osebe.³³⁵ Vseh posestnikov v ostalih

³³² StLA 200608, ADBNr. 2, str. 10–11, »Gewöhnliche Urbarß Steuerß, so die Burger bey St: Lorenzen Järlichen dem Gottßhauß erlegen«; prim. Priloga 2.

³³³ StLA, LAA. Gruppe I, 2.0 Häuserzählung 1754, Cillier Kreis, Herrschaft Faall; prim. Priloga 5.

³³⁴ Primerjava s kasnejšimi popisi pokaže, da je številka za samo vas Ruše prevelika in da verjetno vključuje tudi Bezeno, prim. str. 129.

³³⁵ Število izhaja iz števila vseh posestnikov po jožefinskem (95→92) in franciscejskem (110→104) katastru, ki smo mu odšteli fizične osebe, ki ne residirajo v k. o. (franciscejski 2 kmeta, jožefinski 1) in pravne osebe, pod katere ne sodi družina ali skupnost (gosposčina Fala in ruševine in posest občinskih kočarjev v franciscejskem, beneficij cerkve sv. Križa v jožefinskem, trška/občinska posest v obeh katastrih; ni pa odšteto tudi župnišče, saj moramo njeno duhovniško skupnost tudi šteti k prebivalstvu). Odšteli bi lahko tudi kakega kočarja, ki je bil morda brez družine, a tega ne moremo vedeti. Za podatke o posestnikih v ostalih k. o. Lovrenške pokrajine se v tako podroben izračun nisem poglobil, verjetno pa je tudi tam dejansko število nekoliko nižje od vsote vpisov v tabele katastrov.

Ob popisu leta 1754 tega problema ni, ker župnišče in graščina Fala nista šteti kot hiši. Šteta je scer hiša za vojake, ki pa jo v izračunih lahko upoštevamo, saj je občasno (pozimi) imela vojake.

omenjenih k. o. Lovrenške pokrajine (še vedno brez Lovrenca in s Smolnikom) pa je 235.³³⁶ V tem zadnjem obdobju (med letoma 1754 in 1825) se med trgom in okolico zgodi velik razkorak: medtem ko se v trgu število posestnikov poveča za 40 % (s 74 lastnikov hiš na 104 posestnike-fizične osebe), je v ostalih uradih Lovrenške pokrajine zaznati celo upad (z 237 lastnikov hiš na 235 posestnikov ali na še manj, ker bi med posestniki lahko bilo manj fizičnih oseb, prim. opomba 335).

Komu prišteti porast v trgu, lahko preverimo na osnovi oznake statusa oseb iz katastrov. Po jožefinskem ima trg 53 tržanov in 38 kočarjev (skupaj 91 fizičnih oseb, od tega 3 farski kočarji), po franciscejskem pa 53 tržanov in 50 kočarjev (skupaj 103 fizične osebe, od tega en farski kočar), duhovniška skupnost med njimi ni šteta v nobenem katastru. V približno 40 letih na prehodu iz 18. v 19. stoletje, kolikor znaša časovni razmak med izdelavo obeh katastrov, se število tržanov torej ni spremenilo, pojavi pa se 12 novih kočarjev – ti torej prinašajo celoten porast prebivalstva. Porast koč v trgu je velik tudi glede na dejstvo, da je bil v okoliških uradih Lovrenške pokrajine leta 1754 večji delež kočarjev (gl. zgoraj) kot v pomirju, a se tam do leta 1825 število kočarjev vseeno ni toliko povečalo kot v trgu.

Pregled številčnega gibanja prebivalstva pomirja zaključimo z natančnejšimi podatki iz 19. stoletja. Pokorny³³⁷ leta 1812 navaja za trg 806 prebivalcev. Če to število delimo s številom posestnikov, ki smo jih ugotovili ob franciscejskem katastru 1825, lahko špekuliramo o povprečni velikosti družin oziroma skupnosti, ki so se »skrivale« za podatki o fizični osebi (predstojniku hiše, posestniku oziroma zavezancu za davek) v pomirju: 7,75 oseb. Število prebivalcev okolice leta 1812 po davčnih občinah je znašalo: Činžat [in Ruta] 489, Recenjok in Lehen 451, Rdeči Breg 418, Hudi Kot (in Kumen) 165; župnija Sv. Lovrenc (in kuracija Sv. Marija) s trgom vred 2.329 prebivalcev, okraj Fala skupaj 5.516 prebivalcev. Trg Sv. Lovrenc je bil gotovo največje naselje oziroma davčna občina v okraju, od vasi mu je sledila bodisi vas Ruše s 317 prebivalci bodisi vas Selnica (podatek zanjo je združen s podatkom za vsa naselja od Dobrave do Viltuša – 881 prebivalcev), glede hribovskih davčnih občin pa primerjava ni več mogoča zaradi navajanja podatkov za več občin skupaj.

Poleg oznake trškega statusa (tržan ali kočar) je za oznako prebivalcev pomirja zgovoren njihov poklic. Po gospodarski dejavnosti prebivalcev namreč lahko sodimo, koliko je bil trg gospodarsko soroden tistim pristnim tržnim naselbinam, katerih osnovni gospodarski dejavnosti sta bili ali obrt ali trgovina. Večina ljudi v Lovrenški pokrajini, tudi v pomirju, ki je imelo veliko polj, se

³³⁶ ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, oznaka MxxxPU: »Abecedni seznam posestnikov« katastrskih občin Sv. Lovrenc (xxx=323), Ruta (xxx=147 itd.), Recenjok (266), Kumen (277), Lehen (299), Rdeči Breg (550), Činžat (790), Smolnik (293); prim. Priloga 7.

³³⁷ Kuret 1987/9: 197 (»4 Prebivalci«).

je ukvarjala s kmetijstvom. Nekaj poklicev kaže seznam tržanov iz urbarja leta 1620.³³⁸ Poklice interpretiramo iz priimkov, ki pa so v novem veku že ustaljeni, ne več toliko oznaka poklica kot v srednjem veku: (zidarski, gozdarski, steklarski itd.?) mojster (nem. Simon das maister), ribič (Thomaß Karper), krojač (Vlrich vrbanz schneider in Hieronýmus Schneider), kovač (Andree in Vrban Schmid), sodar (Paul Pinter). V zvezi s pobožnostmi v župniji smo že omenili čevljarstvo in splavarsko bratovščino. Nekaj poklicev iz obravnavanega obdobja odkrije tudi sondažno branje matičnih knjig, ki pa se nanašajo na območje vse lovrenške župnije:³³⁹ steklarji, kovači, usnarji, čevljar, kolar, kirurg, žagar, šolnik (Schulmeister); zunaj trga zagotovo puščavski kamnosek, zidarski mojster na Fali, falski ribič, kovač na Fali, falski brodnik, tkalec na Činžatu, mlinar. Ostale oznake dejavnosti oseb so: hlapci in dekle, osebenjki; trški sodniki, cerkveni in gosposčinski uradniki.

Nadaljnje poklice najdemo v seznamu lastnikov obeh omenjenih katastrof pod kategorijo »vulgo« (domače ime, vzdevek posestnika): Sydar, Koller, Schuster (2x), Tischler, Fabrikant, Krammer, Schmied (2x), Schintler (izdelovalec lesnih skodel). Ob bolj natančnem branju bi se našlo še kakšno bolj specifično ime, vezano na kako vlogo v proizvodnem procesu, sploh med novonaseljenimi delavci – kočarji (Premer, Stopper, Wurtz, Stauer, Fack).³⁴⁰ Oseba večjega vpliva se je skrivala za vzdevkom »Fabrikant« – Rajmund Novak, ki ga najdemo v jožefinskem katastru, je bil steklar, od leta 1795 lastnik steklarne na Rakovcu nad Vitanjem. Ni jasno, kaj je ob času jožefinskega katastra (1785–9) počel v Lovrencu – doslej ni znana njegova morebitna steklarne v kraju. Rajmund (Karel) Novak (vnuk prejšnjega), ki ga najdemo v franciscejskem katastru, pa je bil v letih 1815–27 lastnik steklarne nad Lehom (Langerswald) in je po letu 1840 za očetom prevzel tisto na Rakovcu.³⁴¹

Organi in uslužbenci: Trška uprava v Sv. Lovrencu ima podoben srednjeveški izvor kot uprava skupine podložniških uradov. Predstojnika trškega naselja in upravnika (prim. poglavje o organih gosposčinske uprave, str. 92) za podložniške urade je imenoval zemljiški gospod. Kot smo omenili v uvodu pričujočega poglavja o trški upravi (str. 106), je bil predstavnik trškega naselja in agrarnega podeželja lahko ena in ista oseba. To se za naš primer na prvi pogled ne zdi verjetno, ker je bilo naselje v Sv. Lovrencu že pred sredo 13. stoletja izločeno iz urbarialnega okolja Lovrenškega

³³⁸ StLA 200608, ADBNr. 2, str. 10–11, »Gewöhnliche Urbarß Steuerß, so die Burger beÿ St: Lorenzen Järlichen dem Gottßhauß erlegen«; Priloga 2.

³³⁹ Koropec 1991: 31–36.

³⁴⁰ ARS 177, M323PU: »Abecedni seznam posestnikov«, k. o. Lovrenc; prim. Priloga 6. Za interpretacijo prim. D. Vresnik (1967, št. 1): 9–12.

³⁴¹ Minařik 1966, poglavji o steklarnah Rakovec in Langerswald. Od tam zajema tudi Bečan, R. (2006), »Tabelle 3: Glaswerke im Pohorje/Bacherngebirge im 19. Jh.«, v: isti, *Glaserzeugung im Pohorje / Bacherngebirge. Referat, Graz [Gradec]*, <http://www.lovrenc.si/?nStran=jespa&mid=6> (na splet postavljeno avgusta 2009).

pokrajine (z drugimi besedami: od takrat je imelo svoj urbar).³⁴² Toda predstavnik lovrenške podložniške skupine uradov (t. i. kletar) je imel v srednjem veku toliko poseben status (nižja sodna oblast v Lovrenški pokrajini, sedež v pomirju v opatovski palači), da se zdi, da se iz njegove vloge ni razvila samo vloga gosposčinskega upravitelja na Fali, ampak tudi vloga trškega sodnika. Če to drži, se je morala posebna vloga trškega sodnika (nižje sodstvo samo nad pomirjem in zastopanje pomirja pred fevdalnim gospodom) konstituirati in osamosvojiti šele v teku 16. stoletja, ko se je lovrenški kletar preselil s svojo službo na Falo in postal graščinski upravitelj (o tem smo pisali na str. 89 in na sledečih straneh).

Prva omemba trškega sodnika in sveta v Sv. Lovrencu v trških privilegijih naselbine je iz leta 1522, omenjena sicer v urbarju iz leta 1620 (prim. Tabela 12 zgoraj). Prvi poimensko znani sodnik je Jakob Vodeb, omenjen leta 1528 v delegaciji lovrenške župnije, ki je pričala o pravovernosti Lovrenčanov pred reformacijsko cerkveno komisijo v Mariboru.³⁴³ Koropec piše, da je lovrenškega trškega sodnika iz vrst Lovrenčanov vsako leto postavljala opat ali njegov falski upravitelj, kar da je povzročalo mnoge napetosti. Volitve sodnika pa omenja šele za začetek 17. stoletja³⁴⁴ – na podlagi urbarja iz leta 1620, iz katerega bomo tudi v pričujoči obravnavi predstavili proces volitev – v naslednjem razdelku (Uradovanje). Koropec sodi, da sta med trgi med Dravogradom in Mariborom (Dravograd nekje od 1180–1192 dalje, Vuzenica pred 1288, Marenberk (Radlje) od 1529, Sv. Lovrenc z začetka 13. stoletja) do konca 16. stoletja »imela največjo samoupravo (svobodno volitev sodnika) Dravograd in vsaj do 1588 Muta, o samoupravi Radelj pa /da/ ni ohranjen noben glas.«³⁴⁵ Glede na to, da sta v času zastavitve falske gosposčine do leta 1616 falska gosposčinska in lovrenška trška uprava vidno trpeli (prim. pismo tržanov iz leta 1592, Tabela 12 zgoraj), lahko sklepamo, da se je postopek volitev trškega sodnika ustalil šele v času opata Marchstallerja (1616–38), čeprav je morda obstajal že stoletje prej, v začetku 16. stoletja ob prvi omembi sodnika in sveta. Kot organe oziroma uslužbence trške uprave iz 17. stoletja urbar iz 1620 na enem samem mestu ob trškem sodniku (nem. Richter) in svetu (Rath) omenjajo še stražnika ali biriča (Vaht).³⁴⁶

³⁴² Koropec 1972: 77.

³⁴³ Mlinarič 1991: 51. Mlinarič pod opombo 82 navaja tudi arhivski vir iz arhiva sekovske škofije v Gradcu – register delegacij in izpraševanj komisije, zato verjamemo njegovemu zapisu, da je Vodeb prvi trški sodnik. Orožen (1875: 398) in po njem O. Vresnik (1991: 27) pa navajata drugo ime (Blaž Krammer) izmed članov komisije, ki ga Mlinarič navaja kot cerkvenega ključarja.

³⁴⁴ Koropec 1972: 77–78.

³⁴⁵ Koropec 1972: 69–71, 77, 80.

³⁴⁶ StLA 200608, ADBN. 1, str. 1; prim. Priloga 1.

Prvo omembo sodnika iz 17. stoletja najdemo v pripovedi o nastanku cerkve sv. Marije v Puščavi – Lovrenc Kürschner, leto 1626.³⁴⁷ Pregledovanje župnijskih matičnih knjig, četudi le za izbrana leta, je za 17. in 18. stoletje odkrilo več imen trških sodnikov: Janez Komar leta 1661, Gregor Jekše 1663, Janez Podjavnik 1665, Jožef Tauzes 1682, Franc Veninger 1789, Jožef Glaser 1791, Peter Prikl 1792. Očitno so se menjavali na eno ali dve leti, vsaj zadnje tri omenjene Koropec navaja kot zaporedne.³⁴⁸

S terezijanskimi in jožefinskimi reformami je vloga trške uprave dobila novo dodatno vlogo, določeno s strani državne oblasti, kot smo opisovali že v poglavju o deželnih okvirih lokalne uprave (zgoraj str. 68 in sledeče strani): dobila je t. i. krajevno sodišče (nem. Ortsgericht; sodišče prve stopnje, kot so bila v falskem okraju še štiri druga) in gospodarski urad, ki pa sta bila še vedno podrejena gosposčini Fala kot zemljiškemu gospodu in odvetniku. Čas začetka teh dveh novih organov izpričuje začetek vodenja zemljiške knjige v trgu leta 1788 (o njej gl. že zgoraj, opomba 328). Pod Jožefom II. so bili na novo definirani tudi sveti mest in trgov (njihova sestava in način izbora – volili so jih zastopniki meščanov/tržanov), kar je pomenilo še nadaljni upad avtonomije tržnih naselbin, ki v 18. stoletju že tako ali tako ni več veliko pomenila. Kolektivni organ te »avtonomne« uprave se je šele odtelej redno imenoval *magistrat* in je bil v manjših krajih podrejen okrajni gosposki (kot v lovrenškem primeru) ali upravi okrožja (v obeh primerih torej državnemu tiru uprave). Sestavljen je bil iz sodnega predstojnika (v lovrenškem primeru se je še vedno imenoval trški »sodnik«) in sveta najmanj štirih svetnikov, od katerih je bil prvi svetnik t. i. sindik, iz pravne stroke izprašani uradnik.³⁴⁹

Po Pokornju povzemamo opis sestava lovrenške trške uprave v letu 1811:³⁵⁰ Upravo trga Sv. Lovrenc ali magistrat sestavljajo *trški sodnik* (nem. Richter), *svet* ali gremij (Bürgerausschuß) odbornikov tržanov ter *sindik* (Syndikus). V trgu, verjetno ne kot del magistrata, je bilo tudi davčno nadzorništvo, sestavljeno iz višjega in nižjega nadzornika (Aufseher).

V moderni državi (po letih 1848/1850) je Sv. Lovrenc kot največje naselje v Lovrenški pokrajini vedno ostal sedež *občine* ali kakšne njej sorodne ali podrejene enote (naziv *trg* se pojavlja še do sredine 20. stoletja), nižje oziroma prvostopenjsko sodstvo pa je po krajšem obdobju sodnega

³⁴⁷ Samostanski vir pravi, da se je opat Marchstaller, ko je utrujen odhajal na Falo s sodnikove umestitve v Sv. Lovrencu, ustavil na mestu kasnejšega svetišča in tam dobil navdih, kar ga je spodbudilo k zamisli gradnje cerkve, ki pa se je začela šele leto kasneje, 1627. Mlinarič, 1991: 60.

³⁴⁸ Koropec 1991: 35–6.

³⁴⁹ Četudi gre pri sindiku za sodnika v strokovnem pomenu, je pomembno, da ga imenujemo sindik, da ga ne zamejemo s trškim sodnikom, ki je bil njegov sodni in politični predstojnik. Vilfan 1961: 380; Žontar (1988, Uprava): 89.

³⁵⁰ Kuret 1987/9: 231–232 (»55 Uprava«, »56 Sodstvo«).

okraja (1850–4) izgubil. O tem smo že pisali v uvodnem poglavju (1.1 Zgodovinski in nadlokalni okvir, po obravnavanem obdobju) ter v poglavju o deželnih okvirih uprave na str. 72.

Uradovanje: Pri uradovanju gre za izraze lokalnega prava, ki ga oblikujejo različni dejavniki. Zgodovinsko je osnovni dejavnik lokalno prebivalstvo, ki oblikuje svoje odnose, navade, samoupravo, postavlja predstavnike. Lovrenško prebivalstvo je svoje pravo sprva (srednji vek) oblikovalo v skladu z navadami in potrebami kmečkega podeželja. V novem veku, pravzaprav že konec srednjega veka, ko naselbina dobi status trga in se vedno bolj odpira v svet, se kmečki značaj počasi preoblikuje v smeri trške oziroma meščanske kulture, ki pa je nikdar ne privzame popolnoma. Spodbude v smeri meščanske kulture so vpliv benediktincev Št. Pavla in cerkvene uprave, priznavanje trških privilegijev na ravni deželnih navad, konkurenca okoliških sejmov in samih tržnih naselbin, neagrarne gospodarske dejavnosti (izkoriščanje vodne sile, gozda, rud – fužinarstvo, steklarstvo, kamnoseštvo; obrti, trgovina), domači sejmi in trgovanje po okolici (obdravska cesta, splavarjenje po Dravi), romarske pobožnosti (cerkvi sv. Marije v Puščavi in Rušah), šolstvo (bližnja ruška latinska šola), sekularizacija in reforme državne uprave, delavski in podjetniški priseljenci.

Na Štajerskem se je meščanska kultura ob cerkveni in fevdalni (plemiški) kulturi izrazito uveljavila med sredo 14. in koncem 15. stoletja; mesta in večji trgi so postajali vse pomembnejši gospodarski in politični dejavniki, »zato so jih deželni knezi in zemljiški gospodje začeli podpirati in pospeševati s tem, da so jim s posebnimi privilegiji zagotavljali delno ali popolno samoupravno avtonomijo.« Za meščane in tržane (v nemščini je izraz za oboje enak: Bürger) ni veljalo običajno deželno pravo, ampak lastno mestno in trško pravo, »v obsegu /.../ pomirij so razsojali mestni in trški sodniki v zadevah meščanskega (civilnega) in nižjega sodnega prava.« Pa vendarle ni bilo splošno veljavnega prava, od enega do drugega kraja se je razlikovalo.³⁵¹ Razlikovalo se je prav zaradi ozemeljske omejenosti dejavnikov, ki oblikovali tradicijo prava naselbin: navade domačih skupnosti (lokalno omejene), navade fevdalnega gospoda (regionalno omejeno). Šele v novem veku na pravo naselbin začne vplivati širše območje (dežela, monarhija, moderna država), šele v 21. stoletju se kot dejavnik lokalnega prava pokaže kontinentalna zveza držav (Evropska skupnost).

Lep in najbolj nazoren primer (lokalnega) trškega prava v Sv. Lovrencu, ki ga najdemo za obdobje novega veka v urbarju iz leta 1620,³⁵² je opis volitev trškega sodnika. K temu pravu je močno prispeval samostan Št. Pavel kot fevdalni gospod (preko gosposčine Fala), saj je prav on naselbini podelil status trga in sodnika kot predstavnika in bil trgu neposredno nadrejena oblast (razen, kot smo že povedali, v obdobju 1555–1616 in po 1782). V opisu volitev se na ključnih

³⁵¹ Curk (1991, Trgi): 50.

³⁵² StLA 200608, ADBNr. 1, str. 2–4, poglavji »Wie und wann die ainen Richter erwahlen sollen, sein pflicht, vnd war zue er verbunden« in »Deß Richters zue St: Lorentzen Aÿdt«. Prim. Priloga 1, kjer je navedena tudi druga literatura, ki zajema iz urbarja (Schroll 1891, Orožen 1875, Koropec 1972; po njih O. Vresnik 1991).

mestih pojavlja opat kot zastopnik samostana, ob njem pa tudi upravitelj gosposčine in menihi na Fali.

Tržani Sv. Lovrenca morajo, kadar se vendarle³⁵³ želijo zbrati po stari navadi (nem. nach alten, tj. verjetno za izbor lokalnega predstavnika?), to pravočasno, 8 dni prej, prijaviti gosposčini Fala in določeni dan volitev napovedati gospodu prelatu (opatu) ali njegovemu namestniku. Če bi se (opat) morda mudil zunaj samostana po poteh (bil zaposlen), mu morajo tržani omogočiti (dopustiti), da bo (vendarle) prisoten (pri volitvah) in da bo lahko preprečil (obgestellt kbönen), da bi se (pri volitvah) zgodilo kaj nepravilnega. Pri volitvah sodnika ima gospod prelat 3 glasove, upravitelj na Fali in vsak tamkajšnji (na Fali) konventualec po 2 glasova.³⁵⁴ Vsakič izvolijo dva sodnika (kandidata), izbrana izmed njih (tržanov), nato more gospod prelat potrditi enega po svoji presoji.

Ko pride dan, ko hočejo voliti,³⁵⁵ morajo vsi tržani s starim sodnikom, ki mora nositi v roki (sodno) palico, iti v cerkev in po možnosti najprej poslušati mašo. Neposredno zatem morajo opraviti volitve na izbranem kraju. Kmalu po izvolitvi se mora gospodu prelatu predstaviti dva izvoljena in eden od njiju mora biti potrjen v prisotnosti večine tržanov. Potrjevanje sodnika mora vzeti v ozir, ali se je izbrani do samostana (kdaj) izkazal uporniškega in neposlušnega, delal zoper postavo, druge hujskal k neposlušnosti, se obremenil z javnim pobujanjem in prepirljivostjo, se vdajal pijači in podobno. Stari sodnik bo potrdil čast novega, (nato) mora odstopiti od svoje službe (sein ambt), predati palico (in oblast) prelatu in se mu zahvaliti, da ga je bil nastavlil na sodniško službo (wegen des Richters amts angelegt), prositi (falsko gosposčinsko) gospostvo in tržane odpuščanja, v kolikor ni svojega urada vodil po zahtevanih dolžnostih.

Nato bo novi (sodnik) potrjen in mora dati prisego pri svojem življenju (ein leiblich JURAMENT prestieren) ali se namesto prisege zaobljubiti, da bo poslušno izvrševal gospodu prelatu in njegovi skupnosti (samostanu) in upravitelju na gosposčini Fala vse dolžnosti, podpiral zvestobo samostanu in se izogibal škodi z po vsem svojih močeh, opravljal pravico ne glede na osebo, denar ali darove (podkupnino), vzdrževal med vsemi tržani dober red in disciplino, nasploh in kejer bi župnik to imel za potrebno, in mu (župniku) izkazoval zvesto podporo. Nato naj se sodno palico izročit sodniku, tržani pa se mu poslušno poklonijo.

V urbarju nato sledi še posebna razlaga prisege in prisežno besedilo (v nemščini). V prisegi sta drugače kot v zgornji zaobljubi posebej poudarjena zvestoba opatu Marchstallerju in njegovim

³⁵³ Vsako zbiranje prebivalstva je bilo razumljeno kot puntanje, gl. predhodnje besedilo v viru, str. 1.

³⁵⁴ »hat derr Prelat 3. herr Schafter an der faal vnd ein ieder CONUENTIAL so aldort gegenwertig 2. quota«. Negotov prevod – original bi lahko pomenil tudi, da na volitvah sodeluje le en konventualec, kar pa se zdi manj verjetno. Od opata Marchstallerja dalje je bilo na Fali prisotnih več menihov. Urbar iz leta 1620 našteva 42 tržanov – proti tolikim je torej nastopala volilna moč opata, gosposčinskega upravitelja in konventualcev na Fali. Če sta slednja (konventualca na Fali) bila recimo 2, je ob številu tržanov nastopalo 9 benediktinskih glasov (3+2+2*2). Koropec (1972: 78) vir bere tako, da so imeli upravitelj in vsak menih po 1 glas.

³⁵⁵ Mlinarič (1991: 68) navaja iz bogoslužnega reda lovrenške župnije iz 18. stoletja, da so sodnike običajno volili na novega leta dan (1. januarja). Na ta dan so nadvse slovesno praznovali praznik obrezovanja Gospodovega, imeli darovanje okoli oltarja, pridiga pa je bila zaradi volitev nekoliko daljša.

naslednikom ter pravično sojenje. Sodnik se zaobljubi pri časti in zvestobi in za pomoč prosi »Boga in njegov sveti evangelij« – slednje po Koropcu kaže na protestantski vpliv.³⁵⁶

Slika 21: Trški grb³⁵⁷
Grb predstavlja sv. Lovrenca: diakona, mučenca (mučenega s pečenjem na ražnju). Predstavljena je varianta, ki še danes služi Občini Lovrenc na Pohorju kot eden od dveh uradnih grbov.

Po besedilu zaobljube vidimo, da primarna naloga trškega sodnika ni bila sodna oblast, ampak zvesto uradovanje v dobrobit fevdalnega gospoda. Njegova policijska oblast (vzdrževanje reda in discipline, tudi v skladu z župnikovimi navodili) kaže na podobne pristojnosti, kot smo jih omenili za upravnike (nem. *Ambtmann*) – predstojnike podložniških skupin uradov. Sorodnost z njimi izkazuje tudi njihovo poimenovanje v upravi okrajev na začetku 19. stoletja – »občinski rihtarji« (tudi v falskem okraju, prim. str. 92). Omenjena policijska oblast sodnika nad pomirjem trga je uživala določeno imuniteto. Stran pred opisom volitev v urbarju izrecno pove, da ima v primerih kršitve reda v pomirju trški sodnik prednost v ukrepanju pred gosposčino. Slednja pa lahko izvaja policijsko oblast v pomirju šele, če sodnik zanjo ne poskrbi dovolj hitro.

V pristojnost trške uprave so tako od začetka sodili gosposčinska in sodna oblast nad prebivalci pomirja, nadzor sejma, skrb za lokalne ceste (izrecno omenjena ob pobiranju sejmskih stonjin od začetka 19. stoletja dalje, verjetno pa opravljana že prej), uprava skupne trške posesti (videli smo, da je bila največja v katastrski občini). V 18. stoletju so se pridružile še nekatere naloge moderne državne uprave: skrb za šolstvo (vzdrževanje šolske stavbe in šolskega mojstra skupaj z župnijo in gosposčino, ki je to opravljala po odvetniški dolžnosti), vodenje zemljiške knjige, gostovanje prezimujočih vojakov v posebni hiši, ki smo jo srečali v popisu hiš iz leta 1754.³⁵⁸

³⁵⁶ Koropec 1972: 78.

³⁵⁷ *Občina Lovrenc na Pohorju. Predstavitev. Heraldika – občinski simboli* (2000, brez avtorja) <http://www.lovrenc.si/?nStran=vsebinsa&mid=90>, zadnja sprememba 1. 1. 2000, [Lovrenc na Pohorju], (nazadnje preverjeno 28. 7. 2009).

³⁵⁸ To dolžnost pojasni zapis iz ruške latinske kronike – Mlinarič (1995, Ruška): 193. Leta 1704 so se »Rušani, do tedaj tržani, naveličali svojih [trških] privilegijev zaradi neprijetnosti, ki so jim jih povzročali v kraju prezimujoči vojaki. Pod vodstvom Janeza Šantla so preprosto zamenjali pravice tržanov za podložništvo in so bili pripravljani plačevati vse

Opis pristojnosti iz leta 1812 pravi naslednje:³⁵⁹ Pod nadzorstvom gosposčine kot zemljiškega gospoda in odvetnika magistrat opravlja *nepravdno sodstvo* nad tržani, upravlja gospodarski urad trga in zemljiško knjigo, skrbi za red in varnost (Polizey) pod nadzorstvom in vodstvom okrajnega komisariata, kateremu predlaga račune v potrditev. Državne odredbe se razglašajo po potrebi v gosposčinski pisarni ali pa s prižnice in se izvajajo po okrajnem komisariatu preko predstojnikov vasi in trga. Opis iz leta 1840³⁵⁹ je glede pristojnosti še natančnejši: »Magistrat skrbi za trško zemljiško knjigo, ki jo vodi trški pisar; le-ta ima naziv vodje zemljiške knjige. Zemljiška knjiga je v občinski hiši poleg pisarne vodje zemljiške knjige. Odvetnika v kraju ni nobenega. Trg ima lastnega poštnega sla, ki vzdržuje poštno zvezo z Mariborom.« Neodvisno od trške uprave so se razvile še druge javne službe, poleg že omenjene široke vloge duhovnikov in poštnega sla omenimo še babice ter od konca začetka 19. stoletja ranocelnike, ki so bili člani kirurške zbornice v Mariboru.³⁶⁰

Poglejmo tudi uradne obveznosti tržanov in prebivalcev pomirja. Opis pomirja v urbarju iz leta 1620 navaja njihovo obveznost, da branijo opata in menihe, če bi se zatekli k Sv. Lovrencu v primeru napada (lat. in CASU NECESSITATIS). Nasprotno so morali svojega trškega sodnika prijaviti gosposčini ali opatu, če bi deloval v nasprotju s svojimi dolžnostmi. Fevdalno so bili oboji (tako tržani kot ostali prebivalci pomirja – kočarji) služni opatu oziroma njegovem gosposčinskemu upravitelju na Fali, »prav tako kot ostali podložniki,«³⁶¹ kar pomeni služnost v tlaki in dajatvah, ki so v urbarju posebej opisane. Od tlake so se lahko odkupili. Za kupna pisma so se morali priglasiti na gosposčini, tej so plačevali tudi imenjsko rento in navadni urbarialni davek, ki ga je od tržanov pobral trški sodnik. Nekatere davčne obveznosti so imeli tudi do lovrenškega župnika, njihovih tlačnih obveznosti (od vsakega prebivalca trga 2 dni tlake), zapisanih v urbarju iz leta 1620, pa župnik ni izkoriščal in so bile sčasoma opuščene.³⁶² Zaradi podložniških obveznosti lovrenški tržani niso primerljivi s tržani in meščani močnejših trgov in mest (običajno deželnoknežjih), ki so bili svobodni, tj. prosti podložniških obveznosti.

davščine in dajatve ter izjavljali, da raje dajo zemljiški gosposčini predpisani letni davek, kakor pa v zimskem času prenašajo toliko nevšečnosti, ki jim jih povzročajo vojaki.« Druga (nepreverjena) literatura dogodek pojasnjuje tako, da so Rušani trške pravice vrnilo zaradi prehudih stroškov – Hofrichter, J. C. (1872), *Chronik der Pfarre Maria-Rast in Untersteier*, Marburg [Maribor], 63.

³⁵⁹ Kuret 1987/9: 231–232 (»55 Uprava«, »56 Sodstvo«).

³⁶⁰ Predin 1991: 238.

³⁶¹ »alß wie andere vnderthanen, allen gebürrenden RESPECT vnd gehorsamb zue laisten.« StLA 200608, ADBNr. 2, str. 9, »Der Bürger zue St. Lorenzen schuldighkeit gegen dem Gottßhauß St:Paul mit gehorsamb steur, khauffrechten, khauffbrieffen«; prim. Priloga 2. Za opis teh dajatev pa glej dalje v fondu pod dokumentom ADBNr. 3 na str. 17–25, »Deren in Ambt St. Lorenzen vndertanen allerley Schuldigkeiten gegen dem Gotshauß St:Paulk«; prim. Priloga 3.

³⁶² O prihodkih župnijske nadarbine s strani trga Orožen 1875: 411–6.

Lokalni dogodki 1600–1800: Večino omembe vrednih dogodkov, ki so doleteli prebivalce pomirja, smo omenili že v okviru večjih upravnih enot na lokalni (župnija, gosposčina) in regionalni ravni. Na pomirje omejeni dogodki in spremembe so nadalje požari in sprememba urbanistične podobe trga (kočarji, zidane hiše) ter spremembe trške uprave, o čemer smo prav tako že pisali. Morda se podobno kot pri opisu dogodkov v gosposčini ustavimo ob večjih neagrarnih dejavnostih, ki so vključila več prebivalcev, posebno ob dveh fužinah.

Kovače in pridobivanje jekla ob Slepnici ob vznožju Rdečega Brega (torej izven pomirja) omenja že urbar iz leta 1620. Leta 1817 je na istem mestu baron Rudolf Jožef Hackelberg Landau postavil plavž. Železo so pridobivali že pred to letnico, kopa železove rude sta bila na Bezjakovem vrhu (k. o. Kumen) in na Rdečem Bregu malo nad mestom plavža,³⁶³ a sta bila v času postavitve plavža že opuščena. Pred tem je baron v skrajnem jugovzhodnem kotu lovrenškega pomirja ob Radoljni leta 1812 postavil fužino povsem na novo, že leta 1810 pa je za njene potrebe v Hudem Kotu oziroma na Kumnu vzel v zakup velike površine gozdov.³⁶⁴ Ta zakup mu je omogočil vztrajanje in postavitve nove fužine blizu sotočja Radoljne in Slepnice po tem, ko mu je narasla Radoljna leta 1814 odnesla prvo fužino. Leta 1825 je Hackelbergova družina fužino in plavž prodala falskemu graščaku Liebmannu, pod njim pa so oboje zaradi nedonosnosti ustavili leta 1850.

Obstoječo kovaško dejavnost na Lovrenškem je nadaljeval tudi Sebastijan Veninger, za katerega literatura pravi, da je novembra 1812 dobil državno koncesijo za fužino in da jo je organiziral na podlagi že obstoječe orodjarne, ki jo je kupil leta 1815.³⁶⁵ Omenjena orodjarna je stala ob Radoljni, toraj znotraj pomirja. Sebastijana Veningerja srečamo tudi v seznamu lastnikov posesti za k. o. Sv. Lovrenc (oba katastra, gl. Priloga 6), bil pa bi naj tudi lastnik viltuške gosposčine.³⁶⁶ Njegova lovrenška fužina se je kljub trdi konkurenci falskega graščaka Liebmanna obdržala in se po menjavanju več lastnikov razvila v še danes obstoječo Tovarno kos in srpov.

O steklarstvu na ozemlju pomirja ali v neposredni okolici v obravnavanem obdobju ne moremo reči nič gotovega. V pregledu poklicev med tržani smo našli steklarje v 17. stoletju, a podatki veljajo za ozemlje vse župnije. Za 18. stoletje in začetek 19. smo v pregledu posestnikov opazili v katastru steklarnarja Novaka, a njegove prisotnosti ni mogoče pojasniti. Prva znana glažuta v okolici je Pockova od leta 1793 nad Lehnom oziroma na Recenjaku in njena naslednica Langerswald. O povezavi teh dveh s trgov vemo le, da je od njiju naravnost v pomirje vodila cesta,

³⁶³ Bečan, F. (1991), »Iz zgodovine gospodarstva«, *LitPis*, 154. Prim. tudi zgoraj opomba 137.

³⁶⁴ *Zgonik* 1972: 82.

³⁶⁵ *Šorn* 1962: 147–8.

³⁶⁶ F. Bečan 1991: 154. Sebastijan Weninger je zapustil tudi gospodarski opis Lovrenškega: »Wirtschafts-Beschreibung der Gegend St. Laurenzen in der Wüste«, *Verhandlungen* 1821/6 Graz [Gradec]. (Ta opis je omenjen v Blaznik idr. 1970: 272, 328.)

t. i. glažar'ca (prim. **Slika 15**), in da je imel Anton Langer v trgu skladišče s steklarskim blagom. Prva znana steklarna v pomirju je bila Andreejeva, začeta leta 1833.³⁶⁷

Druge neagrarne dejavnosti, ki so vključevale več prebivalstva, a ne organizirane v podjetniškem okviru, so bile predelava lesa in splavarstvo.³⁶⁸ Za upravno zgodovino so zanimivi tudi cehi – lokalna združenja obrtnikov. Pokorny³⁶⁹ leta 1812 omenja v trgu cehe mlinarjev, krojačev in čevljarjev (usnjarstvo!) kot edine tri cehe v falskem okraju. Lovrenški splavarji pa so bili verjetno člani vuzeniškega ali mariborskega splavarskega ceha.

Primerjava z vasjo Ruše (nem. Rast ali Maria Rast): Ne da bi se spuščali v obširnejše primerjave s številnimi trgi in mesti na Štajerskem in širše, česar se loteva ustrežnejša literatura,³⁷⁰ se bomo posvetili primerjavi z vasjo Ruše, drugo največjo naselbino v gosposčini Fala. O tem, da bi Ruše nekoč bile trg, ni jasnih poročil. Gotova so le prizadevanja Rušanov s konca 16. in v teku 17. stoletja, da bi jim Št. Pavel in štajerska deželna oblast priznala trške pravice. Do leta 1650 jih niso dosegli zaradi nasprotovanj samostana in sosednjih tržnih naselbin (Sv. Lovrenc in Maribor), in to kljub temu, da so se podobno kot Lovrenčani sklicevali na samostanske listine in na izročilo, da so uživali pred 15. stoletjem trške pravice, ki so jih nato prekinili turški vpadi.³⁷¹ Kot poroča ruška latinska kronika (opomba 358 zgoraj), so Ruše vendarle uživale trške pravice do leta 1704, a verjetno ne dosti let pred tem. Omenjeni širši pregledi mest in trgov Ruš ne obravnavajo kot trga.

Čeprav brez uveljavljenega statusa trga, so imele Ruše velik trgovski pomen zaradi svojih letnih sejmov. Sejemski dejavnost se je v Rušah odvijala ob večdnevnem proščenju (ali žegnanju) okoli malega šmarna (praznik Marijinega rojstva, 8. september). Na začetku 17. stoletja so sejmi trajali štiri tedne, štirinajst dni pred proščenjem so izobesili zastavo svobode trgovanja in proščenja, vrhunec sam pa je bil na ruško nedeljo.³⁷² Iz prve polovice 19. stoletja, za katero navajamo nadaljnje podatke, je znano, da so sejmi trajali le še kak teden, od četrтка do ponedeljka po prazniku. Dnevi

³⁶⁷ R. Bečan 2006: 22, 27. Podatek je zajet iz Minařnik 1966 in druge literature, navedene v referatu.

³⁶⁸ Pokorny (Kuret 1987/9: 230, »52 Ljudski značaj«) omenja patriotsko dejanje lovrenških splavarjev med vojno s Francijo v začetku 19. stoletja. S svojimi splavi so državno blago (menda s Štajerske) v nevarnosti pred francoskimi enotami brezplačno rešili na Hrvaško.

³⁶⁹ Kuret 1987/9: 220, »34 Obrti in trgovina«.

³⁷⁰ Curk (1991, Trgi), Pirchegger 1962, Golec, B. (1999), *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja. doktorska disertacija*, Ljubljana. V kolikor je smisel primerjav z drugimi tržnimi naselbinami pridobitev boljše predstave o samem lovrenškem trgu, pridejo najprej v poštev bližnji trgi v Dravski dolini (Vuzenica, Muta, Radlje) ter mesto Maribor. Zanimiva bi bila primerjava s trgom Št. Pavel v Labotski dolini (Avstrija, Koroška), ker je bil prav tako kot Sv. Lovrenc trg, podložen samostanu Št. Pavel kot fevdalnemu gospodu. O lokalnem pravu trga St. Paul gl. literatura pri Faust 2002 in objave virov v Bischoff, F., Schönbach, A. (ur.; 1881), *Steirische und kärnthische Taidinge*, Wien [Dunaj], (Österreichische Weisthümer, VI.).

³⁷¹ Koropec, J. (1985), »Ruše v srednjem veku«, v: Teržan J. idr., *Ruška kronika*, Ruše, 78–9.

³⁷² Koropec 1972: 161.

posameznih sejmov v okviru proščenja so se v različnih obdobjih spreminjali, na splošno pa je bil en dan živinski sejem (leta 1840 v četrtek) in več dni proščenja t. i. letni sejem z drugim blagom, posebno je sejem slovel po prodaji usnja (okoli leta 1840 je bil letni sejem v soboto in ponedeljek, dandanes poteka le na ruško nedeljo). Tako letni kot živinski sejem v Rušah sta bila ena največjih v Dravski dolini nad Mariborom, daleč večja od lovrenških sejmov iste vrste.³⁷³

Ruška župnija je kljub temu, da je bila manjša od lovrenške (prim. Tabela 5), svojemu naselju veliko prispevala. Omenili smo že (opomba 109), da je prav župnijska in romarska Marijina cerkev omogočila vzdrževanje ruške latinske šole in visoko izobraženih duhovnikov kot njenih učiteljev. Cerkvena dejavnost je Ruše verjetno bolj neposredno zaznamovala kot Sv. Lovrenc, ker se je dogajala sredi vaškega naselja, v lovrenškem primeru pa zunaj trga, čeprav na več krajih: župnijska cerkev v pomirju, a zunaj trške naselbine, puščavska romarska cerkev izven pomirja, samostanska šola na robu Lovrenške pokrajine in še to boj internega meniškega tipa.

Po številu hiš in prebivalcev lahko Ruše in Sv. Lovrenc (ne le osrednjih naselbin, ampak ves pripadajoči urad oziroma pomirje) primerjamo od 18. stoletja dalje. Po štetju hiš iz leta 1754 se zdi, da sta bila enako močna (oba 74 hiš), a podatek za Ruše vključuje mnogo večje območje, verjetno z Bezeno vred. To vidimo po podatkih iz leta 1812, zbranih po katastrskih občinah: Ruše 51 hiš z 71 družinami, Sv. Lovrenc pa 112 hiš s 183 družinami, torej več kot dvakrat večji. To je veljalo tudi še leta 1840: Ruše 58 hiš, Sv. Lovrenc pa 121.³⁷⁴

Ruše podobno kot Sv. Lovrenc niso ležale neposredno ob večjih prometnih poteh, so pa imele do njih boljšo povezavo: bližji brod čez Dravo (do državne komercialne ceste na Koroško) in lokalno cesto mimo manjših vasi po desnem bregu Drave do Maribora). Obdanost s poljskimi površinami in bližnja gozdnata severna pobočja Pohorja so Rušane podobno kot Lovrenčane usmerjala predvsem k poljedelstvu in izkoriščanju gozdov kot gospodarskima dejavnostma. Posebnost ruške okolice je bilo vinogradništvo na »Ruškem bregu«, ki je bil od nekdanj organiziran kot poseben podložniški urad in ni bil del Ruš.

Šele v zadnjem stoletju in pol so se Ruše hitreje razvijale kot Lovrenško zaradi dejavnosti, ki jih je prinesla industrijska revolucija (steklarstvo, fužinarstvo, lesna trgovina, kemična industrija, železniška postaja) in s tem povezan porast prebivalstva. Šele v 20. stoletju so postale največje naselje na ozemlju nekdanje gosposčine in okraja Fala in ob tem tudi važnejše upravno središče. V isti občini kot moderni Lovrenc so bile v obdobju 1955–1999, dvakrat kot njen sedež (1955–60,

³⁷³ Kuret 1987/9: 222 (»40 Sejmi«). Podobno velika sta bila tudi selniška sejma v novembru. V poglavju navedeni prispevek iz leta 1840 govori: »Sejmi /v okraju/ so komaj omembe vredni. Z izjemo selniškega sejma 4. novembra in ruškega v soboto po malem šmarnu pride na vsakega komaj 6 do 7 kramarjev, na imenovanih dveh sejmih pa 40 do 60 kramarjev. Živinska sejma v četrtek po malem šmarnu v Rušah in sejem 4. novembra v Selnici sta zelo obiskana. Pri Sv. Lovrencu pa ni skoraj nobene kupčije, ker ni ne kramarjev ne živine.«

³⁷⁴ Kuret 1987/9: 195–6, (»01 Naselje«).

1990–9), dandanes pa so mestna občina. Po tem razvoju si je težko predstavljati, da je bil trg Sv. Lovrenc v obravnavanem obdobju večja in upravno pomembnejša naselbina kot vas Ruše.

Nekdanje prednosti Sv. Lovrenca pred Rušami so bile:

- iz srednjega veka izvirajoča tradicija cerkvene, deželskosodne in trške avtonomnosti ter neagrarnih dejavnosti, kar je prinesel vpliv Št. Pavla kot fevdalnega gospoda in benediktincev v njihovi meniški karizmi –
 - na Ruškem menihi niso vodili župnije, deželskosodno oblast so tja razširili šele v začetku 16. stoletja, Rušam niso podelili trških pravic, neagrarne dejavnosti so razvijali predvsem tuji podjetniki – steklarji;
- široko zaledje podložniških uradov (t. i. Lovrenška pokrajina) in središčni položaj v njem, kar je v srednjem in zgodnjem novem veku, ko so slabe prometne zveze oteževale hitre migracije prebivalstva in trgovino na daljavo, povzročalo v trgu akumulacijo prebivalstva in izmenjave kmetijskih pridelkov in obrtniških izdelkov –
 - Ruše so imele tako zaledje praktično le na vzhodu, a so se prebivalstvo in trgovinska izmenjava od tam in iz samih Ruš brez izjeme stekali k mestu Maribor.

Sklep: Z upravno zgodovino trga Sv. Lovrenc v Puščavi med začetkom 17. in začetkom 19. stoletja smo obdelali zadnjo in najmanjšo preostalo lokalno upravno enoto na Lovrenškem. Kot edina od podložnih uradov falske gosposčine je imela status trga, in to v obdobju več kot šestih stoletij (začetek 13. stoletja – 1850), kar je prebivalcem pomirja vtisnilo ponosno identiteto, ki se pozna še danes. Vseskozi, posebno pa v srednjem veku je bil ta status pogojen predvsem z gospodarskimi interesi Št. Pavla (spodbuditi trgovino na svojih posestih) in okolice (Sv. Lovrencu niso dopuščene polne pravice trga zaradi koristi Maribora, ki je bil v rokah deželnega kneza). Šele v novem veku status trga pomeni tudi posebno upravno strukturo – v začetku preprosta trška uprava z delno avtonomnostjo in nižjo sodno oblastjo, po jožefinskih reformah pa magistrat z razširjenimi pristojnostmi v državnem tiru uprave.

Upravno vključenost trga v gosposčino in na regionalno raven je zaznamovalo predvsem dejstvo, da je bil trg municipalen. To pomeni, da njegov zemljiški gospod in lastnik ni bil deželni knez (samostan Št. Pavel, 1555–1616 zasebni zakupniki, 1782–1824 verski sklad, potem do ukinitve podložništva meščanski zasebnik). Zaradi tega je bila trška uprava podobna upravi drugih podložniških uradov gosposčine in vključena v državno upravo (preko fevdalnega gospoda) bolj posredno kot deželnoknježji trgi in mesta.

Zgodovino trških privilegijev lahko razdelimo na stopnje, ki sledijo štirim večjim vzponom gospodarske ali avtonomne upravne moči kraja:

1. leta 1211 kmečko podeželje dobi pravico tedenskega sejma, a brez pravice pobiranja mitnine in stojnine – ustanovitev trga;

2. leta 1522 sta prvič omenjena trški sodnik in svet;
3. pod opatom Marchstallerjem (opat v obdobju 1616–38, prvi njegov urbar iz 1620) se ustali proces volitev trškega sodnika, lokalno pravo je jasneje definirano;
4. šele leta 1800 je trgu dovoljeno pobirati stojnino na letnem in živinskem sejmu.

Zanimivo je, da je motivacija za vsako pridobitev večjih pravic aktiven odgovor zemljiškega gospoda ali prebivalcev pomirja na krizno obdobje:

1. Št. Pavel z ustanovitvijo trga krona kolonizacijo »puste pokrajine ob Radoljni«, podarjene mu leta 1091, in utrdi svojo posest v času interesnih bojev med fevdalci v Dravski dolini, kmetje pa pridobijo pravico do medsebojnega trgovanja;
2. po požigu trga leta 1407 pod zaveznikom celjskih grofov Otom Pergauerjem in po turških vpadih v bližino Fale v teku 15. stoletja prebivalci preko opata prosijo za obnovitev privilegijev v začetku 16. stoletja;
3. po krizi v vodenju samostana in zanemarjanju gosposčine pod zakupniki v obdobju 1555–1616 opat Marchstaller restavrira vso falsko gosposčino s trgom vred;
4. v času merkantilizma in pod državno upravo gosposčine trška uprava zaprosi za povečanje tržnih pravic, cesar pa ji ugodí, da bi »poživil industrijo in bi se nekoliko pomagalo temu povsem zakotnemu kraju« z okolico vred.

Pregled rabe površja odkrije pomirje kot izrazito poljedelsko območje, obdelano in kolonizirano dosti bolj kot ostala Lovrenška pokrajina, kar ne preseneča, saj gre za dokaj ravno in rodovitno dno dveh dolin z nižjo nadmorsko višino. Urbar iz leta 1620 in franciscejski kataster odkrijeta nekatere posebnosti: pridelovanje jekla na vznožju Rdečega Brega ob mostu čez Slepnico; kamnolom, vodni kanal za potrebe žag in mlinov vzdolž Radoljne ob vsem vzhodnem robu pomirja. Dosti zazidanih in prometnih površin izkazuje gosto naselitev in križanje mnogih lokalnih poti, ki prihajajo v pomirje z vseh strani. Stavbni fond trga je bil do konca 18. stoletja večinoma lesen, odtlej pa so nastajale mogočne zidane trške hiše, predvsem po požarih v 30. letih 19. stoletja. Trg je dolga obcestna naselbina na sredi pomirja. Ima dve razširitvi, večja je t. i. Spodnji trg, ki ima na severnem robu stari magistrat, na južnem koncu pa cerkev sv. Križa z večjo ploščadjo. Izven trga so v pomirju še 2 cerkvi in posamezne kmetije, večji skupini hiš sta povezani s kovaško dejavnostjo: prva vzhodno od trga ob Radoljni, druga na severnem robu pomirja ob Slepnici, kjer je v letih 1817–50 plavž. Slednji dve skupini hiš potrjujeta pogosto značilnost zgodnje industrijske revolucije, namreč da se gospodarski obrati in naselitev koncentrirajo na kraju lažje dostopnosti gospodarskih virov. Radoljna in Slepnica sta zagotavljali vodno silo, ki je gnala kladiva in mehove, nekdanji kop nad Slepnico pa revno železovo rudo.

Na tem mestu komentirajmo sodbo zgodovinarja Curka, ki pravi, da je lega lovrenškega trga zgrešena zaradi odmaknjenosti od prometnic in da bi ustrežnejše mesto za trško naselbino bilo v

Kurji vasi ali na Fali, kjer sicer ni dovolj terena, kot priznava.³⁷⁵ Da sta bili drugi dve predlagani legi že nekoč zanimivi, izkazujejo nekatere njune značilnosti iz obravnavanega obdobja in od prej. Fala je bil sama po sebi utrjena in v središču gosposčine, kar je prispevalo k izbiri lege tukajšnjega brodu čez Dravo in graščine že v srednjem veku. V obravnavanem obdobju je graščina v svojo okolico pritegnila mnogo kočarjev, ki so delali na pristavi in graščinskih neagrarnih obratih (žage, mlin, opekarna; brodar, ribič itn.). V Kurji vasi je prebivalce pritegnilo železarstvo, malo nižje ob Radoljni pri cerkvi sv. Marije so se zbirali mnogi romarji, mimo je vodila pot proti Podvelki. Pot Fala–Podvelka (važna kot varianta obdravske ceste skoti Dravski gozd), ki je verjetno že nekoč potekala ob Slepnici, kot poteka še danes, se je trga izogibala.³⁷⁶ H komentarju Curkovega mnenja lahko pristavimo, da k oblikovanju trga na njegovi legi ni prispeval le ugoden teren in starejše naselitve kmetov in menihov, temveč tudi križanje veznih poti med podložniškimi uradi z okoliških hribov.

Pregled posestnikov v pomirju je odkril veliko razslojenost prebivalstva,³⁷⁷ kot največja posestnika in med sabo po velikosti posesti izenačena pa pokazal župnijsko nadarbino, ki je do 17. stoletja delovala kot zemljiška gosposčina, in trško oziroma gmajnsko posest.³⁷⁸ Število prebivalcev pomirja je počasi, a vztrajno naraščalo, kar ugotavljamo po podatkih o hišnih gospodarjih oziroma družinah. Toda takih s statusom tržana je bilo leta 1620 42, do leta 1825 pa se je povečalo le na 53. Na koncu razdelka o uradovanju smo na podlagi urbarjev iz 1620 in 1638 ugotovili, da so se tržani uradno malo ločili od drugih podložnikov, saj so bili kot oni dolžni izkazovati podložnost fevdalcu s plačevanjem dajatev in z vojaško zaščito. Praktični privilegij tržanov je bil morda ta, da lovrenški župnik do njih ni uveljavljal tlake, pripadajoče mu po urbarju, niti ni zahteval njene relucije (odplačila v denarju).

Prebivalce s statusom kočarja lahko štejemo od 18. stoletja dalje: od leta 1754, ko jih je bilo 28 ali 38 % vseh hiš/družin, je njihovo število do leta 1825 poraslo na kar 50 ali 49 %. Primerjava s celotno Lovrenško pokrajino pove, da je bil v okolici pomirja vseskozi manjši delež kočarjev in da se je njihovo število na prehodu iz 18. v 19. stoletje v pomirju dosti bolj povečalo kot v okolici. Večjo prisotnost kočarjev v pomirju lahko povežemo z neagrarno dejavnostjo v trgu in njenim razvojem od konca 18. stoletja naprej (razpust samostana, začetek industrijske revolucije) ter s prisotnostjo t. i. farskih kočarjev na dominikalnih posestih župnišča. Podoben pomen lahko pripišemo tudi velikemu

³⁷⁵ Curk (1991, Gradbena): 305.

³⁷⁶ Potek poti ob Slepnici navajta v svoji literaturi Curk (1991, Gradbena) in Koropec 1972, da se jo interpretirati tudi iz Pokornyjeve skice falskega okraja iz leta 1812 (prim. **Slika 15**). Vprašljivost poteka ceste ob Slepnici postavlja karta franciscejskega katastra (nastanek leta 1825–6), ki ceste v zgornjem delu v originalu nima vrisane. Cesta ob Slepnici, kot poteka še danes, je bila v katastrske mape vrisana naknadno z rdečo tinto ob popravkih (leto 1840).

³⁷⁷ Velik delež velikih kmetov je za srednji vek ugotavljal že Koropec 1972: 128–130.

³⁷⁸ V poglavju o župniji (prim. Tabela 4) smo ugotovili, da sta bili v trški oskrbi tudi dve cerkveni stavbi – podružnični cerkvi sv. Radegunde (v pomirju) in sv. Ane (pri romarski cerkvi sv. Marije v Puščavi).

deležu kočarjev v bližini graščine Fala – na Ruti in Činžatu. Za leto 1812 pa imamo že podatek o številu posameznikov v pomirju – z 806 prebivalci je bil Sv. Lovrenc največje naselje v falskem okraju, ki je imel skupaj 5.516 prebivalcev. Sv. Lovrenc je bil velik tudi v primerjavi z ostalimi trgi in mesti na ozemlju sedanje Slovenske Štajerske sredi 18. stoletja, ki jih je bilo 42 (od tega 7 mest). Glede na število hiš so bila od Sv. Lovrenca večja vsa mesta razen Ormoža, od trgov pa jih je bilo večjih 9. Med 26 trgi, manjšimi od Sv. Lovrenca, so bili npr. Muta, Vuzenica, Marenberk (Radlje), Sv. Lenart v Slovenskih goricah, Konjice, Šoštanj, Velenje.³⁷⁹

O posebnem gospodarskem položaju trga pričajo poleg kočarjev tudi mnogi obrtni poklici. Najvažnejša in ena starejših je bila kovaška dejavnost, v začetku 19. stoletja organizirana v 2 fužini in plavž, kot smo videli v razdelku o dogodkih v obravnavanem obdobju. Verjetno še bolj razširjeni so bili predelovalci lesa, lesni trgovci in splavarji pa so v svojih potovanjih odhajali najdlje po svetu. V cehe so bili organizirani mlinarji, krojači in čevljarji. Zgodovina vse lovrenške gospodarske dejavnosti pred 19. stoletjem še čaka poglobljene raziskave. Posebna uganka so steklarji, ki jih izpričujejo matične knjige za 17. stoletje na ozemlju župnije, kasneje prisotnost steklarskega „fabrikanta“ Novaka v jožefinskem katastru (v letih 1785-9) za Sv. Lovrenc. Doslej je zgodovinopisje prve glažute omenjalo kasneje – od leta 1793 nad Lehnom oziroma Recenjacom (Pockova glažuta) in v pomirju od leta 1833 (Andreejeva steklarna).

Argumentirali smo domnevo, da se je vloga trškega sodnika razvila iz vloge srednjeveškega kletarja – predstojnika vse Lovrenške pokrajine, ki je nekoč prebival v opatovi palači in imel nižjo sodno oblast. S pomočjo literature smo tudi izbrskali nekaj imen trških sodnikov in ugotovili, da so se konec 18. stoletja menjavali na eno ali dve leti. Svet, ki je sodniku stal ob strani, je ob jožefinskih reformah, ki so mu odvzele nekaj avtonomnosti, prerasel v t. i. magistrat z bolj definiranimi upravnimi vlogami. Med temi omenimo zemljiško knjigo in sindika, izprašanega v pravni stroki, ki je dejansko »sodik«, medtem ko je trški sodnik ali rihtar opravljal le župansko vlogo. Nižjestopensko sodstvo se je na Lovrenškem in na širšem falskem območju obdržalo do 1854, zatem je obstajalo najbližje le v Marenberku (Radljah) ali v Mariboru. Naziv trg je kraj obdržal še po letu 1850, od katerega naprej so po državnih reformah v Lovrencu obstajale različne oblike *občinske uprave* kor osrednjega lokalnega oblastva. Uradni status trga je v državni upravni strukturi obstajal do sredine 20. stoletja, identifikacija Lovrenčanov kot tržanov pa obstaja še danes.

S pomočjo opisa volitev trškega sodnika iz leta 1620 smo pogledali, kako lokalno upravo oblikujeta po tradiciji srednjega veka lokalno prebivalstvo in fevdalni gospod. Iz zaobljube novoizvoljenega trškega sodnika je postala bolj jasna njegovo trojna vloga pred jožefinskimi reformami: najprej služenje fevdalcu v posredovanju v obeh smereh med njim in prebivalci pomirja, šele nato nižje sodstvo, ki ga nakazuje naziv »sodik« (nem. Richter), kot slednje pa policijska oblast

³⁷⁹ Curk (1991, Trgi): 60.

(skrb za javni red in mir). Pokornyjev opis (leto 1812) poreformnih upravnih služb nakazuje moderni razvoj lokalne uprave, ki je vedno bolj v službi države: tako posredovanje državnih odlokov kot davčni razvoj, širša paleta sodnih oziroma pravnih storitev, gospodarska uprava javnega premoženja (ceste, stavbe – šola, vojska), skrb za šolstvo in socialo. Kratko smo omenili tudi javne službe izven trške uprave (zdravstvo, pošta, široka javna vloga duhovništva).

Primerjava trga Sv. Lovrenc z vasjo Ruše, ki je bila v obravnavanem obdobju več kot pol manjša od njega, nas dvigne iz podrobnosti trških pravic, ozemlja, prebivalstva in uprave na širši regionalni okvir. Pokaže se, da sta bila lovrenška živinski in letni sejem regionalno dokaj nepomembna (ruška sejemska dejavnost ob proščenju je imela v obravnavanem obdobju dosti večji obseg). Presenetljivo je, da cerkvena dejavnost kljub mnogim benediktincem na Lovrenškem ni vplivala na življenje trga tako neposredno kot na ruško vas, kjer je bil njen sedež sredi naselbine. V svoji lokalnosti pa je nekdanji Sv. Lovrenc užival prednost pred Rušami v domači upravni tradiciji, ki je bila na višji ravni, in v ugodni legi (zaledje, večja oddaljenost od Maribora), ki je koncentrirala okoliško prebivalstvo in redno lokalno trgovino s kmetijskimi in obrtniškimi pridelki.

4. Sklepi

V sklepih želimo povzeti in združiti vse pomembnejše ugotovitve, ki smo jih v raziskavi nanizali o upravni zgodovini Lovrenške pokrajine v 17. in 18. stoletju. Pri tem nadgrajujemo spoznanja, ki so zapisana v razdelkih »Sklep« na koncu vsakega poglavja v jedru besedila. Z vračanjem v te razdelke bo bralec našel podrobnejše povzetke za posamezno upravno enoto (samostan, župnijo, gospoščino, trg).³⁸⁰ Po obsežnem jedru, v katerem smo zbrali mnogo podatkov in menjali nekaj pogledov nanje, se je za izdelavo zaključnih sklepov potrebno vrniti k uvodu in osnovnim okvirom diplomskega dela.³⁸¹ ozemeljska omejenost na Lovrenško pokrajino, časovna omejenost na obdobje od začetka 17. do začetka 19. stoletja, tematska omejenost na upravno zgodovino in osredotočenost virov na območje trga Sv. Lovrenc v Puščavi (na pomirje), na študijski, strokovni in domoljubni značaj dela.

Sklepe bomo podali v treh korakih, vsak naslednji bo poskušal biti bolj osredotočen. V prvem koraku bomo naredili široko primerjavo upravnih enot, kot jo predvideva struktura jedra (prim. konec poglavja 1.4, Tabela 1): cerkvena in splošna uprava, regionalni in lokalni nivo. V naslednjem, tj. drugem koraku bomo preprosto našteali prednosti (tj. najpomembnejše ugotovitve) in pomanjkljivosti (tj. raziskovalne šibke točke, vsebinske luknje) raziskovalnega dela. V tretjem, zadnjem koraku bodo predstavljene sklepne misli, ki so se avtorju vzbudile in oblikovale med pisanjem diplomskega dela.

³⁸⁰ Pri ustvarjanju lastnih zaključkov naj si bralec pomaga s kazali (slik, tabel; seznam literature in virov, splošno kazalo), s prilogami in morda celo z vračanjem k obrobim komentarjem in k navedkom literature v opombah.

³⁸¹ Nikakor namreč ne moremo delati preširokih zaključkov ali odkritij o lokalno(u)pravni zgodovini na Štajerskem ali o celotni zgodovini Lovrenca od ustanovitve dalje ali o specifičnih temah krajevnega zgodovine (npr. gospodarstvo, značaj prebivalstva) itd., saj za take zaključke v jedru diplome nismo dali osnove.

4.1. Primerjava različnih vrst uprave

Cerkvena in splošna uprava: Ločena raziskava svetne in cerkvene uprave je omogočila razjasnitev lovrenškega primera, v katerem je samostan Št. Pavel kot kolektivna cerkvena in svetna pravna oseba nastopal preko svojih menihov v vodenju različnih upravnih enot (v trgu le posredno kot fevdalni gospod in imetnik aktivne volilne pravice pri volitvah in potrjevanju trškega sodnika). Svetna vloga je ta, da je bil samostan na Lovrenškem lastnik in upravljalec dveh zemljiških gosposčin, manjše pri lovrenški župniji in večje – falske gosposčine, hkrati na obeh izvrševalec nižjesodne in policijske oblasti. Samo na falski je izvrševal krvnosodni postopek, odvetništvo ter ostale pristojnosti, ki jih je država kasneje priključila deželskosodni oblasti (pristojnosti kasnejšega okraja – novačenje vojakov, katastrske oziroma davčne odmere ipd.). Nižjesodna oblast župnika se je v jožefinskih reformah izgubila oziroma prešla na trškega sodnika. Svetno upravo falske gosposčine je mogoče preprosto definirati tudi kot tisto, ki je po razpustu samostana prešla v roke upravnikov, ki so zastopali dva naslednja lastnika v obravnavanem obdobju, verski sklad v državni upravi in Martina Liebmann. Znotraj svetne uprave pa se z državnimi odloki prav v obravnavanem obdobju postopno izdvojuje sodna oblast. Sodni pisarji ali falski juristi, ki jih srečamo še v času samostanovega lastništva Fale in še tudi potem, sindiki v trškem magistratu od jožefinskih reform dalje so bili vedno laiki in ne menihi. To velja seveda tudi za upravnike podložniških uradov (tudi trškega sodnika), podaljšano roko svetne uprave.

Cerkveno oblast je samostan prav tako izvajal na več ravneh. Prav posebna je tista samostanova povsem interna oblast, ki je bila na Lovrenškem prisotna bodisi nekaj časa v samostanski šoli na Fali (razvidna je v falskem hišnem redu iz leta 1628) bodisi ves čas v osebnih stikih menihov s konventom in opatom samostana. Običajno lokalno cerkveno oblast so menihi izvajali z vodenjem lovrenške župnije in romarskega središča v Puščavi. Nič neobičajnega ni bilo, da so benediktinci, ki so na teh položajih služili v času razpusta samostana, tam ostali do svoje smrti. S tem so prva leta vodili tudi novo lokalno cerkvenoupravno enoto, nastalo leta 1786 – kuracijo Sv. Marija v Puščavi. V obravnavanem obdobju menihi niso bili edini duhovniki na Lovrenškem, marveč hkrati srečamo tukaj tudi posamezne škofijske duhovnike, in sicer v vlogi beneficiata pri cerkvi sv. Križa v trgu oziroma v vlogi duhovnega pomočnika lovrenškega župnika. Kaže še opozoriti, da dušnopastirska številčna prevlada benediktincev na Lovrenškem, kot jo srečujemo vse obravnavano obdobje, pred njim ni bila običajna. Do tega je prišlo zaradi povečanja števila menihov v Št. Pavlu v začetku 17. stoletja (pritok nemških menihov, beguncev tridesetletne vojne) in v moči arhidiakonske moči opata nad lovrenško župnijo. Sledno oblast, ki je pomenila delno nadomestitev škofovske oblasti, si je opat postopoma izprosil. Pravzaprav jo je bil primoran izprositi, da je lovrenškemu prebivalstvu sploh lahko zagotavljal celovito duhovno oskrbo, ki sta jo onemogočala oddaljenost škofa ordinarija (do 1752 v Ogleju, naslednja škofovska sedeža v Gorici in Gradcu sta

svojo vlogo uspela bolje opravljati) in nasprotje med Beneško republiko (ki je vplivala na postavitev oglejskega patriarha) in Avstrijsko monarhijo.

Dejstvo, da je imela Lovrenška pokrajina za arhidiakona in fevdalnega gospoda cerkveno ustanovo, je mnogo pripomoglo k stabilnosti lokalnih upravnih središč in tudi k razvoju lokalnega prebivalstva. Osnova te stabilnosti sta bila trdna lastništvo in posestna uprava, ki sta za samostan veljala še posebej v 17. stoletju. (Povsem drugačna je bila kriza samostana v 16. stoletju z zastavitvijo Fale v letih 1555–1616 in z nabiranjem njegovih dolgov proti koncu 18. stoletja.) Podobno je bilo že v srednjem veku značilno za cerkvene fevdalne gospode, da so svojim gosposčinam med prvimi pridobili deželno sodstvo. Takšen je bil prav Št. Pavel, katerega izvore težnje po upravni neodvisnosti smo našli v Clunyjskem reformnem gibanju benediktinskega reda v 11. stoletju.

Končno je k razvoju Lovrenškega prispevala redovna karizma benediktincev, kar je pokazala primerjava z gosposčino Vuzenica, ki pod lastništvom marenberških (radeljskih) dominikank v obdobju 1663–1782 še zdaleč ni dosegla falskega razvoja in upravne stabilnosti. Plodonosna plat redovne karizme se je skrivala tako v moški naravi menihov, ki jim je omogočala hkrati cerkveno-duhovniško službo in vodenje upravno-gospodarskih dejavnosti, kot v duhovno poglobljenem slogu delovanja – cerkvenega in svetnega (slog povzemamo z njihovim geslom »Moli in delaj!«). Če zvestoba tej redovni karizmi ni posebno veljala za opate 16. stoletja, pa se je v njej posebno odlikoval opat Marchstaller (1616–38) in prenekateri drugi menih, ki je na Lovrenškem služboval v obravnavanem obdobju.

Z opisom cerkvene narave falskega fevdalca in njegove redovne karizme smo od razlikovanja cerkvene in svetne uprave, ki sta imeli ločene organe, že prešli k razlikovanju cerkvenega (šentpavelskega benediktinskega) in svetnega (državnega in Liebmannovega) sloga upravljanja svetne upravne enote, falske gosposčine. V obravnavi smo na primeru spremembe v politiki izrabe gozdov in v omogočanju neagrarnih podjetij pred in po letu 1782 (razpust samostana) pokazali, da je bil svetni način upravljanja bolj liberalen.

Regionalna in lokalna raven uprave: V cerkveni upravi regionalni okvir lovrenške župnije (škofijska oblast in njene podenote, običajno nastale iz pražupnij; v novem veku arhidiakonati) sprva ni deloval. Zaradi oddaljenosti lastnega škofa, tj. patriarha v Ogleju, je bila lovrenška župnija sama arhidiakonatska in s tem regija v malem. Malo verjetno je tudi, da je delovala regionalna cerkvena uprava v obdobju pod goriško nadškofijo (1752–86), ko naj bi lovrenška župnija pripadala savinjskemu arhidiakonatu. Šele po letu 1786 z dodelitvijo sekovski (graški) nadškofiji in dekaniji Hoče (prav iz pražupnije Hoče se je izdvojila pol tisočletja prej, leta 1214) je lovrenška župnija s puščavsko kuracijo dobila pristne in žive cerkvene regionalne stike.³⁸² Nekoliko so se na Lovrenškem odrazili regionalni stiki benediktinskega reda. Šentpavelski samostan je bil do leta 1641, ko je bil

³⁸² To se odraža tudi v umeščenosti arhivskega gradiva župnije, ki je od leta 1786 v fondu *Dekanije Hoče* v NŠAM.

umeščen v salzburško kongregacijo (zvezo samostanov), avtonomna redovna ustanova, kljub temu pa je, recimo, na Fali gostil pribegle nemške benediktince in šolal redovnike iz samostana Stična.

Tudi v svetni upravi je samostan Št. Pavel kanaliziral regionalne stike lovrenških lokalnih enot, tokrat treh – falske in lovrenške župnijske gosposčine ter municipalnega trga Sv. Lovrenc. Št. Pavel je bil njihova regionalna predinstanca in je moral zagotavljati njihovo služnost in zastopstvo za štajerske deželne organe, čeprav je sam s svojimi bližnjimi posestvi pripadal koroški deželi. Vsem trem omenjenim enotam je bila v krvnem oziroma višjem sodstvu regionalna predinstanca že samo deželsko sodišče pri gosposčini Fala, v končni meri pa celjski krvni sodnik. Ko se je na višjesodno upravo naslonila absolutistična državna uprava, je bila Fala vmesna instanca kot sedež okraja, regionalna instanca pa mariborsko okrožje. Regionalna središča svetne uprave, h katerim je težila Lovrenška pokrajina, so bila tako Fala, Št. Pavel, Maribor, Celje, Gradec. Med njimi je imelo najmanjšo vlogo Celje (sedež krvnega sodnika, tudi kot sedež četrti do reformnih let 1748/52, nato do leta 1788 kot sedež okraja), večjo vlogo pa Št. Pavel (do 1782) in Maribor (še le od 1788 dalje), čeprav še vedno kot časovno omejeni središči. V zgodnjenovoveški fevdalni državi sta bili zaradi pravnega partikularizma, ki sta ga oblikovala lokalno prebivalstvo in še bolj fevdalni gospod, daleč najvažnejši regionalni oblastvi Št. Pavel in sama Fala. Šele po terezijansko-jožefinskih reformah je vpliv države na lokalno upravo toliko napredoval, da so bila tudi za Lovrenško dokaj važna vsa tri oblastva na stopnjah okraj–okrožje–dežela, torej Fala, Maribor, Gradec. V obravnavi smo ugotovili, da je prav naslonitev moderne države na trško in gosposčinsko upravo ti dve lovrenški lokalni enoti okrepila in razvila. Pogoji za to naslonitev pa so predstavljale tradicija visoke upravne samostojnosti, pridobljena pod Št. Pavlom, teritorialna zaokroženost in mogočnost falske gosposčine ter končno dokajšnja odmaknjenost od večjih gosposčin in regionalnih središč. Državne reforme so vplivale tudi na že omenjeno oblikovanje cerkvenih upravnih enot, tako lokalnih (iz lovrenške župnije je bila izločena puščavska kuracija) kot regionalnih (oblikovanje dekanij in škofij, razpust samostana).

4.2. Prednosti in pomanjkljivosti obravnave lokalnih upravnih enot

Predmet raziskave je *krajevna* upravna zgodovina, na podlagi zgodovinske snovi (zgolj) o Lovrenški pokrajini, zato so ugotovitve diplome o konkretnih lokalnih upravnih enotah pomembnejše od primerjav različnih vrst uprave, opravljenih zgoraj. Prednosti opravljene raziskave bodo predstavljene kot najvažnejše in najzanimivejše ugotovitve o župniji, falski gosposčini in trgu.

Prednosti:

ŽUPNIJA SV. LOVRENC V PUŠČAVI IN SAMOSTAN ŠT. PAVEL

- Pregledno so predstavljeni regionalni okviri cerkvene uprave župnije.
- S predstavitvijo zgodovine samostana Št. Pavel je pojasnjeno ozadje upravnih potez opatov in menihov. Podrobneje so predstavljeni delo opata Marchstallerja, okoliščine razpusta samostana in vloga verskega sklada.
- Posebej so komentirani učinki redovne karizme benediktincev v upravi in gospodarstvu. Jasno je predstavljena samostanska šola na gradu Fala ter šolstvo v okolici in pri benediktincih.
- Poudarjena je arhitekturna izrednost romarske cerkve Sv. Marija v Puščavi, izpostavljena je gradbena aktivnost benediktincev.
- Nadarbina (posest in prihodki) župnije Sv. Lovrenc je prepoznana kot nekdanje zemljiško gospostvo, današnje župnišče je poudarjeno kot nekdanji dvorec, torej grajska stavba.

ZEMLJIŠKA GOSPOŠČINA FALA

- Opisan je obseg urbarialnih in dominikalnih posesti gosposčine, znotraj slednjih je izpostavljena gozdna posest.
- Opis uprave ločuje zasebne (samostanske, gospodarske), sodne in druge državne organe, ki so imeli sedež na graščini Fala.
- Utemeljen je razvoj falskega upravitelja iz lovrenškega kletarja, izvor imena slednjega je pojasnjen s pomočjo (častnih) služb menihov v konventu Št. Pavla. Predstavljena je uprava podložniških uradov gosposčine, podrobneje v primeru uradov Lovrenške pokrajine, t. i. rot.
- Opisan je razvoj deželskega sodišča Fala in njegov krvnosodni postopek v 17. stoletju. Poiskani so tudi primeri sodnih uradnikov – laikov (v času benediktinske uprave).
- Opisana je menjava lastnikov po razpustu samostana, posebej je predstavljeno življenje Martina Liebmanna, prvega zasebnega svetnega lastnika.
- Z ozirom na lastnike gosposčine so opisane spremembe v izrabi gozda in drugih neagrarnih dejavnosti med sredino 18. in sredino 19. stoletja.

TRG SV. LOVRENC V PUŠČAVI

- Pregledno je podana in obrazložena zgodovina trških privilegijev.
- Pomirje (ozemlje trga) je predstavljeno z vidikov meja, površja, posestnikov in prebivalcev. V današnjem trgu je lokalizirana lega magistrata s konca 18. stoletja.
- Za vse obravnavano obdobje je bil podan pregled rasti prebivalcev pomirja, tržanov in kočarjev, ter primerjan s podatki za Lovrenško pokrajino. V prilogah so dodani poimenski sezname prebivalcev.
- Opisane so službe trške uprave, podan podroben opis volitev trškega sodnika z začetka 17. stoletja, zbrana so doslej znana imena trških sodnikov. Pojasnjene so pristojnosti trškega sodnika, njegova vloga je razlikovana od vloge sindika v pojožefinskem magistratu. Kratko je pregledana zgodovina lokalne lovrenške uprave (občinske) po obravnavanem obdobju.
- Nakazana so odprta vprašanja lovrenških neagrarnih dejavnosti v novem veku do začetka 19. stoletja.

Pomanjkljivosti:

- Obdelava lokalnih virov, predvsem urbarjev, je nekonsistentna. V celoti je bilo puščeno ob strani tovrstno gradivo v samostanskem arhivu Št. Pavla in v Pokrajinskem arhivu Maribor. V podatkih je tako velik skok med Marchstallerjevimi urbarji (leti 1620, 1638) in Pokornyjevim opisom falskega okraja (1812).
- Z izogibom deželni deski je pregled zemljiških gosposčin nesistematičen. Posebno za čas od srede 18. stoletja dalje, ko je na falskem območju pričakovati več zemljiških gosposčin v modernem smislu (svobodnjakov, običajno podjetnikov), ocena o zemljiški zaokroženosti falskih posesti ni realna oziroma preverjena.
- Ob obdelavi virov so bila puščena ob strani davčna (razlaga dajatev, tlake) in sorodna fevdalnopravna vprašanja (svobodnost prebivalstva, osamosvajanje velikih kmetov, pojavljanje kočarjev). O verskih skladih je težko izvedeti kaj več zaradi pomanjkanja slovenskih raziskav (nemška bibliografija o verskih skladih ni bila preverjena).
- Problematična je tekstnokritična predstavitev podatkov iz virov. Izpisi iz urbarskih izrezkov v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu niso bili dopolnjeni in preverjeni po objavljenih virih.³⁸³ Izpisi so mestoma negotovi, njihovi prevodi v prilogah in v jedru so zgolj približni. Imena oseb so v besedilu bodisi podomačena iz nemške oblike (predvsem pri navajanju

³⁸³ »Faaler Urbar [1638]«, v: Mell, A., Müller, E. (ur.; 1913), *Steirische Taidinge (Nachträge)*, Wien (Österreichische Weisthümer X.), 225–251. Knjiga je bila odkrita ob koncu raziskovanja in ni bilo časa, da bi objavo falskega urbarja iz leta 1638 v njej uporabili.

literature) bodisi zgolj prepisana (avtorjevi prepisi iz virov). Historična topografija širše falske okolice (Ruško, Selniško) ni vsepovsod preverjena.

- Malo so bili izkoriščeni ustni viri na Lovrenškem – dopolnitev in interpretacija arhivskih virov s pomočjo več domačinov bi hitro izdala še kaj novega.³⁸⁴

³⁸⁴ Prav v prvi polovici leta 2009 je na spletnih straneh Občine Lovrenc na Pohorju nastal spletni zgodovinski arhiv ob komentarjih spletnega foruma – oba sta bila pri raziskavi pregledana, avtor pa se je le redkeje vključeval. *Lovrenški arhiv*, <http://www.lovrenc.si/?nStran=jespa> in *Lovrenška klepetalnica » Klepetalnica » Včasih je blo pa tak.....*, <http://www.lovrenc.si/forum/viewtopic.php?id=5554>, (obe povezavi nazadnje preverjeni 21. 7. 2009).

4.3. Sklepne misli

V opisu pomanjkljivosti raziskave prihaja do izraza predvsem nezaključeno delo z viri, ki ga pravzaprav raziskovalcem nikdar ne zmanjka. Že v uvodu sem zapisal, da je bil moj namen zgolj utreti pot v podrobno raziskovanje novoveške lovrenške zgodovine, ne pa ga tudi zaključiti s samim diplomskim delom. S tem, ko sem se osredotočil na upravno zgodovino in poleg lokalnih ustanov opisal tudi regionalne (škofijske, samostan Št. Pavel, okrožje, dežela itn.), je bilo poleg mnogih virov zbrane in nakazane tudi mnogo literature, ki presega krajevnozgodovinopisno raziskavo. Sam se poslej z zgodovino domačega kraja ne nameravam več dosti ukvarjati in prihodnji raziskovalci so tako vabljeni, da poprimejo tam, kjer gradivo in aktualna vprašanja niso do konca predelani. Za regionalnega štajerskega ali nacionalnega zgodovinarja bodo odprte naslednje *novoveške* teme, ki izhajajo iz posebnosti lovrenške preteklosti: sinteza vloge benediktincev (ali ožje Št. Pavla) na Slovenskem (s to temo je za čas srednjega veka začel že Jože Mlinarič), obdelava arhivskega gradiva gosposčine Fala, uprava posesti verskih skladov (npr. v Dravski dolini), lokalno pravo štajerskih mest in trgov ter razvoj obrti, podjetništva in industrije na območju Pohorja oziroma v Dravski dolini.

Najsplošnejša ugotovitev raziskave je, da sta upravno zgodovino treh obravnavanih enot na Lovrenškem (trga, župnije in falske gosposčine) v obravnavanem obdobju najbolj zaznamovali upravni politiki šentpavelskih benediktincev (zaradi tradicije njihove prisotnosti iz srednjega veka in zaradi njihove številčnejše prisotnosti v upravi gosposčine in župnije od opata Marchstallerja dalje) in terezijansko-jožefinske reforme. Vlogo benediktincev je bilo posebno zanimivo obravnavati zato, ker je njihovo delo v novem veku na Štajerskem (drugod na območju današnje Slovenije v tem obdobju pravzaprav niso bili prisotni) malo raziskano, in dalje, ker so posebnost lovrenške krajevne zgodovine. Kljub temu, da sta v krajevnem zborniku iz leta 1991 župnijski zgodovini namenjena dva zajetna članka iz starejše zgodovine, ki benediktincev ne spregledata, sem kot avtor doslej v krajevni kulturi ukvarjanja s preteklostjo pogrešal poglobljeno predstavitev benediktinske redovniške karizme in zgodovine samostana Št. Pavel. Razlog tega je gotovo že 200-letna odsotnost benediktincev iz kraja, a tudi puščanje cerkvene zgodovine ob strani pri domačih raziskovalcih.³⁸⁵ Glede na te krajevne in strokovne okoliščine se zdi še posebej pomembno opozoriti, da je pri zgodovini novega veka potrebno upoštevati cerkveno upravo in njen duhovni značaj, posebno v konkretnih primerih

³⁸⁵ Sploh je to čudno pri raziskovalcih, ki so se posvečali srednjemu veku (J. Koropec, O. Vresnik), v katerem je cerkev igrala močno vlogo. Benediktincem na kratko priznavajo vlogo važnih kolonizatorjev za srednjeveške razmere, podrobneje pa njihove dejavnosti in politike ne razčlenjujejo. D. Vresnik (1967, št. 2: 9–11) se »revolucionarno« razživi, ko se vživlja v težavne razmere falskih podložnikov v 15. in 16. stoletju in iz njihove pozicije kritizira fevdalno in cerkveno gospodo tega časa.

krajevne zgodovine, ko imamo opravka s cerkvenimi fevdalnimi gospodi (in med njimi imajo redovi specifičen značaj, karizmo).³⁸⁶

Za upravno zgodovino na Lovrenškem so se poleg omenjenih dveh regionalnih dejavnikov (država; Št. Pavel v svetni in cerkveni upravi) izkazali pomembni tudi drugi lokalni dejavniki: naravne razmere (naravni viri in iz njih izhajajoče gospodarske dejavnosti, pogoji naselitve in prometa), prebivalstvo in neposredno sosednje upravne enote. Med raziskavo je prišlo do izraza tudi *delo* nekaterih *posameznikov* v upravi, namreč tistih, ki so zgledno ali pa prav nemarno utelešali upravno oblast: lastniki gosposčin, državni uradniki, benediktinci v svetni ali cerkveni vlogi. Lastnik falske gosposčine Martin Liebmann (1824–60) je ambivalentna ali skoraj negativna podoba špekulanta, lastnik viltuške gosposčine in ene od lovrenških fužin (1812–31) Sebastijan Veninger pa podoba marljivega gospodarstvenika. Državni upravitelj gosposčine in okrajni komisar na Fali Johann Pokorny (1809–17) je imel ugled pri štajerski deželni oblasti. Od benediktincev sta bila za lovrenško upravo negativna dva še iz 16. stoletja: v vlogi župnika Andreas Schaffer (pred 1576 in med 1583 ter 1601) ter opat Vincenc Lechner z zastavitvijo falske gosposčine (1589–1616) bratu Nikolaju. Pod obema so lovrenški župljani, tržani prestajali težavno izkoriščanje in se proti njima pritoževali pri višjih oblasteh. A zglednih primerov benediktincev je bilo nedvomno več, o tem smo se prepričali za obravnavano obdobje. Med njimi sta izraziti podobi opata Hieronima Marchstallerja (1616–38) in lovrenškega župnika Bertolda Ignacija Vogla (1786–1817, puščavski kurat pred tem od 1779), ki je neupogljivega značaja župnikoval dolga leta po razpustu in še po restavraciji samostana, o benediktinski preteklosti poročal Pokornyju za potrebe deželne ankete in bil menda zadnji benediktinec na Lovrenškem. Opat Marchstaller sicer ni bil domačin (kot vsi izpostavljeni razen Veningerja) in na Lovrenškem nikoli ni stalno rezidiral, a je lovrenško zgodovino odločilno zaznamoval z natančnim (zapisi lokalnega prava, urejanje gospodarstva, vpeljava šolanih benediktincev v upravne službe) in aktivnim (vizitacije, gradnja Marijine cerkve in prezidave falske graščine, samostanska izpostava in šola na Fali) službovanjem na svojem mestu v samostanu Št. Pavel.³⁸⁷ S tem je bil med vsemi posamezniki v obravnavani lovrenški upravni zgodovini najpomembnejša oseba.

³⁸⁶ Tak zgodovinopisni postopek je lepo uspel Mlinariču (1982) v monografiji *Kartuzija Pleterje 1403-1595*, Pleterje, kjer je v uvodu predstavil razvoj zahodnega menišтва, srednjeveške redove na Slovenskem in duhovni značaj benediktincev, cistercijanov in kartuzijanov.

³⁸⁷ Več o njem Schroll 1891.

5. Priloge

Pojasnilo transkripcije

<i>navadne črke ležeče</i>	prepis vira, original je v gotici
<i>okrajšave</i>	negotov prepis
<i>MALE KAPITELKE</i>	originalni zapis je v humanistiki
<i>ADBNr.</i>	ArchivDatenBankNummer – podrobna oznaka arhivskih dokumentov v StLA
<i>~ ~ ~</i>	začetek nove strani, nato sledi št. strani (če so strani oštevilčene)
<i>prečrtano</i>	v originalu prečrtane črke ali besede
<i>—, fl, ß, d,</i>	imitacija posebnega znaka (npr. okrajšave za denarne enote), ki ni nedvoumno prikazljiv z identičnim tiskanim znakom
<i>(en) – (en)</i>	okrajšava (ligatura), razvezana v črke
<i>be= seda</i>	deljaj, znak za delitev besede na koncu vrstice

Za površinske mere, denarne enote in drugo gl. 6.1 Okrajšave.

Pri transkripcijah iz fonda StLA 200608 – St. Lorenzen – ADBNr. 1–3 je na levi strani prepis originala, na desni strani pa skrajšan povzetek v slovenščini za vsak odstavek prepisa. Pri seznamih, ki se v gradivu pojavljajo, je slovenska opomba urejena drugače.

Priloga 1: Pravni red pri Sv. Lovrencu, volitve in prisega trškega sodnika (1620)

VIR: StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 1: Rechtsordnung und Eid des Richters zu St. Lorenzen.³⁸⁸

Fond StLA 200608 obsega devet dokumentov (ADBNr. 1–9), prim. Hafner 1997. V prvi mapi arhivske škatle (Karton 1, Heft 1) je dodan listič z opombo: »1929 zamenjano z Deželnim arhivom na Koroškem«.

Prvim 6 listom (ADBNr. 1–2) je ob urejanju arhivskega gradiva nekdo s svinčnikom pripisal letnico 1620, kar daje možnost, da imamo liste za izrezane iz Lovrenškega urbarja 1620 v AStP (prim. opomba 18 v uvodu o ponudbi virov). S svinčnikom je pripisana je zudi oznaka ÖW X 9 238, kasneje 239 oz. ÖW X 9 225 ff. mit Varianten (na originalnih straneh 1, 2, 4, 12, zadnja je v sledečem dokumentu fonda, ADBNr. 3). Verjetno gre za namig na 10. zvezek zbirke *Österreichische Weisthümer*, ki nosi naslov *Steirische Taidinge (Nachträge)*, izdan na Dunaju 1913. Zbirka je v dvajsetih zvezkih izhajala v letih 1870–1994, posamezni zvezki obravnavajo različne avstrijske dežele, Štajersko zadeva še 6. zvezek (*Steirische und kärnthische Taidinge*, Wien 1881). *Weisthum* pomeni lokalno pravno izročilo, ki je element t. i. običajnega prava. Zapisali teh pravnih pravil je nastal na vaškem zboru na podlagi izjav starih in izkušenih mož (ob reševanju spora, zapis pravil, da ne bi prišlo do pozabe, ali kot sklep za prihodnje, kjer ni starih pravil). S. Vilfan³⁸⁹ to prevaja s skovanko »pravno napotilo ali pravna prema«, *Taidinge* pa razlaga kot pravo, ki je ugotovljeno na vaški veči. Sam z nakazano literaturo gradiva nisem primerjal.³⁹⁰

Vseh 6 listov je formata 24 x 36,5 cm, prvih 11 strani je oštevilčenih 1–11 z natisnjenimi števki, v tiskarski barvi, zadnja stran je prazna, neoštevilčena. Gre za fin pergament, pisava je gotica s posameznimi besedami v humanistiki. Pri naslednjem dokumentu se format in pisava spremenita, oštevilčitev pa nadaljuje z 12 v istih števkih.

Dobeseden prevod opisa volitev je v jedru na str. 124.

~ ~ ~ (str.) 1 ~ ~ ~

Rechtsordnung und Eid des Richters zu St. Lorenzen

*Die Purckhfridts gerechtigkeit mögen sie so brauch=
en, alß wil biß da so mit zuegebung Herrn Prelatens
zur St:Paulß gebraucht haben, die mindere DELICTA
abstraffen, waß aber Bluet streich, Todtstraich, item
auch CONSPIRATIONES, auff^{er}erlung wider die obrig=
kheit, wie auch offentliches Gebruch, vnd dergleich anbe=
langt. Vnd wan ein Richter vnd Vabt an alles
anderes DELICTIS etwas durch die finger sichtet, vnd
solche gedultet, stebet vnd behalt es, ein herschaft
an den Faal zue straffen beuor.*

*Item auch so vnder der Pureckhfrider einer etwas
entfremdes: oder entfertiges guet(es), oder Ver=*

pripis s svinčnikom: ÖW X 9 238

Pravni red in sodnikova prisega pri Sv. Lovrencu

Razdelitev pristojnosti trškega sodnika s prelatom (šentpavelskim opatom), ki si pridržuje težje prestopke; podsodnost trškega sodnika in njegove straže gosposčini Fala.

Sodnik ima pred gosposčino prednost pri prijettu in obravnavi prebivalcev

³⁸⁸ Hafner (1997), [Inventar k arhivskemu fondu StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, št. inventarja] A 896, [Graz/Gradec].

³⁸⁹ Vilfan 1961: 89–90.

³⁹⁰ Celotno zbirko komentira Vilfan (1980, Soseske): 15–16.

*dechtige Personen auf hielte, soll die Herrschaft wo
for den Richter nicht alß baldt zue greiff im
zuegreiffen Purg vnd macht haben.*

*Daß Stöckhle vnd Pfarhoff soll so weit in ainem
bezürckh herumb befrejet sein alß weit ainen
mit ainem gemainem Püchsen schueß raichen kban,
in welchen bezürckh allain der anwesente
herr Prelat, oder an statt seiner der Pfarrer
zue straffen haben. Vnd durech auß der Richter
kbainen eingriff zu thun.*

*Vofor es sich begäbe daß ein Richter selbst in
öffentliche ergerliche laster felt, alß diebstal,
Lehbruch, REBELLION, vnd sich wider die obrig kbait
aufferirfft, soll er von weinandt anderen so strafft
werden von der herrschaft oder einen herrn Prelat.
~ ~ ~ (str.) 2 ~ ~ ~*

Wie und wann die ainen Richter erwehlen sollen, sein pflicht, vnd war zue er verbunden

*Die burger zue St: Lorenzen, die mögen gleichwoll
nach alten her kbommen, doch sollen die sich all=
zeit 8. tag zuuor bei der herrschaft faal
anmelden, vnd den bestimbten tag zue der
wahl herr Prelat, oder dero nach gesezten,*

*anzeigen. vnd wo möglich. soll alzeit etwas weg
der Gottesbauß vnd herren Prelath darbei sain,
damit wa etwas vnordnung für lauffen. die sollen
obgestellt kbönnen werden.*

*Bei der Erwehlung aines Richters, hat derr Pre=
lat 3. herr Schafter an der faal vnd ein ieder
CONUENTIAL so aldort gegenwertig 2. quota.
Sie sollen auch alle zeit ziren auß ihren zue(i) Richter
erwehlen, dann herr Prelath bestettigen mag ai=
nen, nach seinen wollgefallen.*

*Wann der Tag her zue kbombt das sie erwöhlen
wöllen, solle die ganze Burgerschaft mit dem
alten Richter welcher dem Stab in den banden
thragen solle, in die kbirchen gehen vnd wo möglich*

pomirja. Če pravočasno ne ukrepa,
ima to pravico gosposčina.

Iz trškemu sodniku podsodnega
pomirja je izločena okolica stolpa in
župnijskega dvora, kjer sodi navzoči
opat ali župnik kot njegov namestnik.

Če sodnik stori kaznivo dejanje (npr.
upor), mu sodi gosposčina ali opat.

pripis s svinčnikom: ÖW X 9 238

Kako in kdaj se voli sodnika, njegova obveza in k čemu je zavezan³⁹¹

Tržani morajo volitve sodnika
napovedati prelatu po starem običaju.

Če bi (opat) morda bil zunaj
samostana po poteh (odsoten), mu
morajo tržani omogočiti (dopustiti), da
bo (vendarle) prisoten (pri volitvah) in
da bo lahko preprečil, da bi se (pri
volitvah) zgodilo kaj nepravilnega.

Število volilnih glasov opata in
njegovih. Izbere se dva kandidata in
opat potrdi enega po svoji volji za
sodnika.

Dan volitev in udeležba pri maši.³⁹²

³⁹¹ Ta opis omenja tudi Schroll 1891: 132–133 in po njem povzema O. Vresnik 1991: 28. V svoj opis uprave na Lovrenškem ga je verjetno vključil tudi Koropec 1972: 77–78, ki kot svoje vire navaja: Kos 1928 (listina št. 349); Listina za leto 1593 iz PAM; Lovrenški urbar 1622 iz AStP in Orožen 1875.

zuuor meß hören darauff soll die Wabt an ge=
birend(en) ortten für genommen werden.

Nach erwehlung sollen die zwej erwelte alßbald
herrn Prelat für gestelt werd(en). Vnd ainer auß
jenen, in bei sein meehrs thailß der Bürgerschaft

~ ~ ~ (str.) 3 ~ ~ ~

CONFIRMIRT werden bej welcher CONFIRMATION woll in
Achtung zu nemben, ob der Erwehlte mit etwas, wi=
der daß Gottshauß sich REBELLISCH, vngheorsamb
sich erzeigt vnd wider sezt, andere zue der vnge=
horsamb angeraitzt, oder etwan öffentliche Laster
berganzen vnd verrüeft zenckelisch, dem vollsauffen
ergeben vnd dergleich.

Der alte Richter ebe daß der neue CONFIRMIRT wird,
soll sein ambt RESIGNIRN, den Stab dem Prelat über
anterer¹ sej sich bedanckbt wegen den Ehr, die man ihme
wegen des Richters ampts angelegt, die obrig kheit
vnd Burgerschaft umb ver zueichung zu bitten, da
er seinen ambt gebürenden massen mit vorgestand.

Nach dem der neue CONFIRMIRT so soll er ein leiblich
JURAMENT prestieren, oder ein Ajdts stabt angelo=
ben daß er herrn prelat vnd seinem schaftten vnd
verwalter an der herrschafft faal, allen gebüh=
renden gehorsamb laiste, des Gottshaußfrommen
fürdern vnd schaden wenden nach sinen müglichen
fleiß, die IUSTITIA ohne allen RESPECT der personen,
müeth nach gab ADMINISTRIERN, vnder der gemainen
Burgerschaft guette Ordnung vnd Zucht erhalte so
vnd wo es die pfarrer von nöthen wurde haben.
Ihme treue beistandt zue laisten.

Nach dem soll der Stab dem Richter geben werden,
vnd Ime die Burgerschaft den gehorsamb angelo=
ben.

~ ~ ~ (str.) 4 ~ ~ ~

Deß Richters zue St: Lorentzen Ajdt. —

Ihr werdet ainen Ajdt zue Gott vnd auff daß
H. Euangelium schwören vnd bej Eurem vnd
Trauen geloben, dem hochwürdig in Gott geistlich
auch Edlen herrn herrn HIERONYMO Abbt des lob=
lichen Stiff St: Paulß zu Lauanthall, vnd allen
deroselben Nachkhommen, getreir(en), gehorsamb vnd

Predstavitev dveh izvoljenih oz.
predlaganih kandidatov za sodnika
prelatu, da ta enega potrdi. Prelat
upošteva, ali je izvoljeni poslušen
samostanu, zakonom in lepega
obnašanja.

Stari sodnik potrdi čast
novoizvoljenega, odstopi od svoje
službe in jo z zahvalo preda opatu.

Novi sodnik nato priseže – poslušnost
prelatu in gosposčini ter da bo
pravično opravljal dolžnosti, sodil,
vzdrževal red in podpiral župnika.

Sodno palico se izroči sodniku, tržani
se mu poklonijo.

pripis s svinčnikom: ÖW 9 239

Prisega sodnika pri Sv. Lovrencu

Sodnik prisega pri Bogu in evangeliju
poslušnost šentpavelski gospodi in
pošteno in enakopravno sojenje.

³⁹² Odlomek o dnevu volitev citira tudi Orožen 1875: 397.

genwartig *zue sein, Ihr Hl: vnd all der selben Nach
khommen Nutz vnd frommen zue betrachten. Schad
vnd Nachteil zue wend(en) nach euren besten ver=
mügen, daß Gericht daß Marckht St: Lorenzen
nach eurem besten verügen. Vorstachs Traulich vnd
aufrichtig verwesen vnder dem gemainen wann
halt(en), dem Armen alß dem reichen, dem reichen
alß denn armen, ein gleiches Gericht vnd Vrthail
prechen, vnd darumben weder müets, Gab, freundt=
schafft, feindschafft, nach jechtes anderst an zue sehen,
alß er am jungsten Tag gegen Gott verantwort(en)
wöllet.*

*Volgt die Pflicht mit auffgerogsten fingern vnd
nach sprechen aus folgender wortten.*

*Wie mir angezo für gehalt(en) word(en) vnd ich zue
thuen beschaiden bei dem selben will ich also Tren=
lich nach khommen, alß war mir Gott helfff vnd
sei H: Euangelium —.*

~ ~ ~ (str.) 5 ~ ~ ~

Besede prisege ...

pripis s svinčnikom: 1620; na naslednji
strani dokument ADBNr. 2

Priloga 2: Zgodovina privilegijev trga Sv. Lovrenc, opis pomirja, seznam tržanov (1620)

VIR: StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 2: Freiheiten des Markts St. Lorenzen. Beschreibung des Burgfrieds des Marktes St. Lorenzen, was zu strafen, wie hoch und wie sie einen Übelaltäter überantworten sollen, Schuldigkeiten der Bürger zu St. Lorenzen gegen das Forts. Notiz.³⁹³

Za fizični opis gradiva gl. Priloga 1, uvod.

~ ~ ~ (str.) 6 ~ ~ ~

Marckht St:Lorenzen. Ihre Freyheiten.—

In Jar 1211 hat Leopolduß herzog zue Osster= reich vnd Stejrmarcht Abbt Vlrichem die PRIVILEGIA vnd guetter enthalb der Traa in Stejrr CONFIRMIRT, vnd absonderlich die Baueren zue St: Lorenzen PRIVILEGIRT, daß sie mögen verkhauffen vnd khauffe, waß ihnen zue ihrer Hauß Notturfft, mit diesen wort(en).

LICEAT QUOGI NOBIS IN PRADIO UESTRO AD S. LAURENTIUM, UT RUSTICI VESTRI INTER SE EMANT ET UENDANT, QUA AD VITA NOS EUNTUR NECESSARIA TANTUM MODO PERTINERET QUESTUM TAMEN MUTE, SINE THETANŸ IBIDEM INHIBEMUS, NE PER QUESTUM HUIUS MODI CLAMNUM NOBIS MARBURG IN NOSTRIS OFFICIIS PROCURETUR.

Dieses PRIVILEGIUM ist offtermahl CONFIRMIRT worden, vnd mit den Burgern daselbst. sondern dem Gottshauß geben worden, welches die gebraucht biß auf das Jahr 1400 dadurch Ottonem Pergauer der Marckht, Khürchen vnd ganze Herschafft St. Lorenzen mit Schwert vnd feurr werhurt vnd verderbt worden, dadurch der Marckht in armut vnd abgang kkommen, alß ober abbt Vlrich Schrimpf dise ortt widerumben eingenommen. vnd nachvnd nach alle sachen widerumben Erspanet, haben die Burger bey St. Lorenz vermitlt zue der selben zeit, Regierenden Herrn Prelaten zue St. Paul Vlrich Pfinzing. Ihre PRIVILEGIA vom Khajser MAXIMILLANO zue

Svoboščine trga Sv. Lovrenc

Vojvoda Leopold [Vi. Babenberžan] 1211 opatu Ulriku [I., 1192–1222] potrdi njegove posesti ob Dravi in in privilegira kmete pri Sv. Lovrencu za prodajo in nakup tega, kar jim je potrebno za hišno rabo. Napoved navedka, ki sledi.

Latinsko originalno besedilo privilegija iz 1211: kmetom samostana na njegovih posestvih pri Sv. Lovrencu dovoljuje med seboj kupovati in prodajati, kar je človeku potrebno za življenje; a na način, da jim ni dovoljeno pobirati mitnine (Kos:) ali colnine (Zwitter: in tržnine), da ne bi zaradi tega trpeli vojvodovi uradi v Mariboru.

Privilegij je bil večkrat potrjen in v uporabi, dokler ni bil trg v 15. st. nasilno opustošen. Opat Ulrik [III.] Schrimpf [1401–1414] kraj obnovi, tržani pa pri opatu Ulriku [V.] Pfinzingu [1515–1539] posredujejo za potrditev privilegijev. 1517 privilegije (po živinskem in tedenskem ponedeljkovem sejmu) potrdi cesar Maksimilijan [I. 1508–1519].

³⁹³ Hafner 1997.

Jar 1517 widerumben lassen erneuern vnd

~ ~ ~ (str.) 7 ~ ~ ~

CONFIRMIERN, welche sie durch Krieg, Prunst, vnd anderen ungefehlen verlohren. Nemblich daß sie Marckht vieht, vnd wochen Märckht sollen haben. Burger sein vnd dafür gehalten werden, auch wochentlich daß Montagß ein wochen marckht haben vnd halten, dar= zue vnd davon wenig kblich, mit seinem leib vnd wandlen, vnd sich aller vnd jeder freihaiten, recht vnd gerechtighait, wie andere Märckht im fürstenthumb Steyer gebrauchen vnd geniessen, von wenig kblich ungeieret, vnd vunerhindert.

Im Jar 1522 CONFIRMIRT Ferdinandus Erzherzog zue Osterreich Prinz vnd infant zue Hispanien, die obgelmte PRIUILEGIA, dem Richter vnd Rath zue St:Lorenz, doch mit diser außstrückblichen CLAUSULA, alß wie dieselben im gebrauch gebracht³⁹⁴ vnd wenigkblich an ihren meüthen vsere IU= DICIENLICH,

im Jar 1572 Caroluß Erzherzog zue ossterreich alß Landts fürst in Steyer, CONFIRMIRT obgelmte PRIUILEGIA gleicher massen.

~ ~ ~ (str.) 8 ~ ~ ~

Beschreibung des Marckhts st: Lorenzen Purckhfridt, vnd was sie zue straffen, wie hoch, vnd wie sie einen Übelthäter über antworten sollen. —

Der purckhfridt zue St: Lorenzen im Marckht vnd vmliegunden orthen, gehört der Burgerschaft nit IMMEDIATE zue, sondern haben den selbigen zue ADMINISTRIERN, allain auß gnaden des herrn Prelathen zue St:Paulß, weil aldort(en) in dem Stockhle, alzeit die RESIGNIEREN den herrn pre= lat(en) gewont, oder die woluen diene vnd erlebte CONUENTIALN, oder sonsten ansehnliche herrn gewont, damit sie alzeit von dem Burgern vnd purckch fridern geschüzt vnd geschürmbt wurd(en) in CASU NECESSITATIS.

Die CONFIN aber des Pureckhfridts hebt sich an, an dem

Cesarjeva potrditev poleg sejemske dejavnosti tržanom priznava tudi svoboščine, kot jih imajo drugi trgi v kneževini Štajerski.

1522 trški privilegij potrdi (in posebej omenja tudi sodnika in svet) avstrijski nadvojvoda Ferdinand [1521–64], 1572 pa še avstrijski nadvojvoda Karel [II. 1564–80].

Opis pomirja in navodila za sojenje in za ravnanje s hudodelcem

Pomirje ne pripada neposredno tržanom, ampak ga imajo ti zgolj v upravljanje. Sicer pripada semkaj zatekajočemu se opatu, članom konventa oz. imenitnim gospodom, ki v primeru preganjaja uživajo tudi zaščito tržanov in prebivalcev pomirja.

Meja pomirja gre od kraja, kjer se

³⁹⁴ Ta in naslednja vrstica sta napisani v pisavi, ki iz »gotice« prehaja v humanistiko. Morda je pisec pred seboj imel drug vir v humanistiki ali pa gre za mešanje, ki prihaja po mnogih latinskih izrazih med besedilom, zapisanih v humanistiki.

ortt wie man von der staal herzeucht, auff halber pruggen die vber den bach Sehlbnitzza genant geht, nach disem pACH binnein in ainem graben an die Sybaldts bueben, biß zu ainem feüchten holz, oberhalb eines gemaurten Creüz vnd von danen am Berg hinumb zwischen des Hainig leschniggs gründten biß in die Radl, von danen abverts, biß wider zu dem bach Schleniza, wo sie in di Radl fleuß.

Die malefiz personen, so sie in ihren purckhfridt er= greiffen sollen sie am dritten tag der herschafft faal mitten auf der pruggen, die über die schlebnitzza geht, neben allemdeme, so er sich bei sich hat, es sey gerechtes oder vngerechtes guett vberantworten. —
~ ~ ~ (str.) 9 ~ ~ ~

Der Bürger zue St. Lorenzen schuldigkeit gegen dem Gottshauß St:Paul mit gehorsamb steur, khauffrechten, khauffbrieffen. —

Die purckhfrider vnd burger zu St. Lorenzen seindt schuldig herrn prelat(em) vnd dessen nachgesezten verwalter der herrschafft faal, alß wie andere vnderthanen, allen gebürrenden RESPECT vnd gehorsamb zue laisten.

zue handlungen die in dem purckhfridt für übergeben haben sie die erste innstanz vnd werden von dem Richter vnd rath wände, wie oben vermeldet, wo aber ein Partej sich beschwärt befindet. so hat sie zu innstanz bei den herrschafft faal —.

Die Landsteuer betreffent, weren sie von rechts wegen wolschuldig, daß sie sich nach dem gemainen anschlag wie er von dero gemainen Lanndtschafft gemacht wirdt 3. oder 4 fach bezal(en). aber biß dato haben sie die selben nach dem Tapplet(en) anschlag bezalt benantlich auff widerrueffen 28. fl.

Andre Ihre vrbars dienst vnd zinsß von ibren güettern dienen sie dem Pfarrer zue St. Lorenz(en).

Die Vrbar Steuer aber, welches sie ein gewöhnliche steur haissen geben sie Jarlich dem Gottshauß welche in summa bringt. 24. fl.
Vnd solche, nimbt von der Purgerschafft der Richter ein, auch auff widerrueffen, vnd erlegt sie zu mahl. zu sidlung zeitß, welche volgennder massen alß eingenommen würd(en)

pridobiva jeklo, čez most, navzgor po potoku, imenovanem Slepnicca, nato dalje po grabnu [, ki se priliva Slepnicci] pri Sibaltovi hubi, do smrekovega gozda, nad zidanim križem in od tam navzgor po hribu med Hojnikovim in Lešnikovim gruntom do Radoljne, od tam navzdol spet do Slepnicce, kjer se ta izliva v Radoljno.

V pomirju prijete hudodelce (za obravnavo po malefičnem pravu) je potrebno tretji dan izročiti v sodbo gosposčini Fala na mostu čez Slepnicco.

Dolžnosti tržanov Sv. Lovrenca do samostana Št. Pavel v davščinah, s kupnim pravom in kupnimi pismi

Prebivalci pomirja in tržani pri Sv. Lovrencu so služni gospodu prelatu in njegovemu upravniku na Fali, kakor velja za podložnike.

Gosposočina Fala je inštanca za zadeve trgovanja in trgovske spore v pomirju.

Deželni davek – tri- ali štirikratna imenjska renta.

V drugi urbarskih služnostih in pravdni dajatvi od imenj služijo lovrenškemu župniku.

Letna vsota navadnega urbarialnega davka, ki ga od tržanov pobere sodnik in ga da božji hiši, znaša 24 fl.

~ ~ ~ (str.) 10 ~ ~ ~

**Gewöhnliche Urbarß Steuerß,
so die Burger bey St. Lorenzen
Järlichen dem Gottßhauß erlegen**

**Običajni urbarialni davek, ki
ga tržani pri Sv. Lovrencu
letno plačujejo božji hiši**

Niclaß an der strasßen	('na cesti') ³⁹⁵	5 · β —
Gregor wotejnaunigks		5 · β · — ·
Martin an der Rödl	(ob Radojmi)	3 · β · 1/20 d ·
Florian an der Rödl	(ob Radojmi)	6 β · —
Achaß stolz	('ponosni')	4 β · 20 d
Blasj an der Redl	(ob Radojmi)	5 β 30 d
Simon das maister	('mojster')	4 β · —
Jacob Wesiackh	(Bezjak/ Vezjak)	4 β 30 d
Lipusch Hojnigkb	(Hojnik)	1 fl · 7 β 20 d
Valentin Podlieschniekh vnder der linden obern	Late	— 7 · β — ·
Lipusch Galopp	(Golob)	3 · β · —
Mathi Mlagger	(Mlakar)	3 · β · 10 · d
Hieronjmus Schneider	('krojač')	4 · β · —
Simon Frölich	(Frelih; 'veseli')	nicht
Lorenz Khurschner	(Črešnar)	4 · β — ·
Christoph Jaksche	(Jakše)	1 fl · 6 β ·
Ferdinand Prügge	(Prikl)	5 β · 10 d ·
Paul Iglar	(Iglar)	5 β
Verlitschz	(Verlič)	1 fl 7 β
Hannß Prodnigg	(Prodnik)	6 β
Tiburtz Roth	('iz rote')	6 β · 18 d

~ ~ ~ (str.) 11 ~ ~ ~

Marcuß Podlieschnigks	(Podlešnik)	2 β
Vrban Yiedlichs		2 β
Andree Pergauer	('rudar')	2 β
Cristoph Tüfferer	('iz Laškega'?)	3 β
Matthe Frölich	(Frelih; 'veseli')	6 β
Vhrich vrbanz schneider	(Urbanc; 'krojač')	3 β
Andree Schmid	(Šmid; 'kovač')	3 β
Gregor Vrsche	(Jurše, Uršej)	6 β
Thomaß Karper	('ribič'?)	2 β
Benedict Pjsam		1 β · 2 d
Potonighs	(Potočnik?)	6 β
Adam Mauritsch	(Mavrič)	1 β 10 d
Vrban Schmid	(Šmid; 'kovač')	4 β
Matthe Pard	(Port; 'panter')	4 β
Gregor Jaksche	(Jakše)	6 β
Mehr von ainem Ackh	('iz Kota')	4 β
Paul Pinter	('sodar')	5 β

³⁹⁵ V oklepaju je najprej dodana podobna oblika priimka, kot danes obstaja na Lovrenškem, nato pa morebitni prevod ali pomen. Kjer pripisani je priimek ali prevod/pomen vprašljiv, je dodan vprašaj. Kjer nisem našel primerjave, je puščeno prazno. Prim. Mravljak, J. (1935), »Iz vuzeniške zgodovine«, ČZN letn. 30, 80.

<i>Christoph Lederer</i>	<i>('usnjar')</i>	<i>5 β 10 d</i>	
<i>Spranzier</i>		<i>2 β</i>	
<i>Jlgo schuester</i>	<i>('čevljar')</i>	<i>4 β</i>	
<i>Gregor Khues</i>	<i>(Kvas? – pek?)</i>	<i>2 β</i>	
<i>Jnsumma Jährliche gewondliche Steuer</i>		<i>24 fl</i>	letna vsota navadni davek
<i>Landtsteuer geben sie absunderlich</i>		<i>28 fl</i>	deželni davek
<i>Pfarrer zue St. Lorenze dient Järlichen dem</i>			župnik pri Sv. Lovrencu je božji
<i>Gottßhausß absent gelt</i>		<i>50 fl · / ·</i>	hiši letno služen vsoto
<i>wie such von seinen majr gründten Landt=</i>			deželni davek od njegovega marofa
<i>steuer</i>		<i>50 fl · / ·</i>	(pristave)

(Naslednja stran je prazna, neoštevilčena; z njo se snop iz omenjenega urbarja zaključí.)

Priloga 3: Gozdarski red, obveznosti podložnikov, sodna oblast, krvnosodni postopek, rotmajstri in rote (1638)

VIR: StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 3: Holzordnung der Untertanen bei St. Lorenzen und der ganzen Bürgerschaft und Pfarr, Schuldigkeiten der Untertanen von St. Lorenzen gegen das Gotshaus St. Paul, wie Robot, Anlait, Sterbrecht, Zehente, Traid und Garben, - Forts. Notiz.³⁹⁶

Naslednjih 12 listov fonda StLA 200608 (ADBNr. 3) je formata 31 x 20 cm, fin pergament, uporabljena rokopisna gotica je bolj berljiva od prejšnjih strani, strani imajo širše prazne robove. Na začetku je s svinčnikom pripisano »1638«, kar daje možnost, da imamo liste za izrezane iz lovrenškega urbarja iz leta 1638 v AStP, in »vgl. ÖW X 9 225 ff. mit Varianten« (za pojasnilo gl. Priloga 1, uvod). Originalna rokopisna oštevilčitev na sledečem gradivu je 23–46, v transkripciji pa je navedena moderno natisnjena oštevilčitev 12–34, ki se nadaljuje iz predhodnjih dokumentov, ADBNr. 1–2.

~ ~ ~ (str.) 12 ~ ~ ~

Holzordnung Deren vnderthanen bey St. Lorenzen, vnd der ganzen Burgerschaft vnnnd Pfar menig da selbst.

*Den 26 Augustij im Jar 1573 alß Abbt Thom=
an se(ligen) gedechtnus, mit der gannzen gemain
vnnnd Pfar menig zu St. lorenzen wegen der
zins forst hölzer vnnnd walder stritig worden.
Also hat zu derselben zeit herr landesaupt
man in Steyer zuentscheidung diser strit=
igkheit ein COMMISSION ausgefertigt, vnnndar=
zue vier an sechliche herrn deputiert, welliche
bemelten tag auf die herrschafft fall ankomb(en).
volgenden vertrag vnnnd vergleich, mit beeder
Parteyen ein willigung geschlafft(en).*

*Erstlichen sollen die gemelten vnnnderthan
in amt st. lorenzen in iren zins hölzern
was vnnnd nienuß sji zu irer haußnot (t)urfft
betirffen, holz zuuer flößen vnd abzuhachen
zuegelass sein, vnd dauon den herrn Abbt
außer ired vrbars diennsts ichres zuraich(en)
mit schuldig sein, doch soll all ybrige vnd
vnotige verschwendung vnnnd aus odung
sollichen irer zins hölzer verboten sein,
vnd da ainer oder mer darjber be=
tröten, (es) solle nach not (t)urfft vnnnd
gelegenbeith der verbrachung druch dene(n)
herrn Abbt od(er) seine nachgesezten pflög(en)
gestrafft werd(en).*

~ ~ ~ (str.) 13 ~ ~ ~

Gozdarski red podložnikov pri Sv. Lovrencu, vseh tržanov in župljanov

O sporu med opatom Tomažem [Murom 1558–1576] in vso lovrenško občino glede izrabe gosposkih gozdov, od katere se plačuje davek. Deželni glavar po raziskavi komisije zmiri obe strani s sledečimi sklepi.

Prvič. Podložnikom je dovoljena izraba gozdnega lesa za hišno rabo, vsaka koristolovska izraba pa bo kaznovana od opata.

³⁹⁶ Hafner 1997.

Zum anndern was vnnd souil sj aber
außer Irer zins hölzer vermetes
herrn Abbts von st. Pauls (etc). first
holzes vnnd walder verfloss chauen, vnnd
abhacken, mit denselben sollen sje die
holzordnung, wie hernach stehet vnnder=
worffen sein, vnnd da ainer in sollichen
forst was hacken wüll, der solles mit
vorwiss(en) vnd besichtigung des bestölten
forsters thuen, vnnd den Pflieger zu st:
lorenzē dauon (daß) jenige Raichen,
vnnd geben, vnnd sich in sollichen forst
holzer vnnd wälder kebeiner unorden=
licher verschwendung gebrauchen.

Dritens damit jbrige verwüstung vnd
aus edung der wälder verbiēt werde
ist beschloss(en) (daß) nun hinfur kebeiner
der vnnderthannen Gast volckh noch
andere p(er)sonen für sich selbsten vnd
zu iren aignen nuz vnd verwendung
in iren der vnnderthann(en) dinst. Hölzer
wenig noch vill nit hackben noch ver=
oeden sollen, also sollen auch die vnd=
erthannen von iren Gast volckh(en) vnnd
ledigen p(er)sonen, kebeiner in iren zins
hölzer abgehackts oder auß gearbeits
holz verkauffen, noch mit einigen
CONTRACT annemben, sonnder allain
~ ~ ~ (str.) 14 ~ ~ ~

inen den vnnd(er)thannen solle zuegelass(en) ein,
(daß) sj in angeregten iren zins hölzer(n) inen
denen vnnderthannen selbst sollich ir Gost
volckh oder anndere vnd den gebürlichen
lohn hacken vnd abreiten hass(en) mögen, da
aber iemant, es seij gleich em vnnderthann
oder gast mit einigen CONTRABANT oder ver
schwerung erfragt oder betreten wurde,
die sollen neben verfablung der gehackht
en holz nach noturfft(en) gestrafft(en) werd(en).

welicher vnnderthann aber bej seiner hueb=
en nit aigne zins holzer häte, oder zu=
erbauung [L]asterer wohnung holz betürfft(en)
ig were, den soll herr prelath allein die
noturfft(en), vnnd nichts merers aus den
forst wäldern, mit vorwiss(en) der Pfligers
vnd forstners zuhackben erlauben, wel=
liche aber zins hölzer haben, die sollen sich
inerbauung irer hieben derselbigen zins
holzer betragen, vnnd nicht aus herrn

Drugič. Kdor hoče izrabljati les iz
opatovih gozdov, mora to storiti pod
nadzorom gozdarjev in z vednostjo
oskrbnika (Pfleger) pri Sv. Lovrencu.

Tretjič. Za spravilo lesa podložniki ne
smejo najemati hlapcev oz. tujcev.

Če kdo od podložnikov nima gozda,
ali ga potrebuje za stavbni les, mu
sečnjo lahko dovoli le opat (v svojem
gozdu).

*pralathens forst wälder vnd hölzer
bey strafft hackben.*

CAPIERUNG DER HOLZ ORD= NUNG –

*So die vnnderthannen von den ienig(en)
holz so in des herrn abbtes forst
~ ~ ~ (str.) 15 ~ ~ ~*

*holz vnnd wäldern abschlagen, raich(en)
vnd geben sollen.*

<i>Erstlich von ainen khorbaum zu ainer preiß</i>	<i>fl β d –, 1, 6</i>
<i>von ain gross(en) paumb</i>	<i>–, –, 6</i>
<i>von ainen klainen paumb</i>	<i>–, –, 4</i>
<i>von ain (fu)eder tauflen</i>	<i>–, –, 24</i>
<i>von ain hund(er)t gemainen laden</i>	<i>–, –, 16</i>
<i>von ainen stuben holz</i>	<i>–, –, 2</i>
<i>von ain tausent langen stockb(en)</i>	<i>–, –, 20</i>
<i>von 1000 gemainen stöckb(en)</i>	<i>–, –, 16</i>
<i>von 100 Reich laden</i>	<i>–, –, 20</i>
<i>von ainer klaffter prenholz</i>	<i>–, –, 16</i>

*Diese articul alle haben herr abbt
vnnd die vnnd(er)thannen guetwillig
angenomben, vnnd dieselben fürst
zuhalten mit mund vnd hand
angelobt, vnnd versprochen, vnnd alß
in jar 1596 herr abbt vincentius
se(ligen) müder den vertrag sich bey der=*

~ ~ ~ (str.) 16 ~ ~ ~

*lants haubtmanschafft beschwärt vnd
ein verbör vnnd COMMISSION außgebracht,
ist bemelter CONTRACT von neuen den
20 augusti bemeltes jars zu krössten
erkhendt.*

*Was die Robot stockb(en) vnnd stort in dem
Gotshaus St. Pauls gehörig belangt,
bleibt es bey den alten.*

*Notandum 1. Das die frembden nit des
Gotshauffs vnnderthannen. wan sj
holz haben wöllen, das selbig hieher
bezallen muss(en).*

*Notandum 2. Das die vier forstner was sj
an forst gelt ein nemben, solliches er
lögen sollen, jarlich zur sidlung, vnd
nemben von einen paumb in der allen,*

RAZLAGA GOZDNEGA REDA

Za sečnjo v lastnih in opatovih
gozdovih je treba plačati naslednje
cene:

Te določbe so vsi (opati in Lovrenčani)
dobrovoljno sprejeli.

1596 je bila pogodba po opatu
Vincencu [Lechnerju, 1583–1616] in
komisiji deželnega glavarja vnovič
priznana.

Kar se tiče tlake za izdelavo količkov,
velja po starem [gl. naprej str. 17
arhivskega gradiva].

Opombek k točkam. K prvi. Kadar
hočejo tujci kupiti les, jih podložniki
ne smejo zalagati.

K drugi. Ceníve lesa dajajo 4 gozdarji.

*nach dem der paumb, vill oder wenig,
groß oder klain.*

*Notandum 3. was das holz gelt anbelangt,
das die vnderthannen zu sidlungs zeit
erlay, vnd die vrsach desselbig(en) holz vnd
holz gemain verzeichneter.*

Naslednje strani, v kolikor se tičejo dajatev, ki nas v diplomi toliko ne zanimajo, so tudi v nemščini le povzete.

~ ~ ~ (str.) 17 ~ ~ ~

Robothstecken

– *Purde Roboth Steckben – amt St. Lorenzen – ain iede
Purde aber soll halten 250 wingart steckben*

Zehentstecken

– *weingartstöckben; von zechen puschen ain puschen; ain
puschen aber holt 250 steckben – forstmeister*

Khlobstecken

– *werden von den frey Rechtern im wuedmadt vnd walz*

~ ~ ~ (str.) 18 ~ ~ ~

Deren in Ambt St. Lorenzen vndertanen allerley Schuldigkeiten gegen dem Gotshauß St:Paul.

(le izpis v slovenščini)

~ ~ ~ (str.) 19 ~ ~ ~

Roboth

– *doch außer des jagens enhöbt sein wollen, daß begert gelt dar
für zuraichn schuldig*
– *amt Lorenzen, wuedmad, walz*

~ ~ ~ (str.) 20 ~ ~ ~

Anlaithen

– *freyheit, sowol alß andere Lantleuth*

K tretji.

Tlaka za izdelavo količkov [za
vinsko trto], vsaka butara šteje 250
količkov.

Vsi dajejo **desetino od izdelave
količkov** – ena butara od desetih
butar; velikost butar na mestu
odvzema preveri gozdni mojster.

Klini so narejeni iz hrastovega (aichen)
ali drugega lesa – letno 100 od
vsakogar; od svobodnjakov v Vurmatu
in Boču.
pripis s svinčnikom: fallt 29–37,
Varianten p. 235

Služnosti podložnikov v uradu Sv. Lovrenc do božje hiše Št. Pavel

Pod opatom Vicentium je bil narejen
seznam dohodkov.
Posebna komisija deželnega glavarja ga
je 22. 8. 1596 kontrolirala, 30. 7. 1599
deklarirala; nato spet reludiran, 11. 2.
1600 pa je bil po nadvojvodi
Ferdinandu in vladi priznan.

Tlaka

Lovrenčani so dolžni robote kot v
drugih gospostvih podložniki; možno
jo je odplačati; obvezno pa je delo pri
gradu in gospostvu Fala; ljudje iz
uradov Lovrenc, Vurmat, Boč in
drugih.

Primščina – so je svobodni kot
drugi deželani; proti tožnikom v

– jedoch aber hier in gegen den klagern nach gelegenheit eines vormögens das gebürlichen beschaidenheit zuverhalten wisst(en)

Sterbrecht

~ ~ ~ (str.) 21 ~ ~ ~

Zehent und Zins

– frischling

Zehent hüener – vnd zehent ajr

Zehent haar

~ ~ ~ (str.) 22 ~ ~ ~

Wein Zehenten

Traid und Garben Zehenten

~ ~ ~ (str.) 23 ~ ~ ~

Stelz vnd Haub müllen

~ ~ ~ (str.) 24 ~ ~ ~

Traidt Maß

~ ~ ~ (str.) 25 ~ ~ ~

Khäß

– zinjß khäß 1 (krajcar), schwaiz khäß 1 (krajcar)

– Peters Khäß

Gerichtshaber vnd Gerichtsgelt

Weil d(as) Gotsbauß St: Paul in ganzen

Ambt St: Lorenzen wie auch in Ambt

~ ~ ~ (str.) 26 ~ ~ ~

Räst soweit sich des Gotsbauß Grundt

vnnnd Boden erströckht vnnnd Landgerichtliche

IURISDICTION vnnnd Pluet Paan hat, also dien=

en vill der vnnnderthanen Zuerhaltung des Lant=

gerichts, gewisse schäfel gerichts haber vnd

dann auf jedes schäfel ain gerichts Pfening.

Also wann ainer 2 schäfel diennt, er auch

zumabl 2 d gerichts gelt erlägt.

Neben disen gelt ist auch ain anders Gerichts

gelt, Benantlichen 7 fl 10 ß welches von

der Herrschaft auß Jarlich den von March=

premoženjskih zadevah plačajo skromno pristojbino-

Mrtvaščina – glede tega isto.

Desetina in činž –

v jagnjetih (ali tudi prašičkih?).

Desetina kokoši in jajc.

Desetina lanu, pri sebi ga lahko zadržijo toliko, kot lahko 1 človek v 1 roki drži (*fasst vnd ainschlissen kban*).

Desetina vina – malo je

vinogradov.

Desetina (žitnega) **snopja** – je v vsem uradu Sv. Lovrenc, tudi izven pomirja, zato ga deželni glavar priznava; vsak podložnik da 1 pokazan (*benantes*) *Traid*.

Mlini – je gosposčinski mlin na Fali.

Mera (za zrnje?)

Sir – Petrov sir velja za 6 dobrih sirov, vreden 20 d v Lovrencu, 24 d v Vurmatu in na Boču (*Wuedmadt, Walz*). Na dan sv. Petra in Pavla odslužen od podložnikov in od upravnika poslan Št. Pavlu in bil razdeljen prelatu, koventu in drugim.

Sodna oblast in sodni denarič

Ker ima samostan Št. Pavel v vsem uradu Sv. Lovrenc in Ruše in na vsem ozemlju in tlu, kjer se razprostirata, deželskosodno (*Lantgerischliche*) in krvnosodno (*Pluet Paan*) oblast (*iurisdiction*), se plačuje sodni denarič – 1 ali 2 d.

Prihodek je še 7 fl 10 ß – dobljen od Maribora, razlog pa ni znan, saj Maribor ni pod deželskim sodstvom

burg gediennt worden, die vrsach aber warumb ist nit bewust, weil die von Marchburg nichts in des Gotsbaus Lantgericht zuthuen, oder zu Praten^{ioz} Etliche vermuethen wegen wuedmad vnnnd walz, etliche wegen Räst vnnnd Hollern, an wellichen orth herzog Leo=
poldus Rast dem Gotsbauß geben, etliche sachen vorbehalten.

**Wie ain Malefizperson
in Ambt St Lorenze(n)
gefenchlich angenomben gebund(en),
in die gefenchhnus gefüert,
Güet= und Peinlich exami=
niert, verurtheilt vnnnd
dann yber die Lobnitz zur
IUSTIVICIERUNG in Ambt
Räst soll yberant=
worth werd=
en.**

~ ~ ~ (str.) 27 ~ ~ ~

Das Landgericht des Gotsbauß d(as) erströckbt sich durch d(as) ganze Ambt St: Lorenzen vnd durch d(as) ganze Ambt Räst vnd Hollern vnnnd so weith dasselbig vnd deren vnder=
thanen Gründ vnnnd Pöden Holz und Wälder erströckben.

So nun in dißen orthen ain Malefiz p(er)son be=
threten würth, so solle solliche durch die Ambt Leüth in eines Yeden Gebüeth also balden zubannden genomben, in die Khöten geschlag(en), dieselb wol verwarthm vnnnd gestrackts auf die Herrschafft Fahl solliches nit ^{imier} vnd angeraigt word(en), van dannen soll ain ver=
waltber oder dero abgeordnethe den gerichts dienner Mit etlichen armierten an d(as) orth wo solliche Malefiz p(er)son in verhaftung ligt abordnen, So dieselb mit allen den ent=
frembten Gueth, Zum Fahl etwas bej ime gefunden worden, ybernemben, d(er) Gerichts dienner solliche mit auf=
legung einer Prezen Pinden, vnnnd sodan ad CARCERES auf die herrschafft Fahl füer=
en solle.

Wann aber in Marckbt St: Lorenzen
vnnnd in dero Burckhfrüdt ain Malefiz p(er)son
~ ~ ~ (str.) 28 ~ ~ ~

Št. Pavla. Morda se tiče 4 navedenih uradov, ki jih je samostanu podaril vojvoda Leopold Rast.

Kako hudodelca, ki je bil v uradu Sv. Lovrenc prijet in zaprt, zlepa in z mučenjem izprašati, obsoditi in preko (potoka) Lobnice izročiti v urad Ruše za izvršitev (kazni)

Za slovenski prevod celotnega opisa deželskosodnega postopka gl. str. 97.

*zuhanden Gebracht würrh so solle solliche
 in des Richters alda behausung bis auf den
 drüten tag wol verwarther vnnnd verwachter
 verbleiben INTERIM der Richter solliches vnnnd
 d(as) ein Malefiz p(er)son in Iren Burckhfrüid
 in verhaftung gebracht worden, Also balden
 den Herrn verwalthther an die Fahl NOTIFICIER(T)
 lasst. Alß dann ordneter seinen gericht's diener
 mitetlichen armierten an drüten tag biß
 auf den CONFIN ibres Burckhfrüits zu der Prugg=
 en an der Schlebniza bei des Perneussls
 mühl, alda sy auf die ybergöb vnd annombung
 der Malefiz p(er)son warthen sollen, dahin der
 Richter durch seinen Gerichts diener vnd
 auf mitter Pruggen antworten Lest.*

*Sobald nun ein solliche Malefiz p(er)son alda
 an diße Herrschafft gebracht worden, würrh
 solliche in die Eißen geschmidt vnd INCARCERIER(T),
 Hernach durch den verwalthther vnd einen Amt
 man in bei sein eines Burgers von March=
 burg oder sonst andern verstendig(en). Zum
 offtermahl Güetlich, Zum Fahl aber in d(er)
 Güete nichts bekhent werd(en) will, vnnnd
 die INDICIEN genueg amb an tag Peinlich
 mit anthueung der Daumbstöckhen, durch
 den Gerichtsdiener EXAMINIERN, vnd die Auß
 sag fleissig beschreib(en).*

~ ~ ~ (str.) 29 ~ ~ ~

*Vnnnd, da nun yber öfftere beschechne exami=
 nierung sich befindet d(as) der Täter vmb
 seiner verbröckung willen gestrafft vnnnd
 er IUSTIFICIERT werden mueß so solle von
 der herrschafft auß durch den verwalthther
 den Khajserlichen Panrichter in viertel
 Cilli zuschreiben. Im die Güet=
 vnd Pein=
 lichen Aufsagen eingeschloss(en) vnd gebeten werd=
 en, d(as) er mie Schofft vnd geschir oder seinen
 vndergeben auf die herrschafft Fahl sich ebe=
istens verfüegen vnnnd alda der Khaj(serlichen)
 Lantgerichts ordnung gemäß PROCEDIERN
 solle.*

*Alßbald nun der Panrichter alda an=
 khumbt, würrt er mit einen gericht's
 schreiber oder anlager in Schloss logiert,
 der Scharffrichter aber hat sein vnderthan=
 en beim Fergen an der Fahl, aber die vnd=
 erhaltung gibt man Ime von der herrschafft(en?).*

*Mann nun der Panrichter ankomben,
 last der verwalthther in gegenwürrth des*

*Panrichters vnd etlicher Ambt leüthen
die p(er)son fürkumben, welliche hernach
auf die vorige Pünct Erstlichen Gütlich
hernacher aber auf der Tortur Peinlich
zum offtermahlen so wohl vor als nach
mitag EXAMINIERT, die Ausßag von*

~ ~ ~ (str.) 30 ~ ~ ~

PUNCT ZU PUNCT beschrüben.

*Vnnd zum Fabl es sich hernach befündet, d(as)
solliche p(er)son vmb verbröchen wüllen, am
Leben gestrafft werden solle, so würt von den
verwaltther PRO ASSESSORIBUS deren 12 sein sollen
an die vmbliedenden stöth vnnd Märckbt, als
dem Richter zu Marchburg, Richter zu Sölden=
bouen, vnnd Richter zu St: Lorenzen, geschrüb=
en, vnnd zum Fabl von dißen dreÿen orthen
nit genueg beÿsitzer erscheineten, werden inen
etliche verstendige dißer Herrschafft(en) vnderthane(n)
zu beÿsitzern zue geiaignet.*

*Nach volbrachter beicht vnd COM(M)UNION würt
des anndern tags d(as) gehaimbe Malefiz recht
an der Herrschafft Fabl gehalten, alda der
Arme Sünder für gestölt würrh, nach vollent=
en gehaimen Malefiz recht, füert man die
p(er)son zum off(t)en Malefiz recht jber den stain
bis an die große Lobniz beÿ ainer Pruggen.
Alda ein kleines Plätzl ist, daran ein Pranger
stebet, alda man d(as) off(t)ne recht mit denen
beÿsitzern in gegen warth des Sünders haltet,
d(as) vrt gesprochen, vnd d(as) stäbl pröchen thuet,
Also dann der Arme Sünder jber die Pruggen
vnnd Lobniz an die gewendliche Richtstath
in der Räster gemain zu der IUSTIFICIERUNG
geführt würrh.*

~ ~ ~ (str.) 31 ~ ~ ~

***Ambtman Rotten
vnnd Rotmeister beÿ
St. Lorenzen***

**Upravnik, rote in rotmajstri pri
Sv. Lovrencu³⁹⁷**

³⁹⁷ Izraze Koropec 1972: 77–78, prevaja tako: *upravnik (amtman), skupina hiš (Rotte)* in »rotmajster«. Klasinc (1995: 234, 237) označuje *Rotte* oz. *Rut(h)* kot »skupina 3–5 hiš, majhen zaselek« oz. »del srenjskega ali župnijskega območja, predvsem ob poselitvi na zgornjem Štajerskem, prim. rovt«. Za *Gereut*, »*Greit(h)*, *Reut*, *Reit(h)*« (str. 102) pa »laz, rovt; krčevina, požarina«. Glede na primerjano literaturo in glede na to, da na Lovrenškem še danes obstajata dva toponima s tem korenomo, *Ruta* (nem. *Gereuth*) in *Rotovo/Rothoba* (nem. *Rothube*), bomo omenjene nemške tri izraze podomačili *upravnik, rota, rotmajster*.

Die vnderthannen alle bey St: Lorenzen
werden Auß gethailt in gewisse Roten,
deren seint 10 sambt den Amtman.

Des Amtmans verichtung ist d(as) er aus
alle vnnd jede vnderthannen Rotten vnd
Rotmaister achtung gebe, wie sy in ain
vnnd andern haußen, vnnd was bey
inen für yber gebet, alle vnnd jede zu
den gebürenden gehorsamb halten, waß
sy d(er) obrigkeith schuldig seint, was sey mit Herrn
anforderung, Robath fuebrn q. in Summa
was die obrigkeith anbeuelchen thuet d(aß)
selbig exequiern, den Rotmeistern andeüiten
damit sy von Iren vnndergebenen gehorsamb=
lich volzogen werden, wo er auch etwaß
vngleichs oder Sonsten was in Allerley
Sachen fürkhombt der obrigkeith andeüiten,
in Handlungen mit den vnderthannen
fürkhomben.

Für solliche sein Mühe hat er alzeit d(as)
Ess(en) an d(er) Fahrl vnd ain Mäßl wein yber
Tisch.

~ ~ ~ (str.) 32 ~ ~ ~

Ist auch Zinß vnnd Zechent Traidt
wie auch der gewendlich(en) Lanntsteuer
befreüth.

Die Rotmaister alle sint Schuldig, wann
inen der Amtman Ansagt oder d(er) obrig=
keith beuelch andeüitet, in Iren Rotten
denen vnderthannen anzusagen vnnd zu
den gehorsamb zuhalten, vnd was et wo
bey inen fürkhombt den Amtman an=
deüiten. Vnnd wouer bey d(er) Herrschafft Robath
es sey bey d(er) Majrschafft(en) od(er) gebey auß
khombt den Rabothern zuezusprochen,
haben Alßdann Ir Ess(en) bey den Majrgesindt.
Vnnd seint für Ir bemücheung, Ehrung,
zöchent frischling vnd Rabothsteckb(en)
befreüdt.

Zadnji dve strani sta predstavljeni vzporedno, zatem pa je dodana preglednica in za njo slovenski povzetek.

~ ~ ~ (str.) 33 ~ ~ ~

**Volgen die vnder=
thanen wie sy in
die zechen Rotten
ausgetailth.**

Od gosposčine postavljeni (krajevni)
upravnik in njegova naloga (nadzor
oseb, reda, služnosti, opravljanja tlake),
struktura rot z njihovimi uradniki
rotmajstri.

Rotmajster

Njegove naloge: kar naroči *upravnik*:
sporočati podložnikom (*anzusagen*),
poslušno jih usmerjati (*gehorsamb
zubten*), razložiti (*andeuten*) *upravniku*, kaj
se godi.

Robothern (tlačani), *Mayrgesind* (posli na
marofu, pristavi)

**Sledijo podložniki, razdeljeni po 10
rotah**

Die erste Roth ist der vnnder oder Nider Zmolnick hat 14 vnnderthannen hieben vnd güeter 15 oden 2.

Die annder Roth ist der ober Zmolnick hat 11 vnnderthannen hieben vnd Güeter .9. Halbe hieben 3 Zuelechen .1.

Die Drüte Roth begrüfft in sich wiss(en) Zinszet Gereüth hat vnnderthannen 29. hieben vnd Güetter 28. oden 2. Keüsch Aine Mibl 1 Hofstath 1.

Die vierte Roth ist in Khumeln hat vnnderthanen 17 Güeter vnd Hieben 17. oden 1.

Die Fünfte Roth hat inen Roten berg Schwarzenberg, hat vnnderthannen 29. hieben vnd Güeter 25 Eden vnd Zuelech(en) 4. Kheüsch 2. Schmiten 1. Khürchen Zu vnnßer Lieben Frauen.

~ ~ ~ (str.) 34 ~ ~ ~

Die Sechste Roth begrüfft in sich Khrezen bach, Ruestath, Tesch hat vnnderthannen 23 Hieben vnd Güeter 21. öden oder Zuelechen 2.

Die Sibente Roth ist die erste in Lechen in welcher die vnnderthannen in drej Rotehn Auß gethailt seint, vnd hölt in sich Zechen vnnderthannen, Hieben vnd Güeter 8. Hofstath .1. oden 1.

Die achte Roth ist die annder in Lechen, hat vnnderthannen 13. Hieben vnd Güetter 11. oden 2. Halbe Hieben 1. Mill 2 Hofstath 1. Sag 1.

Die Neinte Roth in Lechen die drüte hat vnnderthannen 12 Kheisch(en) 1. vrfabr an d(er) Wöllickh, Niderlag.

Die Zehente Roth hat in sich den beßen winckhl(en) vnd Salz, hat vnderthannen 18. Hieben vnd Güeter 15 Sag 1 Hofstath 2. öden 2.

~ ~ ~ (str.) 46 ~ ~ ~ (prazna)

ime rote	št. podložnikov	hube	pustote	fevdi in drugo
<i>Rotte</i>	<i>underthanen</i>	<i>hieben und güeten</i>	<i>öden</i>	<i>lechen ...</i>
1) nieder Zmolnickh	14	15	2	
2) ober Zmolnich	11	9; 3 halbe hieben	1	
3) Zinszet, Greuth	29	28	2,	Keuschen aine mibl, hofstath 1
4) Khumen	17	17	1	
5) Rotenberg, Schwarzenberg	29	25		öden und zulechen 4, kheuschen 2, Schmiten 1, „Khürchen zu unnsrer lieben frauen“
6) Khrezenbach, Ruestath, Tesch	23	21		öden oder zulechen 2
7) erste in lechen	10	8	1	hofstath 1
8) 2. in lechen	13	11; 1 halbe hieben	2	mill 1, hofstath 1, sag 1
9) 3. in lechen	12			kheischen 1, vrfabr an der wölickh, niderlag
10) Bessenwinckhl, salz	18	15	2	sag 1, hostath 2

SKUPAJ (seštevka v gradivu ni): 10 rot, 176 podložnikov, 145 hub (in 4 polovične hube), 16 pustot (ali v dodatni upravi – zulechen), 1 fevd, 3 kajže (Keuschen) in 4 oštati/domci (hofstath), 2 mlina (mibl), 1 žaga, 1 brod na Velki (vrfabr an der wölickh), 1 skladišče (niderlag), 1 kovač (Schmit), cerkev Naše ljube Gospe (v današnji Pušcavi).

Priloga 4: Cesarski potrditvi privilegijev trga Sv. Lovrenc, 1707 in 1800

Cesar Jožef potrdi trgu Sv. Lovrenc v Puščavi privilegije, milosti in svoboščine

VIR: StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 4: Kaiser Joseph bestätigt dem Markt St. Lorenzen Privilegien, Gnaden und Freiheiten. Abschrift.. 26. 2. 1707.³⁹⁸

Prepis v humanistiki. Členitev osrednjega dela narejena v tej diplomi, v arhivskem dokumentu je besedilo, z izjemo podpisov, sklenjeno. Tukaj je dodana tudi podčrtava ključnih podatkov, ki so izpostavljeni v jedru, Tabela 12. Cesar Jožef (I.), izdajatelj, je vladal 1705–1711.

Pripis na koncu prepisa, opomba prepisovalca: *orig. Pergament, das angehängte Siegel ausgeriffen, 1919 hier deponiert, 1920 an das Marktgemeindeamt St. Lorenzen i. d. Wüste zuruckgestellt.*

Wir Joseph von Gottes Gnaden erwehlt Römischer Keyser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, in Germanien, zu Hungarn, Böheimb, Dalmatien, Croatien, Slavonien etc. König, Ertzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, Steyer, Kärnthben, Crain und Wirtemberg, Grafe zu Tyroll und Görz etc.

bekennen öffentlich mit diesem Brief und thuen kundt allermänniglich, waß massen Uns unsere getreue liebe N., Richter und gemaine Bürgerschaft des Marckts St. Lorentzen in der Wüesten in Unserm Herzogthumb Untersteyer gelegen, unterthänigst angelangt und gebeten, das Wir denenselben die von weyland Unsers in Gott zuehenden gnädig- und hochgeehrtisten Herrn und Vaters Majestät Liebden christmildester Gedächtnus unterm 27ten Julii sechzehnhundert sechzigisten Jahrs gnädigst confirmirte Privilegien, Gnaden und Freyheiten, als jezť regierender Herr und Landsfürst gleichergestalt gnädigst zu erneuern und zu beställen gernehen³⁹⁹ wolten. Immassen Wir nun solch der gemelten N. Richter und gemeinen Burgerschaft zu St. Lorentzen in der Wüesten demüetige und zimliche Bitte, und ihre bishero beständig erzeigte Threw und Gehorsamb gnädigst angesehen,

Alß haben Wir ihnen und allen ihren Nachkommen darumben mit wolbedachten Mueth, guetem Rath und rechten Wissen und von sonderen Gnaden wegen obgemelt ihre habende Privilegien, Gnaden, Freyheiten und andere gute Gewohnheiten (so weith Sye nemblich in derer würcklicher Possess und Uebung seyn, und Wir daran von Recht und Billichkeit wegen bestätten können) gnädigst erneurt und bestätigt.

Thuen das auch, erneuern und bestätten ihnen ermelte Privilegien, Gnaden und Freyheiten hiemit wissentlich in Craft diss Briefs,

und maynen, setzen und wollen, dass Sye dieselben Freyheiten in allen ihren Puncten, Articulu, Maynungen und darin begriffenen Inhalt, allermassen, als ob selbe von Worth zu Worth hierin geschrieben und ordentlich inserirt wären, gäntzlich bey Cräften und würden bleiben, auch sich berürte N. Richter und gemaine Bürgerschaft alda und ihre Nachkommen deren wie bishero, also auch inskünftig rueheiglich gebrauchen und geniessen sollen, können und mögen, auch dar wider von Niemanden in einigerley Weiß betragt oder beschwäret, sondern darbey in abweg rueben gelassen, und nachdenklich gehand habet werden sollen, jedoch Uns an Unseren landsfürstlich(en) und obrigkeitlichen Rechten und Gerechtigkeiten ohn vergriffen und ohne Schaden.

³⁹⁸ Hafner 1997.

³⁹⁹ Verjetno genehmen.

Gebieten hierauf allen und jeden Unsern nachgesetzten geist- und weltlichen Obrigkeiten, Statthaltern, Landshauptleuthen, LandMarschallen, Praelaten, Grafen, Freyen Herren, Rittern, Knechten, Hauptleuthen und Landsverwesern, Vizthomben, Vögten, Pflegern, Burggrafen, Landrichtern, Stätt, Märkten, Bürgermaistern, Richtern, Rätthen, Burgern, Gemainden und allen anderen Unsern Ambtleuthen, Unterthanen und Getreuen, was Würden, Standts oder Wesens die seyn, ernstlich und gnädigst mit diesem Brief,

und wollen, das Sye obgedachte N. Richter und gemeine Burgerschaft der Markhts St. Lorentz an mehrerhalten ibren Privilegien, Gnaden und Freyheiten, auch dieser unserer gnädigsten Confirmation nicht hindern noch irren, sondern Sye derselben rubeiglich freuen, gebrauchen, gennüessen, und gänztlich darbey bleiben lassen, auch würcklichen schulzen und handhaben und darwider nicht thuen noch das jemand andern zu thuen gestatten in keine Weiss noch Weg, alß lieb einem jeden seye Unsere schwäre Ungnad und Straf zu vermayden, dann das maynen Wir ernstlich.

Mit Urkund diss Briefs besiglet mit Unserm anhangenden Keyserlichen Insigl, der geben ist in Unserer Stat Wien, den sech- und zwanzigsten Monatstag Februarii nach Christi Unsers lieben Herrn und Seeligmachers gnadenreichen Geburth im sibenzehen hundert und siebenten, Unserer Reiche des Römischen im achtzehenten, des Hungarischen im Zwainzigisten und des Böheimbischen im anderten Jar.

Joseph.

Job. Friedrich frh. v. Seilern,
Ph. Aug. Gf. v. Sinzendorf

Ad mandatum sacrae caesareae Majestatis proprium Jacob Ernst Graf von Plockhern (?). m. p.

Cesar Franc II. potrdi Sv. Lovrencu v Puščavi živinski in letni sejem

VIR: StLA 200608, St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre, ADBNr. 5: Vieh und Jahrmarktsbestätigung von Kaiser Franz II. für St. Lorenzen in der Wüste. Abschrift, 18. 8. 1800400

Prepis v nemški gotici. Členitev osrednjega dela narejena v tej diplomii, v arhivskem dokumentu je besedilo, z izjemo podpisov, sklenjeno. Tukaj je dodana tudi podčrtava ključnih podatkov, ki so izpostavljeni v jedru, Tabela 12. Cesar Franc II. (kasneje I.), izdajatelj, je vladal 1792–1835.

Nemški naslov arhivske enote: Vieh und Jahrmarktsbestätigung von Kaiser Franz II. für St. Lorenzen in der Wüste.

Naslov na prepisu: 1800, 18. August, Wien. Marktprivileg für St. Lorenzen i. W.

Pripis na koncu prepisa, podpis prepisovalca: Orig., Pgt., Siegel ausgerissen, im Marktarchive St. Lorenzen i. W. Kopiert 20. I. 1920. Dr. Kogler

Wir Franz der Zweite von Gottes Gnaden erwählter römisch(er) Kaiser zu allen Zeiten Mebrer des Reichs, König in Germanien, zu Ungarn, Böheim, Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galizien, Bodomerien und Ierusalem, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, Lothringen, Großherzog zu Toskana, Großfürst zu Siebenbürgen, Herzog zu Mailand, Mantua, Parma; Gefürsteter Graf zu Habsburg, zu Flandern, zu Tirol etz. etz.

Bekennen öffentlich mit diesem Brief und thun kund jedermänniglich, was massen Uns der Richter, und Rath des Marktes St. Lorenzen in der Wüste in Steyermark gebethen hat, Wir gerubeten ihm die Freiheit gnädigst zu

⁴⁰⁰ Hafner 1997.

ertheilen, jährlich) zwey Vieh- und Iahrmärkte abhalten, und für jedes Stück Hornvieh, dann von jedem Krämer, oder Handelsmann ein bestimmtes sogenanntes Standrechts Geld abnehmen zu dürfen. Wie Wir nun diese unterthänigste Bitte insonderheit dabey auch weiters gnädigst beherzigen, daß durch die Verleibung dieser Iahrmärkte die Industrie angeeifert und diesem ganz abseitigen Markte, samt der herumliegenden, und damit ganz einverstandenen Ortschaften einigermaßen aufgeholfen werde.

Als haben Wir in dieses unterthänigste Gesuch in Gnaden gewilliget, sofort mit wohlbedachtem Muthe, gutem Rathe, und rechtem Wissen bemeltem Markte erlauben, daß selber jährlich 2. Vieh oder Iahrmärkte, nämlich einen am Montage nach Floriani und der zweyten am St. Lorenzentag, oder wenn einer derselben auf einen gebothenen Feyertag fallen sollte, am nächst darauf folgenden Werktag nach der bestehenden Vorschrift halten und solche der Gewohnheit nach kund machen lassen möge.

Auch wollen Wir gnädiglich zugeben, daß bemeldter Markt St. Lorenzen von jedem Paar eingetriebenen, und verkauften Ochsen 4 kr., von der eingetriebenen und nicht verkauften 2 kr., von einer Kühe durchaus 2 kr., von einem jeden beträchtliche Krämer 12 kr., von einem unbedeuten zwischen 4 und 8 kr., von einem Ochsen 1 kr und von eine Kühe 1 kr, von ein Paar ausser Land getrieben werdende Ochsen aber 6 kr als sogenanntes Standrecht, und gegen demselben abfordern dürfe, daß sich besagte Marks Gemeinde anbeischig mache, alle in dessen Burgfried befindlichen PAHSAGEN und Seitenstrassen immerhin im guten Stande erhalten zu wollen.

Thun das auch wissentlich in Kraft dieses Briefes als Erzherzog von Oesterreich, und regierender Herzog in Steyermark.

Meinen, setzen, ordnen, und wollen, daß gleich berührter Markt St. Lorenzen in der Wüste mehrgedachte ihm verliehene Iahrmärkte oberstandenermassen nun, und zu allen Zeiten halten, und wie Iahrmarktes Recht, dann Gerechtigkeit ist, sich deren ohne männiglicher Hinderniß gebrauchen könne und möge, jedoch ohne Schaden und Nachtheil Unserer Landesfürstlichen Regalien, Hoheiten und Rechte, dann mit dem ausdrücklichen Vorbehalte, das hier ertheilte Privilegium, wenn es das Wohl Unserer Staaten, und übrigen Unterthanen fordern sollte, nach Unserem Gutbefinden abzuändern, folglich entweder zu vermehren, zu vermündern, oder gänzlich auszuheben.

Gebieten darauf allen und jeden Unseren nachgesetzten geist- und weltlichen Obrigkeiten, Innwohnern und Unterthanen was Würde, Standes Amts, oder Weesens die in Unserer Herzogthume Steyermark sind, insonderheit aber Unserem Gubernium zu Graz hiemit gnädigst,

und wollen, daß selbes mehrgedachten Markt St. Lorenzen bei diesen ihm gnädigst verliehenen zwey Vieh- und Iahrmärkten gebührend schützen, und handhaben, denselben dabei ruhig verbleiben lassen, hinweg nicht irren, noch hindern,

weder das Iemand andern zu thun gestatten solle, bei Vermeidung Unserer schweren Strafe, und Ungnade. Das meinen Wir ernstlich!

Zu Urkund dieses Briefs besiegelt mit Unserm k. k. und erzherzoglich anhangendem grösserem Insiegl.

der geben ist in Unserer Haupt- und Residenzstadt Wien

den achtzehnten Monatstag August nach Christi Unseres lieben Herrn, und Seeligmachers Gnadenreicher Geburt im Achtzehnhundertten

Unserer Reiche des römischen, und der erbländischen im neunten Iahre.

FRANZ M. P.

PROCOPIUS COMES A LAZANZKI M. P.

REG^{IS} BOHE^{LAE} SUP^{US}: ET A. A. PRI^{US} CANCEL^{IUS}

RITTER M. P.

AD MANDATUM SACRAE CAESAREO

REGIAE MAJESTATIS PROPRIUM.

IOSEPH KARL GRAF DIETRICHSTEIN M. P.

Priloga 5: Popis hiš v naseljih gosposčine Fala in seznam prebivalcev trga Sv. Lovrenc, 1754

VIR: StLA, LAA. (*Landschaftliches*) Archiv. Antiquum, Gruppe I (Umfang, Statistik und Geschichte des Landes), 2.0 Häuserzählung 1754, AŠ (Karton) 18, mapa (Heft) 68: Cillier Kreis, fasija (Fassion) 26 (30) Herrschaft Faall, Marckt St. Lorenzen.

Pod gosposčino Fala je bilo naštetih 411 hiš (v celjskem okrožju 27.595 hiš, od tega v 34 trgih in mestih 1.929 hiš). Po uradih in rotah:

št. hiš	urad	kmetije:	cela	$\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	koča (delež)	posebnosti
74	trg Sv. Lorenzen		46				28 (38%)	
74	urad Rast		ni izpisano					
40	rota Rottenberg		10	9	6	2	13 (32%)	1 kajža prazna, 1 gmajnska
32	rota Krezzenbach		7	4	6	5	10 (31 %)	
26	rota Zunsath		2	1	8	2	13 (50 %)	2 kajžarja gosposčine
24	rota Kummen		5	2	7	3	7 (29 %)	
23	rota Greuth		4	3	5	2	9 (39 %)	1 svoboden, 1 kočar gospoš.
21	rota Bösenwinckel		4	6	3	4	4 (19 %)	
21	rota Thausus		ni izpisano					
21	rota unter Zmollnick		ni izpisano					
17	rota Sernegg		ni izpisano					
15	rota ober Zmollnick		ni izpisano					
14	rota Lechen		4	4	0	4	2 (14 %)	
9	ruški urad Weinzierln		ni izpisano					

V Lovrenški pokrajini brez Lovrenca, a s Spodnjim in Zgornjim Smolnikom in Tavžičevim bregom (Thaususberg, zahodno od Sv. Ignacija, prim. Slika 15), je 237 hiš (10 uradov).

Hiše v trgu:

ime lastnika	status ⁴⁰¹	obdavčenje (fl, β, d.)		
Gregor Straß	b	-, 2, 12	Simon Daniel	k -, 1, 6
Jacob Pokež	k	-, -, -	Lastar Jacob	k -, 1, 6
Jacob Zimel	k	-, 1, 18	Blasj Wrießnigg	k -, -, 24
Primus Primiza	k	-, 1, 6	Anton Ternegg	b -, 2, 12
Benedickt Wäz	k	-, 1, 6	Johann Porgarez	b -, 2, 12
Anton ober Waz	k	-, 1, 6	Simon Hoinig	k -, 1, 18
Jurj Prenär	k	-, 1, 6	Johann unter Hoinig	b -, 2, 12
Joseph Schumej	k	-, 1, 6	Joh. Lorenz Liebnig	b -, 2, 12
Jurj Labuch	k	-, 1, 6	Peter Letineck	b -, 1, 18
Andre Schmiedt	k	-, 1, 6	Joseph Lesiack	k -, 1, 6
Lucas Podajaunig	b	-, 2, 12	Florian Schindler	k -, 1, 6
Valentin Lechtern	k	-, 1, 6	Verona Kazemuzin, v	k -, 1, 6
Peter Fack	b	-, 2, 12	Anton Hoißel	b -, 2, 12
Bartelmä Blasche	b	-, 2, 12	Jacob Mlacker	b -, 2, 12
Anton ober Blasche	b	-, 2, 12	Macher Jerommel	b -, 2, 12
Johann Stoltz	b	-, 2, 12	Johann Ropiza	b -, 2, 12
Ushiza Marcus	b	-, 2, 12	Lionhard Seibe	b -, 2, 12
			Johann Heinschko	b -, 2, 12
			Franz Brückel	b -, 4, -
			Johann Schimiza	b -, 2, 12
			Lukas Tauschiz	b -, 2, 12
			Mathias Brodnigg	b -, 2, 12

⁴⁰¹ Status: k = kočar (Keuschler), b = tržan (Burger).

<i>Gerthraud Kautschitschin, v</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Valentin Barth</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Andreas Gregerl</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Anton Webarza</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Jurij Faiback</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 6</i>	<i>Caspar Valenti</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 18</i>
<i>Joseph Schmied</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 18</i>	<i>Peter Lienz</i>	<i>k</i>	<i>–, –, 24</i>
<i>Oßwald Thomasch</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Lorenz Jegsche</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Sterzeln Hauß, Soldaten Hauß</i>		<i>–, –, –</i>	<i>Peter Kackel</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Phillipp Kurbuß</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Job. Ant. Gallob</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Martin Frölich</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Anton, ob(er) Gallob</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Anton Rath</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Lucas Schimbach</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Kacob Kosole</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Gregor Brodnigg</i>	<i>k</i>	<i>–, –, 24</i>
<i>Lucas Koller</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Johann Schuster</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Andre Korger</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Joseph Juan</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 6</i>
<i>Ignaz Jursche</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Lucas Kueß</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>
<i>Jacob Pischam</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Phillipp Florian</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 6</i>
<i>Clemen Jerontsche</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Niclaus ober Ropoz</i>	<i>k</i>	<i>–, –, 24</i>
<i>Johann Gumga</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Thomas Krumplitsch</i>	<i>k</i>	<i>–, –, 24</i>
<i>Andre Weniger</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>	<i>Lucas Jahr</i>	<i>k</i>	<i>–, 1, 6</i>
<i>Peter Kreunz</i>	<i>b</i>	<i>–, 2, 12</i>			

SKUPAJ 46 tržanskih in 28 kajžarskih hiš, od slednjih ena za vojake. Dve neobdavčeni, dve vdovi.

Priloga 6: Abecedni seznam posestnikov v katastrski občini Sv. Lovrenc, jožefinski (1785–9) in franciscejski (1825–6) kataster

VIRI:

- ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, datoteka M323PU: Abecedni seznam posestnikov, katastrska občina (k. o.) Lovrenc
- ARS 1110, *Jožefinski kataster za Štajersko*, (gradivo je razdeljeno po različnih predajah, izpis po protokolih predaj):
 - mapa 315 Faal, 6a) Lovrenc, obrazec Q: Abecedni seznam posestnikov;
 - iz osnovnega seznama – Fala, str. 51: 6a Sv. Lovrenc (4 zvezki);
 - iz seznama 13 – Okrajna kosposočina Fala, str. 24: za k. o. Sv. Lovrenc, naselje Sv. Lovrenc (individualne subreparticijske pole – originali, fasije);
 - iz seznama 6. predaje, 14 – VIII Fala, str. 15–17: 6a Sv. Lovrenc, vsi deli.

Protokoli franciscejskega katastra nosijo za k. o. Sv. Lovrenc datum 13. 4. 1826, dokumenti (tudi karte) za ostale dele Lovrenške pokrajine so bili izdelani v letih 1825–6, dopolnjeni 1841.

Okrajšave v tabeli:

- velikost parcel: 1 = <1 oral, 1 oral <= 2 = < 4 orali, navedena skupna velikost parcel = >4 orali;
- 2d = 2 dominikalni parceli;
- status: k = kočar (Keuschler), b = tržan (Burger).

FRANCISCEJSKI KATASTER					JOŽEFINSKI KATASTER		
hišna št.	priimek, ime	vulgo	stat us	št. parcel	sprememba glede na fran. k.	št. parcel	velikost parcel
15	Beygott Bartholomäus	untern Sydar	k	3	-	1	1
45	Deleži Simon	Dellerosi	b	2	-	2	1
46	Dietmayer Ignatz	Bauer in Rottenberg	-	2	-	1	1
63	Ditmayer Ignatz	Lapuch	k	11	-	1, 2d	1
107	Dobelak Peter	-	k	2	ga ni	-	-
7	Esich Franz	Pfarrkeuschler	k	2	-	2d	1
brez	Dominium Faal	-	-	13	ga ni	-	-
60	Fröhlich Lukas	Fröhlich	b	16	-	4	2
86	Gampa Ignatz	obern Blaschey	b	22	-	7	6,543
81	Ganßer Simon	Lattern	k	6	-	2	1
100	Gemeinde St. Lorenzen	-	-	25	ime: Markt St. Lorenzen	7, 4d	61, 299
20	Glaßer Joseph	Kues	b	20	-	8, 3d	5, 701
28	Glaßer Joseph	Schimbach	b	18	-	6	4, 713
55	Gemeiner Jahren Keuschler in St. Lorenzen	-	-	2	jih ni	-	-
71	Gallop Anton	Straß	b	13	-	5, 1d	4, 462
48	Gorniak Johann	Teywock	k	3	priimek: Feywock	3	1
85	Goritschan Nikolaus	-	k	2	ga ni	-	-
31	Gradischnig Martin	Gollop	b	16	-	4	2
38	Gregel Lukas	Iaksche	b	17	-	5	2
59	Gregel Lukas	Koller	b	9	-	5	2
58	Gregel Michael	Korger	b	7	-	3	1
44	Gregortz Paul	Kautschizsch	b	16	-	4, 1d	5, 1218
57	Gregortz Ursula	Jursche	b	8	-	3	2
98	Grubelnig Anton	Ropitsch	k	8	-	2	1
51	Gupma Joseph	Gumpa	b	8	-	3	2
30	Hainschko Karl	Hainschko	b	12	-	4	2
65	Hammer Michael	Premer	k	6	-	1, 2d	1
94	Hoinig Ignatz	Hoinig	b	31	-	7	17, 363
95	Hoinig Stephan	der Obere	k	14	-	3	4, 1050

FRANCISCEJSKI KATASTER					JOŽEFINSKI KATASTER		
hišna št.	priimek, ime	vulgo	stat us	št. parcel	sprememba glede na fran. k.	št. parcel	velikost parcel
92	Hoschitsch Michael	Ternegg	k	17	-	5	4, 263
47	Iakob Andreas	Weininger	b	17	-	6	2
78	Iagar Johann	-	k	1	ga ni	-	-
19	Jakosche Michael	Katzamutz	k	3	-	1, 1d	1
54	Jakob Franz	Ierantsche	b	15	-	4	2
22	Iagar Thomas	Ivan	k	6	-	1	1
-	Jakoschitsch	sosed od Sendlack	-	1	ga ni	-	-
88	Jeromel Franz	Stolz	b	10	-	3	2
4	Jodl Anton	Lippnig	b	17	-	10	18, 371
67	Kaßian Florian	Weitz	k	11	-	3	1
112	Kepan Mathias	-	k	1	ga ni	-	-
49	Kellner Andreas	Grum	b	11	-	6	2
23	Kellenberger Joseph	Mlacker	b	8	-	2	2
26	Kircher Anna	Ropitza	b	5	-	2	2
72	Kirchner Gregor	ga ni	-	ga ni	Pfarrhofkeuschler	1	1
104	Kappnig Andreas	-	k	1	ga ni	-	-
69	Koschitsch Gregor	Tschmid	k	7	-	1, 2d	1
102	Koßol Bartholomäus	Wreßnig	k	11	-	4	1
41	Krammer Lukas	Janschitsch	k	4	-	1	1
101	Krippe Michael	Iakob	k	8	-	2	2
-	Krippe Joseph	Bauer in Kumen	-	3	ga ni	-	-
46	Kriutz Barbara	Grögel	b	12	-	4, 1d	4, 1232
50	Kunin Maria	Kunin	b	3	-	1, 1d	1
108	Lippner Philipp	-	k	2	št. 103, vulgo Kerpitsch	1	1
24	Lorber Martin	Schuster	b	11	-	1	1
52	Lorber Martin	Thomas	b	11	-	5	2
-	St. Laurenzen Schutthaus	-	-	5	je ni	-	-
79	Maritschnig Jakob	Tischler	b	5	-	2	1
8	Minik Lukas	Pouch	b	4	-	1d	1
76	Millimot	Jakob	k	1	ga ni	-	-
89	Nekrepp Ignatz	Lukoschitsch	b	5	-	8	9, 210
33	Novak Raymund	Fabrikant	b	18	-	5	6,671
109	Pauletz Thomas	-	k	3	ga ni	-	-
91	Paulitsch Jakob	Daniel	k	12	-	4	2
24	Petree Maria	Schuster	b	3	-	6, 1d	2
93	Pergaretz Markus	Pergaretz	b	25	-	7	10, 1260
1	Pfarr St. Laurenzen	-	-	43	+ St. Kreuz Filial, 1 parcela = 5, 756	28	55, 1119
56	Pischom Anton	Pischum	b	14	-	6	2
84	Plaschey Barbara	Plaschey	b	13	-	5	5, 748
66	Poketz Ignatz	Krammer	k	8	-	2, 2d	1
53	Porta Gertraud	Kurbes	b	18	-	6, 2d	9, 165
74	Podojaunig Joseph	Podjaunig	b	22	-	8	8, 553
117	Podlesh Joseph	-	k	1	ga ni	-	-
115	Poschman Jakob	-	k	2	ga ni	-	-
77	Prapertnig Mathias	Prapertnig	k	22	-	2	1
37	Prickel Ignatz	Tauschitsch	b	24	-	9, 1d	5, 697
9	Puschniag Anton	Pfarrkeuschler	pk	5	-	2d	1
5	Puschniag Johann	ga ni	pk	-	Pfarrkeuschler	1	1
16	Puschniag Ignatz	Leßiak	k	6	-	1, 4d	2
14	Puschniag Joseph	Puschniag	k	4	-	2	2
18	Ropodojnig Jakub	Florian	k	3	-	2	1
12	Reeber Andreas	Wedentsche	k	4	-	1d	1
62	Rath Jakob	Rath	b	9	-	2	4, 822
42	Reich Franz	Schmied	b	7	-	2, 1d	2
68	Rubnig Martin	Primitza	k	6	-	1, 1d	1
29	Sabati Maria	Stribe	b	13	-	3, 4d	5, 547

FRANCISCEJSKI KATASTER					JOŽEFINSKI KATASTER		
hišna št.	priimek, ime	vulgo	stat us	št. parcel	sprememba glede na fran. k.	št. parcel	velikost parcel
-	Semlack	sosed od Jakoschitsch	-	1	ga ni	-	-
36	Schimitza Helena	-	b	8	vulgo Schimitza	3, 1d	2
36	Schimitza Philipp	Schimitza	b	5	-	1d	1
25	Schintler Joseph	Jeromel	b	8	-	3d	2
6	Schumer Anton	Schumer	k	2	-	1	1
11	Schweiger Mathias	Ladineg	b	30	-	7, 1d	29, 1017
43	Skribe Michael	Port	b	25	-	7	6, 365
21	Smretschnig Johann	Hoiszl	b	11	-	1	1
106	Skribe Ignatz	-	k	1	ga ni	-	-
21	Spritzny Joseph	Prickel	b	22	-	5	10, 152
105	Spritzny Mathias	Wallisch	b	13	-	5	2
54	Stopper Urban	Stopper	k	1	-	1	1
13	Swarotschnigg Johann	Wurtz	k	2	-	1d	1
110	Stanitsch Anna	-	k	6	je ni	-	-
116	Thun Joseph	-	k	1	ga ni	-	-
70	Trunkel Kasper	Poketz	k	11	-	1, 3d	1
85	Vieher Anton	-	k	1	ga ni	-	-
27	Uritsch Blasius	Stauer	k	3	-	2	1
40	Uritsch Johann	Burker	b	20	na št. 75	6	4, 1355
39	Wanner Franz	Lukoschitsch	k	5	-	1	1
73	Weininger Sebastian	Knopfl	b	32	-	3	1
99	Wittner Martin	Rudolph	k	5	-	1	1
86	Wraber Bartholomaus	Jahr	k	4	-	1	1
97	Wreßnig Anton	ga ni	pk	-	Pfarrkeuschler	1	1
17	Wreßnig Georg	Schintler	b	5	-	1	1
61	Wutschnig Andreas	Kaßul	b	9	-	3, 1d	2
82	Zink Jakub	Fack	b	15	na št. 83	10	8, 17
64	Zink Mathias	Schume	k	8	-	1, 1d	1

Priloga 7: Raba zemljišč v katastrskih občinah Lovrenške pokrajine, franciscejski kataster (1825–6)

VIR: ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, datoteke MxxxP-V (in -U, -S, -T): »Izkaz rabe zemljišč« katastrskih občin Sv. Lovrenc (xxx=323), Ruta (xxx=147 itd.), Recenjaj (266), Kumen (277), Lehen (299), Rdeči Breg (550), Činžat (790), Smolnik (293).

številka k. o.	323 <i>Lovrenc na Pohorju, St. Lorenzen</i>			790 <i>Činžat, Zinsath</i>			147 <i>Ruta, Greuth</i>			299 <i>Lehen, Lechen</i>			<i>Lovrenška pokrajina skupaj</i>		<i>skupaj brez Smolnika</i>	
k. o. slov., nem.																
št. posestnikov	110			30			21			28			345		317	
št. stavbnih parcel	164			72			40			47						
št. zemljiških parcel	1.146			458			576			820						
merske enote	orali	sežnji	%	orali	sežnji	%	orali	sežnji	%	orali	sežnji	%	ha	%	ha	%
<i>vrtovi</i> ⁴⁰²	1	965	0,3%	0	1.598	0,2%	0	1.181	0,1%	0	1.472	0,0%	5,01	0,0%	4,01	0,0%
<i>sadovnjaki</i>	7	940	1,4%	3	1.185	0,7%	3	334	0,3%	8	928	0,3%	41,37	0,3%	35,34	0,3%
<i>travniki</i>	134	780	24,6%	85	437	14,9%	92	672	7,6%	162	926	6,0%	708,51	4,8%	623,07	5,5%
<i>travniki s sadovnjaki</i>	11	590	2,1%	24	1.407	4,3%	19	679	1,6%	7	1.224	0,3%	72,37	0,5%	67,52	0,6%
<i>pašniki</i>	54	1.120	10,0%	119	1.344	20,9%	97	1.507	8,1%	303	1.078	11,2%	873,27	5,9%	719,45	6,3%
<i>polja</i>	191	385	35,0%	87	1.279	15,3%	117	711	9,7%	191	1.090	7,1%	804,41	5,5%	723,07	6,3%
<i>grmičevnata goščava</i>	1	1.100	0,3%	3	787	0,6%	1	1.137	0,1%	272	818	10,1%	292,66	2,0%	289,65	2,5%
<i>gozdovi</i>	103	775	19,0%	219	58	38,2%	807	1.424	66,7%	1.722	545	63,7%	11.610	78,9%	8.754	76,6%
<i>reke, potoki</i>	1	910	0,3%	15	1.572	2,8%	54	711	4,5%	6	1.210	0,2%	127,90	0,9%	105,84	0,9%
<i>poti</i>	23	90	4,2%	7	490	1,3%	9	899	0,8%	11	85	0,4%	120,48	0,8%	51,57	0,5%
<i>zazidano</i>	14	1.555	2,7%	3	1.488	0,7%	4	1.230	0,4%	15	540	0,6%	46,87	0,3%	41,25	0,4%
<i>Σ ostalo</i> ⁴⁰³	0	325	0,0%	0	739	0,1%	2	427	0,2%	0	0	0,0%	9,30	0,1%	9,10	0,1%
<i>skupaj podatek</i>	545	1.535		572	1.124		1.211	1.022		2.703	315		14.593		11.366	

⁴⁰² Imena kategorij: vrtovi (GemüÙe-gärten), sadovnjaki (ObÙt-gärten), travniki (Wiesen), travniki s sadovnjaki (Wiesen mit ObÙt Bäumen), pašniki (Weiden), polja (Aecker), grmičevnata goščava (Gestrippe/GestrüÙpe), gozdovi (Wälder), kamnolomi (Steinbrüche), reke in potoki (FlüÙÙe, Bäche), poti (Weg Parzellen), zazidano (Bau Parzellen), golo skalovje (Nakte Felsen), neizkoriščene zazidljive površine (Oedungen), pašniki s sadovnjaki (Weiden mit ObÙt), melišča in prodovi (Schotter und Sandgrogen), jezera in ribniki (Seen, Teiche).

⁴⁰³ Ostale prisotne površine: kamnolomi, golo skalovje, neizkoriščene zazidljive površine, pašniki s sadovnjaki, melišča in prodovi, jezera in ribniki. Kamnolomi so samo v Lovrencu in na Kumenu; golo skalovje samo na Rutu; neizkoriščene z. p. na Činžatu, Rutu, Recenjaku in Smolniku; pašniki s sadovnjaki samo na Recenjaku; melišča in prodovi samo na Rutu; jezera in ribniki samo na Rutu in Kumnu.

<i>številka k. o.</i>	<i>266</i>			<i>550</i>			<i>793</i>			<i>277</i>			<i>Lovrenška pokrajina skupaj</i>		<i>skupaj brez Smolnika</i>	
<i>k. o. slov.</i>	<i>Recenjak, Kretzenbach</i>			<i>Rdeči breg, Rottenberg</i>			<i>Smolnik, Zmolnig</i>			<i>Kumen, Kumen</i>						
<i>št. posestnikov</i>	26			47			28			55			345		327	
<i>št. stavbnih parcel</i>	41			104			73			100						
<i>št. zemljiških parcel</i>	569			1.440			806			941						
<i>merske enote</i>	<i>orali</i>	<i>sežnji</i>	<i>%</i>	<i>orali</i>	<i>sežnji</i>	<i>%</i>	<i>orali</i>	<i>sežnji</i>	<i>%</i>	<i>orali</i>	<i>sežnji</i>	<i>%</i>	<i>ha</i>	<i>%</i>	<i>ha</i>	<i>%</i>
<i>vrtovi</i>	1	465	0,0%	1	590	0,0%	1	1.188	0,0%	1	540	0,0%	5,01	0,0%	4,01	0,0%
<i>sadovnjaki</i>	8	1.392	0,3%	25	1.005	0,5%	10	780	0,2%	3	1.310	0,1%	41,37	0,3%	35,34	0,3%
<i>travniki</i>	81	280	3,2%	149	1.172	3,0%	148	850	2,6%	377	895	5,2%	708,51	4,8%	623,07	5,5%
<i>travniki s sadovnjaki</i>	1	822	0,1%	46	213	0,9%	8	690	0,1%	6	475	0,1%	72,37	0,5%	67,52	0,6%
<i>pašniki</i>	107	1.318	4,2%	125	607	2,5%	267	665	4,7%	441	685	6,1%	873,27	5,9%	719,45	6,3%
<i>polja</i>	140	1.227	5,5%	305	703	6,0%	141	665	2,5%	222	1.130	3,1%	804,41	5,5%	723,07	6,3%
<i>grmičevnata goščava</i>	60	963	2,4%	153	696	3,0%	5	372	0,1%	10	195	0,1%	292,66	2,0%	289,65	2,5%
<i>gozdovi</i>	2.114	521	82,7%	4.141	1.353	81,9%	4.964	535	86,9%	6.110	1.515	84,7%	11.610	78,9%	8.754	76,6%
<i>reke, potoki</i>	15	1.180	0,6%	70	71	1,4%	38	570	0,7%	19	760	0,3%	127,90	0,9%	105,84	0,9%
<i>poti</i>	5	691	0,2%	27	770	0,5%	119	1.306	2,1%	5	1.215	0,1%	120,48	0,8%	51,57	0,5%
<i>zazidano</i>	6	1.295	0,3%	9	1.274	0,2%	9	1.239	0,2%	16	152	0,2%	46,87	0,3%	41,25	0,4%
<i>Σ ostalo⁴⁰³</i>	12	440	0,5%	0	0	0,0%	0	550	0,0%	0	980	0,0%	9,30	0,1%	9,10	0,1%
<i>skupaj podatek</i>	2.554	994		5.056	453		5.610	1.410		7.115	952		14.593		11.366	

Priloga 8: Opis gospoščine Fala (1796)

VIR: StLA 200177, Faal, Herrschaft, ADBNr. 9: Abschrift: Beschreibung der Staats-Herrschaft Faalerischen Hochheiten, Gerechtsamen, Realitäten, Einnahms, und Ausgabsposten (Grenzen, Abgaben, Waldungen, Kirchen, Gebäude, Obliegenheiten), 15. 6. 1796.

Beschreibung

**der Staatsherrschaft Faalerischen Hochheiten, Gerech=
=samen, Realitäten, Einnahms, und Ausgabsposten, wie sie der=
=mallen bestimmt sind.**

Gränzen.

§ ph=1.

Diese Herrschaft gränzet gegen Aufgang der Sonne mit der Stadt Mahrburg, Staats Herrschaft Lembach, und Gut Rottwein, gegen Mittag an die Herrschaft Burg=Fejstritz, Staatsherr=
=schaft Gonowitz, und Herrschaft Weitenstein, gegen Unter=
=gang an die Herrschaft Pubenstein, gegen Mitternacht an die Herrschaft Arnfels und Trauttenburg.

§ ph=2.

Der Drau Fluß hat seinem Ringsal in der Mitte der Staatsherr=
=schaft Faalerischen. Gebiets. Dieser Fluß ist schifbar, alhier, aber wegen Felsengrund nich gar fischreich. Bache sind der groste, und kleine Lobnitzbach, die Tschernawa, Oplotnitz, der Radel, und Rekabach. Alle diese Bache führen Forellen, worauf viele Saagmühlen angebracht sind. Uiber den Radlbach hat diese Herrschaft bei Maria Wüsten eine gemauerte Brücke zu unterhalten. Ufer werden keine beshädiget, und für einen solchen Fall werden selbe von dennen Unterthamen wiederum hergestellt.

§ ph=3.

Dörfer unter dieser Staats Herrschaft sind Gämß, Zellnitz, Rast, Hollern, Gerstorf, Ranndorf, Dörfl, und der anher unterthännige municipal Markt St. Lorenzen in der Wü=
=sten, ausser diesem sind bis 300 einletzige Besizungen, und bis 500 Bergholden. Die Populazion wird beiläufig auf $\boxed{6}$ 500 Seelen ganz sicher angenohmen. Die Bespanung bestehet bei dieser Staats Herrschaft meistens in Ochsen. Die Hueb=
=unterthannen haben keine NATURAL Robboth zu verrichten.

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

Die Sömmlichen Unterthannen haben an unsteigerlichen DOMI=
=NICAL Geld gaben zu bezahlen _ _ _ „2088 \boxed{d} 59 \times 1 $\boxed{§}$
an Robbothgeld _ _ _ „1434 „ 12 „ 2
an Zins, Zehend, und Gerichts getrend haben die Unterthannen abzuschiütten, und zwar an Waizen _ _ _ „142 Metzen 9 1/3 \boxed{t} Maß
" Korn _ _ _ „323 \boxed{det} 1 1/3 \boxed{d}
" Haiden _ _ _ „34 \bar{d} 10 2/3 \bar{d}
" Haber _ _ _ „601: \bar{d} 6 1/3 $tl \bar{d}$

MEJE
Sosednja
mesta in
gospoščine

Vodotoki

Vasi

Prihodki
gospoščine

and Bergrechts " Wein _ _ _	„124 Startin 5 Oesterreich Eimmer 2 ½ Maß
an Schwärtlinge _ _ _	1230 Stück ☐
" Zaunstöcken _ _ _	300 Stück ~.
An Stieg, und fallenden Gaben hat einzugehen.	
An LAUDEMIIEN _ _ _	„1000.—.—
" Martuarien _ _ _	„100.—.—
" Amtsstopen _ _ _	„250.—.—
" Pachtzins von Äkern, Wiesen, Gärten, und Hutwaiden _ _ _	„384.55.1
Von Garbenzehend _ _ _	„130.21.1
Für verkaufte Materialien _ _ _	„132.—.—
Für verkaufte Weine _ _ _	„766.—.—
An verpachteten Weintax _ _ _	„2000.—.—
" verkauften Stambolz _ _ _	„213.33.—
" verpachteten Jagd retnieren _ _ _	„48.50.—
" d Fischereyen _ _ _	„31:46+—
" Überfuhrs Gefällen _ _ _	„3.15+
" Standrecht _ _ _	„80,— —

§ ph=4.

Die Unterthanen zahlen für die RELUIRTE Hand, und Zugrobot. den vorne ausgewisenen Betrag mit 1434 ł 12 x 2 d in solchen sind keine anderen Zinsungen noch PRAESTATIONEN eingeschaltet, Die RELUTION ist für beständig im Antrage. Die Keuschler bingegen haben 192 Handroboten, oder dafür täglich 7 ½ dann 62. Floßföhren, oder für jede 25 Xr zu bezahlen, nicht minder haben sie 82 Klafter Brennholz im herrschaftlichen Walde zu haken, und

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

besonders jeder Keischler 15 Xr Schutzgeld, welches aber schon vorne unter dem unsteigertüben Gled=Dienst begriefen, zu bezahlen.

Anmerkung. Die Keischler sind sowohl von der Leistung der obbenannten 192 tägigen Handrobot, 62 Floßföhren, und von den 82 Klafter brennholzbaken, als auch von der Ablößsung dieser Dienstbarkeit auf immer frey, und los ge= nial Verordnung.

§ ph=5.

Weingarten bestehen bei diser Staats Herrschaft 3. Stück. und zwar in der Pfarr Gämß der Weingarten Kreützen genannt, in der Ausmaß 7 Joch 189. Klafter, ist dieser Staats= herrschaft mit 3. Startin, und 33 Xr Schreibgeld dienstbahr, und hat der Weinzerl von dem dabei befindlichen Hueb= grund 10ł 6x 2 ¾ d RUSTICAL, und DOMINICAL Steuer an diese Staats Herrschaft zu bezahlen. Die Fechsung kann auf 150. oesterreicher Eimer eingenommen werden. Die Weine sind von mitterer Gattung, und pr 26ł 30x zu Verkauf. Die Bearbeitungsköstendürfen 200ł betragen. Von Äkern, Wiesen, Obstnutzung hat die Staats Herrschaft keinen Zufluß, solche ist den Weinzierl überlassen. Schmalznutzung keine, weil das Vieh dem Weinzerl eigenthüm=

**Tlaka in njena
reluicija**

Vinogradi

=lich gehört.

Anmerkung: dieser Weingarten ist bereits auf hohe Gu= bernial Verordnung durch Versteigerung dem Meistbie=)ter verkauft worden.

Der 2^m / Weingarten in derr Pfarr Rast Suschnitzer genant enthält 3. Joch 712 Klafter ist anhero mit 6 oeste= reiber Eimer 3 Maß Bergreht, und 7 Xr 2 d Schreibgeld dienstbahr. Sie Fechsung wird auf 70 oestereiber Eimer ankonohmen, die Weine sind von guter Gattung und pr 33 l anbringlich. Die Bearbeitungskösten betra= gen 110 l. Die wenigen Grundstücke sind samt den Obst

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

dem Weinzerl belasten. Die Källernutzung beträgt jährlich 9 l.

Der 3^e Weingarten Raster genannt, enthält 2 Joch 536 Klafter dient anher mit 18 Maß Bergrecht, und 1 Kreützer Schreibgeld. Die Fechsung dürfe 40 oestereiber Eimer betragen, die Weine sind von guter Gattung, und pr 33 K verkäuflich, die Bearbeitungskösten können auf 85 l an= genohmen wesen. Bei diesem Weingarten sind weder Grundstücke, noch Obstbaume, auch keine Wein= zerlei vorrätzig.

§ ph= 6.

Bei dieser StaatsHerrschaft bestehen weder Mühlen, noch Wirts= häuser.

§ ph= 7.

Bei dem Schloßmajerhof sond befindlich

4 Joch 96 Klafter Aker von gutter Kleba im Ertrag von 5. bis 26 Kern

4 " 1357 d d " mütterer Kleba dvon 4. bis 5. Kern

9 " 1061 d d/ " schlechter d d von 3. bis 4. Kern

Sind alle auf 12 Jahr verpachtet.

§ ob= 8

Zu obiger Majerhof gehören folgende Wiesen.

1: Die Abtejnisen entfällt 10 Joch 126 Klafter, ist Wasserleitig und zwar zum Theil dreimädig, die Heufechsung beträgt 120 Centen Heu, und 68 Centen Grumet: ist auf 12 Jahr verpachtet.

2: Die Lagerviesen entfällt 10 Joch 875 Klafter ist eben auch wasserleitig, und zwejmätig. Die Heufechsung 80 Centen Grumet 60 Centen, ist theils verpachtet, theils aber wegen schuldiger Haltung der Zuchtsärer an den Unterthann Kurman auf 12 Jahr abgegeben.

3: Die Schloß wiesen messet 4 Joch 237 Klafter zum Theil zwej= und im Berge aber einmädig, Heu 40 Centner, und 10 Centner Grumet, und ist dem Verwalter verpachtet,

4: Die Waucher=Wiesen messet 5 Joch 1454 Klafter einmädig 15 Centner Heu, verpachtet an dem Franz Skribe.

**Mlini,
gospodarski
obrati**

**Gospoščinska
pristava:
– polja**

– travniki

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

§ ph=9.

Viehstand keine.

– živina

§ ph=10.

Schaf Vieh des gleichen.

§ ph=11.

Waldungen sind folgende.

1: Der Wald beim Kreütz, theil mit Nadel, und theils Laubholz mit schönen Wiedewuchs bewachsen messet 6 Joch 85ß Klafter hat nur wenig schlagbares Holz.

2: Gemeinwald mit Steinbuschen sehr ausgehauen ohne Wiederwuchs, ist sehr schlecht, messet 139 Joch 2 Klafter

3: Puschenwald mit Nadelholz besetzt, gutten Grundes, und mit schönen Wiedewuchs entfällt 11 Joch 1284 Klafter

4: Drauwald theils Laub, theils Nadelholz von allerley Gattung des Wachsthums, messet 33 Joch 1254 Klafter.

Der grosse Bacherwald, welcher theils aus blossen Schwarzwalde, theils vermengt, und theils and Buchen vestehet.

Je diesem Walde ist überstandenes, schlagbares, mittel, und Wiedewuchsholz; messet 11,279 Joch. 650 Klafter

Wald WÜRMA TSCHKA GMEINA genannt, die Gattung des Holzes ist wie oben, und messet 162 Joch 1532 Klafter

SPODNA GMEINA enthält Rothbüchen, und Steineichen ohne Wiedewuchs, und sehr ausgehauen, ist übrigens sehr felsicht, messet 17 Joch 60 Klafter

Anmerkung Alle obige Waldungen sind in keine Schläge eingetheilt, und dermahlen von weniger Benutzung. Er könnten ohne Nachtheil über 400 Klafter Holz abgenommen werden, dahingegen ist kein Vortheil hievon anzuhofen.

– gozd

§ ph=12.

Teiche sind keine.

– jezera

§ ph=13.

Bei dieser Stadtberrschaft sind 2 Obst, und zugleich Kühengärten befindlich, in Ertrage 10 Centner Heu, und 10 Centner Grumet.

– sadovnjaki, vrt

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

§ ph=14.

Oede Gründ sind bei hisiger Stadtberrschaft keine, die vorfindigen Hütweiden sind verpachten, und wegen steiller Lage, und Hangel der Wasserleitung zu keiner Wiesen anlegbar.

– pustote

§ ph=15.

Kirchen In der Pfarr St. Lorenzen sind die Töchter Kirchen HL Kreutz, St. Ignazi, und Radegund.

Cerkve
(patronat, odvetništvo)

Pfarr Remschmig, die Tochterkirchen St. Pongratzen
 Pfarr Fressen befindet sich keine Tochterkirchen.
 Lokalie Maria in der Wüsten keine ~
 Lokalie St. Oswaldi keine.
 Lokalie an der Kapel keine.
 Uiber obige Pfarren, und Lokalien hat diese Staatsberrschaft
 oder der Religionsfond, das JUS PATRONATUS, so wie auch das
 Vogtrecht. Uiber die Pfarrkirsche Maria Rast hingegen ist
 der Hauptpfarrer zu Kötsch PATRONUS, diese Staatsherr=
 =schaft aber hat die Vogteij. Zu St. Lorenzen ist eine Nor=
 =mal schülle, welche mit 2/3tl Theil von der Herrschaft unter=
 halten werden muß.

**Normalka
 (osnovna šola)
 v Sv. Lovrencu**

Obligenheid sind

Die DOMINICAL CONTRIBUTION mit _ _ _	„1106ł 29x —
EXTRA ORDINARI Anschlag _ _ _ _	„95.14.—
Schulerfordermüssen _ _ _	„4.—.—
dann 6 Klafter Brennholz a 2ł _ _ _ _	„12.—.—
Besoldungen _ _ _	1869.—.—
Postporto, und Botenlohn _ _ _	70.—.—
Bei der Viehwirtschaft _ _ _	„20.—.—
zur Blischaffung der Materialien _ _ _	200.—.—
Getränkskosten sind vorne ausgewiesen mit _ _ _	395.—.—
auf Holzschlagerlohn _ _ _	60.—.—

~ ~ ~ (nova str.) ~ ~ ~

auf Baureparazionskosten _ _ _	100ł — —
= Landgerichtskosten _ _ _	110ł — —
= Unterhaltung der Zuchtstörre nebst der lager wiesen _ _ _	„70,— —
= Armen instituts beiträge _ _ _	„42.48 —

§ ph=16.

Stavbe

Gebäude Das Schloß Faal liegt auf einer Anhöhe an dem
 Drauflose in der Pfarr St. Lorenzenm und ist 1 ½ Post
 von der Kreisstadt Mahrburg entfernt, ist nur ein Stok
 hoch mit 12. wohnbahren Zimern, 1 Küche, 4 Gewölber, und
 einem Getrend Kästen versehen, ist zum theil mit Ziegl
 und zum Theil mit Schintl gedecket, muß auf mehreren
 Orten untermauert, und die Kuchel neu gewölbt, dann
 die Bedachung ebenmessig zum Theil ausgebessert
 werden.

Der an das Schloßgebäuts Mayerhof ist bis auf die Bedec=
 hung, wlche zum Theil erst neu gemacht worden, in
 schlachten Stande, und bedarf mehrere Ausbesserun=
 =gen.

Das Gartenhaus, und Glashaus, wlche dem Einstorze
 drohet. Das Dienerhaus ist wegen Baufällig kein
 dermahl imbewohnt. Die Ziegelhütte, und Ziegel=
 =ofen, erstere bedarf eine neüe Bedabung, letztere=
 ist im vorigen Jahre eingede Ket worden

Die sehr baufälligen Glasbüttten Gebäuden am Pacher
 Das Kellerhaus in Zellnitz, welches erst in vorigen Jahre

*abgebrant, und ganz neu eingedeckt worden, be=
steht aus einen gewölbten Keller auf 100 Startin
und 4 Zimmern, wovon aber dermal nur 2 wohnbar
sind, die übrigen müssen aber hergestellt werden.
Eine hülzerne Weiniß edleß die dem Kreuzerweingant
Ein holzerne Weinißedlei bei dem Steshüttern*

(Nova stran – izpis ok. dveh nadaljnjih strani manjka.)

Priloga 9: Omemba stavbe magistrata v zemljiški knjigi (1797)

VIR: PAM 1918001, *Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov, mest in trgov*. Zemljiška knjiga magistrata Sv. Lovrenc na Pohorju: (Glavna) zemljiška knjiga 1788–1825, št. 1706.

Knjiga ima v letih 1788–1825 90 vpisov. Na koncu na str. 417 je žig magistrata. Žig je ovalen, v ovalu v sredini je znamenje sv. Lovrenca (roka iz oblaka, ki drži raženj), v zunanjem kolobarju je napis “M: S: LAURENTI SEGILL” in dve zrcalni vijugi.

Izpis iz glavne zemljiške knjige, pod vpisom št. 31 (za razlago gl. str. 115):

... *diese Marcktmagistrath Behausung samt angehörigen Gerten hat Simon Delerosi welischer Kramer durch Kaufsrecht laut Kaufbrief unter 12 ten April 1797 an sich gebrachten 800 fl. ...*

[Cenitev:]

- *Rath hauß dem Markt gehörig: dieses ist eine Burgerl(iche) Behausung im Untere Markt Sub. Milit. Nr. 45. welches zur hälfte gemauert, und zur hälfte gezimmert it in werth zue 800 fl.*
- *an Wiesen das bei dem haus leigende Baumgartl enthält bei 100 (quadrat klafter), und raint gegen aufgang an Veninger, gegen Mittag an die Strassen, gegen Untergang an Parth, gegen Mitternacht an das haus in Verth 15 fl*
- [skupaj] 815 fl.

6. Pojasnila in kazala

6.1. Okrajšave

ADBNr.	ArchivDatenBankNummer – podrobna oznaka arhivskih dokumentov v StLA	<i>LnPss</i>	krajevni zbornik <i>Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091–1991</i> , Lovrenc na Pohorju, KS Lovrenc, 1991
ARS	Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana	nem.	nemško
AStP	Archiv St. Paul	NŠAM	Nadškofijski arhiv Maribor (do 2006 »škofijski« – ŠAM)
AŠ	arhivska škatla	oral	nem. Joch = 1600 kvadratnih sežnjev = 0,58 ha
<i>d</i>	denarič (nem. Pfenning)	PAM	Pokrajinski arhiv Maribor
gl.	glej	prim.	primerjaj
gl.	glej	sl.	in sledeče (strani)
gld.	goldinar (nem. Gulden ali Pfund, okrajšano fl.), vreden 8 <i>β</i>	StLA	Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
ha	hektar	t. e.	tehnična enota
ha	hektar	t. m.	tekoči meter
k. o.	katastrska občina	tj.	to je
kv. seženj	kvadratni seženj (površinska mera), nem. Quadratklafter; prim. oral	<i>β</i>	šiling (nem. Schilling), vreden 30 <i>d</i>
lat.	latinsko		

6.2. Seznam strokovnih izrazov

alod, fevd	posest: dominikalna, urbarialna (rustikalna)
cerkvena nadarbina ali beneficij, beneficiat	pražupnija, nadžupnija, arhidiakon, dekanija, dekanat
četrt, okrožje	predjožefinska župnija
dežela, deželni svet (gremij)	rota, rotmajster
deželsko sodišče, okrajna delegirana gosposka	sodstvo: nižje, višje (krvno)
fevdalni gospod, fevdalizem	srednji vek: visoki, pozni
huba	terezijansko-jožefinske reforme
kataster: terezijanski, jožefinski, franciscejski	trg, tržan; mesto, meščan; kočar (kajžar); podložnik
novi vek	trg: municipalni (patrimonialni), deželnoknežji
občina: števna, davčna, katastrska	trški sodnik, magistrat, sindik, sodni sluga
oblastvo (instanca, nem. Obrigkeit)	upravitelj (nem. Verwalter)
obravnavano obdobje	urad (podložniški, nem. Amt), upravnik (Ambtman)
odvetništvo, patronat	urbar, matična knjiga, zemljiška knjiga
okraj: naborni, števni, davčni	verski sklad
opat, samostan, konvent, profes	vikariat, župnija, lokalija (kuracija, kaplanija)
ordinarij, škof (škofija, metropolija), patriarh (patriarhat), arhidiakon, arhidiakonske pravice	vizitacija (škofovsko, opatova)
patrocinij	zemljiška gosposčina, imenje
pomirje	

6.3. Kazalo slik

Slika 1: Najstarejša znana upodobitev trga Sv. Lovrenc v Puščavi (1776)	10
Slika 2: Sv. Lovrenc v Kraljevini SHS.....	11
Slika 3: Meje četrti in cerkvene razmejitve okoli leta 1500 na Štajerskem	28
Slika 4: Grb samostana Št. Pavel	38
Slika 5: Grb opata Hieronima Marchstallerja	38
Slika 6: Benediktinski samostani ob severni meji slovenskega etničnega prostora	40
Slika 7: Opat Hieronymus Marchstaller	43
Slika 8: Pogled na cerkev Sv. Marije od znotraj (1681)	44
Slika 9: Pogled na cerkev Sv. Marije od zunaj (1681)	55
Slika 10: Upravni kompleks ob cerkvi sv. Lovrenca (1825)	57
Slika 11: Meje nabornega okraja Fala in njegova členitev (1779–1848).....	70
Slika 12: Falski grad z okolico (1825).....	78
Slika 13: Šentpavelska uprava med Dravogradom in Mariborom, konec 15. st., po Koropcu. 79	
Slika 14: Panorama Lovrenške pokrajine danes	81
Slika 15: Skica nabornega okraja Fala (1812)	83
Slika 16: Martin Liebmann von Rast, v svojih poznih letih v Coburgu	100
Slika 17: Lesena domačija kmetije Ladejenkovo	113
Slika 18: Najstarejši ohranjeni portal med trškimi hišami.....	115
Slika 19: Trška hiša Portovo.....	116
Slika 20: Lega starega magistrata v Spodnjem trgu (po karti iz 1825).....	117
Slika 21: Trški grb	125

6.4. Kazalo tabel

Tabela 1: Struktura opisa upravnih enot.....	26
Tabela 2: Opati Št. Pavla v 17. in 18. stoletju	43
Tabela 3: Pregled benediktincev, službujočih na Lovrenškem.....	48
Tabela 4: Cerkevne stavbe v župniji Sv. Lovrenc v Puščavi.....	56
Tabela 5: Statistika Sv. Lovrenca in sosednjih župnij, leto 1760.....	59
Tabela 6: Prebivalstvo spodnještajerskih okrožij v 18. stoletju.....	67
Tabela 7: Podložniški uradi Lovrenške pokrajine od srednega veka naprej.....	80
Tabela 8: Falski uradi višje na Kozjaku (nem. Kosiberg).....	84
Tabela 9: Falski uradi v ravnini na levem bregu Drave	85
Tabela 10: Falski uradi na desnem bregu Drave.....	85
Tabela 11: Podjetja, ki jim je falska gosposčina omogočala dobavo lesa.....	101
Tabela 12: Dokumenti o trških privilegijih Sv. Lovrenca v Puščavi.....	108
Tabela 13: Raba zemljišč v Sv. Lovrencu in sosednjih katastrskih občinah, franciscejski kataster (leti 1825–6)	112
Tabela 14: 14 največjih posestnikov katastrske občine Sv. Lovrenc po franciscejskem katastru (1825–6)	114

7. Literatura, viri, avtorstvo

7.1. Literatura

- Attems, K. (avtor), Ožinger, A. (ur.; 1991), *Vizitacijski zapiski savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije*, Ljubljana.
- Avgustinovič, D. (1995), »Ruška šola«, v Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola: 350 let: 1645–1995*, Ruše, 43–125.
- Bečan, F. (1991), »Iz zgodovine gospodarstva«, *LnPss*, 136–176.
- Bečan, R. (2006), *Glaserzeugung im Pohorje/Bacherngebirge: Referat*, Graz [Gradec], <http://www.lovrenc.si/?nStran=jespa&mid=6> (na splet postavljeno avgusta 2009).
- Blaznik, P. idr. (ur.; 1970), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana.
- Blaznik, P. idr. (ur.; 1980), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog: II Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana.
- Blaznik, P. (1986 in 1988). *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do 1500: I (A–M), II (N–Ž)*, Maribor.
- Bračič, V. (1978), »Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije [1. del]«, *ČZN letn. 14=49*, št. 2, 269–342.
- Burger, B. (2009), *Burger Landmarks – Prostorski atlas Slovenije: Gradovi: Grad Fala*, <http://www.burger.si/Ruse/FalskiGrad.html> (nazadnje preverjeno 11. 6. 2009).
- Curk, J. (1978), »Poročilo: [Manfred Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850, Graz 1978]«, *ČZN letn. 14=49*, št. 1, 182–185.
- Curk, J. (1979), »Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju«, *ČZN letn. 15=50*, št. 1–2, 208–263.
- Curk (1991, Gradbena): »Gradbena zgodovina župnijske cerkve in podružnic«, *LnPss*, 305–318. [Gre za prirejeno objavo prejšnje avtorjeve razprave – Curk, J. (1984), »Lovrenc na Pohorju in njegova okolica«, *Kronika letn. 32*, št. 1, 19–23.]
- Curk, J. (1991, Trgi): *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem: Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*, Maribor.
- Curk, J. (1992, Lovrenc): »Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091–1991. Zbornik. 368 strani. Lovrenc na Pohorju 1991.«, [Ocena], *ČZN letn. 28=63*, št. 1, 235–6.
- Curk, J. (1992, O pražupnijah): »O pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na slovenskem Štajerskem«, *ČZN letn. 28=63*, št. 1, 153–181.
- Curk, J. (1987), »Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754«, *Kronika letn. 35*, št. 1–2, 4–8.
- Cvirn, J. idr. (1999), *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana (Knjižnica Enciklopedije Slovenije).
- Dolenc, M. (1912), »Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem«, *ČZN letn. 9*, 98–115.
- Dolinar, F. M. (1989), *Slovenska cerkvena pokrajina*, Ljubljana (Acta ecclesiastica Sloveniae, 11).
- Dolinar, F. M. (2000), »Verski sklad«, *Enciklopedija Slovenije: 14 U–We*, Ljubljana, 196.
- Falski grad* (2005), [brez avtorja], <http://maribor.uni-mb.si/vodnikpoobcini/1250ruse/grad.htm>, (nazadnje uporabljeno 3. 1. 2005).
- Faust, U. (2002), »St. Paul«, v: Faust, U., Krassnig, W. (ur.), *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (Germania benedictina, III-3)*, St. Ottilien, 74–141.
- Faust, U., Krassnig, W. (ur.; 2000 in 2002), *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (Germania benedictina, zvezka III-1 in III-3)*, [v prilogi zemljevidi], St. Ottilien.
- Fornezzi, D. (1991), »Iz šolske kronike«, *LnPss*, 253–288.
- Golec, B. (1999), *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja: doktorska disertacija*, Ljubljana. [Gl. tudi avtorjeve objave pod naslovom »Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (Gradivo za historično topografijo)«, *Rast*, vse številke letnikov 2001–2004.]

- Golec, B. (2004), »Etnične in jezikovne razmere v mestih in trgih štajerskega Podravja in Pomurja v stoletjih pred 1800«, *Podravina* letn. 3, št. 5, 107–121.
- Gričnik A. (2006), *Jurij Vodovnik II: Po njegovih poteh: Mala kronika Vodovnikove rojstne župnije, šole in kraja, razširjeni Vodovnikovi življenjepisni podlistki z dragocenimi dodatki ter nekaj (pesmi s kratkimi življenjepisi) Vodovnikovih predhodnikov in vžornikov, sodobnikov in tekmecev, naslednikov in posnemovalcev*, Celje.
- Gruden, J. (1992), *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje.
- Hafner (1997), [Inventar k arhivskemu fondu StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, št. inventarja] *A 896*, [Graz/Gradec].
- Hammer (1999), [Inventar k arhivskemu fondu StLA 200177, *Faal, Herrschaft*, št. inventarja] *A 254*, [Graz/Gradec].
- Kindermann, J. K. (1792), *Der Mittlere Theil von Untersteiermark oder der Marburger Kreis [Zemljevid mariborskega okrožja]*, Graetz [Gradec].
- Klasinc, P. P. idr. (ur.; 1995), *Glosar zgodovinskega domoznanstva*, Maribor idr. (Sodobni arhivi, Posebna izdaja, 4).
- Koper, A. (2005), *Spremembe rabe tal med letoma 1825 in 1999 v Ribniško-Lovrenškem podolju v luči izbranih naravnogeografskih dejavnikov: Diplomaska seminarska naloga*, Maribor.
- Koropec, J. (1967), *Šentpavelska posest v vzhodni Sloveniji do začetka 17. stoletja: diplomaska naloga 3. stopnje [magistrska disertacija]*, Ljubljana.
- Koropec, J. (1972), *Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja*, Maribor [objava doktorske disertacije].
- Koropec, J. (1985, Mi smo): *Mi smo tu: veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor.
- Koropec, J. (1985, Ruše): »Ruše v srednjem veku«, v: Teržan J. idr., *Ruška kronika*, Ruše, 68–81. [Izvorna avtorjeva razprava z istim naslovom je v ČZN 1977/48=13, 89–90.]
- Koropec, J. (1991), »Prebivalstvo v lovrenških matičnih knjigah«, *LnPss*, 31–36.
- Kos, D. (2005), *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana.
- Kos, F. (1928), *Gradivo za zgodovino Slovencev V*, Ljubljana.
- Kosi, M. (1998), *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*, Ljubljana (ZRC, 20).
- Kovačič, F. (1921), »K cerkveni zgodovini na Spodnjem Štajerskem«, ČZN letn. 16, št. 2, 111–3.
- Kovačič, F. (1917), »Sv. Arh na Pohorju«, ČZN letn. 13, 45–94.
- Kovačič, F. (1926), *Slovenska Štajerska in Prekmurje: zgodovinski opis*, Ljubljana,
- Kovačič, F. (1928), *Zgodovina lavantinske škofije: (1228-1928)*, Maribor.
- Kuret N. (ur.; 1987 in 1989), »71 Fala«, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: topografski podatki pa odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). I. del, 2. in 3. snopič, Ljubljana, 195–241.
- Kušej, R. (1927²), *Cerkveno pravo katoliške cerkve: s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, Ljubljana (Učbeniki – Juridčna fakulteta v Ljubljani, 2).
- Ladinek, F. (podpisnik; 2007), *Smernice razvoja občine Lovrenc na Pohorju – 1999 do 2010*, http://www.lovrenc.si/datoteka/vsebina/aktios/51_SMERNICE_RAZVOJA_OBCINE_2007.doc, Lovrenc na Pohorju, (nazadnje preverjeno 16. 4. 2009).
- Leskovec, A. (1972), »Mitnina in mitnice v Mariboru«, ČZN letn. 5=40, 410–418.
- Leskovec A. (1985), »Iz zgodovine nekmetijskih gospodarskih panog v ruško-bistriškem okolišu od polovice 18. st. dalje«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 257–298.
- Ljubša, M. (1924), »Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II.«, v ČZN letn. 19, 49–80.
- LnPss (1991): Mlinarič J., Ožinger A., Podvinski Z. (ur.), *Lovrenc na Pohorju skozi stoletja: 1091–1991*, Lovrenc na Pohorju.
- Mell, A., Pirchegger, H. (1914), *Steirische Gerichtsbeschreibungen: als Quellen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Abteilung 1, Landgerichtskarte: Steiermark*, Graz (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, 1).

- Minařik, F. (1966), *Poborske steklarne*, Maribor.
- Mlinarič, J. (1982), *Kartuzija Pleterje 1403–1595*, Pleterje.
- Mlinarič, J. (1991), »Župnija Sv. Lovrenc do jožefinske dobe«, *LnPss*, 37–84.
- Mlinarič, J. (1993), »Duhovna podoba in pomen srednjeveških samostanov na Slovenskem«, *ZČ* letn. 47, št. 4, 489–495.
- Mlinarič, J. (1995, Stiška): *Stiška opatija: 1136–1784*, Novo mesto.
- Mlinarič, J. (1995, Ruška): »Ruška latinska kronika«, v: Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola: 350 let: 1645–1995*, Ruše, 153–224.
- Mlinarič, J. (1997), »Novomeškemu kapitulju inkorporirane župnije in Dolenjski arhidiakonot«, v Granda, Stane (ur.), *Dolenjski zbornik 1996 (500 let Kolegiatnega kapitulja v Novem mestu)*, Novo mesto, 47–71.
- Mlinarič, J. (2001), »Prispevek benediktincev k duhovnemu in gospodarskemu razvoju na območju severovzhodne Slovenije«, *SHS* [2001, izšlo 2002], letn. 1, št. 2, 267–278.
- Mlinarič, J., Geršak, B., Rezman, V. (ur.; 1995), *Ruška latinska šola: 350 let: 1645–1995*, Ruše.
- Mravljak, J. (1927), »Vuzeniški urbarji: Donesek h gospodarski zgodovini«, *ČZN* letn. 22, 61–75.
- Mravljak, J. (1927), »Vuzeniški urbarji: Urbar urada na Muti«, *ČZN* letn. 22, 169–190.
- Mravljak, J. (1932), »Iz vuzeniške zgodovine«, *ČZN* letn. 27, 107–109.
- Mravljak, J. (1935), »Iz vuzeniške zgodovine«, *ČZN* letn. 30, 79–82.
- Občina Lovrenc na Pohorju: Predstavitev: Heraldika – občinski simboli* (2000, brez avtorja) <http://www.lovrenc.si/?nStran=vsebina&mid=90>, zadnja sprememba 1. 1. 2000, [Lovrenc na Pohorju], (nazadnje preverjeno 28. 7. 2009).
- Odar, A. (prir.; 1944), *Zakonik Cerkevnege prava [razglašen leta 1917]*, Ljubljana.
- Oman, Ž. (2007), *Lovrenška urbarja iz let 1502 in 1513: diplomsko delo*, Maribor.
- Orožen, I. (1875), *Das Bisthum und die Diözese Lavant: I: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mehrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkowitz*, Maribor.
- Ožinger, A. (1991), »Župnija Sv. Lovrenc od jožefinskih reform do konca 1. svetovne vojne«, *LnPss*, 85–109.
- Pirchegger, H. (1940), *Erläuterungen zum historischen Atlas des österreichischen Alpenländer. II. Abteilung: Die Kirchen- und Graftschaftskarte: Teil 1: Steiermark II*, Wien [Dunaj].
- Pirchegger, H. (1962), *Die Untersteiermark in der Geschichte ihren Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte*, München (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10).
- Poborje* (1981): *Poborje skozi stoletja: [2.] znanstveni simpozij o krajevni zgodovini: 17. –20. 9. 1981, Ribnica na Pohorju*, Maribor.
- Popis* [fonda; brez avtorja in letnice], NŠAM 61, *Dekanija Hoče*, [Maribor].
- Popis tehničnih enot* (brez avtorja in letnice; arhivski fond PAM 1911003, *Gospoščina Fala*, čas gradiva 1463–1933), [Maribor].
- Predin, Š. (1991), »O ranocelnikih (kurargih) v kraju«, *LnPss*, 237–252.
- »Protonotary apostolic« (2009), geslo v *Wikipedia. The Free Encyclopedia*, <http://en.wikipedia.org/wiki>, (zadnja sprememba 24. 1. 2009, uporabljeno 16. 4. 2009).
- Ribnikar, P. (1982), »Zemljiški kataster kot vir za zgodovino«, *ZČ* letn. 36, št. 4, 321–337.
- Richter, J. (1966), »Savinjski arhidiakonot in njegov konec«, *ČZN* letn. 2=37, 104–112.
- Richter, E., Strnadt, J., Pirchegger, H. (1917²), *Erläuterungen zum historischen Atlas des österreichischen Alpenländer: I. Abteilung: Die Landgerichtskarte: Teil 1: Salzburg, Oberösterreich, Steiermark*, [dodane priloge], Wien [Dunaj].
- Roth, P. W. (1974), »Die Gewerbestruktur der Steiermark in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts«, *ZHVSt* letn. 65, 145–159.
- Schlundt, G. (2007), »Rast's großzügige Stiftung«, [zgodovinski zapis na spletni strani šole] *Staatliches Berufliches Schulzentrum I (BSZ I) Coburg – Freiherr-von-Rast-Schule: Über uns: Geschichte*, <http://www.rast-bs.de/>, Coburg, 2007, (nazadnje preverjeno 11. 6. 2009).
- Schroll, B. (1891), *Hieronymus Marchstaller: Abt des Benedictiner-Stiftes St. Paul im Lavantthale: 1616-1638*, Klagenfurt [Celovec].
- Sgerm, F. (1991, Žage): »Žage na Lovrenškem Pohorju«, *LnPss*, 197–236.
- Sgerm, F. (1991, Mlini): »Mlini na Lovrenškem Pohorju«, *LnPss*, 177–196.

- Skuhala, I. (1881¹, 1904²), *Župnija in božja pot Device Marije v Pušcavi*, Maribor.
- Spreitzhofer, K. (1988), »Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranje avstrijskih dežel do srede 18. stoletja«, v Žontar, Jože idr. (ur.), *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918: zgodovinsko-bibliografski vodnik*, Graz idr., 64–75.
- Stopar, I. (1993), *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji: 4. knjiga: Med Solčavskim in Kobanskim: občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Dravograd, Radlje, Maribor-Ruše*, Ljubljana.
- Straka, M. (1960), »Die Seelenzählung des Jahres 1754 in der Steiermark«, *ZHVSt* letn. 51, 96–117.
- Straka, M. (1978), *Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850*, [Knjiga in mapa z zemljevidi formata A3], Graz [Gradec], (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark; 31).
- Šlaus, B. (2007), *Ocenjevanje krajinske zgradbe na Pohorju: diplomsko delo (univerzitetni študij)*, http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_slaus_breda.pdf, (nazadnje preverjeno 30. 7. 2009), Ljubljana.
- Šorn, J. (1962), »Vzpon in zaton spodnještajerskega fužinarstva«, *Kronika* letn. 10, št. 3, 144–156.
- Štih, P., Simoniti, V. (1995), *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Ljubljana/Celovec (Knjižni dar; Mohorjeva založba).
- Šumi, N. (1969), *Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem*, Ljubljana.
- Šumi, N. (2000), »Razvoj arhitekture v 17. stoletju«, v: Šumi, N. idr.: *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem: [Katalog razstave]: obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom: katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana v Fužinskem gradu v Ljubljani od 23. januarja do 23. februarja 2001*, Ljubljana.
- Teržan J. idr. (ur.; 1985), *Ruška kronika*, Ruše.
- Tomažič, E., Žnidarič, M. (podpisnika odloka; 1987), »6: Odlok o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Maribor-Ruše«, *Medobčinski uradni vestnik* št. 1, 19–31.
- Varl, V. (2004), *Glas von Pohorje/Bacherngebirge: Dissertation*, [2 zvezka], Graz [Gradec].
- Vatovec, F. (1931), »Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v 'Marki onstran dravskega gozda'«, *ČZN* letn. 26, 89–96.
- Veronik, A. (2005), *Alfons Zabeo – zadnji falski grof: diplomsko delo*, Ruše.
- Vilfan, S. (1961), *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana.
- Vilfan, S. (1980, Soseske): »Soseske in druge podeželske skupnosti«, v: Blaznik, P. idr. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog: II Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana, 9–74.
- Vilfan, S. (1980, Zemljiška): »Zemljiška gospodstva: VII. Zadnje stoletje fevdalne dobe«, v: Blaznik, P. idr. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog: II Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana.
- Vischer, G. M. (2006), *Topographia ducatus Stiriae [1681]: izbor*, [ur. Stopar, I., Premzl, P.], Maribor.
- Vrbnjak M. (1985), »Gospodarska in socialna podoba Ruš in okolice med 1812 in 1834«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 316–391.
- Vrbnjak, T. (2009), »V meniškem Marofu bo center odprtega tipa«, *Večer*, 19. 3. 2009, <http://www.vecer.com/clanek2009031905417265>.
- Vrbnjak, V. (1995), »Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja«, v Mlinarič/Geršak/Rezman (ur.), *Ruška latinska šola: 350 let: 1645–1995*, Ruše, 9–35.
- Vresnik, D. (1967), *Naša kronika* št. 1–2, Lovrenc na Pohorju.
- Vresnik, O. (199?), *Tukaj je bilo nekoč jezero*, [neobjavljen spis, prejet od avtorja v elektronski obliki leta 2005].
- Vresnik, O. (1991), »Zgodovinski oris do začetka 17. stoletja«, *LnPSS*, 20–30.
- Zgonik, M. (1972), »Delež falske graščinske posesti pri razvoju gospodarstva in preoblikovanju pokrajine na lovrenškem in ruškem Pohorju v 19. stoletju«, *ČZN* letn. 8=43, št. 1, 75–99.
- Žontar, J. (1988, Uprava): »Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848«, v: Žontar, J. idr. (ur.), *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški,*

- Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918: zgodovinsko-bibliografski vodnik*, Graz [Gradec] idr., 76–92.
- Žontar, J. idr. (ur.; 1988, Priročniki): *Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918 : zgodovinsko-bibliografski vodnik*, Graz [Gradec] idr.
- Zwitter, F. (1936), *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana.
- Zwitter, F. (1952/3), »K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh«, *Kosov zbornik* ZČ letn. 6–7, 218–237.

7.2. Viri

Arhivski fondi

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko.*

ARS 1110, *Jožefinski kataster za Štajersko.*

NŠAM 61, *Dekanija Hoče.*

PAM 1911003, *Gospoščina Fala.*

PAM 1918001, *Zemljiške knjige gospoščin ter magistratov, mest in trgov. Zemljiška knjiga magistrata Sv. Lovrenc na Pohorju.*

StLA, LAA. (*Landschaftliches*) *Archiv. Antiquum, Gruppe I (Umfang, Statistik und Geschichte des Landes), 2.0 Häuserzählung 1754.*

StLA 200177, *Faal, Herrschaft.*

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre.*

Uporabljeni dokumenti iz fondov

[NŠAM 61, *Dekanija Hoče* – nepreverjeno, avtor posedujem le fotokopije očeta], »*Gedankbuch der Pfarre St. Lorenzen in der Wüste*« ali »*Stara župnijska kronika*«.

ARS 1110, *Jožefinski kataster za Štajersko*, (osnovni seznam predaje), mapa 315 Faal, 6a) Lovrenc, operat Q: »Abecedni seznam posestnikov«.

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, datoteka M323PU: »Abecedni seznam posestnikov«, katastrska občina (k. o.) Lovrenc.

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, M323PR, Opis meja k. o. Sv. Lovrenc v Puščavi.

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Činžat, št. k. o. 790, datoteka M790A03.

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, mape za k. o. Lovrenc na Pohorju, št. k. o. 323, datoteka M323E03.

ARS 177, *Franciscejski kataster za Štajersko*, računalniški dokumenti s kratico *MxxxPV* (in -U, -S, -I): »Izkaz rabe zemljišč« idr. katastrskih občin Lovrenc na Pohorju (xxx=323), Ruta (xxx=147 itd.), Recenjak (266), Kumen (277), Lehen (299), Rdeči Breg (550), Činžat (790), Smolnik (293).

NŠAM 61, *Dekanija Hoče*, »Župnija Sv. Lovrenc na Pohorju – Krajši zgodovinski oris«, del fonda D XIX Maribor – desni breg, (1956?).

PAM 1911003, *Gospoščina Fala*, »Urbar šentpavelskega samostana [falski urbar]«, 1621–30, t. e. 232; ostale oznake: knjiga 43, zaporedna št. urbarja 12.

PAM 1918001, *Zemljiške knjige gospoščin ter magistratov, mest in trgov. Zemljiška knjiga magistrata Sv. Lovrenc na Pohorju: (Glavna) zemljiška knjiga 1788–1825, št. 1706, vpis številka 31.*

StLA 200177, *Faal, Herrschaft*, ADBNr. 9, »Beschreibung der Staats-Herrschaft Faalerischen Hochheiten, Gerechtsamen itd.«, 15. 6. 1796.

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 2: »Freiheiten des Markts St. Lorenzen«, [1620].

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 3, »Holzordnung der Untertanen bei St. Lorenzen itd.«, [1638].

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste*, Markt und Pfarre, ADBNr. 4: »Kaiser Joseph bestätigt dem Markt St. Lorenzen Privilegien, Gnaden und Freiheiten«, 26. 2. 1707.

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste*, Markt und Pfarre, ADBNr. 5: »Vieh und Jahrmärktebestätigung von Kaiser Franz II. für St. Lorenzen in der Wüste«, 18. 8. 1800.

StLA 200608, *St. Lorenzen in der Wüste, Markt und Pfarre*, ADBNr. 6, »Schirmbrief Anselm, Abt zu St. Paul an die Pfarrkirchen St. Lorenzen in der Wüste«, 11. 7. 1782.

StLA, LAA. (*Landschaftliches*) *Archiv. Antiquum, Gruppe I (Umfang, Statistik und Geschichte des Landes), 2.0 Häuserzählung 1754*, AŠ (Karton) 18, mapa (Heft) 68: Cillier Kreis, fasija (Fassion) 26 (30) Herrschaft Faall, Marckt St. Lorenzen

Fotografije in pogovori

- Bečan, A., *Najstarejša znana upodobitev trga Sv. Lovrenc v Puščavi (1776): fotografija*, Lovrenc na Pohorju, cerkev sv. Križa, 19. 7. 2009.
- Bečan, A., *Panorama Lovrenške pokrajine danes: fotografija*, Lovrenc na Pohorju, 2007.
- Bečan, F., *Lesena domačija kmetije Ladejenkovo: fotografija*, Lovrenc na Pohorju, 1990.
- Bečan, R., *Najstarejši obranjeni portal med trškimi hišami: fotografija*, 2008.
- Bečan, R., *Trška hiša Portovo: fotografija*, 2008.
- Christian (psevdonim objavljalec), »Freiherr von Rast (slika Liebmann)«, v *Coburg Magazin Forum: Coburger Geschichte*: (tema na spletnem forumu) *Persönlichkeiten* <http://www.coburg-magazin-forum.de/t506422f11779222-Persoenlichkeiten.html>, (tema začeta 27. 8. 2005, prispevek s tega dne ob 21.07 vsebuje tudi sliko.)
- Grofceljski (psevdonim objavljalec), »Sv. Lovrenc v Kraljevini SHS«, *Lovrenška klepetalnica* »Klepetalnica» *Včasih je blo pa tak....* » stran 9, 17. 3. 2009 ob 19.51, <http://www.lovrenc.si/forum/viewtopic.php?id=5554&p=9>, (nazadnje preverjeno 29. 7. 2009).
- Lovrenški arhiv*, <http://www.lovrenc.si/?nStran=jespa> in *Lovrenška klepetalnica* »Klepetalnica» *Včasih je blo pa tak....*, <http://www.lovrenc.si/forum/viewtopic.php?id=5554>, (obe povezavi nazadnje preverjeni 21. 7. 2009).
- Mlinarič J., *Pogovor o benediktincih na Štajerskem in Lovrenškem*, 23. 9. 2008, Maribor.

Nekateri neuporabljeni viri in literatura, ki lahko služijo za nadaljnjo obravnavo teme

- »Faaler Urbar [1638]«, v: Mell, A., Müller, E. (ur.; 1913), *Steirische Taidinge (Nachträge)*, Wien (Österreichische Weisthümer X.), 225–251. [V Sloveniji je ni mogoča najti v spletnem knjižničnem katalogu COBISS, hrani pa jo npr. Narodni Muzej Slovenije v Ljubljani in morda še kaka knjižnica, ki starejših knjižnih zbirk nima v digitalnem katalogu.]
- AS 113, *Rudarsko glavarstvo v Ljubljani*: II. Rudarska knjiga: t. e. 6), Rudarska knjiga V, B, 1812–1873 (str. 1–921), o Lovrenškem rudniku in fužinah na str. 1, 21, 42; t. e. 13) Fevdna in koncesijska knjiga, 1807–1859 (str. 1–274, z indeksom).
- AStP, lovrenški urbarji.
- Leskoschek, F. (1972), »Schiffahrt und Flößerei auf der Drau«, *ZHVSt* letn. 62, 115–152.
- Leskoschek, F. (1973), »Die Drauflößer«, *ZHVSt* letn. 64, 203–227.
- Mlinarič, J. (1985), »Seznam imen iz latinske kronike«, v: Teržan J. idr. (ur.), *Ruška kronika*, Ruše, 133–247.
- NŠAM, lovrenške matične knjige.
- StLA *Landrecht*, snop 190 (Faist–Falbenhaupt 1), mapa 3 (Herrschaft Faal).
- StLA *Landtafel* (LT), Buch IV, EZ, Herrschaft Faal 1058.
- Vrišer, S. (1992), Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem, Ljubljana.
- Weninger, S. (1821), »Wirtschafts-Beschreibung der Gegend St. Laurenzen in der Wüste«, *Verhandlungen 6 Graz [Gradec]*.
- Zgonik, M. (1977), *Dravska dolina*, Maribor.

7.3. Zahvala

Najprej hvala Bogu.

Hkrati hvala vsem, ki so me v času od začetka študija leta 2000 do dokončevanja diplome leta 2009 podpirali: moji družini Bečanovih ter jezuitskim skupnostim v Mariboru, v Genovi (Italija, noviciat) in v Ljubljani – Sv. Jožef. Hvala matični fakulteti z oddelkoma za slovenistiko in zgodovino, tudi za možnost 10-mesečne študijske izmenjave Erasmus v Gradcu (Avstrija) v študijskem letu 2005/2006. Hvala Zavodu za zaposlovanje za Zoisovo štipendijo za študente.

Hkrati hvala dr. Borisu Golcu za nadvse prijazno mentorstvo. Hvala tudi ostalim, ki so mi ustregli pri raziskovanju; dr. Jožetu Mlinariču za pogovor, dr. Lilijani Žnidaršič Golec za pregled uvodnega poglavja o cerkveni upravi, Anžeju Bečanu in Alešu Kopru za pomoč pri zbiranju grafičnega gradiva s področja Lovrenškega, za napotke arhivskim delavcem StLA, PAM, ARS, NŠAM.

7.4. Izjava o avtorstvu

Podpisani Rok Bečan, rojen 1981 v Mariboru, izjavljam, da sem raziskavo, zapis in urejanje besedila diplomskega dela opravil samostojno, citirano literaturo, vire in svetovalno pomoč pa pregledno navedel.